

Szegedi Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

A Doktori Iskola vezetője:

Prof. Dr. Jakab Éva, tanszékvezető, egyetemi tanár, akadémiai doktor

MONISTA ÉS DUALISTA FELFOGÁS A MAGÁNJOGBAN, GAZDASÁGI TÁRSASÁGOK A PTK-BAN

Ph.D. értekezés

Témavezető

Prof. Dr. Török Gábor

Dr. Farkas Csaba, PhD.

Készítette: dr. Méhes Tamás

egyetemi oktató, PhD. hallgató

Kézirat lezárva: 2012. augusztus 15.

Budapest, 2012

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	4
 1. FEJEZET A DOMINÁNS KÖR, VAGYIS A LEX MERCATORIA KIALAKULÁSA ÉS JELENTÉSE.....	6
1.1. A lex mercatoria uralkodása az ipari forradalom előtt és után	7
1.2. A lex mercatoria, mint az egyetemes jog modernkori újjászületése, avagy a kereskedelmi jog a monista-dualista megoldásokon túl	14
1.3. Az új lex mercatoria további jellemzői és jövője	19
1.4. A globalizáció és a demokratikus intézmények	26
1.5. A posztindusztriális forradalom hatása a globalizációra és a kereskedelmi jogra.....	29
1.6. A posztindusztriális forradalom hatása a kereskedelmi jog fejlődésére	35
 2. FEJEZET DOGMATIKAI ALAPVETÉS,AVAGY A KERESKEDELMI JOG SZEREPE A MAGÁNJOG RENDSZERÉBEN	42
2.1. Alapvetés	42
2.2. Kereskedelmi jog.....	44
2.3. Kereskedelmi jog és magánjog	50
2.4. Kereskedelem – kereskedelmi jog.....	52
2.5. Az állam és a kereskedelem.....	58
2.6. Kereskedelmi jogfejlődés-történeti kitekintés	62
 3. FEJEZET A KODIFIKÁCIÓ KORA.....	80
3.1. A kodifikáció, mint a társasági jogi szabályozás új fejezete.....	81
3.2. A francia kodifikáció vívmányai	91
3.3. A német szabályozási modell fejlődése, eredményei.....	106
3.4. Rövid kitekintés néhány európai ország szabályozási technikájára.....	159

4. FEJEZET

A MAGYAR SZABÁLYOZÁS FEJLŐDÉSE 178

4.1. A társasági jogi szabályozás kezdetei Magyarországon

– a Kereskedelmi Törvény 180

4.2. Az alkalmi egyesülés..... 182

4.3. Az 1875. évi XXXVII. törvénycikk kereskedelmi társaságai 184

4.4. Az 1930. évi V. törvénycikk a korlátolt felelősségű társaságról és a csendes társaságról – a két világháború közötti jogalkotás a magyar társasági jog területén.....212

5. FEJEZET

A TÁRSASÁGI HAZÁNKBAN 1945-TŐL NAPJAINKIG –

A BÚVÓ PATAK JELENSÉG 217

5.1. Társasági jogi szabályozás 1945 és 1988 között 218

5.2. A gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény, első Gt.....227

5.3. A gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. törvény, második Gt. 239

5.4. A hatályos Gt., a 2006. IV. törvény.....246

5.5. Összegző gondolatok az újkori magyar társasági jogi szabályozásról 254

6. FEJEZET

CSATÁT VESZTETT A DUALISTA FELFOGÁS, VAGY A HÁBORÚT IS ELVESZTETTE? 257

6.1. A fordulat éve 2012. 258

6.2. Monista – dualista dogmatikai kitekintés.....259

6.3. Kitekintés a nyugat-európai modern jogi személy elméletekre a társasági jogi szabályok polgári jogi kódexbe illesztésével összefüggésben.....263

6.4. A monista álláspont érvrendszere.....283

6.5. A dualista álláspont érvrendszere 286

ÖSSZEGZÉS..... 290

BEVEZETÉS

Tisztában vagyok vele, hogy vállalkozásom célját még csak megközelítőleg sem sikerül majd elérnem, hiszen egyrészt olyan témát választottam, ami a magánjogi dogmatikai gondolkodás egyik csomópontja volt, nevezetesen szükségszerű-e a gazdasági élet szempontjából, mintegy megkettőzni a Polgári Törvénykönyvet, avagy a Polgári Törvénykönyv öleljen fel mindent, ami e tekintetben a magánautonómia fogalmi körébe vonható. Önmagában már e vitában a pusztá állásfoglalás is – ha azt a szerző valóban a legfontosabb aspektusokat körbejárva óhajtja megtenni – szétfeszítené egy értekezés kereteit. Sajnos azonban céljaim „nagyratörőbbek”, nem pusztán arra szeretnék vállalkozni, hogy az előbb jelzett vitában a magam szerény eszközeivel állást foglaljak, hanem ezt egy még szélesebb kontextusba szeretném helyezni: nevezetesen napjaink élő valósága a globalizáció jelensége által meghatározott környezetbe.

Emiatt a célkitűzés miatt dolgozatom felépítésén is változtatni kellett, hiszen itt nem segít a „puszta” történeti, nemzetközi összehasonlítás, hanem mint egy koncentrikus egymáson belül elhelyezkedő, de egymást látszólag nem érintő körök mentén igyekszem megalapozni végső mondanivalómat, amit röviden úgy fogalmazhatnék meg, hogy az úgynevezett fejlett világ mai helyzetében, figyelemmel a tényleges gazdasági igényekre is, csakis olyan jogi megoldások jöhetnének szóba, amelyek egyrészt gyorsan képesek reagálni a pillanatnyi kihívásokra, de mindezt úgy teszik meg, hogy alapvető dogmatikai rendszerüket lényegében megőrzik.

Ami vizsgálati módszereimet illeti az egyszerre történeti, nemzetközi, illetve a tételes jogi rendelkezéseket felhasználó technika, amelynek eredményeképpen – és ezt tudatosan vállalom – a történeti fejtegetések nem a múlt kövületeiként jelennek majd meg, hanem mint olyan figyelembe vehető tények, amelyek révén időutazás nélkül is azok mai valóságtartalmát tudjuk megragadni.

A monista-dualista vitában viszont úgy vélem nem elegendő érv az elméleti, általános síkon való áttekintés, hanem szükségképpen arra is ki kell térni, hogy a kereskedelmi jogon belül,

gyakorlati szempontból többé-kevésbé önállósuló társasági jog milyen szervezeti formákat alakított ki, hiszen meggyőződésem, hogy a mélyebb vizsgálat ki fogja mutatni, hogy ezen formák tényleges, gyakorlati funkcionálása nem lehetséges polgári jogi kódexen belül.

Következésképpen már itt hangot kell adnom azon véleményemnek, hogy az új Polgári Törvénykönyvbe egy olyan időzített bomba kerül beépítésre, amely nem a jogalkotó akaratából fog explodálni, hanem a lassú és elnyújtott robbanás-sorozat időpontját a gyakorlati kényszer fogja előidézni. Éppen ezért szükséges az egyes társasági formák, mint szervezeti formák lényegre törő ismertetése is, hiszen nem árt a gyutacsok fizikájával is tisztában lenni.

I. FEJEZET
A DOMINÁNS KÖR,
VAGYIS A LEX MERCATORIA KIALAKULÁSA ÉS JELENTÉSE

A részletes vizsgálódás előtt mindenképpen ide kívánczok egy megállapítás, amelynek talán az lehetne a lényege, hogy maga a lex mercatoria kifejezésben a lex csak formai értelemben jelent törvényt, hiszen nem áll mögötte állami kényszer, lényegében olyan (amint egyébként a jó törvény is) hogy az érintettek azért tartják be, mert nekik is megéri. A külfölddel való, a ködös távoli múltba vesző üzleti, kereskedelmi kapcsolatok alapvető jellemzője éppen az, hogy igazából egyik állam joghatósága alá sem tartoztak, hanem e szabályrendszer kialakulását a célszerűség vezette a kölcsönös üzleti haszon mellett.

Éppen ezért ez a domináns kör, mert formális jog nélkül is létezett és létezik, még akkor is, ha az adott szereplők egyszerre, vagy egymás után több ország pillanatnyi jogi előírásait is betartották, vagy legalábbis azt mondták, hogy betartják. Természetesen a felszínre törésének időpontja egybe esik a kapitalizmus gazdasági eszméinek és gyakorlata térhódításával, de ez a tény nem feledtetheti el azt, hogy a jelenség maga lényegében egy idős a cserekereskedelem kialakulásának azon pontjával, amikor az egyes résztvevők más-más főhatalom alatt álltak, s ezek alatt nem csupán az állami főhatalmat értem.

1. A lex mercatoria uralkodása az ipari forradalom előtt és után

A kereskedői kapitalizmus gazdasági rendszerének aktív alanya nem a termelő, a gyártó volt, hanem a kereskedő, aki mint a kereskedelmi ügylet ura határozhatta meg, hogy a gyártó mikor, mit és mennyit állítson elő, abból a termékből, amelynek továbbértékesítését követően a gazdasági előny jó része a kereskedői tevékenységet ellátó személynél maradt. Így nemcsak a termelési folyamatot befolyásolhatta a kereskedő, hanem az adott tevékenység gazdaságosságára is hatással bírt.

Azt is mondhatjuk, hogy a kereskedői kapitalizmus, mint gazdasági rendszer középpontjában a kereskedő foglalt helyet, akinek a fenti „folyamatszabályozási” teendők ellátásán túl, jutott energiája a kiharcolt kereskedelmi kiváltságok érvényesítésére, így arra is, hogy különböző tilalmi megoldásokkal megakadályozza, hogy a gyártó közvetlen kiskereskedelmi tevékenységgel foglalkozhasson. Ezzel garantálva a maga számára, hogy a kereskedelmi láncolat hosszától függetlenül a kereskedelmi tevékenység minden haszna a kereskedelmi rendszeren belül realizálódjon.

A lex mercatoria ekkor az az egyetemes szabályhalmaz, amely a jogállami jellegének – nemzetállamok megjelenését követő – megszilárdulásáig a gazdasági viszonyok döntő részét egyetemes szabályozási megoldással rendezte (azaz a nemzetállamok létrejöttéig sem az államhatárok, sem a politika nem tud befolyással lenni a kereskedelmi jog fejlődésére). Az állami jogalkotói hatalom kiteljesedéséig tehát egyetemes jog szabályozta gazdasági viszonyok között működhet a kereskedelem, amelynek alapkövei a kereskedelmi szokásjog, a kereskedelmi bírászkodás és a kereskedelmi célból létrehozott céhek statútumai voltak. Ezen alapkövekből maga a kereskedői réteg (kereskedők osztálya) építi fel és érvényesíti a lex mercatoriát, amely képes és alkalmas arra, hogy az egységes piacon belül érvényesítse az egységes jogi megoldásokat.

Az egységes kereskedelmi jogi megoldások mellett a korabeli – mind területileg, mind politikailag megosztott – Európa jog fejlődésének e szakaszában részben a lex mercatoriának, részben a római jogi hagyományoknak, részben pedig az egyház által kikényszerített kánonjognak és nem kis részben a latin nyelv egyetemes használatának köszönhetően

egységes volt. Francesco Galgano szerint a „jog szempontjából a ius romanum, ius canonicum és ius mercatorum fejezete ki ezt az egységet¹”. A korabeli egyetemek jogtudományi oktatásának középpontjában is a római jog, a kánonjog és a kereskedelmi jog állt, így az egyetemet teljesítő, messze földről érkező diákok egészen egységes, nemzeteken átívelő jogi kultúra felépítésére vértették fel magukat.

Azt gondolhatnánk, hogy annak évszázados hagyományaira tekintettel, a római jog primátusa érvényesülhetett, ezzel szemben a keresztény egyház erős befolyására tekintettel a kánonjog elsőbbsége megkérdőjelezhetetlen volt, sőt – és ez jól jellemzi a fenti jogterületek egymáshoz való viszonyát – amennyiben az ügyletet kötő felek egyike is kereskedő volt, úgy a lex mercatoriát kellett esetükben alkalmazni a tovább élő római jogi szabállyal szemben (feltéve, hogy nem ütközött a „hívók közösségének egyetemes²” jogába, a kánonjogba).

Az olasz, francia, angol területeken gyorsan fejlődő kereskedelmi tevékenység jó táptalajt biztosított a kereskedelmi jogfejlesztő tevékenységnek, így a jogtudósok a kereskedelmi gyakorlat alapján alkothatták meg e dinamikusan fejlődő ágazat még dinamikusabb fejlődéséhez szükséges jogintézményeket. A gazdaság, kereskedelem, jog korabeli szoros kapcsolatára jellemző és nagyon érdekes, hogy több szerző tudományos művéből a gazdaság és a jog közötti megkülönböztetés is hiányzik, amidőn műveikben jogi, áruismereti, gazdasági vagy kereskedelmi jogintézményeket tárgyalnak.

Az európai keresztény egység számára a kegyelemdőfést a kálvinizmus és a vesztfáliai béke³ adja meg, amely azáltal, hogy abszolutizálta a szuverenitás fogalmát, célegyenesbe állította a – tizenhetedik században még csak szárnyát bontogató majd a tizennyolcadik századra megerősödő – nemzetállami politika irányvonalakat. Ezzel párhuzamosan egyre szorosabbá fűződő kapcsolat bontakozik ki a gazdaság és az állam között, igaz ez az állam még nem, mint

---

¹ Galgano F. (2006): Globalizáció a jog tükrében, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest

² A skolasztika eredményképpen a kánonjog alkotórészei módszertanilag egységes rendszerré álltak össze, így kiemelkedhettek a szabályok halmazából

³ 1618 és 1648 között szörnyűséges háború zajlott Európában, amelybe a kontinens csaknem minden állama bekapcsolódott. Az első általános európai konfliktussá vált harmincéves háború egyszerre volt az utolsó nagy vallásháború a katolikusok és protestánsok között, amely végül a két vallás egyenrangúsítása szellemében rendeződött, illetve a hatalmi érdekpolitika szabályai szerint folyó dinasztikus küzdelem, amely az európai egyensúlykeresés jegyében záródott le. [Hahner P. (1997): A vesztfáliai béke, Rubiconline 1997/2]

önálló entitás avatkozik be a gazdasági folyamatokba, hanem az uralkodó személyén keresztül vállalja fel az gazdaság-szabályozási irányítással kapcsolatos egyes feladatokat.

Ez lesz az abszolút uralkodók kora, ahol a gazdaság hajója a merkantilizmus irányába fordul, és ahol az államérdek „mindenek fölött való”, így a gazdaság is csak annak alárendelten működhet. Fichte⁴ erre mondja találóan, hogy megjelenik „a zárt kereskedő állam”, amelynek talán leglényegesebb jellemzője az államok által kibocsátott fizetőeszköz megjelenése, amely az addigi arany és ezüst helyébe lép, illetve jellemzője az államhatárok közé szorított gazdasági tevékenység általánossá válása, valamint a protekcionizmus. A protekcionizmus lényege, hogy a Colbert-i kereskedelem művészetének fő feladatává a felhalmozás azon módját kell tenni, amellyel korlátozott behozatal és ösztönzött kivitel valósítható meg. (A merkantilizmus ezen formája figyelhető meg a tizenhetedik században Franciaországban, vagy a tizennyolcadik századi Ausztriában.)

A közhatalom ilyen mértékű beavatkozásának, illetve annak köszönhetően, hogy a tizenhetedik, tizennyolcadik századi abszolút uralkodók a gazdasági, ipari, kereskedelmi tevékenységet nemhogy nem szabadságjogként értelmezik, hanem sokkal inkább az uralkodó által adományozott kiváltsággént, a kereskedelmi tevékenységre szakosodott céhek folyamatosan háttérbe szorulnak, és elveszítik a kereskedelmi jogi szabályozásra gyakorolt korábbi befolyásukat (idővel ezt a funkciót szinte teljes egészében kénytelenek átengedni a közhatalomnak).

A jogtudósok egy része a kereskedelmi jogot nem is mint a magánjog részét (monista-dualista felfogás) kezeli, hanem arra tekintettel, hogy a korabeli vélekedés szerint a kereskedelmi jog anyaga „a kormányra és az állam általános politikájára vonatkozik⁵”, a közjog részeként (amely amúgy a korabeli germán kereskedelmi jogfejlődéstől nem áll oly távol). S, hogy az állam és a gazdaság mily szoros együttműködésben képes eredményeket produkálni, azt jól példázza a korban sorra megjelenő nagyvállalatok köre, mint például az Indiai Társaságok, ahol nem más, mint az állam az, aki katonai potenciálját latba vetve segíti a kereskedelmi tevékenység ilyen szervezett módon történő működtetését (az állami hadsereg egy részének

---

⁴ Fichte J. G. (Rammenau, 1762. május 19. – Berlin, 1814. január 29.) német filozófus. A német idealizmus megalapítója; Schelling illetve Hegel mellett legfontosabb képviselője.

⁵ G. Tarello⁵, Sistemazione e ideologia nelle Loix civiles di Jean Domat, in Materiali per una storia della cultura giuridica, Bologna, 1972, 156. o

bérbe adásával). Így nem csoda, ha elterjed az a vélekedés, amelynek értelmében a „profitot csak az uralkodó kegyelméből nyújtott szívességi koncessziók birtokában lehet csak elérni⁶”.

A felvilágosodást követően a meghirdetett polgári szabadságjogok köréből gazdasági területen a kereskedelmi és ipari szabadság emelkedik ki, megalapozva a gazdaság és a jog elválasztását. A gazdasági működés központi figurája nem a kereskedő többé, hanem az iparos, a termelő, a gyártulajdonos, így a kereskedelmi tőkét legyőzi az ipari tőke ereje. E jelentős és viszonylag gyors gazdasági változás mellett a jogi, szabályozási háttér fejletlenségét jól jellemzi, hogy a jog továbbra is csupán a vagyonforgalom szabályozására képes, azaz továbbra is a szerteágazó gazdasági folyamat ezen szegmensére koncentrált.

A termelőt, az ipari vállalkozót, valamint csupán az olyan kereskedőt képes szabályozási körébe vonni, mint aki árut értékesít, igaz ez esetben olyan árut, amelyet korábban megvásárolt, majd megmunkált, átalakított és csak ezt követően adja tovább. Francesco Galgano szemléletesen állapítja meg, hogy „az ipari gazdaság növekedési fázisa, vagyis a vagyon gyarapítása immáron „jogüres” térben zajlik, a technológiai fejlődésből és a tőkebefektetésből táplálkozik, nincs szüksége jogi beavatkozásra. Ez a jelenség persze nem meglepő egy olyan korban, melyet Quesnay⁷ és Turgot⁸ fiziokrata filozófiái uralnak, és amikor még bíznak abban, hogy az Adam Smith „láthatatlan keze” vezette piac képes a spontán önszabályozásra⁹”.

Ahogy fent szoltunk róla, a nemzetállamok színrelépésével egészen szorosra főződtek a kötőszálak a gazdaság és az állam között, amelynek – mint láttuk – az lett a következménye, hogy a kereskedelmi jog – a közhatalom mind teljesebb érvényesítésének jelszava alatt – egyre jobban a közjogi terület közelébe sodródott. Most pedig az ipari forradalmat követően elszakad a gazdaság és az állam közötti kötőszövet és megerősödik az a dogma, miszerint a jog kizárólag „állami termék” lehet, illetve általánossá válik az a felfogás, amely szerint

---

⁶ Dobb M. (1971): Problemi di storia del capitalismo, olasz ford., Riuniti, Róma

⁷ Quesnay Francois (Méré, 1694. június 4. – Versailles, 1774. december 16.) a fiziokratizmus megteremtője. (Eredetileg Madame de Pompadour és XV. Lajos orvosa.) A fiziokratizmus szerint az iparban nem keletkezik „tisztá termék”, az ipar csak a mezőgazdaság termékeit dolgozza fel és nem teremt új értéket.

⁸ Anne-Robert-Jacques Turgot, L’Aulne bárója, (Párizs, 1727. május 10. – Párizs, 1781. március 18.) francia államférfi és közgazdász, XVI. Lajos francia király minisztere.

⁹ Galgano F. (2006): Globalizáció a jog tükrében, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest

minden állam csak azt a jogot ismeri el, amelyet saját maga alkotott, a jogforrási hierarchiában eddig elfoglalt előkelő helyét elveszíti a kereskedelmi szokás és annak legalsó szintjét kénytelen elfoglalni.

Történik mindez épp akkor, amikor amúgy hihetetlen mennyiségű értékesítésre váró termék halmozódik fel, amely a kereskedelmi tevékenység fejlődését örült tempóra kényszerítené, miközben a nemzetállamok saját államhatáraik közé szorított nemzeti jogaikkal „babrálnak”, nem érzékelve a kereskedelmi szükséglet és a nemzeti mozgástér közötti komoly ellentét okán elharapózó feszültséget. Az állam továbbra is „saját magával van elfoglalva” és a fenti egyre intenzívebbé váló feszültség kezelésére – annak érdekében, hogy saját maga szabályozhassa a kereskedelmet – az alábbi megoldással él: a *lex mercatoria* államosítását kezdi meg, amelynek eszközéül a kodifikációt választja, és ezzel párhuzamosan megteszi a szükséges lépéseket a kereskedelmi tevékenységet folytató céhek felszámolására.

Egészen sajátos történelmi helyzet alakul ki azáltal, hogy míg közjogi értelemben egyetemes alapelvek fogalmazódnak meg emberi jogi nyilatkozatokban és nyernek alkotmányos rangot (úgy mint alapvető szabadságjogok, képviselői demokrácia, jogállam stb.), illetve amikor a közgazdaság-tudomány a „*homo economicus*” megalkotásával egészen általános leírásokat, definíciókat, „állandókat” határoz meg, addig a jog(tudomány) a nemzetállamok generálta pluralitásba süllyed. Egészen hosszú szakaszt zárva le a kereskedelmi jogi jogfejlődésben, amely a római jog szabályozási fennhatósága alatt illetve a *lex mercatoria*-ban megjelenve egészen eddig a pontig segíteni, támogatni, fejleszteni volt képes a kereskedelmi tevékenységet. Ennek a jogi egyetemlegességnek, ennek a régi egységnek a felbomlását idézi elő az, hogy az állam kizárólag a saját maga által „papírra vetett” szabályozás erejében hisz.

Ezzel el is érkeztünk a kodifikációs időszakhoz, amely mind a magánjog, mind pedig a kereskedelmi jog fejlődése szempontjából mérföldkőnek számít, és amely elvezet a gazdasági fejlődés azon pontjára, amelyet piacgazdaságnak hívunk. Az pedig, hogy a magánjog és a kereskedelmi jog kodifikációja szempontjából az egyes nemzetállamok a monista megoldást választották és egyetlen kódexben rendezték a két területet, avagy a dualista megoldás működésében bízva a magánjogi szabályozás mellé kereskedelmi jogi törvényt is alkottak

éppen kutatásunk központi témája épp úgy, mint annak vizsgálata, hogy a monista-dualista megoldás kialakítása tudatos választás eredménye az egyes államok részéről, avagy szimplán a történelmi, gazdasági „kényszer” eredményezte, hogy ideig-óráig (míg a magánjogi vagy a kereskedelmi jogi kódex el nem készült) monista szabályozást működtettek (egészen sajátos a magyar kereskedelmi jogfejlődés ebből a szempontból, hiszen magánjogi kódex nélkül születik meg az 1875. évi XXXVII. törvénycikk).

Jól látszik, hogy a fenti szempontokra is figyelemmel a monista kérdés vizsgálata több kérdést vet fel a kodifikáció korában is, hiszen születhetett magánjogi kódex kereskedelmi szabályozással egybeolvasztva, esetleg anélkül és előfordulhatott az a jogtechnikai megoldás is, hogy kereskedelmi törvény lép hatályba, magánjogi törvény hiányában, és kerülnek alkalmazásra rendelkezései magánjogi kérdések tekintetében. Az nem vitás, hogy a tizennyolcadik századi francia és német kodifikáció adja az alapját a többi nemzeti szabályozás kimunkálásának, illetve hogy ez az a két kodifikációs folyamat, amely megteremti a piacgazdaság kialakulásának jogszabályi háttérét. Hiszen mire is volt szükség a tizennyolcadik században ahhoz, hogy a piacgazdaság fejlődése megindulhasson? Elsősorban gazdasági értelemben vett egyenlőségre: egyenlő felek között, egyenlő értékű ügyletekre, egyenlő feltételek mentén működő gazdasági szereplőkre. Ehhez pedig arra, hogy a polgári kódexek megszüntessék a föld tekintetében a dominium eminens-t és egyedül a dominium directum-ot, a polgári tulajdont tegyék a tulajdon egyetlen formájává.

Ennek a folyamatnak a betetőzéseként rögzítik a kisajátítás szabályait, amelynek eredményeképpen a polgári tulajdont kizárólag közérdekből, törvényben rögzített feltételek alapján, törvényben rögzített módon vonhatja el a közhatalom¹⁰. A polgári tulajdon ilyen módon történő „helyzetbe hozása” mellett jelentős – a piacgazdaság kialakulása szempontjából releváns – változásként rögzítésre kerül az örökösársak egyenlősége, amelynek eredményeképpen a hatalmas földbirtokok feldarabolódnak és azok tulajdonjogának megszerzése elérhetővé válik a polgárok számára is.

A folyamat oda vezet, hogy rövid időn belül ugrásszerűen megnő az ingatlantulajdonos polgárok száma, míg végül egypár generáció múlva az ingatlanvagyon csaknem teljes

---

¹⁰ Pothier a Code Napoléon atyja alkotja meg a tulajdon felvilágosult fogalmát.

egészében a polgárság „uralma alá kerül¹¹”. Ez az egyenlőség elvének polgári kódexekben rögzítése és a polgári tulajdonnal és ingatlanvagyonnal megerősödött egyenlőség elvi alapjai szerint működő polgárság lesz alkalmas arra, hogy a piacgazdaság működését biztosítsa.

„Tény azonban az is, hogy a piacgazdaság fejlődését a nemzeti kodifikációk a maguk eltérő módjain segítették elő, eltérő formában szabályozva a kereskedelmet. Ennek következtében Franciaországban, és mintájára Olaszországban, a tulajdonjog átszállásához a titulus adquirendi (konszenzus plusz jogcím), míg Németországban ezzel szemben a modus adquirendi (konszenzus plusz átadás), szükséges, Ausztria, Spanyolország és Portugália pedig ezt is és azt is megköveteli. Ez a különbség nemzetközi törést idézett elő a gazdasági forgalomra vonatkozó szabályokban, jogi akadályokat állítva a szabad kereskedelem útjába.¹²”

Rendkívül érdekes, hogy a dualista szabályozás Angliában csupán a tizennyolcadik század végéig életképes (civil law és common law különbségét itt nem szükséges hangsúlyozni¹³), azaz csupán eddig az időpontig „jár külön úton” a polgári jogi és a kereskedelmi jogi jogfejlődés. Majd főképp a bírósági tevékenység eredményeképpen a század végén a joganyagok eggyé olvadása figyelhető meg, amidőn a common law részévé válik a law merchant, előállítva egy egészen speciális formáját a monista kereskedelmi jognak. Ezzel szemben a dualizmus virágzik a kontinentális Európa szinte teljes területén, amely megosztottságnak egyébként az is a következménye lesz, hogy egyre inkább szembe kerül egymással a polgári és a kereskedelmi kötelelem, a polgári és a kereskedelmi szerződés, s ezáltal végső soron a polgári és a kereskedelmi kódex.

---

¹¹ Nem véletlenül fogalmaznak úgy egyes tankönyvek, hogy „az igazi francia forradalom nem a Bastille 1789-es bevételére vagy a király 1793-as kivégzése volt, hanem az 1804-es polgári törvénykönyv, mint a francia társadalom anyagi alapjait radikálisan átalakító program”. North szerint „hosszú távon a jogintézmények határozzák meg a fejlődést.”

¹² Galgano F. (2006): Globalizáció a jog tükrében, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 49.

¹³ „A világ sub specie iuris két részre oszlik: egyik oldalon ott a civil law, míg a másikon a common law, s hogy az előbbi megint két részre oszlik, melyeket a római-francia és a római-germán rendszerek uralnak.” Galgano F. (2006): Globalizáció a jog tükrében, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 50.

2. A lex mercatoria, mint az egyetemes jog modernkori újjászületése, avagy a kereskedelmi jog a monista-dualista megoldásokon túl

A kereskedelmi jog történeti fejlődésével kapcsolatos tudományos kutatások abban egyetértenek, hogy a nyugati jogfejlődés három iránya „bábáskodott” a lex mercatoria „megszületésénél”, határozva meg e speciális jogág fejlődésének lehetőségeit. Ezek pedig a római jogi, a német jogi és az angolszász modell, illetve ha egészen pontosan akarunk fogalmazni – ami jogtörténeti vonatkozásban mindig dilemmákkal terhelt – azt kell mondanunk, hogy a római-francia, római-germán és a common law. Ami pedig egyedi és igazán kereskedelmi jog specifikus, az az a folyamatos változás, amelyet napjainkig, illetve napjainkban is megél a lex mercatoria, s amelyben egyre jelentősebb – egészen újszerű – jogfejlesztő szerepet vállalnak napjainkban a távol-keleti gazdasági hatalmak is.

S bár e távol-keleti behatás a távol-keleti kodifikált kereskedelmi intézmények útján mutatható ki legkönnyebben, a lex mercatoria szokásjogi jellegének megőrzése továbbra is vitathatatlan (mint ahogy azt Nemzetközi Intézet a Magánjog Egységesítéséért által elvégzett roppant munka ellenére sem támad bátorsága megkérdőjelezni). S ami igazán „nagygyá”, „erőssé” tudja tenni az új lex mercatoriát, az nem más, mit napjaink nemzeti kereskedelmi jogaiból e nemzetközi kereskedelmi szűrőn „átszüremkedő” tökéletesen kimunkált, a gyakorlatban kipróbált (és bevált) jogi megoldások összessége.

A gazdaság és a jog mai kapcsolatát jól jellemzi, hogy az Amerikai Egyesült Államokban law and economics néven tudományterület működik, illetve az, hogy a law mercatoria mint a globális társadalom saját (s nem állami) joga jelenik meg a szakirodalomban¹⁴. Korunkban a jogfejlődés abba az irányba halad, amely elvezet ismét a gazdaság és a jog közötti régi kapcsolat helyreállításához. A kereskedelmi jog régi rendszere a törvény értelmezésén túl mindig is elvárta a jogászoktól, hogy a piac, a gazdaság, a kereskedelem rendkívüli ütemű fejlődésével lépést tartva, meg tudjanak felelni a gyorsan változó jogfejlesztő szükségletek kielégítésének.

---

¹⁴ Elsőként Goldmann B. (1964): Frontières du droit et la lex mercatoria, Archives de Philosophie du Droit, Paris, 177. o.

Ennek fényében érdemes vizsgálni Ferrarese¹⁵ véleményét, amely szerint napjainkban „a nagy nemzetközi ügyvédi irodák munkamódszere sokkal inkább kreatív, semmint szövegmagyarázó: funkciójuk nem annyira az adott jogi szabályozás értelmezése, mint inkább a kereskedelem lehetőségeinek és szükségleteinek megfelelő új jogi eszközök kialakítása”. S ha feltesszük magunkban a kérdést, hogy miért is lehet az, hogy ilyen fokú kreativitás vált általános elvárássá a nemzetközi ügyvédi irodákkal szemben, akkor azt a választ találhatjuk, hogy a gazdaság és jog „új szövetsége” igen is megköveteli, hogy a jogi terület, mintegy „gyorsreagálású hadtest” bárhol, bármikor bevethető legyen, ahol azt a gazdasági szükséglet megköveteli, a globális gazdasági állapotot szemlélve ez a fajta igény egészen gyakori és nagyon gyorsan változó.

A középkori kereskedők kereskedelmi joga és a napjainkra létrejött *lex mercatoria* között rendkívül sok hasonlóság mutatható ki. Vannak szerzők, akik egyenesen a középkori kereskedők kereskedelmi jogának egyfajta újkori, modern, és egyetemes újjászületésének megjelöléseként fogják fel az új *lex mercatoria*-t. Ahogy a középkori kereskedelmi jog jellemzője, – azon túl, hogy a kereskedők egymás közötti viszonyait szabályozta illetve, hogy a középkori kereskedők kereskedelmi jogának forrásai a kereskedelmi szokások, kereskedelmi tevékenységgel foglalkozó céhek statútumai valamint a kereskedőkből álló kereskedelmi bíróságok ítélkezési gyakorlata volt – hogy maguk a kereskedők alkották, módosították, fejlesztették kereskedelmi ügyleteik által, úgy korunk *lex mercatoria*-ját korunk kereskedői a vállalkozók alkották, alakítják (törvényhozási) állami beavatkozás nélkül. A régi kereskedelmi joghoz hasonlóan a *lex mercatoria* is az egységes szabályozásra törekszik abban az egységes gazdasági erőterben, amelyet azzal a kifejezéssel illetünk, hogy globális világ.

Ahogy a régi *lex mercatoria* meg kívánta haladni az üzleti élet szükségleteit kielégíteni már nem tudó korabeli polgári jogot, a római jogot, úgy az új *lex mercatoriára* is rendkívüli feladat vár, hiszen a piacok állami politika determinálta felosztása ellenére jogilag egységes megoldással kell a (világ)kereskedelem segítségére sietnie. Ezzel kapcsolatban Francesco Galgano álláspontja az, hogy „az új *lex mercatoriában* oldódik fel a kodifikációk jogi

---

¹⁵ M. R. Ferrarese: *Il diritto al presente. Globalizzazione e tempo delle istituzioni*, Bologna, 2002. Ferrarese M. R. (2002): *Il diritto al presente. Globalizzazione e tempo delle istituzioni*, il Mulino, Bologna, 46. o.

partikularizmusa és – ami még fontosabb – tűnnek el a civil law és a common law közötti különbségek.¹⁶”

A méltányosság és a jóhiszeműség mind a régi, mind az új lex mercatoria vezérmotívumává vált, az „újbéli” szerepe nem szorul magyarázatra, míg a régi lex mercatoria épp a méltányosság és a jóhiszeműség alkalmazásával tudott mindinkább eltávolodni a római jogtól és alkalmassá válni az újabb és újabb kereskedelmi kihívások teljesítésére, kiszolgálására.

Az új lex mercatoria létrejöttének, működésének, változásának megértéséhez ismernünk kell azokat a kiváltó okokat, amelyek e nemzetközileg egységes szabályozási terület kialakulása irányába hatottak. Az új lex mercatoria megjelenésének legfontosabb oka a nemzetközi kereskedelmi szokásokban lelhető fel, azokban a nemzetközi kereskedelmi szokásokban, amelyeket az adott gazdasági ágazatban egységesen és ismétlődően követnek a gazdasági szereplők, abban a meggyőződésben, hogy a követett gyakorlat jogi előírásokat takar. A másik ok azon szerződéses gyakorlatnak a spontán nemzetközi elterjedése volt, amelyet az üzleti világ alkalmazott, és amellyel összefüggésben az államok a faktoringtól, a lízingen át a jótéjesítési bankgaranciáig, rengeteg olyan szerződéses modellt vettek át a szerződéses szabadság alapelveire hivatkozással, amely más állam jogfejlesztő tevékenységének eredményeképp alakult ki.

Ez pedig, hogy az államok megteremtették és folyamatosan fenntartották annak lehetőségét, hogy más államok gazdasági szereplői által „kikísérletezett” és máshol jól bevált szerződésformák gyökeret verhessenek náluk is egyértelműen abba az irányba hatott, hogy egységes nemzetközi szerződéses gyakorlat tudja napjaink összetett kereskedelmi feladatait kiszolgálni. Francesco Galgano szerint „Nemzetközi elterjedésük tényéből a szerződések jelentős erőt meríthetnek, mert a nemzeti bíró saját jogát alkalmazva is csak nehezen fog érvénytelennek nyilvánítani egy mindenhol bevett, érvényesnek és kötelezőnek elismert szerződéses modellt. A nemzeti jogokban fellelhető esetleges ellentétes szabályoktól függetlenül a bíró nem fogja könnyen felvállalni azt a kockázatot, hogy a modellt elutasító

---

¹⁶ Galgano F. (2006): Globalizáció a jog tükrében, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 59.

döntéseivel elszigetelje országát azon nemzetközi környezeten belül, amelynek egyébként része.¹⁷”

Szintén a szerződések elterjedése és az egységes nemzetközi szerződéses gyakorlat kialakítása irányába hat, hogy az óriás transznacionális társaságok az általuk ellenőrzött nemzeti vállalatok részére általános szerződési feltételeket rögzítenek, megteremtve ezzel a piaci szabályozás egységét, illetve a nemzetközi szakmai egyesületek azon megoldása, hogy a tagjaik részére előre kimunkált minta-szerződéseket készítenek. Végül egyértelműen az egységes lex mercatoria kialakítását segítik elő ítélkezési gyakorlatukkal a nemzetközi választottbíróságok, amidőn a jogviták megítélésénél alkalmazott ratio decidendi precedenssé válhat azáltal, hogy későbbi ítéleteikben nem térnek el attól.

Az így megszilárduló jogszabályokat a kereskedelmi szereplők amiatt tartják be, hogy egy esetlegesen a későbbiekben előálló jogvita esetén az ő ügyükben is alkalmazást nyerhessenek¹⁸. Jól példázzák a nemzetközi választottbíróságok és a kereskedelmi szokások közötti szerves kapcsolatot a választottbíróági ítéletek, amelyből kiolvasható, hogy a szokások nem valami felsőbbrendű jogalkotó diktálta szabályozás alapján jönnek létre, hanem úgy, hogy a gazdasági élet szereplői figyelembe veszik és tiszteletben tartják azokat a kötelezettségeket, amelyeket szerződésben nem is rögzítettek, de amely kötelezettségek tiszteletben tartását a gazdasági élettér többi szereplője tőlük jogosan elvár(hat).

A lex mercatoria jogtudományi értelemben egységes spontán jogként, a business community, mint kereskedői társadalom megnyilvánulása, amely az állami jogrendszertől elkülönült jogrendet lát el. Az Olasz Semmitőszék ítéletéből kiolvasható, hogy „a lex mercatoria igen is létezik (mint változékony, de adott időben meghatározható tartalmú) magatartási szabályok összessége”. Hasonlóan foglal állást a francia Cour de Cassation 1991. október 22-ei ítéletében: „a lex mercatoria valódi „jogszabályokból” áll, amit a felek érvényesen

---

¹⁷ Galgano F. (2006): Globalizáció a jog tükrében, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 59.

¹⁸ Marella F. (2003): La nuova lex mercatoria, Principi UNIDROIT e usi nei contratti del commercio internazionale, Cedam, Padova, 314. o.

Érdekes következtetésre jut A. Frignani ezzel kapcsolatban, aki szerint a választottbíróági ítéletekből leszűrhető jogelveket „nem a választottbírói ítélkezési gyakorlat hozza létre; az ítélkezés egy nem ritkán aprólékos és elmélyült, minden forrást számba vevő összehasonlító jogi kutatás végén találja meg azokat.” A Frignani, L'arbitrato commerciale internazionale, Padova, 2004. 148. o.

választhatnak bármelyik állami jog helyett, miként nemzetközi választottbíráskodás során maguk a bírák is választhatják azt, amennyiben a felek az alkalmazandó jog kiválasztását rájuk bízták”.

Az Olasz Semmitőszéki determináció ellenére sok tekintetben mégis különbözik a *lex mercatoria* a törvény rögzítette jogtól, azaz hiába fogadjuk el normatív szokásoknak a kereskedelem nemzetközi szokásait, s hiába ismerjük el nemzetek felettinek a gazdasági szereplők nemzetközi közössége (*societas mercatorum*) gyakorlatát, továbbá hiába fogjuk fel eredeti jogrendszernek a kereskedelmi jog nemzetek feletti rendszerét, illetve hiába állapítjuk meg, hogy állami jogalkotói közreműködés nélkül a kereskedelmi jog legitimációja önmagából fakad, ettől még jelentős eltérés mutatkozik a tekintetben, hogy ennek a jogrendszernek nem áll rendelkezésére önálló, saját kényszerítő erő.

Hogyan hidalható át a *lex mercatoria*hoz kapcsolódó „állami kikényszeríthetőség” hiánya? Mivel ez a sajátos jogrendszer nem rendelkezik adekvát kényszerítő apparátussal, így az új kereskedelmi jog alkalmazása tekintetében a meglévő, fennálló és működő állami igazságszolgáltatási rendszert kell alkalmazni. Egészen érdekes, hogy ezekben az esetekben az állami igazságszolgáltatás a *societas mercatorum* (az államok közösségén kívüli társadalom) jogát és nem saját államának, vagy más államnak a jogát kell, hogy alkalmazza¹⁹.

S ha már az igazságszolgáltatásnál tartunk, ki kell emelni, hogy a Magyarországon 1964. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett 1961. április 21-ei Genfi Európai Egyezmény értelmében a nemzetközi választottbíróági ítéleteknek összhangban kell lenniük a „nemzetközi kereskedelmi szokásokkal”, illetve a nemzetközi választottbíráskodás követte elvekhez kell igazodnia a nemzeti polgári eljárásjogi kódexeknek. Megdőlt tehát az az álláspont, amely ezt megelőzően a nemzetközi kereskedelmi szokásokat, normatív erővel nem bíró pusztá

---

¹⁹ „Témánkat tekintve igazán tanulságos az Olasz Semmitőszék elé került alábbi tényállás: a német és az olasz vállalat közötti jogvitában angol választottbíróság járt el. A pert a német vállalat nyerte meg, aki kérte az ítélet végrehajtását az olasz vállalat Olaszországban található vagyontárgyai vonatkozásában. Az olasz vállalat azonban kifogással élt a végrehajtási kérelemmel szemben, arra hivatkozással, hogy az angol választottbíróági ítéletnek nincs indokolása, amit ugyan az angol jog megenged, de az olasz jog nem, s ennél fogva – az olasz fél szerint – az ítélet nem hajtható végre Olaszországban. A Semmitőszék úgy ítélte meg, hogy – lévén nemzetközi szerződésről van szó az ügyben – sem az angol, sem az olasz jog nem alkalmazható, hanem a *lex mercatoria* szerint kell eljárni, minek értelmében a választottbíróági ítéleteket meg kell indokolni.” Galgano F. (2006): Globalizáció a jog tükrében, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 62.]

szerződéses szokásokként fogadta el. Azaz a nemzetközi kereskedelmi szokások kötelező ereje nem az anyagi jogi szerződéses szabályokból eredeztethető, hanem a lex mercatoriából.

A fentiek alapján nem kétséges, hogy a választottbíróságnak az alkalmazandó jogtól függetlenül a kereskedelmi szokások alapján kell ítélniük. „A szerződés nemzetközi jellegét – és ennek következően kivonását az állami jog fennhatósága alól – a lex mercatoria állapítja meg, még akkor is, ha adott esetben a lex mercatoria ellentétes az állam imperatív normáival. Az állami igazságszolgáltatás ilyen esetben is köteles a lex mercatoriát érvényesíteni²⁰”.

3. Az új lex mercatoria további jellemzői és jövője

A Nemzetközi Intézet a Magánjog Egységesítéséért (a továbbiakban: UNIDROIT, Intézet) „A nemzetközi kereskedelmi szerződések mintaszabályai” cím alatt foglalta össze a lex mercatoria anyagát. Ez a gyűjtemény, amely az állami kodifikációs eljárásokból kikerülő joghoz képest rengeteg eredeti elemet tartalmaz, a kötelmi jog általános részére és a szerződések jogának általános részére koncentráltan készült. Ilyen például, hogy a szerződés feltételének meghatározása tekintetében szakít a római-francia jogfejlődés szerinti jogcím elmélettel, eltér a common law megkövetelte consideration elvárásától és meghaladja a reálszerződések dolog-átadási kötelezettségét is, amikor a szerződő felek akaratát elegendőnek értékeli a szerződés létrejöttéhez. Ha figyelembe vesszük a nemzetközi kereskedelmi ügyletek, illetve a nemzeti jogelvek egyező pontjait, akkor megállapíthatjuk, hogy a lex mercatoria egyes szabályai nem mások, mint a nemzetközi kereskedelmi ügyletek és a nemzeti jogelvek általánosításából kinyert kereskedelmi jogi rendszerré összeálló szabályok tömege.

Az UNIDROIT a magánjog egységesével kapcsolatos teendői teljesítése során olyan jogfejlesztő tevékenységet látott el, amelyet még a létrehozói sem remélhettek: teljesítette a lex mercatoria, a spontán egységes jog megszerkesztésének feladatát. S, hogy a törvényhozás nemzetközi egységesítésével kapcsolatos feladatot milyen eredményesen sikerült teljesíteni, azt jól példázza az is, hogy a nemzetközi választottbírósági eljárások során az UNIDROIT

---

²⁰ Galgano F. (2006): Globalizáció a jog tükrében, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 64.

mintaszabályokra, mint a *lex mercatoria* forrásaira hivatkoznak, azokban a határozatokban, ahol a jogvitát a *lex mercatoria* alapján bírálták el.

Ez alapján megállapíthatjuk, hogy az UNIDROIT mintaszabályok a *lex mercatoria* hiteles megismerési forrásainak tekinthetők, miközben a *lex mercatoria* valójában és eredendően a nemzetközi kereskedelmi szokások összességéből az UNIDROIT jogfejlesztő tevékenysége által vált azzá. Amúgy a nemzetközi választottbíróságok már a hatvanas években a *lex mercatoria* alapján ítéleztek azokban az ügyekben, ahol a felek nem határozták meg az alkalmazandó jogot, sőt több esetben a felek által megjelölt joggal szemben is a *lex mercatoria* nyert alkalmazást. A fejlődés oda vezetett, hogy a kilencvenes évektől a felek kifejezetten az UNIDROIT mintaszabályokat, a nemzetközi kereskedelmi szokásokat, azaz a *lex mercatoriát* jelölték meg alkalmazandó jognak. Igen gyakran pedig korábban is, ma is a felek jogválasztásának hiányában és kikötött nemzeti jog esetében is a „jogvita természetének leginkább megfelelő jog”-ra történő hivatkozással maguk a bírók választják a *lex mercatoriát*²¹.

Ahogy – és ez jogtudományi értelemben reformként értékelhető – a régi *lex mercatoria* a méltányosság és a jóhiszeműség segítségével eltávolodott a római jogtól, úgy – és ez egyfajta összekötő-kapocs is a régi és az új *lex mercatoria* között – az újnak is központi követelménye a méltányosságon túl a jóhiszeműség. Az Intézet mintaszabályai értelmében, abból a megfontolásból, hogy a *lex mercatoriában* érvényre juthasson a kereskedelmi tisztesség, elsődleges a méltányosság korrektív formája, szemben az állami jog alapján eljáró bírói mozgástérrel, amikor is csak kivételes esetben például a túlzott mértékű foglалó összegének leszállításakor érvényesítheti a bíró a korrektív méltányosságot, s döntően csupán mint integratív méltányosság áll a bíró rendelkezésére, például a hiányos szerződési rendelkezések kiegészítése céljából.

Következtetésképpen megállapíthatjuk, hogy az UNIDROIT jogfejlesztő tevékenységének köszönhetően a nemzetközi kereskedelem területén főszabállyá vált a korrektív méltányosság, amely épp úgy alkalmas a szerződés esetlegesen fennálló eredeti egyenlőtlenségének orvoslására, mint ahogy alkalmas lehet a későbbiek során eltolódó egyensúlyi helyzet

---

²¹ Galgano F. (2006): Globalizáció a jog tükrében, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 70-71.]

utólagos helyreállítására. A nemzetközi kereskedelmi tisztesség és a jóhiszeműség olyan módon megerősödött a mintaszabályok által, hogy ezek érvényre juttatása érdekében a lex mercatoria bizonyos értelemben még a szerződéses szabadságot is „hajlandó” korlátozni, illetve a jóhiszeműség és a kereskedelmi tisztesség megsértése esetén méltányos tartalmú rendelkezéssel váltja fel a felek eredetei szerződéses rendelkezéseit.

A globalizációban egységes piac működése egységes lex mercatoria létét feltételezi, még pedig olyan kereskedelmi jogét, amely meghaladja az állami jogalkotás államhatárokra belülről készített termékét és ami alkalmas arra, hogy a globalizációban egységesült gazdaság és a jog közötti kapcsolatot biztosítsa. Ahogy a kereskedelmi élet szereplőinek egymás közötti, valamint a kereskedelmi élet szereplői és a fogyasztók közötti kapcsolatok egyre globalizáltabbá váltak úgy kellett az egységes szabályozás elérése érdekében a lex mercatoria alkalmazási területének is szélesednie.

A gazdaság és a jog kapcsolata a globalizált világban rendkívül sokrétű, többszörösen összetett. Egyrészt a nemzetállamok létrejöttétől adottak az államok, mint jogalkotói és jogalkalmazói entitások, amelyek az „államilag szervezett” társadalmak szükségleteit államhatáron belül kívánják kielégíteni és amelyek helyzetüknél – és jól felfogott érdeküknél fogva – a societas mercatoria érdekétől eltérő érdekek mentén szervezik tevékenységüket, és bár a jogalkotói és jogalkalmazói autonómiájukat, valamint pénzforgalom és a gazdaság feletti ellenőrzés lehetőségét fokozatosan veszítik el, arra kényesen ügyeltek, hogy a bankjegykibocsátás monopóliuma a kezükben maradjon.

Az állami törekvések ellenére kialakult és folyamatosan erősödött a business community, egy olyan „állam nélküli új társadalom”, amely gazdasági és jogi szükségleteinek kielégítésére az állam által kínálni tudott megoldások alkalmatlannak bizonyultak. Ez az új társadalom az, amely részére a lex mercatoria konszolidálja és szabályozza a globális igényeket. Napjainkban az UNIDROIT által ellátott „jogalkotási” és a választottbíróságok által ellátott igazságszolgáltatási feladatokkal a business community által támasztott elvárások teljesíthetőnek látszanak.

Az állam a nemzeti törvényhozó hatalom a klasszikus nemzetállamokban így a jog nemzeti jellege és államisága aligha volna megkérdőjelezhető. A nemzeti társadalmak pluralitásának pedig egyenes következménye a nemzeti jogok pluralitása, hiszen ne vitassuk el egyetlen államtól sem, hogy társadalma számára a körülmények függvényében legideálisabb jogot törekszik megalkotni. Az ilyen értelemben klasszikusnak mondható nemzetállami jogalkotási berendezkedés azonban jelentős átalakuláson volt kénytelen átmenni azt követően, hogy a transznacionális vállalatok a gazdaságban a globalizmus szabályai szerint kezdtek el működni.

A globális gazdaság, a globális kereskedelem többféle hatást is gyakorol a jogra. Szépen lassan, fokozatosan, de szisztematikusan a jog államiságát tételező dogmát és ezzel a jog nemzeti jellegét kezdi ki. A régi fogalmi rend megváltozik, a globális, határaikon átnyúló gazdasági folyamatok ellenőrzésének részbeni fenntartása (fenntarthatósága) érdekében olyan törvényeket készítenek, amelyek nemzetközi viszonyok rendezésére is alkalmasak, fokozatosan fenntartva a kapcsolatot más államok által alkotott nemzeti jogokkal, illetve szintén az államhatárokon átívelő gazdasági viszonyok rendezett mederben tartása érdekében teret engednek a lex mercatoriának. Így több hatás is egyszerre eredményezi azt, hogy a jogalkotó állam államhatárain kívül is érvényesülő nemzetközi jog keletkezik.

„Ez a valóság ellenszenvet ébreszthet mindazokban, akiket a pozitivizmus, a jog állami mivoltát valló eszme, a gazdaság irányításának állami monopóliumát hirdető Wéberi elmélet, valamint a jog és törvény közötti egyenlőség elve nevelt. És még ellenszenvesebb lehet annak, aki hisz abban, hogy a jog demokratikusan választott országgyűlésekben formálódik. A nagybetűs Igaz Jogot azonban, ha jól megnézzük, sohasem választott parlamentek alkották, és nem is a modern kodifikációk. S különben is miféle választott parlamentet lehetne összehívni a „demokratikus” lex mercatoria megalkotására?

A transznacionális kereskedelmet szabályozó jog csak diffúz módon, a – nemzetközi választottbírószági gyakorlatból, illetve az UNIDROIT kutató és rendszerező munkájából kikristályosodó – szokások ereje által létrehozott jog lehet. A múlt nagybetűs Joga (amint a német BGB-t definiálták) „professzori-” vagy „jogászjog” volt, melynek meggyőző ereje a „tudományosságában” rejtett. Ezek a jelzők az UNIDROIT mintaszabályok esetében is

igazak, lévén, hogy a jogszabálygyűjtemény első kiadása tizenhét jogászprofesszor munkája volt²²”.

Ahogy a fejezet bevezetőjében Ferrarese²³ elmélkedéséből – amelyekben nagy nemzetközi ügyvédi irodák munkamódszerének szövegmagyarázó jellegéből kreatívvá válását fejtegeti – egészen messzire vezető következtetéseket vonhattunk le, úgy a fentiekben összefoglaltak alapján érdemes végiggondolnunk, hogy napjaink jogászainak milyen új kihívásokkal kell szembenéznük az UNIDROIT mintaszabályok alapján a nemzetközi kereskedelmi szerződések tekintetében.

Mivel a lex mercatoria a business community központi figuráinak a vállalkozók „osztályának” „elvárásai szerint” megalkotott jog, így demokratikusnak egyáltalán nem nevezhető, sőt közelebb állunk az igazsághoz, ha inkább a technokrata meghatározást használjuk. Hogyan érhető el mégis a kereskedelmi tisztesség, a jóhiszeműség és a méltányosság? Úgy, hogy a lex mercatoriát az UNIDROIT „kulturális szűrőjén keresztül alkalmazzák”, miközben az UNIDROIT gondoskodik arról, hogy az általa alkalmazott elvek alól egyetlen gazdasági szereplő se tudja kivonni magát. Éppen ezért kényesen ügyel az ellentétes érdekek, vállalkozási érdekek és a gyengébb fél érdekeinek a jogásztársadalom egyetemes elvei szerinti kiegyensúlyozására.

Olyan jogforrás tehát a lex mercatoria, amely nemzetek feletti jogot teremtve alkalmas arra, hogy a szokást, azt a gyakorlatot, amely a globális piacok ügyleteiben kristályosodik ki jogi kötelező erővel ruházza fel. A nemzetközi választottbíróságok pedig abban a meggyőződésben alkalmazzák a lex mercatoriát, mint a business community kifejlesztette jogszabályokból álló jogrendszert, hogy annak szabályozó képességét és szabályozó funkcióját maguk az államok törvényeikben, és maguk a bírák eljárásaikban, döntéseikben is elismerik.

Végül ismételtén célszerű hangsúlyozni annak jelentőségét, hogy a lex mercatoria kiegészítette a nemzeti jogot, amelynek egyik legfajszínűsabb területe, hogy a polgári

---

²² Galgano F. (2006): Globalizáció a jog tükrében, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 73. o.]

²³ Ferrarese M. R. (2002): Il diritto al presente. Globalizzazione e tempo delle istituzioni, il Mulino, Bologna, 46. o.

perrendtartások részévé vált, és amelynek eredményeképpen a kereskedelmi jogot a szerződésre alkalmazandó jogtól függetlenül is alkalmazni kell a nemzetközi választottbírósnak.

A választottbíróági eljárás területén bevett gyakorlat a „semleges jog” választásának alkalmazása, amelyet egyes szerzők jogi shopping kifejezéssel is illetnek. Ennek az a lényege, hogy a felek a nemzetközi kereskedelmi szerződésükben egy harmadik állam jogát határozzák meg alkalmazandó jognak arra az esetre, ha jogvitájukat választottbíróági eljárás keretében kellene később rendezni. Előfordul, hogy e harmadik állam joga és a szerződő felek honossága között semmilyen kapcsolat nincs, mégis, mert nem tudtak megegyezni egyikük vagy másikuk jogának kikötésében, avagy, mert valamely más nyomós indok szolt mellette választották a „semleges” jogot.

Az is előfordul, hogy a szerződő partnerek a többes választás mellett döntenek és a harmadik állam anyagi joga mellé egy negyedik állam eljárási szabályait határozzák meg alkalmazandónak a választottbíróági eljárásban. Egészen speciális továbbá az a megoldás, amikor a szerződéses felek döntenek ugyan arról, hogy a választottbíróági eljárásban a nemzetközi választottbíróági eljárás szabályzatát kívánják alkalmaztatni, de hallgatnak arról, hogy mely állam anyagi joga legyen az irányadó. Ilyen esetekben az eljáró bírő kell, hogy a jogi shopping-ot híva segítségül meghatározza a választottbíróági eljárás lebonyolítása során alkalmazott anyagi jogot²⁴.

Az 1980-as Római Egyezmény értelmében pedig nem csak a választottbíróági eljárásban alkalmazható a jogi shopping intézménye, hanem a szerződő államok polgárai a szerződéseikben harmadik állam jogának alkalmazását is kiköthetik. Sőt a trust-ról szóló 1985-ös Hágai Egyezmény (Magyarország nem részese az egyezménynek), megnyitotta a trust angol-amerikai jogintézményének használatát a civil law országok állampolgárai előtt. Ez azért rendkívül érdekes, mert így a civil law országok állampolgárai e common law jogintézményt hazai jogukba történő átültetés nélkül alkalmazhatják.

---

²⁴ Az 1961-es Genfi egyezmény vonatkozó rendelkezései (VII. cikk 1. pont) alapján a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara választottbíróági szabályzatának 13.3. pontja a felek választásának hiányában a bírakat az általuk az adott ügyben legmegfelelőbbnek vélt nemzetközi magánjog kiválasztására hatalmazza fel.

Francesco Galgano szerint a jog globalizálódása nem feltétlenül jár az egységes világjog kialakításával²⁵; erre csak a nemzetközi kapcsolatokban kerül sor, ahol a *lex mercatoria* az angol nyelvhez hasonlóan gondoskodik a nemzetközi kommunikáció igényeiről. A jogi shopping esetében a jog nem szakad el annak az államnak a kultúrájától, amely állam jogalkotó hatalmassága azt előállította, csupán a nemzetközi gazdasági folyamatok speciális igényének kielégítése céljából megteremti annak lehetőségét, hogy azon államok kereskedelmi ügyletei is megítélhetők legyenek általa, amely kereskedelmi ügyletekben résztvevő felek azt kívánatosnak tartják.

Az egységes európai jogrendszer felépítése a nemzeti jogrendszerek közötti verseny (*lex shopping*) alternatívája lehet. Ennek sikeressége abban rejlik, hogy meg az Amerikai Egyesült Államokban is oly hatékony és nélkülözhetetlen szövetségi szintű stratégiai jogalkotás mintájára képes-e az Európai Unió a közösségi harmonizációs irányelvek és rendeletek rendszerét felépíteni. Azaz szükséges legalább az unión belüli stratégiai összehangolási tevékenység ellátása.

Ha pedig sikerül is egy egészen optimális irányelvi és rendeleti szintű stratégiai jogharmonizációt megvalósítani, akkor sem feledkezhetünk meg arról, hogy az európai vállalkozások belső piacának aligha volna tekinthető az európai piac. Azaz ideális jogi feltételek megteremtése esetén sem tükröződhet a jogi megoldásokban a gazdasági valóság. Míg például az Egyesült Államok egyik államában fiókteleppel rendelkező vállalat egy másik államban saját belső piacán mozog, addig egy magyar vagy német vállalatról Franciaországban ezt nem nagyon lehet elmondani.

Tehát Európában a politikai határok még mindig gazdasági határokat is jelentenek, sőt a politikai határok a gazdasági mellett kulturális, társadalmi és jogi akadályokat is keletkeztetnek, konzerválnak. Az európai vállalatok csak akkor aknázhatják ki a közös belső piac biztosította lehetőségeket, ha a közösségi piacokon nem, mint transznacionális vállalatok kell, hogy megjelenjenek, hanem, mint saját belső piacukon tevékenykedő vállalatok.

---

²⁵ Galgano F. (2006): *Globalizáció a jog tükrében*, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 73. o.]

4. A globalizáció és a demokratikus intézmények

Az új lex mercatoria – sőt megítélésem szerint kis bátorsággal az informatika térhódítására figyelemmel eredeti elnevezését megtartva, de aktualizálva a legújabb lex mercatoria – részben a globalizáció termékeként új, egyedi és univerzális jogként értelmezhető, amelyben kimutathatók ugyan nyomokban a nemzeti jogok vagy még inkább a nemzeti (kereskedelmi) jogfejlesztés eredményei és amely olyan társadalmak, illetve társadalmi rendszerek feletti hatóerővel rendelkezik, amely az államok feletti intézményrendszer tekintetében is jelentős változásokat eredményez(ett).

A globalizáció és ezzel összefüggésben a legújabb lex mercatoria ezen közvetlen hatása megfigyelhető az egyes államokon belül éppúgy, mint az államok feletti szervezetek tekintetében. Még az államok is kénytelenek voltak belső szervezetrendszerüket a globalizáció elvárásához igazítani és több „stratégiai ponton” a korábban politikai hatalom uralta területet technokrata hatóságok részére átengedni.

Ezen változás a legszemléletesebben azzal világítható meg, hogy a globális kereskedelem területén a normatív szabályozást egyre inkább a szerződéses önszabályozás váltotta fel. A változást jelzi továbbá az igazságszolgáltatás többi hatalmi ágtól történő olyan mértékű elkülönülése kereskedelmi jogi területen, amely az igazságszolgáltatás civil vonatkozásainak kidomborodásában érhető tetten²⁶. A technokrata szervezetek térhódítása azonban nem áll meg az államhatárok mentén, sőt azon kívül még megdöbbentőbb hangsúlyeltolódásokat eredményez.

„A globális társadalom demokratikusan nem kormányozható” mondja ki szigorú véleményét Francesco Galgano, illetve még ennél is tovább megy, megítélése szerint „a globalizáció felforgatja az értékek megszokott rendjét, és magával hozza az ezen értékeket valló politika hanyatlását²⁷, valamint a társadalmi irányítás új formáját, aminek a „technodemokrácia” nevet

---

²⁶ Galgano F. kutatásai: Igazságszolgáltatás és jogtudomány a magánjogban 1985; A bírói precedens értelmezése 1985; A bírói gyakorlat a posztindusztriális társadalomban 1989; Posztindusztriális társadalom intézményei, Bologna, 1993; Polgári igazságszolgáltatás és pereskedés 1993; Az új lex mercatoria 1995; Jog és gazdaság az új évezred küszöbén 2000; A társaságcsoporthoz 2001; Lex mercatoria, jogi shopping és szerződéses szabályozások a globalizált piacok korában 2003,

²⁷ Franzoni M. (1993): Vecchi e nuovi diritti nella società che cambia, Il Mulino, Bologna, 572. o.

adhatjuk: a képviseleti demokrácia intézményeinek funkciója a technokrata személyi állomány kiválasztására korlátozódik²⁸”.

De miért is történik mindez? Érdemes egy picit a változások mozgatórugóit szemügyre venni: ahogy fent rögzítettük a globalizált gazdaság szépen lassan, fokozatosan, de szisztematikusan kikezdi a jog államiságát tételező dogmát és ezzel a jog nemzeti jellegét. A nemzeti jogrendszerek természetesen kísérlet(ek)et tesznek arra, hogy valami módon megfeleljenek az új gazdasági rend magas és gyors alkalmazkodóképességet feltételező elvárásainak, de összességében az állapítható meg, hogy a globális elvárások teljesítésére a képviseleti demokrácia intézményrendszere alkalmatlannak mutatkozik.

A próbálkozások az államokon belül azt feltétlenül eredményezik, hogy a demokratikus, politikai szerveződések mellett megjelennek és megerősödnek a technokrata hatóságok. Azaz a demokratikusan megválasztott testületek szerepét – és lassan-lassan a helyét is – egyre több ponton független technokrata hatóságok veszik át.

Még a fentiek alapján is kevésbé világos, hogy mi állhat e technokrata „térnyérésnek” a háttérben? Részben nyilván az, hogy mivel őket kevésbé láncolják az adott államokhoz a lokális érdekek így nyitottabban tudnak a nemzetközi gazdasági és kereskedelmi folyamatok aktív részeseivé válni, így összességében kimondható, hogy ezen technokrata szerveződések alkalmasabbak a globalizált világ társadalmi között szakmai párbeszédnek lefolytatására. Ezen változások következtében előálló „demokráciadeficit²⁹” olyan nemzetek feletti döntéshozó hatalmassággal rendelkező intézményeket hoz létre, amelyek döntései alapjaiban meghatároz(hat)ják az egyes államok működését.

Ilyen „alakító hatalmassággal” bírnak többek között a központi bankok vezetői, amelyek esetében ugye fel sem merülhet, hogy hatalmukat demokratikus választások útján a néptől nyerjék el, s furcsa kettősség figyelhető meg abban, amelyen „vérré menő” demokratikus küzdelem zajlik az állami, illetve települési képviselők megválasztása kapcsán, miközben ezen szuperhatalommal rendelkező államok feletti vezetők vonatkozásában a demokratikus

---

²⁸ Galgano F. (2006): Globalizáció a jog tükrében, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 73. o.

²⁹ Habermas J. (1998): La costellazione post nazionale. Mercato globale, nazioni e democrazia, olasz ford., Feltrinelli, Milánó, 105. o.

működés fel sem merül; ezért hát a sommás megállapítás: „a globális társadalom demokratikusan nem kormányozható”.

A politika amúgy a fenti nemzetek feletti vezető pozíciók demokratikus választások útján történő megszerzésén túl, kénytelen bizonyos szabályozó és irányító funkcióról is lemondani a technokrata hatóságok javára. Azon területeken tehát, ahol a politikai hatalom képtelen az államhatárokon belülről államhatárokon átívelő szabályozási megoldásokat találni, ott kénytelen átengedni e feladatot a technokrata hatóságoknak (amelyek nem élveznek törvényalkotási hatáskört, de egyes rendeleteikkel még a törvényt is képesek lehetnek korrigálni).

Összességében azonban az állapítható meg, hogy a globális gazdaság igazgatása céljából létrejött technokrata szervezetek³⁰ minden előnyük ellenére nem képesek nemzetek feletti szervezatként működni, inkább arra alkalmasak, hogy az államok közötti egyeztetések színtereiként, illetve az egyeztetett politikák végrehajtójaként működjenek (aminek oka, hogy az államok nem hajlandók szuverenitásuknak ehhez szükséges hányadáról lemondani).

Napjainkra a globális gazdaság folytonos jogmegújító elvárásának is köszönhetően, mind a gazdaság, mind a lex mercatoria gyorsan változik, amelynek eredményeképpen a common law és a civil law sajátos keveréke áll össze. A joganyag fokozatosan egységesül, és rendkívül érdekes, hogy mind a common law és a civil law területén folyamatosan érvényesül a judge made law, azaz a bíró alkotta jog. „Az újdonság ereje ráadásul nem reked meg az Atlanti-óceán két partja között: a lex mercatoria keleti eredetű jogelveket szállít Nyugatra, és talán már a nyugati hegemonia hanyatlását készíti elő³¹”.

Az új lex mercatoria tehát rendkívüli szerepet tölt be a nemzetközi kereskedelmi szerződések szabályozásában. Az UNIDROIT mintaszabályzat³² egy olyan folyamatosan bővülő gyakorlatilag „jogi erővel bíró” szabályok összességét jelenti, amelyeket a nemzetközi kereskedelem hívott életre és amely nélkül a globális gazdasági folyamatok működése elképzelhetetlen volna, így kijelenthetjük, hogy nem másról van szó, mint a nemzetközi

---

³⁰ Mint például: Világbank, OECD, WHO, Világkereskedelmi Szervezet, Nemzetközi Valutaalap stb.

³¹ Galgano F. (2006): Globalizáció a jog tükrében, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 10. o.

³² UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts

kereskedelmi szerződések szokásjogi alapon kimunkált háttérjogáról. Az új lex mercatoria nemzetközi kereskedelmi téren betöltött meghatározó szerepét jól példázza, hogy a választottbíróági eljárások során a lex mercatoria választottbíróági klauzulái adnak támpontot.

5. A posztindusztriális forradalom hatása a globalizációra és a kereskedelmi jogra

Attól a pillanattól kezdve, hogy a szolgáltató szektor munkaerőigénye tartósan meghaladta az ipari szektor munkaerő foglalkoztatási mutatóit beszélhetünk posztindusztriális változásról és e változás körülményeire tekintettel nyugodtan forradalomról. Jelentős társadalmi és gazdasági átrendeződéssel járt a történelemnek az a fordulópontja is, amikor a mezőgazdaságban dolgozók számát haladta meg az iparban foglalkoztatottaké, de a szolgáltatói szektor e tekintetben történő előtérbe helyeződése e korábbi változáshoz képest nyugodtan elbíri a forradalmi jelzőt. Két mutatószám segítségével határozható meg a posztindusztriális forradalom az időpont az egyes országokban, – jellemző, hogy mindkét területen az Amerikai Egyesült Államok haladt az élen – úgymint a szolgáltatások részesedése a bruttó hazai össztermékből, illetve a szolgáltatói szektor alkalmazottainak száma átlépi az ipari szektor alkalmazottainak létszámát (elsőként Amerikában 1956-ban).

Az elektronika és informatika korában a termelési folyamatok automatizálása eredményeképpen jelentős mennyiségű emberi erőforrás válik feleslegessé, amely amennyiben a munkanélküliek számát gyarapítja, jelentős feszültségforrássá válhat. Az ipari foglalkoztatottság csökkenése és az elektronikus társadalom kényelmének megítélése során ezen változásokra is figyelemmel kell lenni. Ami pedig ennél is fontosabb, a posztindusztriális forradalmat követően „felépülő” digitális világban az automatizálás az élet, és így a gazdasági élet minden aspektusára kiterjed: automatizált termelési folyamatok és automatizált keresleti tényezők esetében szükségszerű a kereskedelem „automatizálása”³³. Az informatika a mindennapok központi szereplőjeként megteremti az emberi kapcsolatok virtuális terét, amelyben nem érzékelhetőek a jogi normák, illetve azok hatása.

---

³³ Alpa G.: „A személyek numerikus azonosító kódokká alakulnak át, a dolgok információkká dematerializálódnak, a szerződések megállapodás nélküli cserékké redukálódnak.” (Alpa G. (2002): Az automatizált szerződés, olasz ford. Laterza, Padova)

A posztindusztriális társadalom másik hatása, hogy a tizenkilencedik századi menedzseri forradalomhoz hasonlóan – amikor a tulajdonjogtól elszakadt a vagyon ellenőrzése, azaz az igazgató személye elvált a tőkével rendelkező tulajdonos személyétől – újmenedzseri forradalmat valósít meg a huszadik században, s a vállalatvezetésben bekövetkezett változások eredményeképpen megnöveli a menedzseri réteg létszámát. Nem a jóléti társadalom „elvárásainak” kiszolgálása a szolgáltatási ágazat fejlődésének motorja, sokkal inkább az ipari vállalatok multinacionálissá válása és az ennek eredményeképpen rendkívül komplexé váló ellátandó feladatok (stratégiai tervezés, logisztika, humánerőforrás tervezés, beszerzés, könyvelés) ellenőrzésével és koordinációjával kapcsolatos szolgáltatási teendők megszáporodása.

Valójában az ipari termelés szolgáltató jellegűvé válásáról van szó, tehát nem a szolgáltatások szerepének előre nem tervezhető növekedése történt, hanem az ipari vállalatokon belül a szolgáltatási feladatok megnövekedése idézte elő a hangsúlyeltolódást. Francesco Galgano szerint „a vállalat jogi megszervezésében is jelentős változások álltak be. A stratégiai és pénzügyi irányítási funkciók elváltak az operatív funkcióktól, és egy új, erre a célra alapított társasághoz a holdinghoz kerültek. De az operatív funkciókat is tovább lehet cizellálni, így a holding ellenőrzése mellett működő társaságok végtelen sokasága jöhet létre. Jogi szempontból ez a folyamat a vállalatcsoport jelenségével írható le.”

A holdingok megjelenése, működése, megerősödése mellett a posztindusztriális forradalom megteremti a maga gazdasági környezetét a „new economy-t”, amelyet az óriási méretű ipari termelés mellett az új, sajátos pénzügyi piac jellemez, sok-sok új „pénzügyi találmánnyal”. E pénzügyi piacon a pénzügyi termékek dematerializálódott termékként megjelenve felgyorsítják a nemzetközi kereskedelmi folyamatok globalizációját.

Korábban rögzítettük, hogy a globalizáció a gazdaság és a jog újszerű viszonyrendszerét alakítja (alakította) ki, amely tekintetében ezen újonnan létrejövő pénzügyi világ csak szorosabbra fűzi a szálakat. A gazdaság és a jog között meglévő intenzív kölcsönhatások eredményeképpen az ipari technológiát a szerződéses technikák váltják fel a pénzügyi gazdaságban.

Míg korábban az áruforgalom elősegítésének szolgálatában álltak a szerződések, a fenti hangsúlyeltolódás eredményeképpen már arra is alkalmasak, hogy megalkossák a pénzügyi termékeket, a pénzügyi árucikkeket. A megfelelő jogintézmények, jogi fogalmak rendszerezett használatával elkészített szerződés maga a piacképes pénzügyi termék.³⁴ „Míg a középkori alkímiának nem sikerült a semmiből aranyat csinálnia, addig a szóban forgó új alkímiának már igen”³⁵.

A szerződések piaci termékként, „virtuális vagyontárgyakként” történő megjelenéséhez hasonló forradalmian új találmány a „commercial paper”, amely valójában egy biztosítéki szerződés és egy tartozáselismerés között hoz létre szoros kapcsolatot. A „commercial paper” arra való, hogy a likviditási többlettel rendelkező ipari és kereskedelmi társaságok előtt megnyissa a kölcsön nyújtásának lehetőségét harmadik személy(ek) irányában, mindaddig, amíg e tőke felhasználásának igénye náluk nem jelentkezik. A „commercial paper” a likviditási többlet ilyen irányú felhasználásával összefüggésben egy olyan okirat, amely kamatfizetés elvállalása mellett, tartozáselismerő nyilatkozatként is az ipari, illetve kereskedelmi társaság rendelkezésére áll, és amely értékpapírrá válik az állampapírokhoz hasonlóan, amelyet a társaság bármikor piacra dobhat, mobilizálhat, értékesíthet.³⁶

Kis bátorsággal akár vitatkozhatunk is Ferrarese virtuális vagyontárgy meghatározásával, hiszen a fentiekben kiragadott pénzügyi termékek (szerződések, „commercial papers”) ma szinte mindennapos forgalom tárgyai. Tényként kell elfogadnunk emellett azt is, hogy a szerződéses technika – bár újszerű és immateriális, de – valódi dolgokat képes létrehozni.

Álljon itt végül két történelmi példa az immateriális javak megjelenésével, elterjedésével kapcsolatban. Több, mint egy évszázaddal ezelőtt McLeod³⁷ úgy fogalmazott, hogy „ha azt

---

³⁴ Ahogy ezt M. R. Ferrarese jegyzi meg találóan: „mintha a szerződés részt venne a világunkra oly jellemző virtuális játékban, amikor a gazdasági forgalom a lehetőségek birodalmát kitágító virtuális vagyontárgyakat hoz létre.” M. R. Ferrarese, *Il diritto al presente. Globalizzazione e tempo della istituzioni*, Bologna, 2002., 70. o.

³⁵ Galgano F. (2006): *Globalizáció a jog tükrében*, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 20. Galgano az új jogi alkímiával összefüggésben hivatkozik arra, hogy az alkímia és a pénzügyek közötti kapcsolat Soros György előtt is ismert. (Soros Gy. *Az alkímia a pénzügyekben*, Firenze, 1998.)

³⁶ Tekintettel arra, hogy a kölcsönzési tevékenység kívül esne ezen ipari és kereskedelmi társaságok tevékenységi körén, így a „commercial paper”-t nem a kölcsönvevőkkel szembeni követelésként tüntetik fel, hanem mint pénzügyi eszközöket könyvelik el, úgy mint amelyeket a társaság megvásárolt, mint hitelező, és úgy mint amelyeket az aláírók, mint kölcsönvevők eladtak neki(k).

³⁷ Idézi: Galgano: I. m. 21. o.

kérdeznék tőlem, hogy melyik felfedezés befolyásolta leginkább az emberi faj rendelkezésére álló gazdaságot, a következőképpen felelnék: az a felfedezés, miszerint az adósság eladható áru”. Természetesen McLeod fenti kijelentésekor állampapírra gondolt, de annak igazságtartalma csak nőtt az idővel, amikortól is az állam és a vállalatok rendelkezésére álló értékpapírosítás, „képes a megtakarítók által kínált azonnali készpénzre váltani a jövőbeli gazdagság reményét”³⁸. E területen Commons még messzebb megy, amidőn megállapítja, hogy egyes vállalatok esetében „a nem megfogható testetlen tulajdonok többet érnek, mint az összes többi anyagi jószág. Sok vállalat láthatatlan tőkéje többet ér, mint az összes gép, földterület, építmény, készlet, amivel csak rendelkezik, és ha ez a láthatatlan tőke elveszítené az értékét, valószínűleg az egész látható tőke rögtön ócskavassá silányulna”³⁹.

Ami a tőke „new economy”-ban betöltött szerepének változását illeti, az olyan mértékű, amely mellett a folyamatok megértésének igénye esetén nem mehetünk el szó nélkül. A tőke korábban ágazatilag homogén volt, ipari tőkeként, kereskedelmi tőkeként, illetve banktőkeként vett részt az ipari, kereskedelmi, illetve szolgáltatási szektor finanszírozásában. Ma azonban az figyelhető meg, hogy nagyvállalati részvénytársaságok formájában a tőke pillanatok alatt ágazatot vált. A „new economy” új találmánya (központi árucikke) a pénzügyi holding, amelyre az jellemző, hogy csupán a megtérülési szempontok vezérlik a tulajdonosokat – annak szükségessége felmerülésekor – az egyes ágazatok közötti változtatásban. A tisztán pénzügyi rendeltetésű holding a gyártási, és forgalmazási ágazatokkal nem foglalkozik, csupán a vállalat irányítására koncentrál.

„A holding fogalma kapcsán – miszerint holding az a vállalkozó alany, amely csupán a pénzügyi piacokon van jelen, de azokon a piacokon már nem, amelyeken az általa irányított társaságok tevékenykednek – figyelmes elemzések különbséget tesznek az ellenőrzött társaságok által végzett termelést szervező ipari holding és a részvényekbe fektetett pénzügyi források kezelésére és gyarapítására koncentráló pénzügyi holding között.

Az ipari holding a termelés bővítését, míg a pénzügyi a koncentráció növelését célozza. Ilyeténképpen a holding két jól megkülönböztethető formában bukkanhat fel: olykor, mint a reálgazdaság alanya, sőt főszereplője lép fel, máskor meg egy teljesen más környezetben

---

³⁸ Carota L. (2002): Della cartolarizzazione dei crediti, Il Mulino, Padova

³⁹ Commons G. B. (1981): I fondamenti giuridici del capitalismo, olasz ford., Il Mulino, Bologna, 730. o.

jelentkezik, mint a pénzügyi gazdaság, a fejlett szolgáltató szektor alanya. Előfordulhat azonban az is, és a nagy konglomerátumok esetében elő is fordul, hogy az ipari és a pénzügyi tevékenységek egyesülnek, és a két tevékenység kölcsönösen kiegészíti egymást. Ebben az esetben a holding mindkét tevékenységet irányítja és koordinálja, és felettébb nehezzé válik annak eldöntése, hogy a holding uralta társaságokat vajon iparinak vagy pénzügyinek tekintie.⁴⁰

Összességében ugyanakkor a globalizáció, méghozzá a piacok globalizációja, amely napjaink gazdaságának folyamatait meghatározza, s nem a szolgáltatási szféra óriási térhódítása, vagy a pénzügyi gazdaság szereplőinek fentiek szerinti megváltozása. A piacok globalizációjának következményeképpen a kereskedelem és a termelés szereplői nemzetek feletti környezetben kell, hogy helytálljanak, s mi több, kell, hogy profitot termeljenek.

Korábban az ipari gazdaság korának sajátossága, hogy a termelési tevékenység államhatáron belül zajlott, míg esetlegesen a nyersanyagok beszerzése és a késztermékek értékesítése valósult meg a nemzetközi kereskedelmi szereplők igénybevételével. Így jól körülhatárolható maradt a nemzeti keretek között zajló termelési folyamat (és az azzal kapcsolatos pénzügyi folyamatok) és a nemzetközi kereskedelmi tevékenység (illetve annak pénzügyi folyamatai). Globális hétköznapijainkban ezzel szemben a termelés megszervezése „világviszonylatban történik”: ma már nem csak a nyersanyagok és a késztermékek lépik át az államhatárokat, hanem – a know-how és licencia segítségével – termelési együttműködési láncolatok hálózák be keresztül-kasul a világot.

Az együttműködési láncolatok láncszemeit alkotó vállalatcsoportok a vállalatcsoportot alkotó társaságok önálló jogi személyiségének köszönhetően jól elkülönítik az egyes munkafolyamatokhoz, tevékenységekhez, termelési szakaszokhoz, eltérő piaci körülményekhez kapcsolódó kockázatokat. Persze ezt a működést támogatja a vállalatcsoportok szerinti működés is (hiszen a piacon korábban önállóan megjelenő vállalatok közötti versenyt letöri, hogy a vállalatok közötti kapcsolatrendszer vállalatcsoporton belülivé válik a vállalatcsoportra tekintettel).

---

⁴⁰ Galgano F. (2006): Globalizáció a jog tükrében, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 23.

Így szemlélve tehát a „multinacionális vállalatok”, mint a globalizáció termékei, nem is multinacionálisak, hiszen nem arról van szó, hogy ahány állam érintetté válik a termelési láncolatban, annyiféle honosságot (nemzetiséget) kell, hogy megszerezzen a vállalatcsoport, hanem arról, hogy a globalizáció következtében a vállalatcsoport nemzeteken túli (kissé merészebben: nemzetek feletti) azaz transznacionális⁴¹.

A transznacionális vállalat(csoport)ok térhódításával az állami beavatkozás, állami szabályozás lehetősége jelentősen csökkent, mint ahogy csökkent a nemzeti jellegű jogrendszerek „hatótávolsága” is. A transznacionális piacnak csak egy töredékét képesek az államok szabályozni, ellenőrzésük alatt tartani, miközben a transznacionális vállalatok egyre inkább képesek erre. Ezzel kapcsolatban fogalmazza meg U. Beck⁴², hogy „a politika elvesztette azon központi szerepét, amely annak a kikerülhetetlen jogi, szociális és ökológiai kereteknek a lefektetésében állott, amelyek között a gazdasági tevékenység társadalmilag általában lehetséges és jogszerű.” Hasonlóan szemléletes észrevételt tesz Wade⁴³, aki szerint a „nemzetgazdaságok fejlődésének alakítására irányuló kormányzati igyekezetet, a világ minden részén semlegesíti a pénzügyi, a fizikai és a humán tőke mobilitása”.

Szintén a transznacionális vállalatok előretörésével és az állami befolyás csökkenésével kapcsolatban állapítható meg a pénzügyi gazdaságban: a vagyonnak egyre inkább nincs nemzete a nemzetnek pedig egyre inkább nincs vagyona. A vagyon ma gyakran nem több névleges adatnál, így nem csoda, hogy a nemzeti szuverenitáshoz nem társul nemzeti vagyon. Globális gazdasági értelemben a szuverenitás nemzeti keretek között nem gyakorolható, így az államok kénytelenek e tekintetben a globális gazdaság által kijelölt úton haladva nemzetek feletti szervezetekhez csatlakozni.

---

⁴¹ A svájci Nestlé vagyonának 86,9%-a, foglalkoztatottainak 97%-a, eladásainak pedig 98,2%-a külföldi, a holland Shell vagyonának 67,8%-a, foglalkoztatottainak 77,9%-a, eladásainak 73,3%-a külföldi, a német Bayer vagyonának 89,8%-a, foglalkoztatottainak 54,6%-a, eladásainak 63,3%-a külföldi, végül a szintén német Volkswagen vagyonának 84,8%-a, foglalkoztatottainak 44,4%-a, eladásainak 60,8%-a külföldi.

⁴² Beck U. (1999): *Che cos'è la globalizzazione*, olasz ford., Carocci, Róma, 22.o.

⁴³ Wade R. (1998): *La globalizzazione e i suoi limiti*, il Mulino, Bologna, 75. o.

6. A posztindusztriális forradalom hatása a kereskedelmi jog fejlődésére

Az ipari forradalom a tizenkilencedik századra megteremtette a kodifikáció szükségességét, s a megalkotott kódexek azzal, hogy kellően általánosak és dogmatikusak voltak, úgy tűnhet a felületes szemlélőnek, hogy a posztindusztriális korszakban, jogi értelemben egyfajta folyamatosság háttérül szolgálhattak. Miért voltak alkalmasak biztosítani e látszat jogfolytonossági alapokat? Elsősorban azért, mert abban a közegben, amelyben e kódexek megszülettek valami elementáris erő munkált azon, hogy elkészüljön egy – az akkora már némi bátorsággal kijelenthetjük, hogy avittassá vált római jog birtokolta helyet átvenni képes – új kontinentális jog. Ez egyben az a jogtörténeti pillanat is, amikor a római jogi *ulpianusi konzervációt* – amely a római jog központi témakörévé a tulajdonjogot helyezte – kezdetben fellazíthatja, majd felválthatja a szerződések jogának dominanciája.

Hiszen eddig a pontig a tulajdonjog mint a vagyontárgyak megszerzésének és kiaknázásának joga uralja a jogéletet, s a magánjog lényegeként a tulajdon megszerzésében, megőrzésében és a tulajdonnal történő rendelkezésben láttatja, addig a kodifikációk korától a szerződés, már nem mint a tulajdon-átruházás eszköze, hanem mint a kereskedelem önálló jogi eszköze foglalja el – gazdasági kényszerítőerő eredményeképpen – a „jól megérdemelt helyét”. Ekkor vált a római jog Európában a jogtörténet részévé és engedi át a helyét egy egészen újszerűen strukturált jogi területnek az uralmat. Innentől a kereskedelem, a szerződéses alapokon nyugvó kereskedelmi jogot mind a termelési tényezők megszerzése, mind a meglévő vagyontárgyak (árúk) értékesítése, mind pedig – mondjuk ki – a profitszerzés eszközeként képes lesz eredményesen felhasználni.

Valójában ebben rejlik az ipari forradalom eredményeképpen kodifikált jog azon ereje, ami látszólag alkalmassá teszi a posztindusztriális joggal szembeni elvárások teljesítésére is. Nem véletlen, hogy a fentiek szerinti dogmatikai és általános kódexek, mind a kontinensen belül, sőt akár távol-keleti kultúrák számára is egyszerű fordítással a helyi kodifikáció alapjául szolgálhatott, illetve e jól megírt általános és elvont művek által megalkotott jogintézmények napjaink pénzügyi, illetve elektronikai ügyleteinek lebonyolításához is iránytűként szolgálnak.

Igazság szerint a posztindusztriális forradalommal alapjaiban változik meg a jogi berendezkedés, mind annak rendező elveit tekintve, mind pedig abban az értelemben, hogy egy csapásra megkérdőjeleződik a jog állami, illetve a jog nemzeti jellege. Érdekes, speciális és teljesen egyedi ez a változás, mert úgy következik be, hogy a kodifikált normák megmaradnak, nem „robban” be – az ipari forradalomhoz hasonló – reform a törvényhozói szervek munkáiban, ugyanakkor a legjelentősebb újítások ekkortól már nem törvényi formában jelennek meg.

Történt mindez annak ellenére, hogy – ahogy Galgano fogalmaz – „a jog állami jellegét állító dogma – mint a nyugati jogi kultúra ragyogó találmánya, mint a felvilágosodás és az ipari forradalom becses jogi térhódítása – szerteágazó és erős gyökereket eresztett az európai jogászai gondolkodásba: a jog egyenlő a törvénnyel, és törvényeket csak az állam hozhat⁴⁴”, illetve annak ellenére, hogy Ferrarese szerint „a jogot kizárólagos állami jelenséggként felfogó jogászok közül még ma is sokan utasítják el azt a lehetőséget, hogy a jog alternatív, nem törvényi forrásból is fakadhat⁴⁵”.

A megszülető új – és kétségtelenül sok tekintetben egységes – kereskedelmi jog (új *lex mercatoria*), nem kötődik, nem köthető egyik vagy másik államhoz, államok határain kívül jön létre. E jogterület szabályai spontán módon jönnek létre, spontán módon alakulnak, fejlődnek – jelentős nemzetközi választottbíróági és UNIDROIT közrehatással – s szolgálják ki a globális piac támasztotta igényeket. Egészen egyedi és korábban nem tapasztalt gyakorlattal, a jogi shoppinggal még az adott állam polgárainak (személyeinek) is lehetőségük van a jogfejlesztés részeseivé válni, amidőn az éppen aktuális szerződéses ügyleteik rendezésére (nyilván jól felfogott érdeküknek megfelelően) másik állam (vagy eltérő eljárási szabály megválasztása esetén államok) jogát választják.

„Aki netán protestálna az állam nélküli jog eszméje ellen, mert nem tud elfogadni más jogot, mint az állam törvényei által meghatározottat, nem veszi figyelembe, hogy a jog a nemzetállamnál jóval régebbi valóság és, hogy jogi kultúránk a nemzetállam léte és segítségével

---

⁴⁴ Galgano F. (2006): *Globalizáció a jog tükrében*, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 35.

⁴⁵ Ferrarese (Le istituzioni della globalizzazione, 133. o.) kimondja azt is, hogy „a jognak nem egyetlen forrása többé az állam: más, magánjogi jogalanyok is részt vesznek a jogalkotásban”. Ferrarese M. R. (2000): *Le istituzioni della globalizzazione*, il Mulino, Bologna

nélkül prosperált tizenhét évszázadon át abból a tizenkilencből, ami a Krisztus utáni második századtól – Ulpianus századától, a jog első rendszeres kidolgozásának századától – a modern kodifikációk hajnaláig telt el (sőt, Németországban egészen a tizenkilencedik század végéig, ahol a római jog, mint észjog 1899-ig hatályban volt). De még ennél tovább is mehetünk: vannak szerzők, akik éppen a huszadik század – első világháborúval kezdődött – elkeseredett etatizmusában és nemzetieskedésében látják a nyugati jogi hagyomány mély, minden korábbinál jóval súlyosabb válságát, ami e jogi hagyományt „gyakorlatilag meg is szüntette.” A jog állami és nemzeti jellege nem a jog fejlődéséhez, hanem épp ellenkezőleg, annak válságához vezetett⁴⁶.

Tudomásul kell tehát venni, hogy a nemzetállam(i jogalkotás) és a nemzetállami jogalkotás címzettjei közötti kapcsolatrendszer egy többszörösen összetett, mátrix-szerű kapcsolatrendszerre változott át, mivel a nemzetállami joggal a kereskedelmi jog területén – a jogi shopping eredményeképpen – más nemzetállamok anyagi és eljárási jogai is versenyre kelnek, illetve – a lex mercatoriára tekintettel – az újonnan megjelenő „spontán jogok” is pozíciót követelnek a maguk számára.

Nem kérdéses tehát, hogy a többszörösen összetett kapcsolatrendszer kialakulásával párhuzamosan egészen újszerű szabályrendszer áll a kereskedelmi területen működő személyek rendelkezésére, amelynek eredményei részben még kevésbé értékelhetők, az azonban nem vitás, hogy célszerű a jogtudomány figyelmét ráirányítani a jogforrások ezen új rendszerére, az ezzel kapcsolatban megtörtént változásokra, illetve azokra a változásokra, amelyek az új jogrend sajátosságaira figyelemmel a jövőben várhatóak.

Van ugyanakkor még egy terület, mégpedig a keleti országok rohamos fejlődése, amely a lex mercatoria vizsgálatát ezen újabb dimenzióba helyezve is indokolja. Vajon az újkori európai kodifikációk eredményeképpen megszületett magánjogi és kereskedelmi jogi kódexek átvétele ugyanazon irányba fejlesztette napjainkra a gyorsan fejlődő keleti területek magán- illetve kereskedelmi jogát, avagy a hasonló (hiszen szó szerinti fordításban átvett) gyökerek egészen más következtetéseket is eredményeztek, úgy vélem ennek vizsgálata ugyancsak érdekes feladat!

---

⁴⁶ Galgano F. (2006): Globalizáció a jog tükrében, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 35.

A tizenkilencedik századi nagy „kodifikációs boom” táptalaját kulturális tekintetben a felvilágosodás, illetve „jogszakmai tekintetben” a felvilágosodás eszméjét a jog területén meghonosító természetjog biztosítja⁴⁷. A vizsgált terület, India, Kína, Japán és az Iszlám vidékei azonban mind a felvilágosodástól, mind a természetjegtől, mind az Európát jellemző ezekből következő forradalmi hullámoktól érintetlen maradt⁴⁸.

A vizsgált területek tekintetében differenciálni kell abból a szempontból, hogy míg az Iszlám országai kizárólag a nyugati országokkal fenntartott kapcsolatok működtetése érdekében, illetve ezen kapcsolatok szabályozása céljából fogadtak el nyugati mintára kódexeket, addig Kína, Japán és India recipiálta a nyugati országok kódexeit, bár ezen kódexek alkalmazása során nem tartják alkalmazandónak sem a nyugati bírák, sem a nyugati jogtudomány elméleti rendszerezését és értelmezési gyakorlatát.

A vizsgált területeken a nyugati kódexek recipiálása ellenére egyfajta szabad jog előtt nyitja meg az utat, döntően a generálklauzulák pozicionálása eredményeképpen, elutasítva a tényállások tipizálásának gyakorlatát. E szabad jog elvezet „a jóhiszeműség és méltányosság egybeeséséhez, másrészt a szerződéses akarat és a szerződés kodifikált kategóriáinak érdemi kiüresítéséhez⁴⁹”. Nem kétséges, hogy a szabad jog felfogás is közrejátszik abban, hogy a jogfejlődés vizsgált területe a hasonló kodifikációs alapok ellenére eltérő irányokat vett, illetve ahhoz, hogy napjainkra a keleti országok fejlettségi mutatója, illetve egyre erősödő gazdasági versenyképessége nyugaton nyugtalanítóan hathat.

Ezek után nézzük a *lex mercatoria* hatását. A nyugati országokban az új kereskedelmi jog létrejöttéhez (feléledéséhez) a jog állami, nemzeti jellegének lebontása volt szükséges, azaz

---

⁴⁷ A természetjog a XVII. – XVIII. században „Domattól Pothierig, Grotiustól Pufendorfig terjedő jogászok munkásságában ölt testet”.

⁴⁸ „A földgolyó ezen széles területei számára vajmi keveset, vagy éppen semmit sem mond az, ami nyugaton mint „természetjog” vagy mint „észjog” egyrészt a kodifikált jog alapja, másrészt állandóan megvalósítandó cél, az állam törvényalkotó hatalmát korlátozó sérthetetlen védvonal. A Nyugati világon kívül nem mond sokat a „jog általánosan elfogadott elvei” kifejezés sem, mely kifejezésben az „általánosan” határozó csak a nyugati országok általánosságára utalhat.” Galgano F. (2006): *Globalizáció a jog tükrében*, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 38.

⁴⁹ Ebbe a folyamatba illeszkedik a szerződésekről szóló 1999. október 1-jei kínai törvény. A kínai jogszabály a nyilvánvaló méltánytalanságot a szerződés érvénytelenségi okai közé emeli (52. cikk 2. pont); felhatalmazza továbbá a bírót, hogy kiegészítse a szerződést a minőséget, az árat, a teljesítés helyét, idejét és módját illetően (61. cikk). Galgano F. (2006): *Globalizáció a jog tükrében*, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 39.

mind a demokratikus tömegtársadalmak, mind a transznacionális vállalatok tömeges megjelenése, mind pedig a piacok globalizációja abba az irányba hatott, hogy az állam be kellett, hogy lássa: a kereskedelmi jogi jogalkotás tekintetében kizárólagossága megtört, a jogi shopping, a választottbíróági gyakorlat, és az UNIDROIT, újabb és újabb lehetőségeket jelenít meg a lex mercatoria fejlesztése területén. Az állami jogalkotási monopólium megtörésével új, nem állami jogalkotási mechanizmusok indulhattak be, amelyek a globális piacok igényeinek megfelelően globális jogként funkcionálnak, hiszen a globális piac bármely pontján felmerülő igény esetén megjelenhetnek, illetve a területi hatályuk tekintetében is a globális igények szolgálatában állnak, tekintettel arra, hogy a lex mercatoria alkalmazási területe nem áll meg egyetlen államhatáron belül sem.

A lex mercatoria ma még a nyugati (kereskedelmi jogi) kultúra termékeként értékelhető, különös tekintettel a transznacionális vállalatok, a választottbíróági eljárások és az UNIDROIT jogfejlesztő tevékenységére, a Keleti Világ dinamikus gazdasági előretörésével azonban ez a helyzet idővel megváltozhat. Mi feltettük és bizonyítottuk, hogy a kereskedelmi jogfejlődés minden történeti korban a gazdasági változások, gazdasági területen bekövetkezett fejlődésben gyökerezik, s nincs ez másképp a posztindusztriális forradalmat követő nyugati fejlődési irányokban sem, miért lenne hát másképp a globális piac orientálta erős gazdasági bázissal rendelkező keleti területeken?

Másképpen közelítve a kérdéshez, amennyiben elfogadjuk azt, hogy az erős gazdaság alapvetően determinálja a kereskedelem és azzal együtt a kereskedelmi jog fejlődését, továbbá elfogadjuk azt, hogy jó ideje a keleti fejlődési ütem jelentősen meghaladja a nyugatit, akkor nem nehéz belátni azt, hogy a keleti gazdasági erősödés elvezethet oda, ahol a keleti piacok kereskedelmi szokásai alapvető befolyást lesznek képesek gyakorolni a lex mercatoriára. S míg korábban ezen dolgozat egyes fejezeteiben is az egységes európai jog újjáéledéseként tekintet(het)tünk a kereskedelmi jogra, addig ez a változás alapjaiban megváltoztathatja a lex mercatoriát illető eurocentrikus nézőpontunkat.

Nehéz megjósolni, hogy a keleti kereskedelmi szokások behatása ma mekkora a lex mercatoriára, de az kijelenthető, hogy a „globális játszótéren” régóta és egyre erősebb gazdasági háttérrel jelenik meg a keleti kereskedelem. Nehéz megjósolni továbbá azt is, hogy

átveszi-e és ha igen mikor a keleti kereskedelmi szokás a *lex mercatoria* meghatározásában a vezető szerepet, ezzel azonban foglalkozni mindenképpen célszerűnek látszik, különös tekintettel arra, hogy azt a legnehezebb megjósolni, hogy az eddig élenjáró „nyugati civilizáció” mennyire van felkészülve – vagy fel tud-e készülni egyáltalán – a kereskedelmi jogi esetleges keleti dominanciára.

Láttuk, hogy korábban a nyugati kodifikációs vívmányok kerültek keletre, amelyeket a keleti kultúra szűk áteresztő képességű szűrőjén átszűrve, a maga igényeinek, céljainak és érdekeinek megfelelően használt fel bölcsen a Kelet. Ma pedig már helyenként a keleti kereskedelmi jogfejlesztés egyes vívmányai szüremkednek át a *lex mercatoria*-ba: „valami változás már most is látszik: a feltűnő aránytalanságot (*gross disparity*) és a *hardship*⁵⁰-et, mint a szerződés – keleti kultúra táplálta – méltányossági fogalmából született intézményeket az UNIDROIT szabályai közé is felvették, noha azoknak a nyugati jogrendszerekben nem volt megfelelőjük⁵¹”. Csupán Kelet gazdasági teljesítménye volna az oka annak, hogy lassan-lassan a kereskedelmi jogfejlesztés területén játszott szerepe is figyelmet vívott ki magának? Aligha. Sokkal inkább a gazdasági erősödéssel párhuzamosan megjelenő globális piacon történő intenzív részvétel, illetve a kereskedelmi kapcsolatok korábban soha nem látott volumene az a mozgatórugó, amely a szerződéssel kapcsolatos elvek tekintetében e sajátos keveredést egyre gyakrabban és egyre meghatározóbb eredménnyel előidézi.

S hol van ma már az újkori kodifikációk kora, ahol a nyugati kódexek recipiálása nyugatról keleti irányba hatott, hiszen napjainkban e hatás kölcsönös és a nyugati jogintézmények „kelet számára történő felkínálása mellett”, mind a *lex mercatoria*, mind az UNIDROIT résztvesz a keleti kereskedelmi szokások alapján kimunkált (keleti kereskedelmi) jogintézmények nyugatra átadásában. Alig egy évszázaddal azt követően, hogy a nyugaton kifejlesztett kereskedelmi törvények keleten történő (sajátos keleti típusú) felhasználása megkezdődött, a keleti kereskedelmi jog alkalmassá vált nem csak új jogintézmények kifejlesztésére, de a *lex mercatoria* közvetítésével azok nyugaton történő meghonosítására is.

---

⁵⁰ A *hardship* Kína nemzeti jogából előbb az UNIDROIT szabálygyűjteményébe, majd onnan Németország belső jogába került. Galgano F. (2006): *Globalizáció a jog tükrében*, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 41.

⁵¹ Galgano F. (2006): *Globalizáció a jog tükrében*, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 41.

S ha a fentiekén túl számításba vesszük, hogy a Kínai Nemzetközi Kereskedelmi Kamara választottbírósága milyen központi (és kiemelkedő) szerephez jutott az ázsiai térségben, illetve azt, hogy a kínai jog az ázsiai választottbírósági ügyekben a legtöbbször kikötött jogok között található, megérthetjük, hogy milyen domináns eszközök munkálnak azon, hogy az ázsiai befolyás lassan-lassan erősödjön a globális kereskedelmi jog területén. A jogi shopping – jellegénél fogva – szintén alkalmas lehet arra, hogy a keleti óriásvállalatok pozícióit erősítse nyugaton.

Igaz, hogy ma még a keleti és nyugati óriásvállalatok közötti ügyletek vonatkozásában leggyakrabban nyugati alkalmazandó jogi kikötés szerepel, ugyanakkor ez szinte soha nem esik egybe a nyugati szerződéses partner honosságával, azaz e keleti óriásvállalatok – a jogi shopping alkalmazásával – könnyedén képesek elérni harmadik ország jogának alkalmazását jogvita esetére, másik oldalról nézve a nyugati óriásvállalat eléri ugyan, hogy nyugati jogot kössenek ki a felek, azt azonban már nem, hogy saját állama joga legyen ez. S ha azt is számításba vesszük, hogy a kínai és nyugati óriásvállalatok közötti nemzetközi kereskedelmi szerződések esetében egyre gyakrabban a Kínai Nemzetközi Kereskedelmi Kamara választottbíróságának kikötésében állapodnak meg a felek, akkor beláthatjuk, hogy innét már csak egy lépés a kereskedelmi jogi dominancia keleti megszerzése.

„Nem nehéz elképzelni, mi lesz a választottbírósági kompromisszumok tartalma, amikor az érintett vállalatok közötti erőviszonyok a keleti vállalatok javára módosulnak. (...) Elképzelhető, hogy a jövőben a nyugati bírának az erősebb szerződéses partner választása alapján a Közel- vagy Távol-Kelet jogát kell majd igazságszolgáltatási tevékenységük során alkalmazniuk. Azt, hogy mindez megtörténik-e, s hogyan történik meg, csak a bennünket követő generációk fogják megtudni. Azzal viszont már mi is tisztában vagyunk, hogy a ma nyugatinak nevezett jogi kultúra is összetett, mert különböző, sőt nagyon különböző jogi kultúrák egyesülésének a gyümölcse. A mi jogi kultúránk az ezer évvel ezelőtti Európában a római jog, a germán és a frank jogok egyesülésével vette kezdetét⁵².” Az egységes globalizált – ázsiai befolyással átszőtt pedig lehet, hogy éppen napjainkban veszi kezdetét...

---

⁵² Galgano F. (2006): Globalizáció a jog tükrében, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 43.

II. FEJEZET

DOGMATIKAI ALAPVETÉS, AVAGY A KERESKEDELMI JOG SZEREPE A MAGÁNJOG RENDSZERÉBEN

1. Alapvetés

Legbelül elhelyezkedő körünk felé haladva második lépcsőfokunk mindenképpen a dogmatika, hiszen ezen alap hiányában legfeljebb csak széteső normahalmazt alkothatunk, minden belső logika és kohézió nélkül.

Kereskedelmi jogi elemzés, kereskedelmi jogi gondolkodás, kereskedelmi jogi értekezés, csak igen kevésbé képzelhető el l'art pour l'art módon, szűkre szabott kereskedelmi jogi keretek között. Kísérletet tehetünk rá ugyan, de a jogfejlődési irányok feltérképezhetetlenek maradnak előttünk akkor, amikor túlzottan szűkre szabva vizsgálatunknak tárgyát kizárólag a kereskedelmi társaságokra, a kereskedelmi ügyletekre fókuszálunk. Még akkor is, ha kellő alapossággal, gondos előkészítéssel mindent elkövetünk azért, hogy a jogi atmoszféra így módon kihasított szeletét a legteljesebb részletességgel tárjuk fel.

A kereskedelmi jog a „kereskedelmi élet”, a „kereskedelmi rendszer” részeként biztosítja azon szabályozási alapokat, amelyek a kereskedelmi terület, mint gazdasági, szociális, etikai és politikai viszonyrendszer működéséhez szükségesek. Nem kerülhető tehát meg annak vizsgálata, hogy a szabályozott életviszony mely gazdasági körülmények között, milyen szociális környezetben, az etikai elvárásoknak mi módon megfeleltethetően és különösen milyen politikai alkufolyamatok eredményeképpen született és formálódott.

Ahhoz pedig, hogy a kereskedelmi jogot ilyen összetett viszonyrendszer kontextusában vizsgálhassuk szükséges egyet kiválasztanunk abban elmélyednünk és a többivel kapcsolatos szakmai álláspontunkat ezen központi területtel ütköztetve kiérlelnünk. Esetünkben a tárgyalt jogterület gazdasági alapszerkezetének és jelentőségének a kidomborítása indokolt elsősorban, de nem szabad, hogy figyelmen kívül hagyjuk e jogintézmények milyen komplex hatást képesek gyakorolni, illetve azt, hogy milyen bonyolult hatásmechanizmusok mentén formálódik a vizsgálat középpontjába helyezett terület.

De ez csak az érem egyik oldala, a másik – és vizsgálatom szempontjából a központi – oldala - amit az anyag beosztásánál és tárgyalásánál szem előtt kell tartanom – azon körülmény folyamatos figyelemmel kísérése, hogy a kereskedelmi jogi szabályozás folyamatos változása során a magánjoggal (kiemelten annak kötelmi jogi részével) milyen szoros összefüggésben áll, mi módon változik azzal együtt, mi módon távolodik el esetenként a változás e két területen, mi módon haladja meg a kereskedelmi jog változása alkalmanként a magánjog lassan változó tempóját, vagy esetleg mi módon hívja életre a magánjogi változás a kereskedelmi terület változásának ritmusváltását.

Mert kereskedelmi és magánjogi terület közötti szoros összefüggés aligha kérdőjelezhető meg. Kuncz Ödön szerint „ennek az összefüggésnek igen egyszerű a magyarázata. A kereskedelmi jog lényegileg forgalmi jog; alapja a magánjog, amellyel legtöbbször együtt halad, és ha némelykor el is távolodik tőle, ez a két jogmatéria között nem lényegbeli, hanem csak fokozatbeli különbséget létesít. Ilyenformán teljesen érthető és helyeselhető az az álláspont, amely a kereskedelmi- és magánjog együttes tárgyalását tartja a legmegfelelőbbnek”.

Ugyanakkor még egy PhD értekezés kereteit is szétfeszítené a magánjog egésze mellett a kereskedelmi jog teljességének feldolgozása, így pusztán e két terület dualista együttélésére, illetve monista egybeolvadásának kérdéskörére kell koncentrálnom a figyelmet. A minduntalan jelentkező teljességre törekvési igényt így abba az irányba célszerű szorítani, hogy a kereskedelmi jog és a magánjog közötti összefüggések következményei a lehető legnagyobb mértékben megvilágítsák a monista, illetve dualista megoldás indokait.

Nincsen tehát könnyű és talán nincsen jó megoldás sem arra, hogy a kereskedelmi- és a magánjog viszonyrendszerét a maga teljességében elemezzük, a monizmus-dualizmus kérdéskörre azonban csak akkor kaphatunk válasz-töredékeket, ha a két jogterület közötti összefüggések következményeit szigorú munkamódszerrel vesszük górcső alá. Azokat a jogintézményeket, amelyek a kereskedelmi jogban kiemelkedő jelentőséggel bírnak, úgymint a társaságok létrejötte, működése, megszűnése, a társaságok – belső és külső – szerződése, a képviselő, a kereskedelmi jogi beágyazottság mellett a magánjogi szabályrendszer prizmáján

keresztül is szükséges megvilágítani, míg az egyéb magánjogi intézmények esetén csak azok kereskedelmi jogra gyakorolt hatása helyezhető a figyelem középpontjába.

Ez az aránytalanság veszélyét hordozhatja magában, különösen, hogy elsősorban azoknak a kérdéseknek a gondosabb kidolgozására kell törekedni, amelyek gazdasági szempontból a legfontosabbnak ítéltetők, és amelyekben a kereskedelmi jog tudományának specifikus problémái a leginkább tetten érhetőek. Különösen igaz ez a dualista szabályozási időszakokra, amikor természetes igényként jelentkezik folyamatosan, hogy ne csak a viszonyrendszerre koncentráljon a szerző, hanem arra is, hogy a szabályozás tud-e és ha igen mi módon egységes szabályrendszerként működni annak ellenére, hogy nem egy kódexben találhatók az azt alkotó jogintézmények.

Nem mehetünk el ugyanakkor azon tény mellett sem, hogy a rohanó gazdasági élet szükségletei messze túlnőttek a magánjogi és kereskedelmi jogi törvények kínálta megoldásokon – legyen szó akár monista, akár dualista szabályozási megoldásról – és az épp hatályban lévő jogszabályok kereteit – különös tekintettel a globálissá dagadó világgazdasági folyamatok fokozatos és egyre intenzívebbé váló térnyerésére – folyamatosan feszegetik, egyre nagyobb nyomás alatt tartva a jogalkotót. Erre is figyelemmel minden egyes jogintézmény vizsgálatánál súlyt kell helyezni a *de lege ferenda* szempontokra és minden egyes részkérdés vizsgálatánál a hatályoshoz képest modern magán- és kereskedelmi jogi megoldás szemszögéből érdemes vizsgálni a folyamatokat, eljutva így az új polgári törvénykönyv kínálta lehetőségekhez.

2. Kereskedelmi jog

Ha a kereskedelmi jogot a jogrendszeren belül szemléljük, akkor megállapítást nyer, hogy a kereskedelmi jog a jognak az az ága, amely az élet szükségleteinek megérzése által és az igazság és a méltányosság alapján megteremti a kereskedelmi életviszonyok rendszerét. Ha pedig a kialakulását, illetve a lényegét tekintjük, akkor nem más, „mint a gazdasági törvények világos felismerése, amelyekhez a gazdálkodók akarata igazodik és amelyeknek megfelelően bizonyos konvenciók alakulnak ki, amelyek lassanként a szokás vagy a törvény alakját öltve

fel, pozitív, tételes joggá sűrűsödnek”⁵³. A kereskedelmi jog rendszertani elhelyezése előtt, érdemes annak tárgyára és alanyaira irányítani a figyelmet, a kereskedelmi jognak ugyanis tárgya a kereskedelem alanyai pedig a kereskedők.

Lássuk elsőként a kereskedelmi jog tárgyának a kereskedelemnek az alapmotívumait, hiszen a kereskedelem lényegének ismeretében az alanyok jellemzői könnyebben feltérképezhetők. Nem vitás, hogy a kereskedelem önálló foglalkozási ág, amely elsősorban áruk vételével és a felhalmozott árukészlet haszonnal történő értékesítésével foglalkozik, e tekintetben is jelentős eltéréseket mutatva sok más egyéb mellett az ipartól vagy a mezőgazdasági termeléstől. Ez utóbbiakhoz viszonyítva legkésőbb alakul ki, különösképpen amiatt, hogy az előbbieknél fejlettebb gazdasági viszonyokra, ennek keretei között munkamegosztásra, sőt kollektív szükségletre is szorul.

Kizárólag a kialakulásának feltételrendszerét szemlélve nehézkesség volna érzékelhető ezért érdemes azzal is foglalkozni, hogy bizonyos esetekben, főképp akkor, amikor a (ipari, mezőgazdasági) termelő és a fogyasztó között a közvetlen érintkezés lehetetlen vagy célszerűtlen a leküzdhetetlen akadályokba ütközés, mint áthidalhatatlan távolság okán, milyen gazdasági automatizmusok hatnak annak irányába, hogy a kereskedelmi tevékenység megjelenjen. Sok-sok ok eredményezheti a kereskedelem kialakulását, térhódítását és folyamatos erősödését, ilyen lehet önmagában a forgalom társadalmon belüli aránynövekedése, ilyen lehet ugyane térben a szükségletek differenciálódása, de akár a termelés sokoldalúvá válása is; ami pedig biztosan a kereskedelem térhódítása irányába hat az a nemzetek közötti érintkezés elmélyülése.

Miben rejlik tehát a kereskedelmi funkció lényege? A kereskedelem kapcsolatot teremt termelő és fogyasztó között, a viszonyrendszert végletesen leegyszerűsítve: közvetítő funkciót lát el az eladó és a vevő között, miközben ő maga vevő is eladó is, hogy e közvetítői szerepkört betölthesse [vevő az eladóval (termelővel) létesített kapcsolatban és eladó a vevővel (fogyasztóval) létesített kapcsolatban]. S ami még speciálisabbá teszi e gazdasági „szereplő”, gazdasági tevékenység jellegét az az, hogy e közvetítő tevékenységet oly módon

---

⁵³Goldschmidt L. (1891): Universalgeschichte des Handelsrechts, Scientia, Stuttgart [Levin Goldschmidt (1829-1897) német jogtudós. Kiemelkedő érdemeket szerzett a kereskedelmi jog egyetemes kutatásában. Tevékeny részt vett továbbá német polgári törvénykönyv kidolgozását végző bizottság munkájában.]

látja el, hogy rendszerint változatlan alakban ad túl a megvásárolt javakon – hiszen épp e célból szerezte, hogy mielőbb is mind jelentősebb haszonnal továbbadhassa. A kereskedelem tehát szerez, hogy továbbadhasson ez volna hát a célja, értelme? Nem feltétlenül: a kereskedelem a gazdaságosság elvének szem előtt tartása mellett szerez és értékesít – azaz olcsón szerez és a lehetőségekhez (piaci viszonyokhoz) képest drágán értékesít, így belátható, hogy a továbbadási célból történő szerzés csak eszköz, a tevékenység célja, értelme, mozgatórugója sokkal inkább a vételi és eladási ár közötti különbség, a profit.

Ez az árkülönbség pedig – és így maga a piaci viszonyok között működni hagyott kereskedelmi tevékenység – hihetetlen gazdaságszervező jelentőséggel bír. A kereskedelem mivel a bőségből visz és a szűkölködő területeken értékesít, egyrészt túlhalmozást csökkent egyik oldalon, másrészt ármérséklő hatást fejt ki a másikon, azaz képes arra, hogy kiegyenlítse a különböző helyeken eltérő mértékben felhalmozott javak aránytalanságát. Még ennél is érdekesebb gazdaságra, sőt társadalomra kifejtett hatása, hogy képes gondoskodni a jövőbeni szükségletekről, nem véletlen ugyanis, hogy a tél közepén zajlanak a nyári divatbemutatók, illetve az erre szakosodott szervezetek az év során folyamatosan halmozzák fel a tüzelőt, amelyet az évközben folyamatosan értékesítenek is, a legnagyobb haszonnal nyilván a tél közepén.

Végül érdemes kiemelni a termelést kiterjesztő hatást is, hiszen a piacok „szolgáltatásával”, „rendelkezésre állásának garantálásával” felmenti a termelőt a piacszerzés és értékesítés problémái alól, így ő minden erejét a termelési tevékenység felvirágoztatására fordíthatja, majd ezáltal, mind jelentősebb és jelentősebb terméket lesz képes a kereskedelem számára hozzáférhetővé tenni, miáltal a folyamat egymást folyamatosan erősítő kölcsönhatássá válik.

Mindebből jól látszik, hogy a kereskedelem valójában produktív tevékenység; a kereskedelmi tevékenység során a „termelés” egy egészen speciális módon folytatódik, hiszen a rendelkezésre álló javak értékét a hely- és az időtényező figyelembe vétele mellett képes a kereskedelem meghatározni. E két tényező persze determinálja a kereskedelem ár-, illetve érték-meghatározó hatalmasságát: a helyek közötti távolság (lásd: kereskedelem kialakulásának feltételrendszerénél a „termelő és a fogyasztó között a közvetlen érintkezés

lehetetlen vagy célszerűtlen a leküzdhetetlen akadályokba ütközés” 44. oldal), mint a kereskedelmi tevékenység, mint a forgalom előfeltétele, az idő, pedig a hitel előfeltételeként.

Az egyes tudományterületek a kereskedelemnek sok-sok elhatárolását adják, esetünkben a jogi szabályozottság változásának vizsgálatához elegendő lehet néhány klasszikus közgazdaságtani csoportosítás a teljesség igénye nélkül, koncentrálni a jogi szabályozás számára releváns szempontokra. Elsőként a legprimitívebb megoldást illő megemlíteni a cserekereskedelmet, illetve a vételügylettel operáló pénzkereskedelmet. A cserekereskedelem primitív gazdasági viszonyok között, primitív kereskedelmi megoldások mentén, vagy egész egyszerűen a kereskedelmi tevékenység önálló megjelenése nélkül a termelők közvetlen ügyletei révén valósul meg.

A kereskedelem tanulmányozható annak tárgya, az áruk szerint is: e tekintetben el kell határolni az ingó dologgal történő kereskedést és az ingatlan-kereskedelmet (bár érdekes, és hangsúlyozandó, hogy már a Kt. 262. §-a sem tekintette az ingatlanok tulajdonváltását érintő ügyleteket kereskedelmi ügyleteknek, így az elhatárolás e tekintetben szigorúan a közgazdaságtani megközelítésre koncentrált, miközben jogi oldalról ez tisztán szerződéses ügylet), továbbá az értékpapír ügyleteket.

Nagyon szemléletes Kuncz Ödön en gros és detail kereskedelem közötti különbségtétele az alábbiak szerint. Az „en gros kereskedelem közvetít a termelő és a kiskereskedő, vagy a termelő és az iparos között” a „detail kereskedelem” pedig „közvetít a termelő és fogyasztó vagy a nagykereskedő és fogyasztó között. E két kategóriánál a különbség nem az üzem terjedelmében (hiszen a detail kereskedő az áruház, szétküldési vállalt stb. is), hanem a foglalkozás minemiségében rejlik (az engrosszista üzletemberekkel, a detailista üzletemberekkel és a nagyközönséggel bonyolítja le ügyleteit).⁵⁴”

Immár jogi szempontból jelentős különbségtétel tehető a saját kereskedelem és a bizománykereskedelem között, hiszen a saját kereskedelem esetében a kereskedő saját maga részére, saját maga céljából, saját maga számlájára kereskedik, míg a bizománykereskedelem esetében a bizományos kereskedelmi tevékenységét a bizományba adó ezirányú döntése,

---

⁵⁴ Kuncz Ö. (1922): A magyar kereskedelmi- és váltójog vázlata, A kereskedő vállalata és a kereskedelmi társaságok, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest

illetve a vásárló adásvételi elhatározása determinálja; azaz, míg a saját kereskedelem tekintetében a kereskedő az ügy ura, addig a bizománykereskedelem esetén „az egyenlet több ismeretlenes”.

Elhatárolható továbbá az ország határán belül megvalósuló belkereskedelem a külkereskedelemtől, amely tekintetében érdemes differenciálni legalább a kiviteli, behozatali és átviteli kereskedelmi megoldások között, amelyet a XXI. századi európai uniós polgár szemével nézve nyilván ki kell, hogy egészítsünk az európai unión belüli és az európai unión kívüli kereskedelem vizsgálatával, ahhoz, hogy eme klasszikus közgazdaságtani megközelítést a mai elvárások színvonalán aktualizálhassuk, illetve ahhoz, hogy mindazon megállapításainkat, amelyeket a monista és dualista szabályozási megoldások vizsgálata során vonunk le, az uniós szabályozás prizmáján keresztül is megvilágíthassuk.

Tulajdonképpen kereskedelem megjelölést használja Kuncz Ödön a kereskedelmi tevékenység azon megoldásaira, amely esetekben a tevékenység központi elme a javak árucseréje forgalma (vagy még inkább ezen árucseréje forgalom eredményeképpen előálló gazdasági előny, ahogy ezt a kereskedelmi funkció lényegének vizsgálatánál megállapítottuk: mozgatórugója sokkal inkább a vételi és eladási ár közötti különbség, a profit). Szemben a nem tulajdonképpen kereskedelemmel, amely sem nem az árucseréje, sem nem a gazdasági előnyre fókuszált a fenti tiszta és egyértelmű megoldással szemben, csupán arra alkalmas, hogy elősegítse, gyorsítsa, egyszerűsítse, ésszerűsítse az árucseréje forgalmat. Igen szerteágazó területe ez a kereskedelemnek, amelyhez a jogi szabályozás is igen jelentős számú jogintézményt biztosít, kezdve a szállítástól, a fuvarozástól a szállítmányozásig, illetve kiegészítve a biztosítással, raktározással, ügynöki tevékenységgel.

Végül a kereskedelem klasszikus közgazdaságtani elhatárolásának kérdésköre lezárásául, Kuncz Ödön 1922-ben oly szemléletesen megfogalmazott kereskedelem-párját szeretném idézni, ami minden kiegészítés, magyarázat, elemzés vagy következtetés nélkül is sokat üzen és sok gondolatot ébreszt, pedig sem a szabályozás módok, sem a gazdasági környezet nem olyan vegytiszta, mint volt a mű megírásakor: „aktív kereskedelem”, amikor „az ország kereskedői hazai tőkével dolgoznak és passzív kereskedelem”, amikor „külföldi kereskedők külföldi tőkével dolgoznak”.

A közgazdaságtudományi és a jogtudományi kereskedelem fogalmak nem minden esetben és nem teljes egészében esnek egybe, hiszen a kereskedelmi tevékenység nem mindig különül el teljes egészében a többi tevékenységtől, sőt igen gyakran előfordul az is, hogy a termelő maga válik időlegesen, vagy időszakosan „kereskedővé”, amidőn az előállított terméket saját maga hozza forgalomba. A jogtudománynak ezt a helyzetet is tudnia kell kezelni és már a Kt. 5. § is alkalmazza azt a megoldást, amellyel a törvény rendelkezéseit a szűk értelembbe vett kereskedelmi tevékenységen túl az iparra és az „őstermelésre”⁵⁵ is kiterjeszti.

A kereskedelem, a kereskedelmi tevékenység kibontása, elemző bemutatása csak akkor lehet teljes, ha figyelmet fordítunk nemcsak a kereskedelmi tevékenység definiálására, céljának, értelmének feltárására, hanem akár a kereskedelem „főszereplőjeként”, akár a kereskedelmi tevékenységet ellátó személyként megállapítjuk azt is, hogy ki az a kereskedő. A gazdasági fejlettség, a gazdasági kultúra egy bizonyos fokán alakul ki a kereskedő és válik a gazdasági vérkeringés motorjává. Általában az egyes államokon belül a gazdaság szövetébe ágyazottan található, de a történelemben speciális városállamokká szerveződés is megfigyelhető volt különösen az észak-itáliai kereskedővárosok kialakulása, vagy a Hanza kereskedelem térhódítása során. Thaller szerint „Mindenütt jólétet terjesztett, munkára ösztönözte a többi társadalmi osztályt, a haladás hírnöke volt és ki tudott magának küzdeni olyan különleges jogot, amely a „hasznot” több megértésre méltatja, mint az általános magánjog”. A fennkölt szavakon túl érdemes figyelni arra is, hogy Thaller mi módon differenciál magánjog és kereskedelmi jog között és bár a fenti sorokból ez csak kevésbé kiolvasható, munkásságából annál inkább, hogy a dualista megoldás híveként mártja tintába kereskedelmi témái kifejtése során tollát.

Amennyi különbség a jogtudományi és közgazdaságtudományi kereskedelem fogalom között fellelhető, legalább annyi eltérés mutatkozik e két tudományterület között a kereskedő fogalmának meghatározása során is. Aki csak közvetít, és nem vesz részt a javak előállításában, megtermelésében, feldolgozásában az minősül közgazdaságtani értelemben kereskedőnek; a mezőgazdasági, illetve ipari vagy egyéb termék előállítója eszerint a meghatározás szerint akkor sem, ha az előállított, megtermelt, feldolgozott terméket maga

---

⁵⁵ 1875. évi XXXVII. törvénycikk, a Kereskedelmi Törvény. 5. §

értékesíti is. A jogtudományi terület – és e tekintetben már a Kt. is élen járt – ezt a meghatározottságot nem teszi magáévá, pusztán meghatározza, hogy kire terjednek ki a különleges rendelkezései (személyi hatály) és ezzel az indirekt módszerrel mondja meg, hogy kit (illetve kit mikor) tekint kereskedőnek: e tekintetben kereskedő a „gyáros”, az „iparos”, a „földbirtokos”, a „bányatulajdonos” és az állam is, olvasható a Kt. 3. §-ában. Csak érdekességgént jegyzi meg Kuncz Ödön, hogy bár a közfelfogás annak minősíti, a kereskedő segéd a Kt. értelmében nem tekinthető kereskedőnek.

3. Kereskedelmi jog és magánjog

Olyan szorosan együtt létező, együtt működő, egymásra folytonosan hatást gyakorló két terület a kereskedelmi jog és a magánjog, hogy „hiba volna a két jogmatériát egymástól élesen megkülönböztetni”⁵⁶, vallja Kuncz Ödön. Hiszen bár a kereskedelmi jog, mint forgalmi jog középpontjában a megtermelt javak forgalmának lebonyolítása áll, mégis lépten-nyomon a magánjogi héttérre kényszerül támaszkodni, (kiemelten természetesen a magánjog kötelmi jogi területére). Erre is figyelemmel állapítja meg Kuncz, hogy „az eltérés u. i. nem lényegbeli, hanem fokozatbeli.

[Ez az eltérés viszont sokszor igen nagyra nőhet. A társaság pl. a magánjogtól is szabályozott jogintézmény. Amíg azonban a magánjogi társaság szabályozásánál teljes mértékben respektálni lehet a felek autonómiáját, addig a kereskedelmi asszociációk olyan gazdasági és politikai jelentőségre emelkedhetnek (Szezei csatorna, Angol bank, amerikai trösztök, amelyeknek vagyona már 1900-ban 42 milliárd frank volt), akkora befolyást gyakorolhatnak az ország termelésére, forgalmára, fogyasztására, hiteleire, munkásviszonyaira, stb., hogy közérdekű működésüket biztosítandó, egész külön jogrendszer felépítése vált szükségessé. De így vagyunk a meghatalmazással (képviseléssel) is, amely szintén magánjogi intézmény. Amíg azonban a magánéletben a meghatalmazás elvétve fordul elő, addig a nagyobb méretű kereskedelem e nélkül az intézmény nélkül egy pillanatig sem volna képes exisztálni (a ker. társaság képviselő nélkül mozdulatlan; a kereskedelmi meghatalmazottak tekintélyes társadalmi osztállyá izmosodtak, akiknek érdekeit a jogrend ismét mélyreható beavatkozással köteles védelembe venni).]

---

⁵⁶ Kuncz Ö. (1922): A magyar kereskedelmi- és váltójog vázlata, A kereskedő vállalata és a kereskedelmi társaságok, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest

Erre a szoros kapcsolatra van figyelemmel a Kereskedelmi Törvény is, amidőn lehetővé teszi, hogy bizonyos esetekben (ha a Kereskedelmi Törvény vagy a kereskedelmi szokás nem intézkednek) a kereskedelemre is alkalmazzassanak a magánjog szabályai.” (Kuncz Ödön) A kereskedelmi jog a fentiekre is figyelemmel meghatározható akár a „kereskedelem szükségleteihez simuló magánjog”-ként is.

E megállapítások alapján a monista szemlélet világlik ki folyamatosan Kuncz írásából, ugyanakkor óvakodik lándzsát törni a monizmus mellett és mégsem tartaná helyesnek a kereskedelmi jogot egyszerűen beolvasztani a magánjogba és ennek bonyolult érvrendszerét is adja. Egyrészt arra a különleges szabályozási kényszerűsége hivatkozik, amely a kereskedelmi életben forrott ki folyamatos fejlődés eredményeképpen, s amely miatt az egyes kereskedelmi intézmények külön(leges) szabályozást igényelnek; Kuncz Ödön szerint „ilyenek pl. a cég, az üzlet, a védőjegy, a kereskedelmi munka, a kereskedelmi társaság (főleg a részvénytársaság és szövetkezet), az értékpapír (bankjegy, részvény, kötvény, váltó, csekk), a tőzsde, a vasút, a tengeri hajózás”⁵⁷.

Másrészt a nemzeti-nemzetközi viszonyrendszerre irányítja rá a figyelmet, miközben hangsúlyozza – a jogfejlődés minden időszakában – a magánjog megmaradt nemzeti szabályozási körben, míg a kereskedelmi jog egyre-egyre nemzetközivé formálódott; itt érdemes megjegyeznünk, hogy napjaink globalizáció-determinált kereskedelmi rendszere aligha képzelhető el egymáshoz idomulni képtelen szabályozási megoldásokkal. S végül a hagyományos és gyorsan változó viszonyrendszert szemlélve állapítja meg Kuncz Ödön zseniális fordulattal élve, hogy „a magánjog ragaszkodik a tradíciókhoz, a kereskedelmi jog ellenben a haladás zászlóvivője, az alkalmazkodás művésze”⁵⁸. (Ez utóbbi megállapítás bármely elkötelezett monistát gondolkodóba ejthet, hiszen első ránézésre nem könnyű elképzelni olyan szabályozási megoldást, amely egyetlen kódexen belül alkalmas arra, hogy egyszerre legyen „tradicionista” és a haladás zászlóvivője.

---

⁵⁷ Kuncz Ö. (1922): A magyar kereskedelmi- és váltójog vázlata, A kereskedő vállalata és a kereskedelmi társaságok, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest

⁵⁸ Kuncz Ö. (1922): A magyar kereskedelmi- és váltójog vázlata, A kereskedő vállalata és a kereskedelmi társaságok, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest

Ebből is látszik, hogy milyen fantasztikusan izgalmas a monizmus-dualizmus témakörének vizsgálata, különösen, ha figyelembe vesszük azt, hogy a magánjog és a kereskedelmi jog közötti kapcsolat teljesen relatív, hiszen a magánjog egy jókora részletekig kimunkált része korábban kereskedelmi jog körében érlelődött azzá ami, azaz állandó tendencia a kereskedelmi jog kipróbált szabályainak átvétele a magánjogba, amit a szakirodalom a magánjog kommercializálódásának szokott nevezni.

4. Kereskedelem – kereskedelmi jog

Kuncz Ödön gondolatmenetét követve „megállapíthatjuk tehát, hogy van a magánjog törzséből kiemelkedő és csipkeszerűen kifinomodó különleges kereskedelmi jog, amelynek jellemző tulajdonságait mindenekelőtt akkor találjuk meg, ha magának a kereskedelmi életnek a sajátosságait vizsgáljuk”⁵⁹. Nyilván nem igényel részletes elemzést az a megállapítás, hogy szoros összefüggés áll fenn a jog és a gazdasági élet között. Dogmatikailag pedig célszerű kiindulni abból, hogy a jogi szabályozás alapja maga az élet kell legyen, a jog hivatása pedig, hogy kövesse az életet, tekintettel arra, hogy a jog csak a formáját adhatja az életnek, de nem a tartalmát. Így találhatunk rá a helyes érzékkel alkotott kereskedelmi jog szabályaiban magára a kereskedelmi életre.

A kereskedelmi jog megértéséhez az előzőekre figyelemmel a kereskedelmi élet sajátosságainak számbavétele lehet szükséges, mindenekelőtt pedig a kereskedelmi élet nemzetközi jellegének kiemelése. Korábban (4. oldalon) a kereskedelem kialakulásának feltételrendszerével kapcsolatban megállapítást nyert, hogy a kereskedelem kialakulásának alapját adhatja a termelő és a fogyasztó közötti távolság, azaz valójában a kereskedelem lételemeként aposztrofálható a távolság, így azon sem csodálkozhatunk, hogy a távolság legyőzése során a kereskedelem nem veszi figyelembe a nemzetek határait.

Amennyiben tehát a kereskedelem folyamatos és szoros kapcsolódási pontokat létesít a nemzetek között, úgy a kereskedelmi jognak is törekednie kell az azonos elvek, szabályok meghonosítására, hiszen az eltérő nemzetek, eltérő elveken nyugvó, eltérő szabályrendszerei igen jelentős akadályai lehetnének az intenzív kereskedelmi összeköttetések működtetésének.

---

⁵⁹ Kuncz Ö. (1922): A magyar kereskedelmi- és váltójog vázlata, A kereskedő vállalata és a kereskedelmi társaságok, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest

Kuncz szerint a „kereskedelmi jog nemzetközi egyenlősítésének nem áll útjában az életviszonyok különbözősége és az elvonatkozás a nemzetek sajátos erkölcsétől, szokásaitól, tradícióitól; mert a kereskedelem azonos fejlődési fokon azonos életviszonyokat létesít és egyforma kereskedelmi szokást és erkölcsöt termel”.

Ezek alapján érthető, hogy miért és mi módon hat a nemzetek közötti kereskedelem az egyenlősítés irányába, miért és mi módon éri el azt a globális működés egy bizonyos fokán, hogy alapvető kereskedelmi, jogi, kereskedelmi jogi intézmények továbbá nem utolsó sorban a kereskedelmi élet intézményei, azonos alapokon építkezve azonos, vagy igen hasonló működést eredményezzenek a világ akár két legtávolabbi pontja közötti ügyletben. Nem véletlen természetesen az sem, hogy a kereskedelmi élet szereplőiben igen korán – már a kora középkorban – megfogalmazódott az „egyenlősítés gondolata”, amely évszázadok alatt az egységes kereskedelmi szabályozási igényben jegecesedik ki.

A középkori Itália kereskedővárosainak kereskedői külföldi vásárok felkeresése során is megragadtak minden alkalmat arra, hogy saját jogszabályaik meghonosításával fejlesszék az adott vidék kereskedelmi jogát, s egyszerűsítsék, átláthatóvá tegyék a helyi árucseré viszonyokat – leegyszerűsítve leginkább persze saját maguk számára a profit megszerzésének lehetőségét idegen honban (e történés jogfejlesztő hatása a kor viszonyaihoz mérten igen jelentős volt). A centralista államhatalom az újkorban komoly erőfeszítéseket tett a partikuláris kereskedelmi jogszabályok felszámolása, a kereskedelmi élet egységesítése érdekében, s ereje teljében egységes kódexek megalkotásával sikerre is vitte vállalatát e téren.

A tizenkilencedik század végéig az államhatalmak kifejezett törekvése maradt az egyenlősítés, amely megvalósításának erőteljes lökést adott, hogy a világ kereskedelmi jogi szabályait a három nagy jogrendszer a német, a francia és az angol kereskedelmi jogi szabályi adták, így az egységesség érdekében tett törekvések, valójában e három kereskedelmi jogi rendszer összeegyeztetésével megvalósíthatóak voltak⁶⁰.

---

⁶⁰ Érdemes figyelmet szentelni az egységesítés igen nagyszámú korabeli eredményeire: 1874. berni postaegyezmény; 1875. szentpétervári távirdaegyezmény; 1883. párizsi ipari tulajdonjogi egyezmény; 1886. berni szerzői jogi egyezmény; 1890. berni nemzetközi vasúti áru fuvarozási egyezmény; 1910. brüsszeli egyezmény a tengeri segély és hajóösszeütközések tárgyában; 1912. hágai váltójogi egyezmény és szabályzat

Ami pedig az egységesítéshez vezető utat illeti a nagyszámú mérőföldkő közül érdekességképpen érdemes kiemelni az egyenlősítés, egységesítés „szorgalmazására alakult” egyesületeket, úgymint Comité Maritime International, International Law Association, sőt Középeurópai Közgazdasági Egyesület, illetve azt, hogy igen nagyszámú nemzetközi kongresszuson, konferencián tudósok hada dolgozott a kereskedelmi jog „egyenlősítésén”.

A két világháború nyilván visszavetette a kiváló úton haladó, kiváló tudósok, kiváló eredményeinek továbbfejlesztését és különösen a második világháború – és „még különösebben” Kelet-Európában – hosszú évekre – egészen az Európai Gazdasági Közösség életre hívásáig Európában – megakasztotta az ezirányú fejlődést és azt, hogy az egységes kereskedelmi rendszer, egységes jogi alapjainak kimunkálásában résztvevők az egységesség eredményének gyümölcsét élvezhessék, vagy – a globális (kereskedő) világ aktuális válságára is figyelemmel – annak terheit közösen cipelhessék, egymással megoszthassák.

A kereskedelmi élet nemzetközi jellegével vetekszik jelentőség tekintetében a kereskedelmi élet alkalmazkodóképessége. A gazdasági élet az a terület, amely állandóan változik, folyamatos mozgásban, átalakulásban, fejlődésben van, s ezzel párhuzamosan a kereskedelem az a terület, ami e változások, átalakulások következményeit (a legnyersebben és) a leggyorsabban levonni képes, hiszen ha valahol, hát a kereskedelemben résztvevők naponta érezhetik a gazdasági élet változásának nehézségét és azt a kényszerűséget, amely őket egyre az újabb és újabb nehézségek leküzdése céljából újabb és újabb megoldások alkalmazásának irányába lendíti⁶¹.

Az újonnan felbukkanó újabb és újabb életviszonyok, újabb és újabb jogintézmények megszületéséhez bábáskodnak, hiszen a gyors változásra tekintettel a kereskedelmi jogi szabályozás sem tétlenkedhet, „mert különben az élet átgázol a jogon”, fogalmaz Kuncz Ödön, s ezzel akarva-akaratlan a korábban maga által meghatározott magánjog-kereskedelmi jog egységét hasítja ketté és áldoz a dualizmus oltárán, mert eszerint a lassan mozgó, csak

---

⁶¹ Kuncz Ödön szerint „a háború alatt a bankok áruüzletre vetették magukat, az óragyár municiógyárrá alakult, a szobafestő marhaszállító lett; a háború elvesztése után: az ágyugyár ekét és mozdonyokat gyártott” (Kuncz Ö., A magyar kereskedelmi- és váltójog vázlata, A kereskedő vállalata és a kereskedelmi társaságok, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1922)

lassúbb reagálásra alkalmas magánjog mellett mégiscsak szükséges a „gyorsreagálású hadtestként a helyszínre vezényelhető” kereskedelmi jog⁶².

„Éppen ezért” – vallja Kuncz – „a megváltoztathatatlanságot arrogáló kódexnek itt nincsen létjogosultsága. Az új intézményt nyomban adaptálni kell”. Még ennél is érdekesebb megállapítást tesz akkor, amikor első jogalkotó tényezőként a bíróságot határozza meg, és ezzel korábbi nézetét is alá kívánja támasztani, amikor is a szaktörvényszék nélkülözhetetlenségét hangsúlyozta a kereskedelem területén. Ezt a megállapítását pedig arra, alapozza, hogy egész egyszerűen a törvény képtelen követni „a fejlődés szédületes iramát”.

Ebből a fejlődési kényszerhelyzetből eredezteti azt a következményt is, hogy a kereskedelmi jogi megoldásoknál igen kiemelkedő jelentőségre tesz szert minduntalan a szokásjog. Úgy véli, hogy a „törvényes beavatkozásnak” csak akkor célszerű teret engedni a kereskedelmi élet ideális működésére érdekében, ha valamely új (jog)intézménnyel a bíróság – kiemelten annak újszerűsége miatt – nem tud megbirkózni és a felek – a részükre biztosított privátautonómia birtokában – is képtelenek a kialakult helyzetet rendezni. Meglátása szerint „a törvénynek a helyes szót a kellő helyen kell alkalmaznia; rugalmas, általános szabállyal nyúlni hozzá a megoldandó kérdéshez”.

A kereskedelmi élet mindenki előtt ismert jellemzője – ami amúgy a gazdasági tevékenységek általános sajátja is – a kiemelkedően nagy kockázat. A kockázatra a kereskedelmi jogi szabályozás egészen speciális módon reagál, amely – természetesen – egybe esik a kereskedők örök törekvésével, ami a tevékenység folytatásával együtt járó kockázat csökkentését – lehetőség szerint jelentős mértékű csökkentését – célozza. Ha van olyan területe a kereskedelmi életnek, amelyet a kereskedelmi jognak feltétlenül le kell képeznie, akkor az éppen ez a kockázatsökkentő funkció. Természetesen a kockázat csökkentésének jelentős múltra visszatekintő hagyományára tekintettel a kereskedelmi jog igen széles skálát

---

⁶² Az új jogi helyzetek tehát új intézményeket, azok pedig új jogi szabályozást igényelnek. Kunz Ödön szerint „ez a magyarázata annak, hogy főleg a kereskedelmi jog dicsekedhetik papirosra maradt jogszabályokkal (a Kt. a részvénytársaság közgyűlését tette meg az üzlet főnökének; az életben a közgyűlés tiszta formalitás. A szövetkezetben a kis üzem megvalósuló formáját látja; az életben csak a nagy, vagy központ aegisze alatt működő szövetkezeti vállalat prosperál).” (Kuncz Ö., A magyar kereskedelmi- és váltójog vázlat, A kereskedő vállalata és a kereskedelmi társaságok, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1922)

képes e területen felvonultatni, kezdve a korlátozott felelősséggel, a biztosítási szerződésekkel, folytatva a bánatpénzzel, a kötbérrel, az elévüléssel, a határidőkkel.

Carley szerint „bolondság itt az a bölcsesség, amely elkésve bölcs”, s ez akár a kereskedelmi élet következő jellemzője bemutatásának – az idő és az alkalom kihasználásának – mottója is lehetne. A kereskedő kénytelen a rendelkezésre álló időt és a kínálkozó alkalmat a lehető legteljesebben kihasználni, s ebben a tekintetben „a kereskedő a hadvezérhez hasonló helyzetben van”; ha az idő pénz, akkor az elvesztegetett idő elvesztegetett pénz. A kereskedelmi élet idő és alkalom kihasználási kényszerűségére a kereskedelmi jognak muszáj figyelemmel lennie. Így tehát a kereskedelmi jognak alkalmasnak kell mutatkoznia arra, hogy a kereskedelmi ügyletek megkötését képes legyen megszabadítani az azt csak elnehezítő, fölösleges formalitásoktól. Nem véletlenül mondja Kuncz, hogy „a tömegügylettel dolgozó kereskedelem nem bírja el az *actus sollemnis*”⁶³.

Érdekes ennél messzebb menni és belátni, hogy a kereskedelmi jogi szabályozásnak el kell ismernie bizonyos sablonszerűséget, azaz – a globalizáció tömegügyleteire tekintettel – teret kell engednie a blanketta-szerződések alkalmazásának. Ezzel a megoldással ugyanis a kereskedelmi jogban kevésbé járatos, de a kereskedelmi folyamatban tömegével ügyletet létesítő kereskedő (illetve annak szerteágazó alkalmazotti köre) a szerződés-minta egy-két kifejezéssel történő feltöltésével „szerződést alkothat”, szerződéses félle válhat. (A gyors üzletkötés előmozdítása érdekében Kuncz hangsúlyozza az alaki és anyagi jog szigorúságának fontosságát.) Az idő és alkalom kihasználása azonban csak akkor lehet igazán hatékony, ha a kereskedelmi jogi szabályozás alkalmas arra, hogy biztosítsa az ügyletek „véglegességét”, azaz olyan mértékben megnyugtatóan rendezze a kereskedelmi szerződéseket, hogy az azt megkötő feleknek ne kelljen nem ismert tényekre alapított utólagos megtámadástól tartaniuk.

Hogy mennyit változott a világ, az jól érzékelhető Kuncz Ödön az idő és alkalom témánkhoz igen szorosan kapcsolódó látszat fontosságát elemző megállapítását alátámasztó példáján, amidőn rögzíti, hogy „a kereskedelmi jognak védeni kell a jóhiszemű forgalom érdekében a

---

⁶³ Montesquieu ezt az alábbiak szerint fogalmazza meg: „a kereskedelmi ügyletek mindennapi cselekedetek, amelyeket hasonlóan követnek mindennap. Egészen másképp állnak az életnek amaz eseményei, amelyek a jövőt sokkal inkább befolyásolják, de csak ritkán állnak be. Az ember legfeljebb egyszer házasodik, nem tesz adományokat, nem végrendelezik mindennap és csak egyszer lesz nagykorú” (Montesquieu, *Esprit des lois*. Livre XX. Chap. XX.)

látszatot [a dolog (az értékpapír) tulajdonosa az, akinek a dolog, a papír a kezében van (aki így tulajdonosnak „látszik”)]”⁶⁴. Tényleg szemléletes, tényleg elgondolkodtató az időutazás, amelynek részesei lehetünk e példa elolvasásakor és tényleg érdekes és izgalmas végiggondolnunk, hogy a világhálón zajló kereskedelmi tevékenység tekintetében „kinek is van a kezében a papír”, mikor ki és mi módon látszik egy ilyen ügyletben tulajdonosnak és vajon ezen helyzetek megoldására alkalmas (naprakész) állapotban tud-e lenni a jogi szabályozásunk?

Ha vesszük a fáradságot, hogy történeti távlatból is megvizsgáljuk a kereskedelmi élet egy igen érdekes jellemzőjét, az individuális liberalizmust, akkor ez rengeteg tanulságos történelmi példán keresztül segíthet hozzá minket a kereskedelem belső mozgatórugóinak megértéséhez. Történetileg a gazdasági szabadság (individuális liberalizmus) a kereskedelem kifejlődésének ideális légköre; a kereskedelmi élet teljes kibontakozása ugyanis megköveteli magának a szabadság, az egyéni szorgalom, egyéni érdek, egyéni tudás (teljes) érvényesülésének biztosítását.

Ha beérjük magyar példával, akkor a Kt.-nél keresve sem találhatunk alkalmasabbat, hiszen e törvény alkotásának éveiben az 1860-as években élte a liberalizmus fénykorát, nem csoda hát, hogy a Kt. a liberális gazdasági irányeszmék „szolgálatába szegődött”. Ha pedig rövid és esetleges történeti kitekintést teszünk, és azt kívánjuk ennek során bizonyítani, hogy a szabadság, a szabad mozgás biztosítása mennyire képes fellendíteni a kereskedelmet elég csak Szólónra gondolnunk, aki a szabadság biztosításával Athént, avagy János királyra gondolnunk, aki szintén a szabadság biztosításával Angliát teszi kereskedelmi állammá. Amennyiben a szabadság-eszméket idősíkon kívánjuk szemléltetni, úgy be kell látnunk, hogy elsőként a gondolat szabadságának igénye (reneszánsz), majd a vallásszabadság (reformáció) tanai, ezt követően pedig a politikai szabadság (1688. angol forradalom, 1789. francia forradalom) eszméi előzik meg a gazdasági szabadság kibontakozását, amelynek elméleti megalapozói Adam Smith és a tizennyolcadik századi filozófusok voltak, alapintézményei pedig a korlátlan magántulajdon, a szerződési szabadság elismerése és a szabad verseny voltak. Az irányzat gazdasági téren az állam feladatát a magántulajdon és az egyén védelmére, illetve a szerződés teljesítésének biztosítására korlátozta.

---

⁶⁴ Kuncz Ö. (1922): A magyar kereskedelmi- és váltójog vázlata, A kereskedő vállalata és a kereskedelmi társaságok, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest

A korban felbecsülhetetlen jelentőségű eredményeket ért el az individuális liberalizmus a jobbagyság felszabadításától az iparszabadságon (céhek és az állam gyámkodásának kiküszöbölésén) át a kereskedelmi szabadságig, amely szakítva a korábbi felfogásokkal a munkakényszer [(rab)szolgaság, jobbagyság] helyett az egyént, az egyéni felelősséget és a gazdasági függő helyzetet állítva középpontba biztosította a termelés eredményességét, hatékonyságát. Az ipari és kereskedelmi terület fellendülésével párhuzamosan óriási fejlődésen ment át a közlekedés, vasút, hajózás, posta éppúgy, mint a mezőgazdasági termelés, illetve a bányászat. Egyes felfogások szerint a gazdasági szabadságnak – amely minden társadalmi réteg számára megteremtette a gazdasági felemelkedés lehetőségét – volt köszönhető korabeli Európa népességének megkétszereződése.

5. Az állam és a kereskedelem

Felszínesen szemlélve a kereskedelem a kereskedő szemszögéből nézve tekinthető magánügynek, ha azonban társadalmi tényezőként vizsgáljuk, akkor megállapítást nyer, hogy a kereskedelem, mint kiemelt jelentőségű közgazdaságtani intézmény több magánügyek halmazánál, magánügyek rendszerénél, a kereskedelem helyes irányú fejlődése, optimális működése közérdek. Az állam pedig, mint a közérdek legfőbb őre, az „érdekellentétek kiegyenlítője”, „szabályozói hatalmasságként” közvetlen és közvetett befolyást képes gyakorolni a gazdasági életre, befolyást képes gyakorolni a kereskedelemre (sőt alkalmanként – különösen gazdasági válsághelyzetekben – szükséges is, hogy e befolyás-gyakorlási jogszabályalkotással összefüggő feladatot az állam felvállalja).

Megállapítható tehát, hogy a gazdasági élet igen hangsúlyos és alapvető hatásai mellett, az állam is jelentős mértékben képes befolyásolni a kereskedelmi jogfejlődés irányát. „Az állam közgazdasági politikája azokban a jogszabályokban jut kifejezésre,” – állapítja meg Kuncz Ödön – „amelyekkel távol tartani igyekszik a kereskedelemről az életképtelen alakulatokat és praeventive vagy represszív keres eszközöket a méltánytalanságok és visszaélések megszüntetésére”⁶⁵.

---

⁶⁵ Sőt Kuncz Ödön tovább megy és azt vallja, hogy „így keletkeznek mindennek előtt a kereskedelmi jog közjogi és közrendészeti szabályai, aminők a cégre, részvénytársaságra, biztosító vállalatra, vasútvállalatra, tőzsdére, bankokra, záloglevelekre és kötvényekre, a kereskedelmi munkavállalók jogviszonyaira stb. állítottak fel. Ide

Ideális irányba akkor haladhat az állami beavatkozás fejlődése, ha e fejlődés tényleges, érzékelhető, ha a törvényhozó hatalom tisztában van azzal, hogy a beavatkozás végső célja nem más, mint a közérdek érvényre juttatása, illetve konkrétan a kereskedelembe történő beavatkozás tekintetében: valaminek a tevést vagy nem tevést elérni. Ehhez pedig – mármint a cél eléréséhez – tisztában kell lenni azokkal az érzékeny törvényhozói eszközökkel, amelyek a kereskedelmi rendszerbe történő beavatkozáshoz rendelkezésre állnak. Történeti távlatból szemlélve az állami beavatkozás eszközszerének változását az állapítható meg, hogy az állam, megértve a kereskedelem érzékeny egyensúlyi determinációját fokról-fokra egyre „kifinomultabb” eszközökhöz nyúl, hiszen figyelembe veszi, hogy a kereskedelmi jogpolitikának pedagógusnak kell lennie, azaz pedagógiai módszerek alkalmazásával érhető el a legjobb eredmény⁶⁶.

S, hogy valóban milyen „érzékeny műszer is a kereskedelem”, azt csak annak vizsgálata után állapíthatjuk meg, ha számba vesszük, hogy az egyes tevést, nem tevést ösztönző állami beavatkozások milyen hihetetlen pszichológiai hatást is tudtak/tudnak elérni a „tömeg” lelkében. Nagyon elgondolkodtató ugyanakkor, hogy az a pedagógiai módszer, amely a tisztességes kereskedő kitüntetésére, megbecsülésére épít összehasonlíthatatlanul hatékonyabb annál, amelyik a megszegyenítő büntetéssel kívánja hatását elérni.

A kereskedelmi rendszerbe beavatkozni kívánó jognak két elvi szempontra kell tehát figyelemmel lennie: részben arra, hogy a tisztességes kereskedelem szokásainak és eljárásának kötelezővé tétele lehet a visszaélések megakadályozásának leghatékonyabb és erre tekintettel legbiztonságosabb módja (hiszen Kuncz szavaival élve: „a fény ereje a gazdasági életben is kipusztítja a visszaélés fertőjében tenyésző baktériumokat”⁶⁷), részben pedig arra, hogy kerülni kell minden olyan szükségtelen beavatkozó jogi megoldást, amely nem csak a tisztességtelen alakulatnak, hanem az „egészséges kereskedelemnek” is árthat.

---

sorolhatók a büntető rendelkezések is.” (Kuncz Ö., A magyar kereskedelmi- és váltójog vázlata, A kereskedő vállalata és a kereskedelmi társaságok, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1922)

⁶⁶ Platón szerint csak az a kiváló államférfi, aki a nemzetet neveli. (Platón)

⁶⁷ Kuncz Ö. (1922): A magyar kereskedelmi- és váltójog vázlata, A kereskedő vállalata és a kereskedelmi társaságok, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest

A fenti két elvi szemponton túl a törvényhozásnak a beavatkozása iránya és mértéke meghatározásakor két döntő tényezőt, az erkölcsöt, és az uralkodó gazdasági „irányeszmét” is számításba kell vennie. Induljunk ki a magánjognak abból az általános szabályából, hogy az erkölcstelen ügylet semmis. Azt megállapítani pedig, hogy mi erkölcstelen, azt az ügyben eljáró bírónak kell ügyről-ügyre eldöntenie⁶⁸. Mértéknek e döntéshozatal során a tisztességes kereskedő, hasonló helyzetben tanúsított magatartását célszerű vennie a bíróságnak, hiszen az üzleti tisztesség (azaz a kereskedelemmel foglalkozó erkölcsös ember pozitív életelve) igen régi intézmény a bizalmi alapot kezdetektől preferáló kereskedelmi ügyleteknél. E bonyolult és sokszorosan összetett kérdés megítélése miatt is javasolja kereskedelmi ügyek tárgyalása során Kuncz Ödön a „szakbíróságok” működésének szükségességét.

S, hogy e témát más szerző szemszögéből is megvizsgáljuk, álljon itt Somló Bódog⁶⁹ „intelme”, aki szerint „a helyes jog az erkölccsel sohasem ütközhetik össze”. Ha ezt a megállapítást a kereskedelmi jogra vetítjük, akkor azt kell rögzítenünk, hogy a kereskedelmi jog nem sűrítetheti jogszabállyá a kereskedelmi élet azon konvencióit, amelyek összeütközésben állnak az uralkodó erkölcsi felfogással.

Érdemes az állami beavatkozása iránya és mértéke meghatározásakor döntő másik tényezőt az „uralkodó gazdasági irányeszmét” történeti fejlődés szempontjából vizsgálat tárgyává tenni. Az kétségtelen, hogy a gazdasági szabadság a kereskedelem kialakulását és elterjedését ösztönző állapot, ugyanakkor a fejlődés bizonyos pontjain a túlzott mértékű szabadság olyan negatív következményekhez vezethet, mint a nyereség bálványozása, nagytőke túlzott hatalma, kis- és középvállalkozások háttérbe szorítása, munkavállalók elnyomása, mezőgazdasági érdekek figyelmen kívül hagyása stb. Ezek a negatív következmények abba az irányba hatottak az „uralkodó gazdasági irányeszmében” jelentős változás következett be megjelent a XIX. század elején a konzervativizmus. Képviselői Müller⁷⁰, Haller⁷¹, Stahl⁷² a

---

⁶⁸ „A jóerkölcsbe ütközik minden olyan magatartás, amely az uralkodó társadalmi és forgalmi felfogás értelmében minden méltányosan és helyesen gondolkozó átlagember tisztességérzetének ellene mond.” (Reichsgericht. Entsch. 48. k. 124. 1.)

⁶⁹ Somló Bódog: (Pozsony, 1873. július 21. – Kolozsvár, 1920. szeptember 28.) jogász, jogfilozófus. (Harkányi Edével és Pikler Gyulával részt vett a Társadalomtudományi Társaság megalapítója.)

⁷⁰ Adam Müller: „Semmi sem mondhat jobban ellent a szabadságnak (...), mint a külső egyenlőség fogalma.” (Adam Müller: Die Elemente der Staatskunst. Wien-Leipzig 1922. Idézi Mannheim: 73.)

⁷¹ Carl Haller „A konzervatív gondolkodás eredeti, egységes elméleti alapja arra a közösségi akarat-megnyilvánulásra vezethető vissza, amely a fennállót védendőnek, őrizendőnek, kvázi „sacrosanctus”-nak (tehát nemcsak szentnek, de sérthetetlennek is!) tekinti.

közérdek egyéni érdekek fölé helyezésének szükségességét vallották, illetve megfogalmazták a gazdasági élet természetes rendjét, amelyet a rendben és az alávetettségben láttak.

Owen⁷³, Huber⁷⁴, Raiffeisen⁷⁵, Louis Blanc⁷⁶ a század közepén indítják útjára a szövetkezeti mozgalmat, amely „középutat keres a liberálizmus atomizmusa és a szocializmusnak az egyént megsemmisítő zsarnoksága között, amidőn a szabadsággal és a versennyel küzd a haszon ellen és azt megtakarítássá kívánja nemesíteni”⁷⁷. A szövetkezeti mozgalommal párhuzamosan indul és erősödik meg a kisipar megszervezése a nagyiparral szemben. Külön kell szólni a gazdasági szabadság „legelkeseredettebb ellenlábasáról” a szocializmusról és a kommunizmusról.

A szocializmus és a kommunizmus a gazdasági szabadság két alappillérét a magántulajdont és a szerződési szabadságot kívánták megszüntetni, amivel közvetett módon ugyan, de a kereskedelmet is a nem kívánatos körbe sorolták; a kereskedelem megszüntetésére adott válasza pedig nem más, mint a fogyasztás központosítása. A szocializmus vad eszméi közül a megvalósíthatók alapján születik meg a szociálpolitikai irányzat, amely különösen a gyengébb társadalmi csoportok (osztályok) támogatása céljából nagyfokú állami beavatkozást tart szükségesnek a gazdasági folyamatok terén.

Ilyen előzmények vezetnek a gazdasági világeszmék XIX. század végi forrongásához, így nem véletlen, hogy a megszülető kereskedelmi jogi törvényekben egyetlen eszmerendszer sem erőltetheti a jogalkotóra kizárólagos hatalmát, illetve nem véletlen, hogy a kereskedelmi

---

⁷² Friedrich Julius Sthal Összetett elméletet dolgoz ki a forradalom és konzervativizmus rendszerszerűségéről (Friedrich Julius Sthal: Die gegenwärtigen Parteien in Staat und Kirche című munkájában (Berlin, 1863.). Idézi Mannheim: 57-59.)

⁷³ Robert Owen (Newtown 1771. május 14. - Newtown 1858. november 17) gyáros és utópista szocialista. Munkássága jelentősen hatott a szakszervezeti mozgalmra s a polgári társadalom szociális intézményeire is.

⁷⁴ Victor Aimé Huber berlini tanár Németországban hinti el a szövetkezeti mozgalom magvait, nemcsak az ipari munkásság, hanem a kisiparos és a falusi kisgazdák körében is.

⁷⁵ Friedrich Wilhelm Raiffeisen (1818–1888), katona, kereskedő, gyáros, polgármester, szövetkezeti szakíró. Miután többféle karitatív egyesületet (segélyegyletek, hitelegyletek, alapítványok) szervezett, az első Raiffeisen-féle szövetkezetet 1849-ben Flammersfeldben, majd 1854-ben Heddesdorfban kiforrottabb formában alapította. (Életrajzi adatokat olvashatók még: Bosl–Franz–Hofman: Biographisches Wörterbuch zur deutschen Geschichte. München, 1975. p. 2246–2247.)

⁷⁶ Louis Blanc, (Madrid, 1813. október 28. - Cannes, 1882. december 6.) francia politikai újságíró, történész és szocialista politikus. Nyereséget létrehozó ipari termelőszövetkezetek alapítását javasolta, amelyeket a demokratikus állam ellenőriz működésük első évében. (Meglátása szerint a szövetkezetek megalapítása a munkához való jog kivívását is jelentette volna.)

⁷⁷ Kuncz Ö. (1922): A magyar kereskedelmi- és váltójog vázlata, A kereskedő vállalata és a kereskedelmi társaságok, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest

jogi kodifikáció időszakában megszületett Kt.-ben sem érvényesülhet a korlátlan gazdasági szabadság (tisztá laissez-faire). A fentiekkel kapcsolatban állapítja meg Kuncz Ödön, hogy „a kultúrállamokban már a háború előtt is mindenütt öntudatosan bontakozik ki az állami beavatkozás (az intervencionizmus), amelyet csak fokozott a gazdasági életnek a háború alatt és után beállott megváltozása.

S hogy napjainkban a hitelezési válságként induló, gazdasági válsággá terebélyesedő és félő, hogy a világ több pontján szociális válsággá változó szituációban az állam mi módon tud beavatkozni? Erre példák sokaságát, de igazi megoldások hiányát tapasztalhatjuk...

6. Kereskedelmi jogfejlődés-történeti kitekintés

6.1. A kezdetek

Kényelmes a mai kor jogtudósainak, kodifikátorainak, és végső soron jogalkotóinak dolga annak megítélése tekintetében, hogy a magánjog és kereskedelmi jog szabályozottságát a dualista kettősség rezsimje, avagy az egységességet hirdető monista rendszer irányába fejlesszék tovább. Könnyű akkor, amikor nincs a világnak olyan pontja, ahol legalább papír alapon ne adná a biztos hátterét a monista-dualista rendszeren való elmélkedésnek egy aprólékos műgonddal kimunkált, vagy ilyen-olyan megfontolásból más államtól átvett polgári jogi kódex. Hiszen ennek megléte esetén tényleg nyitva a törvényhozás előtt a választás lehetősége: megkeresi, megtalálja a kereskedelmi jogi szabályozás helyét ebben a kódexben (monista megoldás), avagy szokásjogi, hagyományos, jogtörténeti, vagy egyéb indokból a polgári jogi szabályokkal szoros összhangban ugyan, de külön törvényben helyezi el a kereskedelmi jogi szabályhalmazt.

Szóval könnyű manapság erről akár tudományos konferenciákon éjszakába nyúlóan elmélkedni, a kereskedelem megjelenését követően azonban, döntően a kereskedelmi szokásokat alapul véve voltak, kénytelenek valami módon a kereskedelmi normaelemeket egységes rendszerré szőni a kereskedelmi tevékenységnek teret engedő, az ehhez a civilizáció megfelelő fokán álló entitások, nem véletlen tehát, hogy a kereskedelmi jog hajnalán igen gyakran egy-egy jeles uralkodó vagy államférfi erőteljes fellépése volt szükséges a jogalkotási

folyamat megkezdéséhez., A teljesség igénye nélkül ugyan, de a monista-dualista megoldások megértéséhez azok kifejlődésének áttekintése is szükségeltetik, különös figyelemmel Goldschmidt szavaira, aki szerint „a mai kereskedelmi jog ókori, középkori és modern elemek keverékéből áll.⁷⁸”

Az ókor kereskedelmét, kereskedelmi jogát vizsgálni kétségtelenül a legnehezebb, legaprólékosabb, mégis talán a legizgalmasabb feladat, különösen akkor, ha ezt megelőzően a kutató görcsösen ragaszkodott ahhoz, hogy a hatályos normaszöveg(ek), normaszöveg tervezet(ek) és némi nemzetközi kitekintés alapján próbáljon messzemenő következtetéseket levonni a két (monista-dualista) jogi megoldás lényegét illetően. Igenis kell, hogy figyelemmel legyünk a kereskedelem kialakulására, hogy értsük azokat a körülményeket, amelyek annak megjelenéséhez majd később lendületes fejlődéséhez vezettek.

Kétségtelen, hogy amíg az ősnépek körében a csereügyletek alkalmasak voltak arra, hogy a minimalizált áruforgalom igényeire megoldást biztosítsanak, addig a kereskedelem nem bontogathatta szárnyait⁷⁹. Sőt a csereügylet kezdetlegességére és forgalmat bonyolító nehézségére ellenére is igen fontos csatorna volt a felek között, ahol termelő és fogyasztó volt mindkét, az ügyletben résztvevő személy.

Amúgy nem is annyira a csereügylet volt a gátja a kereskedelem megjelenésének, sokkal inkább a pénz hiánya, hiszen mindaddig, amíg pénz (akár gazdasági pénz) nem áll az ügyletkötők rendelkezésére, addig a csereügylet nem fordulhat át vétellé. (Hihetetlenül érdekes ugyanakkor végiggondolni, hogy a történelem során újonnan felfedezett primitív népeknél milyen gyorsan meghonosodtak a pénzügyletek és milyen gyorsan – sokszor akaratukon kívül – bekapcsolódtak a kereskedelmi vérkeringésbe; nos, az ókor döntően mezőgazdasággal foglalkozó elmaradottabb népei is valószínűleg magasabb kultúrájú idegenekkel történő kapcsolatba kerülésük során teszik meg az első lépéseket a kereskedelem útján.)

---

⁷⁸ Goldschmidt L. (1891): Universalgeschichte des Handelsrechts, Scientia, Stuttgart

⁷⁹ Arisztotelész szerint a csere nem alkalmazható általános és meghatározó jelleggel, hiszen a csere maga úgy keletkezett, hogy az egyes embernek adott szükségleti cikkből több vagy kevesebb áll rendelkezésére. (Arisztotelész (1984): Politika, Gondolat Kiadó, Budapest, 89. o.)

Ugyanakkor az ókor ősnépeinél a pénz megjelenését követően rövid időt követően nemcsak a vételi ügyletek tömegessé válása figyelhető meg, hanem ösügyletfajták térnyerése is, úgymint kölcsön-ügyletek (jellemzően magas kamatra), bizományos ügyletek, sőt azokon a vidékeken, ahol a rabszolgotartás nem terjedt el megjelenik a szolgálati szerződés kezdetleges formája is. Ami pedig kereskedelmi jogi értelemben a non plus ultra, egyes vidékeken megjelenik a betéti társaság őse, ahol a tőkeerős „pénzember” a kültag dolgoztatja a vagyontalan szakember a beltágot. A fenti őskereskedelmi ügyletek mellett érdemes számba venni az ősnépek körében is működő kereskedelmi intézményeket: ilyenek voltak az ünnepek alkalmával megtartott vásárok, illetve az utazó kereskedők kezdetleges társaságai, a karavánok.

Az ősnépek ügyleteitől hosszú évszázadok kell, hogy elteljenek a civilizált társadalmak kereskedelmi jogi szabályozási megoldásáig, az ezen időszak népeit, a szudániakat, a mexikói őslakosokat, a peruiakat, illetve a malájokat nevezik egyes szerzők (Huvelin⁸⁰, Rehme⁸¹) összefoglalóan félművelt népeknek. S ami miatt több jogtörténész is figyelmet szentel e félművelt népeknek, az a földrajzi távolság ellenére megjelenő kereskedelmi fejlődés szempontjából releváns közös vonások köre, amelyek szerint a fenti népek valamennyiénél igen nagy tekintélynek örvendett a kereskedelmi foglalkozás⁸², illetve a vásárok sokkal szervezettebb módon kerültek megtartásra (szemben az ősnépek ünnepi vásáraival) továbbá a karavánok, karavánutak is jóval szervezettebbek (az utazók nyereségben részesülnek, de a kísérő szolgák is kapnak munkabért) végül hasonló vonás, hogy a fizetőképes adós „adósraabszolgává” válik, illetve gyakori a csaló halállal büntetése. A vásárok szervezettségére jó példa lehet Bornui, ahol az „üzleti tisztességesség felügyelete céljából” vásári rendőrséget is szerveztek, illetve elsőként megjelent a hatósági ár kezdetleges formája. A fentiek mellett a félművelt népek döntő többségénél megjelenik a tengeri kereskedelem és a hajókölcsön is.

Hamurappinak⁸³ illetve törvénykönyvének köszönhetően a Babilóniai kereskedelmi jogból több adat is a kutató rendelkezésére áll, és bár a kereskedelmi tartalmú szabályozás egy része megsemmisült, az írott törvénykönyvnek épen maradt kereskedelmi jogi vonatkozású része is:

---

⁸⁰ Huvelin P. (1904): L'histoire du droit commercial, Cerf, Paris

⁸¹ Rehme P. (1913): Geschichte des Handelsrechts, in: Ehrenberg Handbuch des Handelsrechts, Band, Leipzig

⁸² Szumátrán kizárólag a zárt társadalmi osztályt alkotó nemesek foglalkozhattak kereskedelmi tevékenységgel, akik emiatt fel voltak mentve a katonai szolgálat alól és drágakövet viselhettek alsó ajkukon.

⁸³ Hamurappi (Kr.e. 1958-1916) uralkodása alatt egyesíti az akkádokat és a sumereket. Az általa megalkotott törvénykönyv 282 szakaszból áll, amelyet 1901-ben fedezett fel egy francia expedíció.

a 101-107. szakaszok, amelyek azt a szerződéses viszonyt szabályozzák, amelyben a tőkés gyümölcsöztetés végett másra bízta a pénzét. Érdekes kettősség, hogy a babilóniai társadalom döntően növénytermesztéssel és állattenyésztéssel foglalkozott, mégis – nyilván az erős központi hatalom intézkedéseinek köszönhetően is – igen hamar elterjedt az írásbeli szerződés, amelyet a korabeli technikának megfelelően agyagtáblára véstek, majd annak tartósságát biztosítandó az agyagtáblákat kiégették. Ezen agyagtáblán rögzített szerződésekből – és Hamurappi törvénykönyvének fennmaradt darabjaiból – tudjuk, hogy ismerték az adásvételi ügyletet, sőt a szeszesital adásvételének szabadságát hatósági árral korlátozták is.

Ismerték és részletesen szabályozták továbbá az idegen javak őrzésének intézményét a letétet éppúgy, mint a kölcsön ügyleteket, az alkusz, az utalvány korabeli formáját, helyi „specialitásként” a „bemutatóra szóló adóslevelet”, a kereskedelmi segédet, a „hajóösszeütközés szabályait” és Babilóniában is megjelent a betéti társaság sajátos változata.

A babilóniai kereskedelmi szabályozás mellett érdemes említést tenni a fejlett kereskedelemi rendszerrel működő kárhágóiakról és föníciaiakról, mert bár ezen népek kereskedelmi jogáról részletes adatok nem maradtak fenn, az igen is elvitathatatlan, hogy az Ázsia és a Földközi-tenger közötti kereskedelem döntő részét Karthágó és Fönícia bonyolította le. Az pedig nem igényel részletes elemzést – hiszen PhD dolgozatok sora teljesítette már e feladatot – hogy milyen kiemelkedő jelentőséggel bír a föníciaiak által megalkotott *lex Rhodia de jactu*⁸⁴.

6.2. A kereskedelem ókora

Igen csekély az ókori görög kereskedelmi jogi vonatkozású fennmaradt törvények köre⁸⁵, a meglévőkből és a történetírók műveiből az mindenesetre megállapítható, hogy jelentős befolyással bírt a karthágói és föníciai kereskedelmi szokás és rend a kifejlődő görög kereskedelemre. A kereskedelem kialakulásának hajnalán a görög vidéken a kereskedelmi

---

⁸⁴ *lex Rhodia de jactu* (a tengeri veszedelem elhárítása érdekében vízbe dobott áruk folytán keletkezett kár a hajóra rakott áruk valamennyi tulajdonosa között arányosan osztandó fel)

⁸⁵ Lykurgosztól tudjuk, hogy Spártában megtiltották a törvények feljegyzését. Jelentősen gátolta az ókori görög kereskedelem fejlődését többek között Plátón és Arisztotelész filozófiája, ők ugyanis a sivár anyagi javakat elítélték és ez a korabeli társadalomban erősen kereskedelemellenes hangulatot váltott ki.

tevékenység lenézése és teljes elutasítása volt jellemző. Sőt az ideális államban Platón szerint ahogy a tulajdonnak, úgy a kereskedelemnek sincs helye.

Kezdetben a felek egyezkedése volt az ügyletek alapja, amit támogatott a kereskedelmi szokásjog, de az ügyletek egységes szabályozása hiányzott. Ennek ellenére a pénzgazdálkodás kifejlődését és megerősödését követően megjelenik a kereskedelem és némiképp lassabban ugyan, mint például Föníciában, de kialakul a kereskedői osztály is a hetedik században.

A Szólón által meghirdetett gazdasági szabadság, amelynek keretében nemcsak pénzrendszert, de egységes mértékrendszert és súlyrendszert is bevezetett, valamint az, hogy szabaddá tette az egyesülést, a kereskedelmi társaságok megalakulását, Athént a görög vidék kereskedelmi központjává tette. Nagyon tanulságos az ezzel párhuzamosan kifejlődő ókori görög ügyletek számbavétele és annak megállapítása, hogy azok döntően formátlanok voltak, ennek ellenére ismerték és használták a határidős ügyleteket. Fontos hangsúlyozni, hogy a görögök igen fejlett tökéletes könyvvizetésen alapuló „banküzletet” használtak (létezett állami bank is), amelynek keretei alkalmasnak bizonyultak a hagyományos tevékenységeken túl nemcsak a letétüzleteknek, de értékpapír-forgalom céljaira is. Szólón reformintézkedéseinek kereskedelmi vonatkozású hatásai eredményeképpen virágzásnak indult a görög tengeri kereskedelem⁸⁶. Igen érdekes sajátossága a fénykorát élő ókori görög kereskedelmi jognak, hogy bizonyos kereskedelmi ügyletekben külön kereskedelmi peres eljárás érvényesült.

A kereskedelmi tevékenység görög megítélését jól példázza Arisztotelész⁸⁷ alábbi írása, aki szerint „van aztán a vagyonszerzésnek egy másik fajtája, melyet, és pedig joggal, pénzkeresésnek nevezünk; ez az ami azt a látszatot kelti, hogy a gazdaságnak és a vagyonnak nincs határa. Ezt sokan az előbb említettel egy és ugyanazon jelenségnek tartják, mert vele rokon; ám se nem azonos az előbbivel, se nagyon messze nem esik tőle. Az egyik a természettől való, a másik nem, hanem inkább bizonyos gyakorlat és ügyesség eredménye.

Erre vonatkozólag induljunk ki a következőkből; minden vagyontárgynak kétféle használati módja van, s mindkettő magával az illető tárggyal áll vonatkozásban, de nem ugyanazon

---

⁸⁶ A hajó kölcsön kamata 24-36 % között mozgott.

⁸⁷ Arisztotelész (1984): Politika, Gondolat Kiadó, Budapest, 85. o.

értelemben, hanem míg az egyik annak sajátos lényegén alapul, a másik azon kívül esik; pl. a lábbelit lehet használni és el lehet cserélni. Íme, két mód a lábbeli felhasználására; mert ha valaki pénzért vagy élelmiszerért cserél lábbelit olyannal, akinek arra szüksége van, a lábbelit akkor is csak, mint lábbelit használhatja föl, csak éppen, hogy nem a természete szerinti célra.”

Arisztotelész véleménye alapján fogalmazza meg a görögök kereskedelemmel kapcsolatos álláspontját Török Gábor a következőképpen: „teljesen érthető, hogy annyira gyűlölik az uzsoráságot, mert az magából a pénzből szerzi a vagyont, s a pénzt nem arra használja, amire az eredetileg rendeltetett. E felfogás alapja tehát az, hogy értékteremtésnek kizárólag az új érték fizikai előállítását tartja és a pénzt csak és kizárólag, mint a cserekereskedelmet kiszolgáló eszközt fogja fel. Ennek következtében a pénz Arisztotelész szerint nem jelent értéket.”⁸⁸

Mivel kezdetben a „rég” Rómában a föníciaiak és a görögök kereskedtek, nem szorul különösebb magyarázatra, hogy miért haladja meg a föníciai jognak a görögre gyakorolt hatását az az intenzív kapcsolat, amely az ókori görög és római kereskedelem között bontakozott ki. Érdekes adalék, hogy – nyilván a görög filozófia rómaiakra gyakorolt hatására tekintettel – a kézművesek és kereskedők foglalkozását olyannyira megvetették kezdetben Rómában, hogy a „senator, a nobiliores és ditiores” nem is folytathatott kereskedelmi tevékenységet, sőt létezett olyan császári rendelet is, amely szerint a nyilvános kereskedelmi tevékenységet folytató asszony a kéjnőkkel és a rabszolganőkkel áll egy sorban. Mindezek ellenére a negyedik századra Rómában működik a „pénzgazdaság”, majd igen röviddel ezután Róma már világkereskedelmi központ és megvetés ide vagy oda a kereskedők és tőkések egyre jelentősebb befolyásra tesznek szert a birodalomban.

Alapvetően monista megoldást alkalmaz Róma és nem alkot önálló kereskedelmi jogi szabályrendszert, kezdetben azért nem mert a kezdetleges kereskedelmi ügyleteknek megfelelni a *ius civile* szabályai. Akkor pedig, amikor a kereskedelmi ügyletek köre tömegessé válik a *ius gentium* mutatkozik alkalmasnak a megnövekedett igény kielégítésére. Igaz ugyan, hogy a *ius gentium* sem biztosította a kereskedelmi vállalkozások nagyobb

---

⁸⁸ Török G., Néhány megjegyzés a globalizáció – mint folyamat – háttéréről, in: Ünnepi tanulmányok Tamás Lajos tiszteletére, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2011, 249-256.

szabású szervezésének jogi háttérét, erre azonban a rabszolgaságra és a peculiumra⁸⁹ tekintettel nem is volt akkora szükség Rómában. Szász-Schwarz Gusztáv véleménye szerint „a római általános forgalmi jog annyira a világforgalom szülöttje és kifejezője volt, hogy külön kereskedelmi jogra Rómának nem volt szüksége”, azaz a célzott ügyletek e területen olyannyira kereskedelmi minőségben voltak jelen, hogy lényegtelen lett volna azt külön (is) szabályozni azokat.

A fentiekből is jól látszik, hogy érdemes egy picit mélyebbre ásni a római kereskedelmi jogi megoldások után, annak ellenére vagy tán éppen azért, mert nem hasítja ketté a római jogtudomány a kereskedelmi szabályrendszert és a magánjogot; egységként kezeli és történeti távlatból szemlélve igazán életképes egységként. Ha tehát kereskedelmi jogi speciális megoldások után kutatunk a római jog útvesztőiben, érdemes kiemelni az *actio institoria*⁹⁰-t, illetve *literarum obligatio*-t, mint különleges kereskedelmi jogi intézményeket, amelyek a praetori jog⁹¹, illetve a praefectus urbi⁹², a praefectus annonae⁹³ és aedilis⁹⁴ döntései alakították ki. Szólnunk kell továbbá arról is, hogy voltaképpen a csődjog gyökerei is Rómába nyúlnak vissza; a római magistratusoknak⁹⁵ egyes a fizetőképtelen adós vagyonán foganatosított intézkedései éppen a hitelezők védelmét szolgálták.

S ha fent (66. oldal) azt a megállapítást tettük, hogy a görögök igen fejlett tökéletes könyvvezetésen alapuló „banküzletet” használtak, hát feltétlenül kell egy bekezdést

---

⁸⁹ peculium: A nagyszabású és így jelentős kockázattal is járó kereskedelmi tevékenységeket a komoly tőkeerővel rendelkező vagyonos római polgárok a rabszolgáikkal végeztették, úgy, hogy vagyonukból elkülönítettek egy meghatározott mértékű vagyontömeget a peculiumot, amelyet kiváló rabszolgáik rendelkezésére bocsátottak. Ami abból a szempontból kiváló megoldásnak bizonyult, hogy amennyiben a „kereskedelmi vállalkozási” tevékenység profitot termelt, úgy az így keletkezett gazdasági előny a római polgárt illette meg, ha azonban sikertelenség, illetve eredménytelenség okán tönkre ment a „vállalkozás”, akkor az érintett római legfeljebb a peculiumot veszíthette el. Egészen sajátos, de ékes példája ez a korlátozott felelősség intézményének az ókori Rómában.

⁹⁰ actio institoria: ha a családfő, vagy rabszolgatartó a családgyermeket, vagy rabszolgát ipari, vagy kereskedelmi vállalata élére üzletvezetőnek (institor), vagy a hajóvállalata élére állította (magister navis), úgy e keresettel lehetett őt perelni a hatalom alatti által megbízatása körében vállalt kötelezettségeiért, az egész tartozás erejéig.

⁹¹ praetori jog: a praetor által megalkotott rendelkezések a civiljog szabályainak kiegészítése, kiegészítése, kijavítása céljából.

⁹² praefectus urbi: római városparancsnok. A tisztség Róma városának egyik legrégebbi hivatala. (Az utolsó ismert praefectus urbi i. sz. 599-ben Iohannes. A címet Konstantinápolyba is átvitték, ahol még a 13. században is létezett a városparancsnoki tisztség.)

⁹³ praefectus annonae: Feladata volt Róma élelmiszerellátásának irányítása, rossz termés, éhínség esetén a gabonaimport és a raktározás megszervezése. (Augustus megerősítette az intézményt, a principatus alatt többnyire lovagok töltötték be ezt a hivatalt.)

⁹⁴ aedilis: magas rangú városi tisztviselő az ókori Rómában, aki közigazgatási és rendészeti feladatokat látott el.

⁹⁵ magistratus: rómaiak így nevezték a közhivatalt s annak hivatalnokait.

szentelnünk a rómaiak által működtetett banküzletnek is, amely valószínűleg a korban egyedülálló jogi szabályozási támogatás mellett működött. A római banki tevékenység alapja is a kifinomult, aprólékosan kimunkált könyvvezetés volt, amely megteremtette a háttérrel a pénzváltásnak éppúgy, mint a kamatos kölcsönadásnak, illetve a jelzálog üzemeknek, továbbá foglalkoztak letétrel, leszámítolással, utalványok kiállításával. Használja Róma az értékpapírokat, alkalmazza a biztosítási üzemeket, a bankbetéti társaságot és a hajókölcsönt egyaránt. Megállapíthatjuk tehát, hogy a kereskedelem lenézett foglalkozás volta ellenére is virágzik Rómában, sőt a Diocletianus császár uralkodását követő kereskedelemellenes tendencia (pl. vételár és munkabér maximalizálása) csak erősíti, egységbe kovácsolja a „kereskedői osztályjogot” (ius singularis).

6.3. Kereskedelem és kereskedelmi jog a középkorban

Nem véletlen, hogy a polgári jogon alapuló „monista római” szabályozás monista megoldások továbbélését eredményezi a Huvelinnél⁹⁶, Rehmenél⁹⁷ csak „román népekként” aposztrofált népeknél a középkorban. Ezen középkori népek esetében, abban a közegben kénytelen a kereskedelmi jog „újra megszületni, újra gyökeret verni”, ahol a fentiekre is figyelemmel a római jog nem alkalmas az önálló kereskedelmi jogfejlődésnek utat engedni, ahol a kánonjog alapjaiban kereskedelemellenes és ahol a „naturálgazdaságon” kicsírázó lombard jog egészen primitívnek mondható a kereskedelmi üzemek, kereskedelmi társaságok működésének támogatására. Nem feledkezhethetünk meg arról sem, hogy a középkori kereskedelmi jogi szabályozás a római jogot recipiált népek mellett egy másik utat is követ, hiszen a Fank Birodalomban a Karolingok hatására megjelenik a germán jogi szabályozás. E kettős szabályozási fejlődési irány feldolgozásának többféle logikai rendje volna felállítható, a fenti római jogi kitekintés alapján célszerű talán elsőként a római jogot átvett népek kereskedelmi szabályozását végiggondolni.

Mielőtt azonban a terület-specifikus tanulmányozásban apróznánk el a figyelmünket érdemes összefoglalni azokat a jellemzőket, amelyek valamennyi középkori, római jogot átvett nép kereskedelmi jogára érvényesek voltak. Általánosan elmondható, hogy valamennyi római jogot átvett nép kereskedelmi joga kis területen lokálisan érvényesülő jogi normák

⁹⁶ Huvelin P. (1904): L’histoire du droit commercial, Cerf, Paris

⁹⁷ Rehme P. (1913): Geschichte des Handelsrechts, in. Ehrenberg Handbuch des Handelsrechts, Band, Leipzig

össességéből állt, illetve lényeges jellemzőjük, hogy kizárólag a céh-tag kereskedőkre nézve határozott meg jogokat és kötelezettségeket, ennek ellenére a földrajzilag esetleg egymástól nagy távolságra lévő városokban igen hasonló kereskedelmi szabályozási alapintézmények működtek, aminek legfőbb oka a szabályozás gyökereiben keresendő. Elsősorban abban, hogy valamennyi, a római jogintézményeket átvett nép valamilyen formán alapul vette a római jogi „hagyományokat”, illetve valamennyi kereskedővárosban erős befolyást gyakorolt a jogfejlődésre az akkori világot bejáró kereskedők által közvetített germán jogi hatás.

A római és germán kereskedelmi intézmények mellett az arab kereskedők által „szállított” iszlám jog sok-sok arab kereskedelmi jogintézményt honosít meg, olyanokat, mint a bizományos ügyletek, az alkusz, a váltó vagy a betéti társaság. További érdekes jellemzője a középkori, római jogot átvett népek által működtetett kereskedelmi szabályozásnak az a „nemzetközi magánjogi” elv, amely szerint minden ügyletbe bocsátkozó személy jogi helyzetét a saját „hazájának” törvényei szerint kell elbírálni, továbbá az is, hogy az ügyletek kapcsán az okirat általában használatos volt. Végül igen jelentős jogfejlesztő hatása volt a katolikus egyház kereskedelemellenes tanainak, amidőn negatív módon ugyan, de olyan jelentős kereskedelmi jogi intézmények kialakulásához vezetett, mint a kereskedő kölcsön, a kamatozó letét vagy a váltó, továbbá a világi jog kényszeresen állami beavatkozásokon alapuló hozzáállásának, amely akarva-akaratlanul, de a duális jogfejlesztés irányába hatott.

Mindezen jogfejlesztő behatások mentén a kilencedik és a tizenötödik század között valamennyi területen kötelezővé válik a könyvvezetés és a kereskedelmi tevékenység gyakorlása megnyílik az asszonyok előtt is. Egyes területeken megjelenik a cégjegyzék, a védjegy-oltalom, a minta-oltalom, a kereskedelmi zálogjog, továbbá elterjedté válik a közkereseti társaság, a nagy taglétszámú mons. A feni jogintézményeknek is köszönhetően azon területeken, ahol a római jog továbbélt, a középkor végére virágzik a banküzlet, a bizomány, a közraktár, az értékpapír és a váltó.

A római jogot átvett népek sorából elsőként a kilencedik századi Itáliával „illik” foglalkozni, ahol a népvándorlás lezajlását követően részben a római kereskedelmi hagyományok továbbélésének köszönhetően gyors fejlődésnek indult a kereskedelem, amelynek eredményeképpen tőkeerős és világviszonylatban is jelentős befolyással rendelkező

kereskedővárosok működnek, mint Velence, Pisa, Genova, Bologna, Firenze, Milánó, Siena, Amalfi. Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy e tündöklő kereskedelmi konglomerátumok városi joga fejleszti a kereskedelmi jogot, attól a pillanattól kezdve, amikortól elismerik e városok szokásjogot és státútumot alkotó jogát, illetve az sem, hogy e városok sikeres kereskedői létesítik azokat a kereskedelmi jogi intézményeket, amelyek egyike-másika a mai napig működő jogintézmény. Goldschmidt⁹⁸ szerint az itáliai kereskedővárosokban kimunkált kereskedelmi társaságok, értékpapír ügyletek, váltó-, hitel- és fizetési ügyletek, biztosítási ügyletek „egyenrangban állnak a klasszikus római jogtudomány örök alkotásai mellett.”

Itt azonban alapjaiban másról van szó, mint Rómában, ahol attól marad a monista szabályozás keretein belül a kereskedelmi jog, hogy Róma „nem enged a polgári jog mindenhatóságából” és nem kívánja a kereskedelmi jogot a polgári jogból kiválni, Itália kereskedővárosai valójában „kereskedelmi magánjogot” fejlesztenek, azaz megteremtik a kereskedelmi „frontvonalakban” kipróbált és bevált kereskedelmi jogi szabály magánjogi alapintézménnyé válásának lehetőségét. Borzasztó érdekes ez, hiszen voltaképpen monista kereskedelmi jogfejlesztéssel szolgálja a dualista szabályozási rend kifejlődését.

S ha vesszük a fáradságot, hogy a végére járjunk annak is, hogy valójában a kereskedővárosokon belül „kinek” is köszönhető e „kereskedelmi magánjog-fejlesztés”, akkor még érdekesebb mechanizmushoz juthatunk, ugyanis e jogfejlesztési feladatot a városokban szervezett autonóm kereskedelmi testületek bíróságai (consules mercatorum⁹⁹) végezték el. Az osztályjogi (a kereskedelmi osztályjogi) szabályok alapján (ugyanis) az autonóm kereskedelmi testületek a céhek (curia, ordo, ars) státútumai kizárólag a céhtagokra nézve fogalmazhattak meg előírásokat. Erre tekintettel a „céhbíróság” (consules mercatorum) kizárólag a céh tagjainak peres ügyeiben ítélezhetett, így fordulhatott elő, hogy hosszú tengeri hajóutakra a kereskedők magukkal vitték bíráikat is.

Természetesen a kereskedelmi jogi szabályok döntő többsége ez idő tájt írásba nem foglalt kereskedelmi szokásjog volt, de egyes sarkalatos kérdéseket kezdettől fogva írásban

---

⁹⁸ Goldschmidt L. (1891): Universalgeschichte des Handelsrechts, Scientia, Stuttgart

⁹⁹ consules mercatorum: A meg nem értéssel szemben a kereskedelem csak százados küzdelmek útján vált képessé arra, hogy megvédje a maga érdekeit. Területi és egyéb autonóm szerveződések, főként a városokban a céhek és iparúzők (Gildek, Hansen) kiváltságokat vívtak ki maguknak: saját státútumaikkal a magánjog béklyói alól fokozatosan felszabadultak, saját jurisdikcióval rendelkeztek, azaz saját bíróságaik voltak.

rögzítettek, amelyek sorából kiemelkedik az 1170-ben Milánóban készült „Consuetudinum Mediolani”, amely külön cím alatt tartalmazza a kereskedők és jogászok által közösen kimunkált kereskedelmi magánjogi szabályokat, illetve az 1255-ben Velencében kiadott „Capitulare nauticum”, amely tengeri jogi és tengeri kereskedelmi szabályokat rendez.¹⁰⁰

6.4. Kereskedelmi jogfejlődés-történeti kitekintés

A folytatás a XIX. századig (monista és a dualista kényszermegoldások)

Valamennyi római jogot átvett nép részletes elemzést érdemlő kereskedelmi jogfejlesztési tevékenységet teljesít a római jogi alapokon, ezek gondos sorra vétele helyett azonban pusztán a jelentős és a későbbi – ezen területeken megvalósuló – jogfejlődés szempontjából meghatározó történések említésére szorítkozom. Így Spanyolország által alkalmazott kereskedelmi jogi megoldások vonatkozásában mérföldkőnek számít, hogy a 13. században recipiálják a Lex Visigotorum-ot, illetve ezzel majdnem párhuzamosan a római és a kánonjogot. Ez azt jelentené, hogy a 13. századi Spanyolország a dualista szabályozást is meghaladta és három oldalú determinációt alkalmazott?

Aligha épp ellenkezőleg: IX. Alfonz 1258. évi kódexe határozott kísérletet tett arra, hogy a római alapokon sajátos – egyebek mellett – kereskedelmi jogi szabályozást építsen fel vizigót és kánonjogi intézmények beépítése mellett, így eléri, hogy a király és hatóságai egyes kérdésekben beavatkozassanak a városok bíraskodásába. Kevesebb, mint egy évszázados késéssel Portugália kereskedelme a 14. században virágzik fel, amelynek jogi, szabályozási hátterét részben a római jogi befolyás, részben a nyugati gót jogszabályok determinálják.

Végül a spanyol fejlődéssel párhuzamosan ugyan, mégis eredményét tekintve jelentős differenciával fejlődik alapvetően két irányba Franciaország kereskedelmi joga, tekintettel arra, hogy a dél-francia területeken a római jogi hatás a meghatározó, kialakul olasz mintára a városi jog¹⁰¹, igaz a kereskedelmi bíraskodás nélkül, ezzel szemben az északi-francia kereskedelmi jogfejlődés germán befolyás alatt bontogathatja szárnyait.

---

¹⁰⁰ Írásban rögzített további kereskedelmi (magán)jogi szabálygyűjtemény: 1161. Pisa: „Constitutum usus”, 1397. Ancona: Anconai szabályzat, Amalfi: „Tabula Amalfitana”.

¹⁰¹ 1204. montpellier-i szokások, 1220. és 1255. marseille-i statútumok.

Keresve sem találhat a kutató alkalmasabb területet a középkori Franciaországnál ahhoz, hogy gondolatait a római jogi szabályozás továbbéléséről a germán jogi „befolyás övezetére” irányítsa s ennek oka épp a fent említett kettősség, amely szerint a dél-francia területeken a római jog él tovább, míg az északi-francia területeken germán jogi hatás alatt fejlődik a kereskedelmi jog. Ezen északi területeken rendkívüli jelentőségre tesznek szert a céhek, a méltán híres párizsi céhek már a tizenkettedik század második felében megalakulnak, illetve a vásárok, amelyek közül a párizsi mellett a champagne-i és a lyoni vásárokon már megjelennek a vásári váltók, a *scontratio*, sőt „nyombani végrehajtással” működik a vásári bíraskodás is.

A germán jogfejlődés középkori jellemzői közül azonnal azzal kell kezdeni a vizsgálatot, amely egyrészt alapjaiban meghatározza a germán kereskedelmi jogfejlődést, másrészt alapjaiban meg is különbözteti a továbbélő római jogi megoldásoktól, illetve a beáramló iszlám jogintézményektől, és ami végső soron a korabeli germán népek kereskedelmének felvirágzásához vezet, ez pedig nem más, mint hogy a germán népek a kereskedelmet közügynek tekintették.

Mégpedig olyan közügynek, amelynek „ápolása” és fejlesztése a városok feladata (a köz érdekében), éppen ezért – és a kereskedelem közügy volta miatt – a helyi kereskedelmet jelentős védelemben részesítették az idegen kereskedelemmel szemben (furcsának tűnő megközelítésnek tűnhet, hiszen a fent leírtak alapján a kereskedelem egyik sarkalatos feladata a távolságok leküzdése és az egymástól esetenként távollevő kereslet és kínálat összehangolása, így óhatatlanul „idegen” a távolról érkező kereskedő, ennek ellenére ez a fajta protekcionizmus nagyban hozzájárult a germán városi kereskedelem erősödéséhez).

A középkori germán kereskedelmi jog közügy jellegének következménye az is, hogy a „hiteles alkusz” nem csak közvetítő funkciót lát el a felek között, de hatósági ellenőrző szervként is működött, amidőn hitelesítette a mértékegységeket, súlyokat, ellenőrizte az élelmiszereket, sőt a hiteles alkusz naplója közhiteles okiratnak minősült. Szintén a közügyként kezelt kereskedelem következménye, hogy az eladás nyilvános ügyletnek minősült, az élelmiszerek árát a hatóság szabta meg és egyben tiltotta is az élelmiszer-halmozást.

A germán kereskedelmi jog virágzásakor működik a „céh-matriculare”-ból (céh anyakönyvekből) kifejlődött cégjegyzék korabeli formája, és léteztek kezdetleges kereskedelmi könyvek is; a kereskedelmi könyvek fejlődésének gátja elsősorban a városi könyvek határozott jelenléte volt. A városi könyvekben rögzítették – sok más mellett – minden kereskedő karakterisztikus jelét, amelyet aláírásain (signum) használhatott, ez felfogható voltaképpen a védjegy kezdetleges megoldásaként is.

A virágzó germán kereskedelem „védőszárnyai alatt” virágzásnak indultak a kereskedelmi jog speciális intézményei (fuvarozás, bizomány, tengeri hajózás, posta) éppúgy, mint ahogy fejlődésnek indult döntően a kereskedelmi jog fejlődésének köszönhetően a germán kötelmi jog is, amelynek eredményeképpen az eladó szigorú kellékszavatossággal tartozik az eladott áru minőségéért, a kezes készfizető adóstárs lesz, érvényessé válik a harmadik személy javára kötött szerződés is. Összességében elmondható, hogy a germán kereskedelmi és kötelmi jogi szabályok inkább megfeleltek a kereskedelem szükségleteinek, mint a római jogiak.

Az általános germán jogi kitekintés után vegyük sorra néhány konkrét államalakulat kereskedelmi jogának fejlődését, ehhez azonban egészen a frank birodalomig kell visszatekintenünk. Igaz ugyan, hogy a Frank Birodalom kialakulásának idején annak társadalma alapvetően földművelésre berendezkedett társadalom volt, amely legfeljebb csereügyletek lebonyolításával abszolvált némi forgalmat, ilyen alapokon is elegendő néhány évtized a Karoling uralkodóknak ahhoz, hogy megvessék a kereskedelem alapjait.

Lássuk tehát, hogy mi volt a Karolingok titka: békét teremtenek a Frank Birodalomban, továbbá rendet az áruforgalom terén. Ez utóbbit úgy érik el, hogy szabályozzák a pénzforgalmat, miközben vámokat és egyéb forgalom-szabályozó intézkedéseket (vásár-béke, vendégjog) vezetnek be. A vásári védelem megszervezése terén az uralkodók – a közös érdekek mentén – jól együtt tudnak működni a földbirtokos nemességgel. E vásári védelemre pedig különösen szükség van tekintettel arra, hogy kezdetben kereskedelemmel kizárólag idegenek foglalkoznak; az idegen kézben lévő kereskedelem az oka amúgy annak is, hogy külön specializált kereskedelmi jog nem alakul ki a Karolingok irányítása alatt.

A városok kialakulása és megerősödése teremti meg a kereskedelmi jog fejlődésének alapjait a középkori német területeken is. Hatás-kölcsönhatás viszonyrendszere jellemzi a városok és a kereskedelem kapcsolatát: a városokban egyre növekvő számú városi lakosság egyre intenzívebbé váló kereskedelmi tevékenységet ösztönöz, míg például az árumegállító jog, vagy a vásártartás joga rendkívüli lehetőségeket biztosít a városok számára a fejlődés tekintetében.

Az árumegállító jognak a középkori német területeken többféle fokozata volt jelen a díj fizetéséhez kötött egyszerű árulerakodástól, az átrakodáson át, az eladására kínálásig (*ius stapulae*) illetve ennek továbbfejlesztett változata a csakis az illető városban történő eladásra kínálásig (*ius emporii*). A városok árumegállító joga azon túl, hogy kiszolgálta a városi lakosság kényelmi igényeit, jólétet is biztosított a lakosok számára, s közvetve elősegítette a városi infrastruktúra fejlődését, a városi illetve városba vezető utak karbantartását, raktárak létesítését ezen túl előnyös volt a kezdetleges kereskedelem fejlődésére (igaz utóbb „nyüggé vált”).

Míg az árumegállító jog meghatározott helyszínen, addig a vásártartás joga meghatározott időpontban koncentrált a kereslet és kínálat képviselőit, ezáltal járulva hozzá a kereskedelmi tevékenység intenzívvé válásához és a fogyasztói igények kielégítéséhez. A vásártartás joga hozzájárult továbbá a kézművesek és iparosok letelepedéséhez, kezdetben a várak közvetlen közelében, később a földesúr védnöksége alatt magalakult városokban. S míg a római jogi alapokon szerveződött népek kereskedelmi jogát elsősorban a céhbíróságok fejlesztették, addig a germán területeken a vásárral együtt fejlődik a vásári bíraskodás, amelynek döntései fokról fokra fejlesztik a vásárjogot. Kétség sem férhet hozzá: a középkori kereskedelem és kereskedelmi jog fejlődésére a vásár igen jelentős befolyással bírt.

Azok az iparosok, akik kezdetben a várak közelében telepedtek le elsősorban a földesúr szükségleteinek kielégítésével foglalkoztak és csak akkor tudtak a kezdetleges kereskedelem vérkeringésébe bekapcsolódni, amikor túltermelés eredményeképpen gondoskodniuk kellett a felesleg elhelyezéséről. Kedvez az ipari termelés intenzívvé válásának és a kereskedelem fejlődésének az is, hogy a folyamatosan erősödő városok sorra megváltják a földesúr felségjogait, a vámszedés, a pénzverés, az adóztatás, a bíraskodás jogát, amelyet ezt követően

a városi polgárokból megválasztott városi tanácsok gyakoroltak így azok a kézművesek és iparosok, akik addig a földesúr „szolgálatában álltak”, „behúzódtak a városok (városi tanácsok) védelme alá”.

Az iparosok céheitől különváltan már a tizenkettedik században a kereskedők kereskedelmi céheket létesítettek, amelyek a városok területén kereskedelmi monopóliumot élveztek, autonómiával rendelkeztek, sőt saját tagjaik felett bíraskodhattak is, amely bíraskodásaik során a kereskedők szokásainak megfelelően ítéleztek, így megállapíthatjuk, hogy ezeknek a bíróságoknak a kereskedelmi szokásjog fejlesztésében, a születési különbségek eltüntetésében, a kereskedők és nem kereskedők egymás közötti kapcsolataiban és a városi ingatlanok (telkek) mobilizálásában elévülhetetlen érdemei voltak. A fentiekén túl a kereskedelmi céhbíróságok kereskedelmi-rendészeti tevékenységet is elláttak: a súly- és mértékrendszer valamint az üzleti tisztesség ellenőrzésének feladatát is végezték.

A germán kereskedelmi jogfejlődés központjai a Hanza városok voltak, amelyek (élén Hansgraf állt és amelyek) olyan kereskedelmi, gazdasági és politikai befolyással bírtak, hogy külföldi gyarmatokat valamint olasz, orosz és angol területeken képviselőket szerveztek; a hanza-működés csúcsa a tizennegyedik században létrejött szak-német hanza szövetség, amely önálló territóriummal, önálló flottával és önálló hadsereggel rendelkezett.

A középkorban fejlett germán jogi hagyományokon nyugvó kereskedelmi joguk volt a svéd, norvég és dán területeknek. Angliában pedig szintén a dánok alapítottak elsőként városokat, ahol a kereskedelem és ezzel párhuzamosan a kereskedelmi jog gyors fejlődésnek indult. Az 1215-ös Magna Charta-val János király teljessé tette a kereskedők szabadságát birodalmában, amely területnek sajátossága, hogy a pénzkereskedelem olasz és zsidó kézben van, illetve az, hogy két jogforrás érvényesül egymás mellett: egyrészt az angolszász jog germán elemekkel, másrészt a normann jog frank befolyással.

Kuncz Ödön szerint „döntően befolyásolta az angol jog kialakulását a centralisztikusan szervezett királyi hatalom és a királyi bíróságoknak a működése, aminek következtében mind az írott (statute law), mind pedig a szokásjog (common law) egységes volt. Már a 14. században érvényesült a szabály, hogy felsőbb bíró döntése köti az alsófokú bíróságokat! Az

angol törvények 1283 óta foglalkoznak kereskedelemmel. A szokásjogot először az 1290. évi Fleta jegyzi fel, amelyben elkülönül a law merchant a common law-val szemben. A kereskedői céhek Angliában is fejlesztették a kereskedelmi jogot.”

A középkor végétől az újkorra jelentős hangsúlyeltolódás figyelhető meg a román területek kereskedelmi jogfejlődésében: miközben az addig a római alapokon erős vezető szerepet elérő Itália fokozatosan háttérbe szorul, addig ezzel párhuzamosan főképp Amerika 1492-es felfedezését követően Portugália és Spanyolország a kereskedelmi élet és így a kereskedelmi jogfejlődés központjaivá lépnek előre. (Érdekes ellentmondás figyelhető meg abban, hogy Itália kereskedelmi központ szerepének hanyatlása mellett az addig gyakorlati ügyeken edződött Itália jogtudomány a kereskedelmi jogi irodalom művelésében „keres vigaszt”, olyan az akkori világ viszonylatában jelentős szerzőket adva a tudományos életnek, mint Raffaello de Turri, Scaccia, Roccus, Casaregis.) Ezen újonnan megerősödő területeken a kereskedelmi jogot a bírói döntések fejlesztik, oly magasságokba, mint például a bilbaoi kereskedelmi rendeletet, amelyet II. Fülöp 1560-ban hagyott jóvá, és amely végeredményben a tizenkilencedik századig érvényben volt (a bilbaoi kereskedelmi rendelet gerincét tengeri jogi és biztosítási jogi szabályozás adta).

A kereskedelmi jogirodalom Itália fejlődését egyedül Franciaország tudta felülmúlni Savary, Pothier, és Émérigon munkásságával, amelynek gazdasági háttérét Colbert, Richelieu, Sully merkantilizmusa adta. Ebben a történelmi pillanatban XIV. Lajos uralkodása alatt, 1673-ban jelenik meg az „Ordonnance du commerce”, a kereskedelmi jogi kodifikáció első dokumentuma, illetve nyolc esztendővel később az „Ordonnance de la merine”. S miközben a francia vidék úttörőként halad a kereskedelmi szabályozás útján, Angliában az állami főhatalmat érvényesítve a városi és kereskedelmi politika irányítása az állam kezében összpontosul a Tutorok alatt, sőt ennek a folyamatnak a betetőzéseként nemzeti gazdálkodást szervez Cromwell, illetve a franciáknak is köszönhetően Anglia (Right or wrong, my country) átveszi a hollandoktól a tengeri kereskedelmi vezető szerepet.

Attól a Hollandiától, amely nagy részben az idegenek számára biztosított teljes kereskedelmi szabadságnak köszönhetően – azt követően természetesen, hogy a tizenhatodik századra ipara és kereskedelme erre alkalmas állapotba hozta a holland területet – kereskedelmi tekintetben

Európa központi hatalmává vált (amelyet csak erősített a „kelet-indiai” út felfedezése, illetve az a tény, hogy Antwerpen 1460-tól olyan tőzsdét működtet, amelyen a tizenhatodik századtól a pápai képviselő is jelen volt, továbbá a Kelet-indiai Társaság megalapítása (1602), amely India kincseinek kiaknázásán túl elindítja a kereskedelmi jogi fejlődést abba az irányba, amely elvezet a nagyvállalat legfejlettebb formája a részvénytársaság körvonalainak kialakulásához.) Továbbá attól a Hollandiától, ahol magas színvonalú tengeri kereskedelmi, biztosítási- és váltójogi szabályozás bontakozik ki a kereskedelmi döntvényekben és olyan jogtudósok műveiben, mint Hugo Grotius.

Az angol kereskedelem a tengeri kereskedelmi központi szerep megszerzésével folyamatosan erősödik (1556: Londoni tőzsde megalapítása), miközben jogtudományi téren a law merchant a common law-ba olvad, törvény szabályozza a csődjogot, a tengeri kereskedelmet, a biztosítási és váltójogot (bár kereskedelmi jogfejlesztési szerepet az angol kereskedelmi jogirodalom nem tud betölteni). Az angol egyenes vonalú és egyirányú fejlődéshez képest a skandináv területek közül csupán II. Frigyes Dániája érdemel figyelmet, ahol 1561-ben kodifikálják a tengeri jogot, majd 1683-ban a kereskedelmi jog egyéb részeit rögzítik törvényben, illetve Svédország, amely 1667-ben a tengeri jogot majd négy évvel később a váltójogot rögzíti törvényben, amellyel egyben átvezetik Skandináviát a kodifikáció korába.

Részben a harmincéves háború pusztításai miatt, részben a Hanza és a „céh-rendszer” fokozatos felbomlása miatt a német kereskedelem az újkorra folyamatos hanyatlást kénytelen átélni, amelynek talán egyetlen „haszonélvezője” az állam, amely erős befolyást kíván kiépíteni: a kereskedelmi rendészeti tevékenység ellátását az állam „vállalja át”, főképp közrendészeti eszközök (túlzott) alkalmazásával, illetve a bíraskodás tekintetében is érvényesíti főhatalmát, amelynek eredményeképpen az állami törvényszékek alárendeltségében hagyja csak működni a kereskedelmi törvényszékeket. A Landesrecht-ek és Stadtrecht-ek a kereskedelmi jog minden területére meghatározó befolyással vannak, így megállapítható, hogy a tizennyolcadik századra a tartományok hatáskörébe tartozik a monista kereskedelmi magánjog (némi egységesség pusztán a római jog továbbélésének köszönhető).

Igen lényeges, hogy elsőként a középkor lezárását követően jelenik meg a magánjog és azzal együtt (az egyre inkább duálissá váló szabályozási térben a) kereskedelmi jog valamiféle

egységesítésének igénye, amelynek alapját pont az imént említett római jogi recepció adhatja meg, illetve az a tény, hogy az államhatalom idővel mindenütt hadat üzen a középkori partikularizmusnak. Az egységesítés irányába hat a sűrű nemzetközi érintkezés tapasztalatai alapján kimunkált nemzetközi magánjog, illetve az, hogy a kereskedelmi tevékenység azonos, így jól egységesíthető kereskedelmi szokásjogot alakít ki. Végül az olasz, illetve francia kereskedelmi jogirodalom elterjedése szintén az egységesség alapjainak kidolgozói segítségére siet.

Rendkívüli ritmusváltás figyelhető meg az újkori kereskedelmi jogfejlődésben, felgyorsul a közlekedés, megnő a kereskedelemre specializált személyek letelepedési hajlandósága, ezzel együtt teret veszít – a sokszor igen költséges – vándorkereskedelem, a városok árumegállító jogának megszűnésével jelentős mértékben javul az idegenek helyzete. Az újkorban a vásárok szerepét egyre inkább a tőzsdék veszik át, a régi jogintézmények megerősödése mellett korszerűek jelennek meg, megjelennek a részvénytársaság alapjai, a bankjegyek és a tőzsdeügyletek. „A 18. század végétől kezdve mindenütt megindul a kereskedelmi jog egységes állami szabályozása és elérkezik a kodifikáció korszaka¹⁰²”.

---

¹⁰² Kuncz Ö. (1922): A magyar kereskedelmi- és váltójog vázlata, A kereskedő vállalata és a kereskedelmi társaságok, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest

III. FEJEZET

A KODIFIKÁCIÓ KORA

A koncentrikus körökről vallott felfogás alapján logikailag most a címben jelzett egyes nagy kódexek összehasonlító elemzése következne. Meggyőződésem azonban, hogy a még oly alapos ismertetés sem érhetné el teljes mértékben célját anélkül, hogy – mintegy bevezetésképpen – önmagában a polgári és kereskedelmi jogi kodifikációkról elméleti szempontból ne fejteném ki véleményemet.

A kodifikáció ugyanis – a közkeletű vélekedéssel ellentétben – nem csupán jog, sőt meg merem kockáztatni azt az állítást, hogy a legkevésbé fontos benne éppen a jog. A kodifikáció – mint végeredményében a parlamenti többség akaratának jogi formába való öntése – a cél kitűzésével kezdődik, ezt követi a hogyan valósítható meg kérdésre adandó felelet, majd azt kell vizsgálni, hogy a megtalált megvalósítási mód mennyiben és hogyan befolyásolja a már létező normákat (illetve, ha véletlenül lenne koncepcióm, akkor ez hogyan illeszkedik, milyen építő kőként a megvalósítandó koncepciómba) továbbá, ha már mindezt hatalmi, politikai eszközökkel eldöntöttem, akkor következik a jog, pontosabban a jogtechnika, amelynek eredményeképpen a normaszöveg megszületik.

1. A kodifikáció, mint a társasági jogi szabályozás új fejezete

Napjainkra – a kontinentális jogrendszer sajátosságaira is figyelemmel – az európai országok döntő többségében kialakult, kifejlődött és megerősödött a polgári jogi kodifikáció. Ezekben az országokban a kodifikáció hivatott biztosítani általában véve a „polgári jogi jogbiztonságot”: úgymint a személyek és személyhez fűződő jogok biztonságát, a tulajdon biztonságát, a szerződési szabadságot. A polgári jogi kodifikáció alapja és így a kereskedelmi és egyéb szerződéses ügyletek szereplői egyenrangúságának és mellérendeltségének záloga, hogy az általános érvényű normák előre ismertek, kiszámíthatóak, ellentétben a precedensjogi megoldásokkal.

Ezzel együtt még a legtökéletesebb kodifikáció sem képes arra, hogy felszámolja a bírói kreativitást, arra tekintettel, hogy az mind a tényállás megállapítása, mind pedig az alkalmazandó norma értelmezése, illetőleg alkalmazása vonatkozásában elengedhetetlen. A kodifikáció eredménye tehát olyan törvény, olyan szabály-összesség, amely az adott jogviszonytípust, jogterületet a maga egészében, „egy testben”, rendszerezetten szabályozza; azon jogviszonyokra, amelyek e szabályhalmazt követően jönnek létre általános és szisztematikus megoldásokat kínál.

A kodifikáció szükségességével és mértékével kapcsolatban a jogelméleti álláspontok jelentős eltérést mutatnak: míg egyes nézetek szerint szükséges, addig mások hajlamosak a kodifikációval kapcsolatos hátrányos következményeket hangsúlyozni. A kodifikáció szükségességét tagadó úgynevezett „nemleges álláspont” képviselőinek sokszor hangoztatott érve a precedensjogi működés sikeressége, amely kodifikáció nélkül alkalmas a polgári jog alaki forrásának felépítésére pusztán a bírósági működés eredményeképpen, amely így – az ő meglátásuk szerint – kellően rugalmas és alkalmas arra, hogy az egyes jogviták sajátosságainak megfelelően alakítsa a polgári jogi hátteret, azaz az alkalmazandó jog szükséges változásaihoz sokkal hatékonyabban és hatásosabban hozzá tud járulni.

Ezzel szemben – úgy vélik, hogy – a kodifikáció az aktuális, illetve a múltbeli tapasztalatokat ültetheti át, amelyek azonban értelemszerűen nem képesek a társadalmi viszonyok változásait előrelátni, követni, így elsősorban a múltba néző, legfeljebb jelen idejű alkotás, amely így

alkalmatlan arra, hogy jövőbe ható legyen, azaz egy idő után akár a gazdasági élet fejlődésének akadályává is válhat. A megújulási szükséglet ellenére a kodifikáció így a jogalkotó akaratán kívül is az adott társadalmi viszonyok, kapcsolatok, tapasztalatok konzerválásának irányába hat és képtelen a szerves jogfejlődés táptalajául szolgálni (ebből a nézőpontból és szigorúan fogalmazva a kodifikáció inkább „visszahúzó”, semmint szabályozó erő).

A kodifikáció ellenzői rendre rámutatnak arra a feszültségre is, amely a kodifikáció teljességre törekvő igénye valamint a partikuláris mivolta között feszül. A fent körbejártaknak megfelelően a kodifikáció célját akkor tudná maradéktalanul teljesíteni, ha eredménye olyan „törvénytest”, olyan norma-összesség lenne, amely az adott jogviszonytípust, jogterületet egészében képes volna szabályozni. A gyakorlati tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a kodifikáció generálklauzuláinak és a jogintézményeinek hiányosságai kiegészítése céljából épp a résztörvénykezés eszközeit kell alkalmazni a jogalkotásnak, azaz megállapítható, hogy a kodifikáció aligha alkalmas teljes egészében és hiánytalanul szabályozni valamely jogviszonytípust vagy jogterületet.

Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy gyakran mutatnak rá a „nemlegesek” arra, hogy léteznek olyan jogterületek, ahol az egységes szabályozás a szabályozás területének rendkívül szerteágazóságára tekintettel kizárt, mégis jól működik egységes kodifikáció nélkül, mint például a nemzetközi jog területe. Ezzel szemben a római jogi gyökereken fejlődő kontinentális jogrendszerű európai államok jogtudósainak döntő többsége éppen a kodifikáció hiányát értékeli úgy, hogy az visszahúzó erővé válhat. Nem véletlenül, hiszen az európai kontinens ezen országainak egyikében-másikában már a XIX. század elején, közepén, míg döntő többségükben a XX. század fordulójára létrejöttek a ma is érvényben levő hagyományos polgári törvénykönyvek.

Ahhoz kétség nem férhet, hogy a polgári korszak polgári jogi kodifikációi teljes egészében nemzetiek voltak, ugyanakkor elvitathatatlan a köztük lévő hasonlóság, amelynek alapját részben a tovább élő római jogi intézmények, részben pedig a francia forradalom filozófiai vívmányai szolgáltatták úgy, mint például a szabadság, a jogegyenlőség elve, amely a

francián kívül a polgári korszak más országaiban létrejött kodifikáció alapelvi irányultságát is alapvetően meghatározták.

Mind a polgári jogi, mind pedig a kereskedelmi jogi kodifikációhoz elengedhetetlen volt rögzíteni a tulajdon sérthetetlenségét, a felek egyenrangúságát, a vagyon feletti rendelkezés szabadságát, illetve a szerződési szabadság alapelveit. [A tulajdon szent és sérthetetlen, a vagyoni javak szabadon forgalmazhatók, természetesen a felek szabad megállapodása alapján feltéve, hogy tiszteletben tartják a „közrend” elvét (l'ordre public), a „jószokásokat” (bonne moers) és a kényszerítő jogszabályokat¹⁰³].

A polgári jogi és kereskedelmi jogi kodifikációk alkotmányos beágyazottsága jól tetten érhető azon, hogy valójában azok a polgári társadalom alkotmányos alapelveire támaszkodó jogintézmények rendszerét tükrözik vissza (már a klasszikus polgári jogi kodifikációk tagadják a törvény visszamenő hatályát, megítélésük szerint ugyanis a jogbiztonság megköveteli az új törvény jövőbeni hatályát).

A kodifikáció modern kori hívei is egyetértenek ugyanakkor abban, hogy „a parlamenti jogalkotói tevékenység a hatalom egyik ága¹⁰⁴, ám az nem lehet önkényes. A jogágakban kialakultak azok az értékek, elvek, amelyek a méltányosságban, az etikában, az emberiségben, emberi élet, az emberek jogegyenlőségében, lelkiismereti önmeghatározása, az alkotás és a szabadság tiszteletében gyökereznek”.

A kodifikáció szükségességét hangoztató jogtudósok megítélése szerint a polgári jogi kodifikáció nagy előnye éppen tartósságában, teljességében, valamint szisztematikusan felépített rendszerében rejlik. A hatékonyságát és használhatóságát pedig éppen az adja, hogy egy kódexben, egy törvényben összefoglalt módon adja az adott jogterület szabályozását. A kontinentális polgári jogi és kereskedelmi jogi kodifikáció erőssége továbbá, hogy a felek akaratszabadságának teljessége mellett megszülető egybehangzó akaratnyilatkozatok, vagy egyoldalú jognyilatkozat alapján egyedi jogügyletek érvényesítése mellett a szubszidiaritás útján szabályozza a jogforgalmat, miközben szavatosságot vállal a jogforgalom jogbiztonságáért, valamint kiszámíthatóságáért.

---

¹⁰³ Code Civil 6. szakasz

¹⁰⁴ Montesquieu (1748): A törvények szelleméről, Esprit des lois. Livre XX. Chap.

Úgy látják, hogy a polgári jogi kódexek szabályozási körébe tartozó személyi és vagyoni viszonyok jelentősége (különös tekintettel a vagyoni viszonyok körében bekövetkező változások, történjen az polgári jogi vagy kereskedelmi igénnyel) megköveteli a kodifikált szabályozás meglétét. Arra tekintettel pedig, hogy a kodifikáció csak a bírói gyakorlat által kimunkált és elmélyített jogintézményeket hajlandó felvenni szabályozásának rendszerébe, kellően tartóssá válik e szabályozási megoldás, és alkalmassá válik arra, hogy növelje a jogbiztonságot.

Abban ugyanakkor a „kodifikációt igenlő” tudományos közeg is egyetért, hogy nem vezethet eredményre kizárólag a múltból építkező szabályozás, hiszen minden jogalkotó elemi érdeke, hogy a kidolgozott norma képes legyen a „jövőbe is látni”. Ezt szolgálhatják a „kodifikáció résztörvénykezései”, amelyek sokkal egyszerűbben módosíthatóak, így alkalmasak arra, hogy alkalmazkodjanak a polgári jog dinamikus változó elemeihez. A „résztörvénykezési megoldások” olyan normák tehát, amelyek képesek arra, hogy összefűzzék a polgári jog igen szerteágazó, gyakran különálló ágait. Voltaképpen ennek szolgálatában áll a monista kodifikációs elv is, amely a polgári jog egységes kódexében látja szükségesnek egybeszerkeszteni az amúgy igen jellegzetes sajátosságokat mutató polgári jogi jogviszonyokat.

A kései feudalizmus kodifikációs módszere a részletező módszer, amelynek sajátosságai jól megfigyelhetők a tizennyolcadik századi porosz kodifikációs kísérleteken¹⁰⁵, illetőleg az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv¹⁰⁶ Mária Terézia korabeli tervezetein. Ezek a kodifikációs megoldások azáltal, hogy esetenként több ezer szakasszal kívánták a polgári jogi szabályozás alapjait lefektetni, a túlszabályozási kényszer eredményeképpen nem voltak (nem lehettek) alkalmasak arra, hogy kimunkálják és összefogják a polgári jogi jogintézmények lényegét, azokat a közös szabályozási elemeket, amelyek mögé felépíthető a polgári jogi kódex.

---

¹⁰⁵ Allgemeines Landrecht für die preußischen Staaten, 1794

¹⁰⁶ Allgemeine Bürgerliche Gesetzbuch für die gesamtmten deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie, 1811

Az aprólékos részletezettség ellenére a kései feudalizmus kodifikációs módszere nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket: egyrészt nem sikerült a szabályozás tárgyává tenni valamennyi jogviszonyt, másrészt a gyakorlat nem igazolta vissza a kor kodifikációs elméletét ugyanis a normahalmaz ellenére viszonylag nagy számban fordult elő a szabályhalmazokban joghézag, szabályozatlan polgári jogi helyzet, továbbá kollízió. Ez utóbbiban természetesen közrejátszott a közjogi és a magánjogi terület differenciálatlansága, azaz a jogviszony-, illetőleg normatípusok keveredése, ami szinte minden területen a rendi kodifikáció jellemzője volt. (Így a kései feudalizmus kodifikációs megoldásaiban egyaránt fellelhetők közjogi és magánjogi normák, amiktől már önmagában terjedelmesebbek lettek a normák, teljesebbé azonban ezáltal nem tudtak válni, mert bár minden jogi helyzetet szabályozni kívántak, a túlszabályozottság okán azonban jelentősen csökkent a szabályozási értékük.

A rendi kodifikáció eredménye végeredményben „didaktikus” jogkönyvek megjelenése volt, s az e korban oly jellemző résztörvénykezés és az egymásnak ellentmondó dekretális normák alkalmazásának kényszere, mivel a „történelmi törvénykezés” egyik sajátosságaként az újonnan megszülető norma igen gyakran nem tartalmazott rendelkezést a megelőző megszüntetésére. (E didaktikus jogkönyvek legfeljebb arra voltak alkalmasak, hogy meghatározott szempontok szerint rendszert alkossanak, összefüggést képezzenek, áttekintést nyújtsanak. Jogtörténeti szempontból e megoldások még rendkívül távol állnak a polgári korban megjelenő és jogágak szerint differenciáltságukra tekintettel modern értelemben vett kodifikációtól.

Nem zárhatjuk le a kései feudális elméleti fejtegetésünket úgy, hogy a magyar jogtörténet kiemelkedő „késő rendi” kodifikációs jogalkotási kísérletéről, a Tripartitum¹⁰⁷ megalkotásáról nem szólunk. A Tripartitum voltaképpen egy az európai késői rendi kodifikációs módszerek alapján megalkotott jogszabálygyűjtemény (jogkönyv), célját illetőleg kodifikációs eredményét tekintve, sok szempontból egészen eredeti, ugyanakkor a mai értelemben vett kodifikációs gyakorlattól merőben eltérő alkotás (készítője Werbőczy István korának – európai mércével mérve is – egyik legkiválóbb jogtudósa).

---

¹⁰⁷ Tripartitum opus juris consuetudinarii incltyti regni Hungariae

A joganyag jelentőségét jól jellemzi, hogy kísérletet tesz a hazai magyar történelmi jellegű és partikuláris törvénykezésében rejlő ellentmondások áthidalására. Ezzel párhuzamosan rögzíti a szokásjog és az írott jog egymáshoz való viszonyát, megoldást kínálva arra a helyzetre, ha ellentmondának egymásnak, azaz gondot fordít arra, hogy kifejtse mind a szokásjog, mind pedig az írott jog erősségeit összeütközés esetére. (Mindemellett a „nemzet általános érdekeinek ellenében” történő intézkedés vonatkozásában korlátozza az uralkodói hatalmat¹⁰⁸, amivel voltaképpen – a hatalommegosztás és polgári jogegyenlőség vonatkozásában – a polgári kodifikáció előfutárává válik.

A rendi kodifikációval szemben a polgári kor a jogágak cizellált differenciálódására tekintettel újfajta (generalizációs és szisztematikus) kodifikációs módszerek kifejlődését és elterjedését segítette elő. Jogágak szerinti anyagi jogi szabályozási megoldások¹⁰⁹ jelennek meg, így elemzésünk tárgya a magánjogi kodifikáció vonatkozásában a koordináció (mellérendeltségi szabályozási módszer) rendező elve lesz alkalmas az egyenjogúság, egyenrangúság kifejezésére a polgári jogi jogviszonyok alanyai vonatkozásában. Miután megtörténik a normatípusok elválása egymástól, a magánjogi kódexekben a megengedő, diszpozitív normák válnak dominánssá a közjogban előretörő kényszerítő szabályozási megoldásokkal szemben.

„Bár nem állítható, hogy a rendi kodifikációk, így Werbőczy kodifikációja nem ismerték volna a jog köz- és magánjogra való felosztást. Egyszerűen a rendi kodifikációk e felosztás ismeretében tartalmazzák a köz- és magánjogot, mert a kodifikációs törekvések a teljesség igényét az egész jogra, s nemcsak a jog valamely ágára terjesztik ki. A polgári korszakban köz- és magánjog kodifikációi módszerben és törvénytestekben egymástól elválnak. Külön kodifikációkban jelenik meg a közjog (mint a büntetőjog, pl. a magyar büntetőjogban a Csemegi Kódex) és a magánjog. Differenciálódik az anyagi jog (pl. polgári törvénykönyv, büntető törvénykönyv) és az egyes jogágak szerinti eljárásjogi kódex (polgári eljárásjog, ezen

---

¹⁰⁸ Eszmei jogtörténeti-közjogi előzménye az Aranybulla (1222), a főhatalom korlátozását irányozza elő.

¹⁰⁹ Az anyagi polgári jogban kialakul a pandekta rendszer (Usus Modernus Pandectarum): általános rész, személyek, dolgok, kötelelem, öröklés. Ezeknek közös nevezője a szabad indítványozás, az egyenrangúság, a vagyoni jogosultságok forgalomképessége, a jóhiszeműség és tisztesség elve, a joggal való visszaélés tilalma, a közrend és jószokások tiszteletben tartásának eszméje, a személyiség oltalma.

belül a peres és nemperes eljárások, különleges eljárás, végrehajtási eljárás, az általános és különös közigazgatási eljárás, büntető eljárásjog, szabálysértési eljárásjog”¹¹⁰).

A szuverén állam elmélete mellett megjelenik a magánjogi vonatkozásban történelmi jelentőségű nézet, hogy az állami szuverenitás körén kívül esik az a jogi helyzet, ha az állam polgári jogi viszonyt létesít [tekintet nélkül arra, hogy akaratlagos kötelelem-keletkeztető jogi helyzetről (szerződéses kapcsolat), vagy nem akaratlagos kötelmi jogi helyzetről (kárkötelmek¹¹¹) van éppen szó]. Ezekben a polgári jogi helyzetekben az állam nem mentesítheti magát a polgári jogi jogviszonyból származó kötelezettségének teljesítése alól, azaz nem élhet vissza a jogalkotói szuverenitásával olyan törvényt alkotva, amely mentesíti a teljesítési kényszerűség alól.

A „monista igények tökéletes kiszolgálására” nem, hogy a részletező, de a generalizációs és szisztematikus kodifikációs módszer sem bizonyult teljes egészében alkalmasnak, azaz valójában az adott jogviszonytípus teljességének egy kódexben történő összefoglalásával valamennyi kodifikációs megoldás adós maradt. Még az „örök időkre szóló” és “minden polgári jogviszonyt felölelő” francia magánjogi műremek a Code Civil sem kerülhette el a résztörvénykezés „csapdáját”.

A teljességre törekvés figyelhető meg abban, ahogy szisztematikus jogintézményeket hoz létre az egyedi normák és a generálklauzulák kombinációját felhasználva. Ennek ellenére az idő előrehaladtával megjelenő új jogviszonytípusok új és újabb szabályozási szükségletet teremtettek, amelyek teljesítése csak a Code Civil „elmélyítését” szolgáló külön törvényekkel volt megoldható; ezek amúgy az új jogterületeken alkalmazott generálklauzulák melletti joghézagok számának csökkentését is szolgálták.

Azt viszonylag korán megtapasztalhatta a „jogtudós társadalom”, hogy az általános normákkal operáló kodifikációs megoldások flexibilisebb szabályozási lehetőséget biztosítva, időtállóbb szabályozási eredményt produkálhatnak. Arra is kénytelenek voltak ráeszmélni ugyanakkor, hogy generálklauzulák gyengébb szabályozás-hatásfoki jellegükre tekintettel

---

¹¹⁰ Szalma J.: A polgári jog kodifikációjának általános módszerei és a magyar Ptk. rekodifikációja (ELTE AJK)

¹¹¹¹¹¹ Sőt az állam az állami szervek eljárása tekintetében is felelősséggel tartozik; felelős az állampolgárának okozott kárért és ezért polgári peres eljárás keretében éppen úgy perelhető, mint az állampolgár, aki másnak jogellenesen kárt okoz.

jelentősen megnövelhetik a kreatív bírói jog alkalmazásának lehetőségét, amelynek pozitív következménye lehet, hogy közelebbi normatív tartalmat adnak az általános normáknak. Negatív pedig, hogy bizonyos körülmények között veszélyessé válhat a tisztán generálklauzulák alkalmazására támaszkodó igazságszolgáltatás, amennyiben a bíró alkotta jog eltér attól a méltányossági eszmétől, amelyet a generálklauzula eredetileg képviselt¹¹².

Ha a fenti francia kitérő mellett az 1896-os a „részletezőbb” Német Polgári Törvénykönyvet vizsgáljuk ebből a szempontból, akkor is azt kell belátnunk, hogy a monista elképzelés és monista törekvés elérhetetlen maradt. Hiába dolgozik a német magánjogi kódex alapelvekkel, hiába „hozza be” újszerű kodifikációs megoldásként az „általános jog (gemeines Recht) és különleges jog (Sonderrecht) kodifikációs fogalmi együttesét”, ahol valójában a polgári jogi kodifikáció maga az általános jog. (A kodifikáció bebizonyította, hogy a magánjogi kódexekben kombinálni kell az alapelveket a részletező jogszabályokkal, hiszen a jogintézmények voltaképpen normatív folytatásai az alapelveknek. Ezek szerint tehát az általános, alapelvi és részletező normák szoros összefüggésben kell, hogy álljanak egymással, mégpedig kodifikáció polgári jogi szabályozási módszere révén, azaz a polgári jogviszonyokat alapelvi szinten meghatározó elvek által vezérelve.)

Bár a Német Polgári Törvénykönyv megalkotóit is a szisztematikus egész elkészítésére törekvés vezette, mégis be kellett látni, hogy egyetlen magánjogi kódex sem képes minden jogviszonyt szabályozni.

Ennek – és a részletező jogszabályok megjelenésének – oka pedig abban rejlik, hogy a legkörültekintőbb jogalkotói eljárás esetében is előállhat idővel olyan jogi helyzet, amelynek szabályozására a monista igénnyel elkészített magánjogi kódex megalkotója nem gondolhatott. Minden társadalomban, sőt az egyes társadalmak adott létszakaiban előállnak olyan újszerű körülmények, amelyek indokoltá teszik az adekvát, az adott jogi helyzetnek megfelelő és az adott jogviszony-típusra speciális szükségleteire figyelemmel lenni képes, változó szabályozást, amelyre kiváló példa a – dualista szabályozási megoldást „éltetők” által oly gyakorta hivatkozott – kereskedelmi jogi szabályozási szükséglet. (Önmagában a partikuláris törvényhozás léte a kodifikáció teljességre való törekvésének kudarca.)

---

¹¹² Nem beszélve arról, hogy kivételes esetben bírói önkényhez is vezethet.

Ezek szerint tehát egyetlen magánjogi kodifikáció sem lehet abszolút monista, akkor sem, ha megtalálja alapelvi rendelkezés, a részletesen kibontott normák és jogintézmények helyes egyensúlyát? Voltaképpen minden tekintetben és teljesen monista nyilván nem, mivel nem nélkülözheti a partikuláris törvénykezést (egy példával megvilágítva a partikuláris törvények szükségességének lényegét: kétség nem férhet ahhoz, hogy a jogszavatosságra és kellékszavatosságra irányadó törvényi szabályozás helye a magánjogi kódexben van, ugyanakkor a rendelkezések nem vállalhatják fel valamennyi fogyasztóvédelmi kérdés részletekbe menő szabályozását, e joganyag változó jellegére tekintettel). Ebből persze az is következik, hogy elkerülhetetlen és folyamatosan fennálló a feszültség a teljességre törekvő magánjogi kódex és a partikuláris törvényhozás között; miközben kódex kénytelen a kikristályosodott jogviszonyok szabályozására koncentrálni, aközben a partikuláris törvények folyamatosan „engedhetnek” az újonnan megjelenő társadalmi igényeknek.

Kísérlet persze tehető arra, hogy a partikuláris törvények száma csökkenjen, kiküszöbölésük azonban aligha érné el a társadalmilag kívánatos célt. Azt ugyanis előre rögzíteni kell, hogy a magánjogi kódex jellegéből – és a szabályozott jogterület kiemelt jelentőségéből – adódóan időtálló kell, hogy legyen. A jogalkotó megteheti mind több, korábban partikuláris törvényben szabályozott területet emel be a magánjogi kódexbe, és az ez irányú szabályozás kiüríthet egy-egy aktuális partikuláris törvényhozási területet, de ezzel a túlszabályozással „képlékeny, időérzékeny” válhat maga a magánjogi kódex, amellyel szemben az időtállóság alapvető követelmény. Ezzel párhuzamosan épp a partikuláris törvényhozásban rejlő előny, az adaptációs készség, a szabályozási szükséglethez alkalmazkodó képesség veszik el. Ahhoz kétség sem férhet, hogy az egyszerűbb szabályozási területet felölelő törvények módosítása könnyebb, mind a komplex egészként működő nagy magánjogi törvényeké.

Érdemes természetesen megemlíteni a túlszabályozás ellentettjeként azt a szabályozási csapdahelyzetet is, amikor a túlságosan általános, generálklauzulák halmazaként összetákolt magánjogi kódex, joghézagok tömegét kínálva idézi elő a „partikuláris törvényhozás túlbujánzását”, amely így alapjaiban ássa alá a magánjogi kódextől joggal elvárt állandóságot és kiszámíthatóságot.

A kodifikáció nagy hátránya ugyanakkor, hogy, még ha szoros kapcsolatot képes létrehozni „az általános normák, a jogintézmények és rugalmasan változtatható partikuláris törvényhozás között”, nem képes eleget tenni a jog központi területeként megjelölt méltányosság követelményének. A kontinentális jogrendszer bírójának keze még abban az esetben is meg van kötve a konkrét tényállás vonatkozásában, ha nem csak a jog szavait vizsgálja, hanem figyelme kiterjed a „jog szellemére”, a törvényhozói akarat feltárására is. Adott esetben a bíró kénytelen megtapasztalni, hogy a norma szűkre szabott jelentése és a jog általános méltányossági törekvése ellentmondásba kerülhet a konkrét jogeset vonatkozásában; azaz a kodifikált jog hátránya az, hogy „rendkívül szűkre szabja a bírói kreativitás mozgásterét”.

A kodifikáció szükségességét hirdető kontinentális joggal szemben az angolszász jogrendszer a bírói precedens jogot alkalmazza, amelynek lényege abban áll, hogy a jog megteremti annak lehetőségét, hogy a bíró a méltányosság alapelvének szem előtt tartása mentén, az adott eset speciális sajátosságait figyelembe véve hozza meg döntését. A precedens jog forrása nem a parlamenti törvényhozási tevékenység, hanem a tényállás gondos mérlegelését követően a bíró „jó ítélőképessége”. A bíró így – a kontinentális jogrendszertől eltérően – nem csupán értelmezője és alkalmazója, hanem alkotója, alakítója is a jognak.

Érdeemes elgondolkodni azon, hogy több jogrendszer milyen hosszú idő óta működik – a kodifikált jogi alapokon működő kontinentális jogrendszerhez hasonlóan rendkívül – eredményesen kodifikált magánjogi kódex nélkül, a bírói jogforrási rendszerre alapozva (Anglia és az Amerikai Egyesült Államok polgári törvénykönyv nélkül, igaz az USA kereskedelmi törvénykönyvvel).

2. A francia kodifikáció vívmányai

2.1. A francia társasági jogi szabályozás jellemzői

Különösen indokoltá az teszi a francia normák monista-dualista vizsgálatát, hogy elvitathatatlanul élen járt Franciaország a magánjog és ezzel párhuzamosan a kereskedelmi jog kodifikációjával. Azt is kimondhatjuk, hogy a Code Civil és Code de Commerce a kodifikált társasági jog úttörő kódexei.

E két kiemelkedő jelentőségű norma birtokában elsőként valósulhatott meg Franciaországban az úgynevezett „klasszikus” hármas társasági jogi rendszer, a Polgári Törvénykönyvben szabályozott társaságokkal a háttérben, a Kereskedelmi Törvénykönyvben részletesen szabályozott a szakma, a gyakorlat és a bírói eljárások támogatását is kiszolgálni képes kereskedelmi társasági szabályokkal és a külön törvényben szabályozott (egyéb) társaságokkal (pl. az egyesületekről szóló törvény).

A kereskedelmi és a polgári jogi (egyéb) társaságok tekintetében a francia jog érzékelhetően az első kodifikációs kísérletektől különbséget tett a társaságok jogi személyisége között. A Code Civilben a polgári jogi társaságot szerződésként határozta meg, mégpedig olyan szerződésként, amelyben legalább két személy, nyereség megszerzése céljából, kötetmi jelleggel megállapodik valamilyen dolog egyesítésében.¹¹³

A Code de Commerce három (klasszikus) társasági formát szabályozott, a közkereseti társaságot (société en non collectif), a betéti társaságot (société en commandite) és a részvénytársaságot (société anonyme). E három klasszikus kereskedelmi társaságon túl speciális betéti társaságként, vagy másképpen fogalmazva a betéti társaság speciális fajtájaként szabályozta a betéti részvénytársaságot. A korlátolt felelősségű társaság (société à responsabilité limitée) megjelenése – annak német jogi gyökereire is figyelemmel – egészen 1925-ig várat magára.

Míg tehát a (tisztán) magánjogi szabályozási rendszer alatt formálódó polgári jogi társaság,

---

¹¹³ Code Civil 1823. szakasz

mint kötelmi jogi viszony, mind két vagy több fél között létrejött megállapodás vonatkozásában fel sem merülhet a jogi személyiség kérdése, addig a kereskedelmi társaságok Code de Commerce szerinti szabályozása alapján megállapíthatjuk, hogy a kereskedelmi jogban valamennyi társaság jogi személynek minősült.¹¹⁴

Különösen érdekes megvilágításba helyezi a francia kereskedelmi társaságok szabályozását, hogy Európában alig tapasztalhatóan, óriási mértékben hatott valamennyi ország társasági jogának fejlődésére, mint ahogy azt később látni is fogjuk például az olasz (1865-ös és 1982-es Codice di Commercio), a belga (1807) és a holland (1809) társasági jogi kitekintésekben, vagy az e dolgozat keretében nem tárgyalt görög (1827) társasági jog alakulásában is vizsgálhatnánk.¹¹⁵

A klasszikus hármas kereskedelmi jogi rezsim összefoglalásaként tehát elmondhatjuk, hogy igen is megvan a logika abban, hogy francia társaságokra vonatkozó szabályok három forrásra mennek vissza, s a kodifikációt követő rövid idő múltával meglelt az eredménye is annak, hogy a leglényegesebb társasági formákat a Code Civil, a kereskedelmi társaságokat a Code de Commerce, míg másokat pedig külön törvény szabályozott, különös gondot fordítva arra, hogy élesen elkülönítse a jogi személyiséggel rendelkező és nem rendelkező társaságokat. Kétség nem férhet hozzá, hogy a korabeli francia szabályozás szerint a polgári jogi társaság pusztán kötelmi viszony, harmadik személy felé fennálló joghatásai gyengébbek, a kifelé irányuló vagyoni összefogást a francia jog nem ismeri. Ami pedig az egyéb társaságokat illeti: az egyesületek jogi személyisége csak 1901-ben került elismerésre, lényegében Franciaországban még ma sincs egységes egyesületi és alapítványi jog.

A Code de Commerce-ben a tárgyalt kereskedelmi társaságokra vonatkozó szabályok mellett – a kereskedelem, a kereskedelmi tevékenységet folytatók jogbiztonságának előmozdítása szolgálatában – már megjelentek a kereskedelmi jog speciális szabályozási tárgyai a csődeljárás, a váltójog, a tengeri kereskedelmi jog, a kereskedelmi bíraskodás.

Az egyes klasszikus „Code de Commerce-i” kereskedelmi társaságok szabályozásának

---

¹¹⁴ Sárközy T. (2001): A magyar társasági jog Európában HVG-ORAC Kiadó, Budapest 26-27. old.

¹¹⁵ Sárközy T. (2000): A magyar társasági jog Európában hivatkozva Sándor I.: Eltérések és hasonlóságok a társasági jog területén Nyugat-Európában. Gazdaság és jog, 2000/9-10

részletesebb ismertetését megelőzően, ha csak egy-két mondatban szeretnénk megvilágítani e társaságok lényegét, akkor az alábbiakat kellene összefoglalnunk velük kapcsolatban:

A közkereseti társaságot (*société en non collectif*, SNC) a Code de Commerce szerint két vagy több tag hozhatta létre kereskedelmi ügyletek azonos név alatti megkötésére, a tagok személyes és egyetemleges felelőssége mellett. A társaságra irányadó szabályozás korlátozott nyilvánosságot biztosított, tekintettel arra, hogy az alapítással összefüggésben az aláírt és a közjegyző által hitelesített társasági szerződés egy példányát a helyi bíróságnál és a kereskedelmi bíróságnál kellett elhelyezni.¹¹⁶ A társasági szerződésnek tartalmaznia kellett a tagok nevét, a társaság nevét, a társaság székhelyét, és a társaság ügyvezetésének rendjét, valamint a tőke nagyságát, a társaság megalapításának idejét, esetlegesen fennállása időtartamát, bírósági bejegyzését és a típusra utaló rövidítést. A közkereseti társaság jogi személy volt, fő szabály szerint a társaság valamennyi tagja jogosult volt eljárni a társaság nevében.

A közkereseti társaság egységes tagi felelősségével szemben a szintén szerződéssel létrejövő betéti társaság (*société en commandite*, SC) már differenciált a tagi felelősség tekintetében a beltág(ok) személyes és egyetemleges felelősségét és a kültagi vagyoni betét megfizetéséért való felelősséget rögzítve. A beltág e szigorú kötelezettség mellett extra jogosultságok birtokosaként adhatta nevét a társaság nevébe (a kültag neve nem szerepelhetett itt), továbbá elláthatta a társaság ügyvezetését és képviselét (ez utóbbiakra amúgy a közkereseti társaság szabályai érvényesek, akárcsak a nyilvánossággal kapcsolatos követelményekre). A kültag felelőssége csak a társasági szerződés meghatározott vagyoni betétjének szolgáltatására terjedt ki.

Sok szempontból speciális szabályozás vonatkozott a részvénytársaságokra (*société anonyme*), így a részvénytársasági névhasználatra is, amelynek értelmében a társaság névének utalnia kellett a társaság fő tevékenységére, de nem tartalmazhatta egyik részvényes nevét sem. A részvénytársaság képviselét határozott időre választott, visszahívható megbízottak látták el, akik e tevékenységükért a megbízás szabályai szerint feleltek. A részvényesek felelőssége betétjük mértékéig terjedt. A francia szabályozás már ekkor ismerte a bemutatóra

---

¹¹⁶ 1867-től, a társasági jogban számos módosulást hozó törvényi szabályozás módosulása következtében a társasági szerződés kivonatát a *Journal d'annonces légal*s-ban is közzé kellett tenni.

szóló és a részvénykönyvbe bejegyzendő, névre szóló részvényt. A részvénytársaság alapításához közhiteles dokumentumra és állami hozzájárulásra volt szükség.¹¹⁷

Ami pedig a klasszikus három társasági formán felül megjelenő társaságok szabályozását illeti, a betéti részvénytársaság (*société en commandite par actions*) vonatkozásában ki kell emelni, hogy szabályozása az alaptőke részvényekre történő felosztása tekintetében a részvénytársaság, a többi előírás tekintetében a betéti társaság szabályait követte.

A kodifikáció szempontjából viszont lényeges szólnunk a különböző társasági formák központi szabályozásáról és annak alakulásáról, változásáról, hiszen Franciaországban éppen a részvénytársaságok nem megfelelő tulajdonságai (illetve a részvénytársaságokra vonatkozó előírások) okozták a betéti társaságok „alfajaként megjelenő” betéti részvénytársaságok elterjedését. Érdeemes azonban azon is elgondolkozni, hogy e társasági forma kibontakozását nem egy erőltetett, felülről történő bevezetésnek köszönhetjük, hanem éppen a gyakorlat és a gyakran hiányos szabályozás keltette életre.¹¹⁸ Ellentétben például az 1925-ben bevezetett korlátozott felelősségű társasággal.

A ma is hatályos Code de Commerce nevet viselő norma rendelkezéseit számos alkalommal módosították és számtalan rendelettel egészítették ki, amelynek eredményeképpen ma a társasági jogi szabályokat egységesen az 1966. évi 537. törvény tartalmazza¹¹⁹ (A polgári jogi társaságot továbbra is a Code Civilben találhatjuk).

Az 1966-os törvény különös gondot fordított már akkor az Európai Gazdasági Közösség társasági jogi irányelveinek beépítésére a francia szabályozásba. Ennek eredményeképpen,

---

¹¹⁷ Ennek kapcsán utóbb részletesen meghatározták, hogy az alapszabálynak milyen tartalmi elemekkel kell rendelkeznie az engedély megadásához – az eljárás egy-másfél évig tartott –, amit végső soron az uralkodó vagy az elnök egy jóváhagyó határozattal adott meg, s ami megjelent a Bulletin des Lois és a Moniteur cím. lapokban.

¹¹⁸ A betéti részvénytársaságok betéti társasági besorolását továbbra is fenntartották, annak ellenére, hogy leginkább a részvénytársaságokkal kellett volna szabályozni közös tulajdonságaik alapján. A szabályozás alapvető hiányossága az engedélyezési rendszerrel kapcsolatos. A sorozatos visszaélések megakadályozása érdekében a részvényen alapuló betéti társaságot és a részvénytársaságot az engedélyezési rendszer mellett, vagy annak eltörlése érdekében kellett volna meghatározni, mert a személyes felelősség szabályozása nem volt elegendő. Az 1856-os és 1867-es törvények tovább erősítették a részvényen alapuló betéti társaságok különleges szerepét, mint a részvénytársaságok és a személyegyesítő társaságok keverékét. Tehát a törvények nem változtatták meg a Code Commerce-beli besorolását,¹¹⁸ viszont a francia társasági jogban és a gazdaság fellendítésében történeti fejlődésük kiemelkedőt alkotott. (Sethe R. (1996): Die personalistische Kapitalgesellschaft mit Börsenzugang, Verlag Dr. Otto Schmidt KG, Köln, 38. old.)

¹¹⁹ 1966-ban került sor a modern cégközlöny (Bulletin Officiel des Annonces Commerciales) megalapítására.

korlátok között ugyan, de elismerte az egyszemélyes társaságot, megkülönböztette a nyilvánosan működő részvénytársaságot (amelynek minimális tőkéjét 500.000 frankban határozta meg), és a zártkörűen működő részvénytársaságot (amelynek pedig 100.000 frankban rögzítette a tőkeminimumát), maximalizálta a korlátolt felelősségű társaság tagságát (50 főben), illetve az ezt meghaladó korlátolt felelősségű társaságok számára kötelezővé tette az részvénytársasággá alakulást.

2.2. A Code de commerce-hez vezető út - Történelmi előzmények

Ha meg akarjuk érteni a társasági jog francia fejlődésének lényegét, akkor a vizsgált jogszabályokat abban a társadalmi, gazdasági viszonyrendszerben kell szemlélni, amelyben megszülettek. Társadalmi és gazdasági viszonyrendszert pedig a kutató nem vizsgálhat történeti alapvetés nélkül. Minderre tekintettel kell rögzítenünk, hogy a középkori és kora újkori monarchiák Franciaországban is egymástól többé-kevésbé független területi egységek (tartományok, városok) és társadalmi testületek (rendek, céhek stb.) laza közösségéből jöttek létre.

Az nem vitás, hogy a tartományok, városok, valamit kiváltságos testületek mindent megtettek azért, hogy nagy nehézségek árán kivívott önkormányzatukat, privilégiumaikat, megszerzett jogait, törvényeiket, jogrendszerüket megőrizhessék.¹²⁰ Franciaországban az egységesség hiánya okozta a kereskedelmi jog kialakulásának kettősségét is, amelynek eredményeképpen – ahogy erről részletesebben olvashatunk a 74-75. oldalakon – az ország déli területét a római jogi alapokra felépített itáliai városi jog,¹²¹ míg az északi területeken a germán jog uralta.

Az itáliai társasági jogi fejlődés eredményei alapján gyors fejlődésnek indulhatott a kereskedelmi társaságok joga a dél-francia területeken, amelynek szemléletes példaként toulousi malmok rendezésével összefüggésben tisztázódott a tőkeegyesítő társaságok formája.¹²² A XIV. században egy új társasági forma kezd elterjedni az egyes tagok

---

¹²⁰ Hachner P. (1996): Az abszolút monarchiáról mai szemmel. Az állam én vagyok! Rubiconline

¹²¹ 1204. montpellier-i szokások, 1220 és 1255 marseille-i statútumok

¹²² A malom tulajdonosainak tekintették a tagokat (pariers), akik kötelesek voltak a terhekhez hozzájárulni, és azokat a szükséges költségeket is be kellett fizetniük, melyeket időszakonként a malom adminisztrátora határozott meg. Az eredményből természetesen részesedhettek (uchaux), de felelősségük csak a részesedésre korlátozódott.

betéteinek, vagyonának egyesítése és vagyoni érdekek előmozdításán alapuló vagyonegyesítő (tőkeegyesítő) társaságok helyett a tagok személyes közreműködésén alapuló, személyegyesítő társaságok, amely a személyiség önmegvalósítását, kiteljesedését is alkalmas volt szolgálni.¹²³

Ami az észak-francia területeket illeti, ki kell emelni, hogy a germán jogi fejlődés felgyorsulásában az játszott közre, hogy az északi területekre jelentős mennyiségű nemesfém áramlott be a gyarmatokról. Franciaország és Anglia kereskedelmi jogi fejlődésére ösztönzőleg hatott továbbá, hogy a kor vezető gyarmatosító hatalmai a spanyolok és a portugálok gazdasági helyzetükből adódóan csekély hazai termelésük miatt hatalmas behozatalra szorultak, táptalajt biztosítva a francia és az angol kereskedőknek.¹²⁴

1629-ben megszületett Code Michaud 429. cikkelye a francia kereskedőket - állami támogatás és különböző kiváltságok¹²⁵ fejében - kötelezte kereskedelmi társaságok létrehozására.¹²⁶ Már a korabeli és kezdetleges kereskedelmi társaságok alapszabályában meg kellett határozni a vagyoni betét minimális nagyságát, mivel részesedés nagysága határozta meg a legfőbb szervben való részvételi jog mértékét.¹²⁷ A rendelet határoz továbbá a társaság tevékenységéről, összetételéről és a részvények átruházhatóságáról is.¹²⁸ A kor viszonyaihoz képest rendkívül modern megoldást alkalmazva a társaságon belül felmerülő jogvitáról választottbíróság döntött, a külső jogvitákban pedig rendes bíróságok.¹²⁹

„A kereskedelmi jog alapszabályait átfogóan és elsőként Franciaországban rögzítették, Jean-Baptiste Colbert kezdeményezésére XIV. Lajos uralkodása alatt. A szárazföldi kereskedelemről szóló törvényt (Ordonnance du Commerce) 1673-ban, míg a tengeri kereskedelemről szóló törvényt (Ordonnance du la marine) 1681-ben adták ki. A rendelet 12

¹²³ Ez alapján megállapíthatjuk, hogy a XIV. századtól kezdve kezd a társaság a jogi személy irányába változni, vagyona, elkülönült a tagokétól, a közgyűlés – élén egy évre választott tanácsossal – során döntenek a felmerülő kérdésekről egyszerű többséggel.

¹²⁴ Az 1500-1600-as évekre már Párizs vált a törvénykezés központjává, amit IX. Károly 1563-ban kiadott rendelete is megerősített.

¹²⁵ A társaság számára különböző kiváltságokat biztosított a rendelet, a koloniális kereskedelem kiépítése érdekében. A rendelet preambuluma: Edit du Roi portant établissement d'une Compagnie des Indes Occidentales pour faire tout le Commerce dans les Isles et Terres – fermes de l'Amerique, et autres Pays aux Concessions, Pouvoirs, Facultés, Droits, Exemptions et Privileges y contenus.

¹²⁶ Code Michaud (1629), 429. cikkely

¹²⁷ Code Michaud (1629), 3-4. cikkely

¹²⁸ Code Michaud (1629), 7. cikkely

¹²⁹ Code Michaud (1629), 37. cikkely

könyvből állt. Az Ordonnance du la marine célja, hogy a kolóniák közötti kereskedelmet megkönnyítse.¹³⁰

A rendelet alapján írásban rögzített társasági szerződés nélkül nem lehetett társaságot alapítani¹³¹, valamint cégbejegyzési eljárási kötelezettséget írt elő az alapítók számára¹³² (a rendelkezés szerint a társaság alapításának joghatásai a bejegyzéshez és a nyilvánosságra hozatalhoz fűződtek). A társaság felmerült tartozásaiért – a kültagok kivételével – a tagok közösen feleltek. Amennyiben a társaság tagjai között – a társasággal összefüggésben – vita merült fel, azt kizárólag bírósági úton oldhatták meg.¹³³

A társaságok alapítására és működésére vonatkozó általános szabályokat lefektető Ordonnance du Commerce nem tartalmazott előírást az adott korban speciális társasági formának nevezett részvénytársaságra. Ezen társasági formákat királyi rendelettel és a király által biztosított alaptőkével lehetett létrehozni. Eredendően az uralkodó döntésén alapult a társaság léte, ezért csakis közérdekű célok megvalósítása érdekében működhetett, mint például a gyarmatokkal kereskedelmet lebonyolító „nagy” társaságok (Compagnie des Indes occidentales – Nyugat-indiai Társaság, Compagnie des Indes orientales – Kelet-indiai Társaság).

A társaságot, egy 12 fős elnökség vezette, akiknek részesedést kellett vállalniuk az alaptőkéből. A tagok a tőkéből - amelynek nagysága és felosztásának módja szintén szabályozva volt - részesedést vállaltak, és alapvetően a társaság tartozásainak fedezetére szolgált, ezzel kizárva a személyes felelősséget. A rendelet előírta az addig csak kéziratos formában őrzött részvények kinyomtatását. E társasági forma további sajátossága volt, hogy az osztalék összege az éves mérleg elkészítése után volt meghatározható.

Összességében azt állapíthatjuk meg, hogy ahogy az ország északi és déli részének eltérő történeti háttérű kereskedelmi jogi fejlődése egymást erősítve egy ponton a francia kereskedelmi jogot Európa első helyére segíti, úgy a francia kereskedelem fellendülését is két terület a tengeri kereskedelem és az egyre erősödő belföldi kereskedelmi és ipari szervezetek

¹³⁰ Z. Lingenthal (1827): Hancbuch des Frenzösichen Civilrechts, bey J. C. B. Mohr., Heidelberg 32.

¹³¹ Ordonnance du Commerce 1. cikkely

¹³² Ordonnance du Commerce 6. cikkely

¹³³ Ordonnance du Commerce 9-12. cikkely

sokasága emelte az elsők közé.

A történeti fejlődés és különösen a Nagy Francia Forradalom eredményeképpen megszűnik a céhes kiváltságokkal rendelkező „kereskedelmi osztály” Franciaországban. Az 1791-ben elfogadott „le Chapelier” nevű törvény garantálta azt, hogy minden francia állampolgár, aki az iparüzési adót megfizette, szabadon vállalkozhatott. A gyorsuló iparosodás során, már nem csak a kereskedelmi, hanem az ipari területeken is szükségessé vált a gazdasági társaságok részvétele.

„1791. januári dekrétum elsőként vezetett be korlátozásokat a részvénytársaságok létrehozásáról, majd 1793-ban megtiltották azok alapítását, és elrendelték a működő részvénytársaságok feloszlását. Ennek az volt az oka, hogy alapításuk a király privilégiumai körébe tartozott, amely nyilvánvalóan ellentétben állt a köztársasági eszmékkel.”¹³⁴ 1795-ben viszont – illeszkedően a forradalmat követő időszak politikai eseményeihez – újra engedélyezték a részvénytársaságok alapítását anélkül, hogy meghatározták volna tevékenységüket, vagy szervezetüket.

2.3. A Code de Commerce

Az 1807-es francia kereskedelmi törvénnyel, a Code de Commerce-el¹³⁵ új fejlődési szakasz kezdődött Franciaországban. A korabeli francia kodifikáció csúcsán két korszakalkotó kódex állt, a Code Civile és a Code de Commerce. Amennyiben e két grandiózus normát kívánjuk a dualista-monista szabályozási vizsgálatunk tárgyává tenni, annyit már előljáróban rögzítenünk kell, hogy míg a Code de Commerce egy egészen speciális társadalmi réteg, egészen speciális tevékenységét (kereskedelem) kívánta (írott) jogi szabályozás alá vonni, miközben ugyanakkor – szintén a korabeli körülményekre tekintettel – nem tartalmazott rendelkezést a bankokról, a tőzsdéről a korlátolt felelősségű társaságokról és az ipari tulajdonról, addig a Code Civil a magánjogi jogintézmények legszélesebb szabályozásával kísérletezve jól

---

¹³⁴ Santuari A. (1993): The Joint Stock Company in Nineteenth Century England and France: „King v Dodd” and the „Code de Commerce”, Frank Cass, London

¹³⁵ 1801-ben I. Napóleon császár 7 főből álló bizottságot bízott meg a Code de Commerce szerkesztésével. A törvénykönyv amelyet 1807 szeptemberében fogadtak el, és 1808. január 1-jén lépett hatályba négy könyvből (I. könyv: általánosságban a kereskedelemről; II. könyv: a tengeri kereskedelemről; III. könyv: a csődjogról; IV. könyv: kereskedelmi törvénykezésről) állt.

ötvözve a tradicionális és a modern személetet.

Az 1808. január 1-jén hatályba lépett, négy könyvből és 648 szakaszból álló Code de Commerce társasági jogi fejezetében eredendően az alábbi társasági formákat szabályozta: a részvénytársaságot (société anonyme), a betéti társaságot (société en commandite), és a közkereseti társaságot (société en non collectif), amely később kiegészült a részvényen alapuló betéti társaságra (société en commandite par actions), azaz a betéti részvénytársaságra irányadó szabályozással (ami a korlátolt felelősségű társaságot illeti, csak 1925-től a szabályozás tárgya).

Tekintettel arra, hogy e törvény volt az első kereskedelmi törvénykönyv Európában, precedensként szolgált és iránymutatást adott azon államok számára, akik Franciaországhoz hasonlóan törvényi keretek között kívánták szabályozni a kereskedelem területét. S, ha már e törvény korszakalkotó újításaira is kívánunk koncentrálni, akkor ki kell emelni, hogy a Code de Commerce elsőként foglalta törvénybe a részvénytársaságot és a részvényen alapuló betéti társaságot, mint kereskedelmi jogi intézményt.

2.3.1. Közkereseti társaság

A közkereseti társaság volt a XIX. századi Franciaország egyik legnépszerűbb társasági formája. Érdekessége, hogy – szemben a későbbi európai szabályozási gyakorlattal – jogi személyiséggel rendelkező társaságként került a francia kódexbe.

A Code de Commerce szabályozta közkereseti társaság olyan két vagy több tag által alapított személyegyesítő társaság volt, amely bejegyzett név alapján folytathatott kereskedelmi tevékenységet.¹³⁶ A tagok személyesen és egyetemlegesen is feleltek a társaság tartozásaiért¹³⁷. A közkereseti társaság alapításának tekintetében az írásbeliség kötelező volt, sőt a törvény arról is rendelkezett, hogy az aláírt társasági szerződés eredeti példányát a helyi bíróságnál (justice de paix) valamint a kereskedelmi bíróságnál (tribunal de commerce) is el kellett helyezni. (További érdekessége a korabeli francia közkereseti társaságnak, hogy a

---

¹³⁶ Koberg P. (1992): Die Entstehung des GmbH in Deutschland und Frankreich, O. Schmidt, Köln, 201.

¹³⁷ Code de Commerce 20. cikkely

társasági szerződésekbe történő betekintés lehetőségét meglehetősen szűkre szabta.¹³⁸⁾

Később ezen eljárás változott, amelynek eredményeképpen az 1867. évi törvény szabályozta a társasági szerződés hivatalos lapban (Journal d'annonces légal) való közzétételének kötelezettségét¹³⁹. A nyilvánosságról szóló 1867. évi törvény mellett szükségszerűvé vált a kereskedelmi nyilvántartásokat szabályozó 1919. évi és 1920. évi törvény hatályba léptetése is. E törvények elrendelték, hogy az adott társaság székhelye szerinti bíróságnak kell nyilvántartást vezetni azokról a társaságokról, amely társaságok székhelye az adott bíróság illetékességi területén találhatóak.

Nagyon érdekes, hogy egészen a korlátolt felelősségű társaság 1925-ös megjelenéséig a közkereseti társaság szabályozása, a kisebb-nagyobb módosítások ellenére változatlan. Ez vonatkozott arra is, hogy amennyiben a társasági szerződés másként nem rendelkezett, a tagok jogosultak voltak a társaság nevében eljárni, képviseleti jogot azonban meghatározott tagra, tagokra, vagy harmadik személyekre ruházhattak.¹⁴⁰

2.3.2 Betéti társaság

Elsőként az Ordonnance du commerce (1673) tartalmazott rendelkezéseket a betéti társaságokról, amely az akkor még egyszerű társaságtól (société generalé), azaz a közkereseti társaságtól határolta el, majd a Code de Commerce újabb előírásokat határozott meg e társasági formára.

A Code de Commerce a közkereseti társasághoz hasonlóan szintén személyegyesítő társaságként szabályozta a betéti társaságot, amely – a betéti társasághoz hasonlóan – társasági szerződéssel jött létre. A betéti társaság tagjai a beltág(ok)¹⁴¹ és a tőkéhez hozzájáruló kültag(ok)¹⁴², a tagok közül csak a beltág volt a társaság tartozásaiért személyesen és egyetemlegesen felelős. Emellett a társaság a képviselete, ügyvezetése valamint a társaság

---

¹³⁸ Koberg P. (1992): Die Entstehung des GmbH in Deutschland und Frankreich, O. Schmidt, Köln, 200.

¹³⁹ A kivonat számos tartalmi feltételeket írt elő melyek a következők: a társasági tagok nevét, a társaság nevét, a társaság típusára utaló rövidítést, a társaság tőkéjét, működésének kezdetét és időtartalmát, valamint a társaság bejegyzését a bíróságnál.

¹⁴⁰ Koberg P. (1992): Die Entstehung des GmbH in Deutschland und Frankreich, O. Schmidt, Köln, 202.

¹⁴¹ associé solidaire, commandité

¹⁴² commanditaires; associé en commandite

neve a beltág felelősségi körébe tartozik, míg a kültág felelőssége csak a társasági szerződésben meghatározott vagyoni betét szolgáltatására terjed ki.

A betéti társaságnak önálló névvel kellett rendelkeznie és a nyilvánossági előírásoknak is meg kellett felelnie, miközben a kültág(ok) neve nem szerepelhetett a társaság nevében, legfeljebb a beltágoké¹⁴³. A beltágok többletjogosítványi körébe tartozott, hogy ők voltak jogosultak ellátni a társaság képviseletét és az ügyek intézését, e jogkörüket kizárólag a társasági szerződésben lehetett korlátozni. A kültágok felelőssége, csak az általuk vállalt vagyoni betétjük mértékéig, míg a társaság képviselője csak a képviseleti feladatainak ellátásában okozott kár nagyságáig terjedt.

2.3.3. Részvénytársaság

Az első Code de Commerce tervezet csak azt a részvénytársasági formát ismerte el, amelynek alapításához állami engedélyre volt szükség. Később azonban a Code de Commerce részletesen szabályozta a részvénytársaság alapítását, működését, megszűnését.

Ami a részvénytársaság névadási szabályait illeti, ki kell emelni, hogy a részvénytársaság nevében egyetlen részvényesre sem lehetett utalni, hanem azt a vállalkozás tárgya szerint kellett, hogy meghatározzák (*„elle est qualifié par la designation de l' object de son enterprise”*).¹⁴⁴

A részvénytársasági képviselet a részvénytársasági megbízottak¹⁴⁵ kezében volt, akiket vagy határozott időre választottak, vagy a törvény visszahívásra vonatkozó szabályainak alkalmazásával visszahívhatók voltak. A képviseletet ellátó megbízottaknak nem kellett részvényeseknek lenniük; megbízásukat ingyenesen vagy ellenérték fejében láthatták el. Harmadik személy irányában a képviselőknek nem állt fenn személyes vagy egyetemleges felelősségük, viszont ha a károkozás a társaság vonatkozásában következett be, akkor a megbízás szabályai szerint feleltek.¹⁴⁶

---

¹⁴³ Code de Commerce 25. cikkely

¹⁴⁴ Code de Commerce 30. cikkely

¹⁴⁵ mandataires

¹⁴⁶ Code de Commerce 32. cikkely

A Code de Commerce nem tesz különbséget részvényfajták között, de differenciál részvénytípusok szerint és tartalmazott is speciális előírásokat a részvények átruházása tekintetében. Ilyen volt például, hogy a névre szóló részvényt be kellett vezetni a részvénykönyvbe vagy, hogy a bemutatóra szóló részvények engedményezéssel voltak átruházhatóak.¹⁴⁷

Részvénytársaságot csak állami hozzájárulással (autorisation) és közjogi dokumentumban (acte public) lehetett alapítani.¹⁴⁸

2.3.4. Betéti részvénytársaság

A részvényeken alapuló betéti részvénytársaságokat a betéti társaság altípusaként¹⁴⁹ határozza meg a Code de Commerce. „A kültag és a beltág törvényi szintű megkülönböztetése kihangsúlyozta a beltág üzletvezetői funkcióját, és a kültag befektetői funkcióját. A Code de Commerce 1893-ig még különbséget tett polgári jogi és kereskedelmi jogi részvényen alapuló betéti társaság között, de az 1856-os törvény kereskedelmi társasággá nyilvánította a részvényen alapuló betéti társaságot”.¹⁵⁰

2.4. Az 1856-os törvény a részvényen alapuló betéti társaságokról

A részvényen alapuló betéti társaságok (később általánossá vált elnevezéssel a betéti részvénytársaságok) előnyös tulajdonságai – főleg a koncesszió nélküli alapítás lehetősége – gyors elterjedésük¹⁵¹ és társadalmi népszerűségük miatt élen járt a század a gazdasági és kereskedelmi fellendülésében. Igen ám, de amíg a részvénytársaságok esetében egyfajta garanciát biztosított az állami engedélyezés, a „gombamód szaporodó” betéti részvénytársaságok viszont híján voltak efféle hitelezővédelmi megoldásnak. Ez a körülmény sürgős cselekvésekre késztette a francia jogalkotót.

---

¹⁴⁷ Code de Commerce 35-36. cikkelyek

¹⁴⁸ Code de Commerce 37-40. cikkelyek

¹⁴⁹ Code de Commerce 38. cikkely

¹⁵⁰ Koberg P. (1992): Die Entstehung des GmbH in Deutschland und Frankreich, O. Schmidt, Köln 198.

¹⁵¹ Jól mutatja a forma népszerűségét, hogy 1838-ra már 1039 betéti részvénytársaság működött franciaországban. Elsenbroich, Manfred: Die Kommanditgesellschaft auf Aktien, 25. old

Tekintettel arra, hogy a francia jogfejlődés egészének ismertetése a vizsgált témánk szempontjából ugyan lényeges, de nem központi feladat, továbbá arra, hogy a Code de Commerce feldolgozását is csak a magyar szabályozás alapjául szolgáló német fejlődésre vonatkozó hatásai oldaláról közelítjük, a betéti részvénytársaságról szóló törvénynek kizárólag a korábbi szabályozástól markánsan eltérő megoldásainak felvillantására vagyunk kénytelenek szorítkozni.

Az 1856-os betéti részvénytársaságokról szóló törvény meghatározta egy részvény minimális értékét, ami a kisebb társaságoknál (kisebnek minősült a társaság, amennyiben alaptőkéje nem érte el a 200 000 Frankot) 100 francia Frank, míg a nagyobbaknál 500 francia Frank volt.¹⁵²

A szigorú alapítási szabályok mellett szükség volt egy folyamatos ellenőrzést biztosító szervre is, így a törvény legalább öt tagból álló felügyelőbizottság¹⁵³ létrehozásának kényszerét írta elő. A felügyelőbizottság tagjait a társaság részvényesei közül választották¹⁵⁴ a részvényesi érdekek védelme céljából. A felügyelőbizottságot első felügyelőbizottság esetén egy évre, de maximum öt évre választották.¹⁵⁵

Míg a betéti részvénytársaságról szóló törvény részletesen szól a felügyelőbizottsággal kapcsolatos szabályokról, adós marad a közgyűléssel kapcsolatos szabályozások, mint például a határozatképességről szóló és rendkívüli közgyűlés összehívásáról szóló rendelkezésekkel.¹⁵⁶ Mivel azt rögzíti, hogy a felügyelőbizottság évente be kellett számoljon a közgyűlésnek, ebből egyértelműen következtethetünk arra, hogy legalább évente egyszer a közgyűlést is össze kellett hívni.

---

¹⁵² Az 1856-os francia betéti részvénytársaságokról szóló törvény 1.§ (1) bekezdés

¹⁵³ Az 1856-os francia betéti részvénytársaságokról szóló törvény 5.§

¹⁵⁴ A törvényalkotó semmiképpen sem gondolt harmadik személy e szerep betöltéséhez, hiszen a részvényes érdeke a megfelelő működés vagyoni hozzájárulása miatt. (Sethe R. (1996): Die personalistische Kapitalgesellschaft mit Börsenzugang, Verlag Dr. Otto Schmidt KG, Köln, 29.)

¹⁵⁵ A törvény gondosan szabályozza a felügyelő bizottság tagjainak felelősségi rendjét, megállapítva, hogy korlátlanul és egyetemlegesen feleltek minden olyan kötelezettségért amit munkájuk során végeztek. A felügyelő bizottságnak lehetősége volt a társaság felosztatására súlyos törvénytelenység esetén. Figyelnie kellett az osztalék kifizetésének módját, és kötelessége volt jelezni a fiktív osztalékok kifizetését, amit már nem a profitból fizettek ki hanem a társaság vagyonából. (Az 1856-os francia betéti részvénytársaságokról szóló törvény 10. §)

¹⁵⁶ A határozatképességgel kapcsolatban csak a nem pénzbeni betétek alakuló ülésen való elfogadásánál tesz említést, ahol az alapítókat illetve a részvényeseket kizárja a döntéshozatalból. (Az 1856-os francia betéti részvénytársaságokról szóló törvény 4. §)

Ami egyértelműen kiderül a korabeli norma vizsgálatakor a közgyűlésről az az, hogy a közgyűlésen belül nehézkes volt a döntéshozatal (az egyhangú döntések meghozatala hosszadalmas volt a részvényesek miatt) ezért célszerű volt, az alapításkor rögzíteni a döntéshozatal szabályait¹⁵⁷, mivel később azt már nehéz lett volna meghatározni, módosítani.

Az 1856-os betéti részvénytársaságokról szóló törvény eredményeképpen nagymértékben csökkent a betéti részvénytársaságok száma.¹⁵⁸ A törvény szigorú szabályozásának köszönhetően a törvény hatályba lépését követően nem csak az alapítástól riadtak vissza a vállalkozók, hanem csődhullámot is elindított a törvény¹⁵⁹.

Komoly problémát jelentett továbbá a kisebb társaságok számára a törvényben rögzítettek szerinti felügyelőbizottság létrehozása, mivel nehezen találtak öt erre megfelelő személyt. jellemző, hogy ezt a hibát hamar felismerték, de ennek ellenére nem javították ki¹⁶⁰.

A törvény számos hiányossága ellenére is komoly nemzetközi hatást váltott ki. A nemzetközi kitekintés teljessége nélkül meg kell említeni az Olaszországban 1865-ben hatályba léptetett kereskedelmi törvénykönyv, amely többségében átvette e törvény szabályait, épp úgy, mint ahogy az 1876-os svájci kötelmi jogi törvény és a genfi (29.8.1868. illetve a 13.1.1869 számú) törvény is az 1856-os francia betéti részvénytársaságról szóló törvényt tekintette mintának. Ahogy majd a fejezet második felében látni fogjuk Olaszországon és Svájcön kívül az 1873-as belga kereskedelmi törvénykönyv is határozottan erre a törvényre támaszkodott¹⁶¹.

2.5. Az 1867-es társasági törvény

1863-ra tarthatatlanná vált a helyzet, muszáj volt, hogy a „hömpölygő csődhullám” megállítása érdekében tegyen valamit a jogalkotó. Így valójában azt is mondhatjuk, hogy

---

¹⁵⁷ Sethe R. (1996): Die personalistische Kapitalgesellschaft mit Börsenzugang, O. Schmidt KG, Köln, 31.

¹⁵⁸ 1852-től 1856-ig 1739 betéti részvénytársaságot alapítottak, míg 1867-től 1861-ig csak 693-at (Viandier A. (1983): La société en commandite entre son passé et son avenir, Librairies techniques, Paris, 309. Hivatkozza: Sethe R. (1996): Die personalistische Kapitalgesellschaft mit Börsenzugang, O. Schmidt KG, Köln 32.)

¹⁵⁹ Renaud A. (1881): Das Recht der Commanditgesellschaften, Tauchnitz, Leipzig, 69., pontosabb számokért a gazdasági nehézségekről az 1856-os törvényt követően Mittermaier F. (1864): Die neueste französische Gesetzgebung, ZHR, Hamburg, 160.

¹⁶⁰ Sirey (1856): Lois annotées ou lois, décrets, ordonnances, 4e Serie, Société anonyme du Recueil Sirey, Paris, 103. (hivatkozza: Sethe R. (1996): Die personalistische Kapitalgesellschaft mit Börsenzugang, Köln, 32.

¹⁶¹ Renaud A. (1881): Das Recht der Commanditgesellschaften, Tauchnitz, Leipzig, 75.

mind az 1863-as részvénytársasági, mind pedig az 1867-es társasági törvény a korábbi szabályozás - kiemelten az 1856-os francia betéti részvénytársaságokról szóló törvény – „elvarratlan szálait”, „hibáit” kellett, hogy orvosolja.

Másik oldalról vizsgálva e jogszabályokat, megállapítható, hogy az 1867-es társasági törvény közvetlen előzményének tekinthető az 1863-as szabályozás. Ez utóbbi az 1862-es angol Companies Act¹⁶² mintájára engedélyezte a société á responsabilité limitée szabad alapítását. Hogy ez a megoldás mennyire nem váltotta be a hozzá fűzött reményüket, az abból is látszik, hogy a szakma alig két évvel a hatálybalépés után a rendelkezések hatályon kívül helyezését követelte. A jogalkotó azonban '67-re egy átfogó részvényjogi reformot határozott el. Ezért mondhatjuk azt, hogy a „részvényjog fejlődése szempontjából nélkülözhetetlen jelentőséggel bírt az 1867-es társasági törvény”.¹⁶³ Az új szabályozás teljes körűen módosította a részvénytársaságra irányadó szabályozást, amelynek keretében – e társasági forma fejlődésének igazi gátjaként jelenlévő engedélyezési rendszert eltörölte a belföldi¹⁶⁴ társaságok esetében, akár csak a société á responsabilité limitée-t¹⁶⁵. A fenti változások mellett egyetlen mondat erejéig arra is ki kell térni, hogy az új törvény a betéti részvénytársaság számára önálló jogállást határozott meg, amelynek eredményeképpen 1867-től a betéti részvénytársaság a betéti társaságtól jelentősen elkülönülve – és a korábbi személyegyesítő jellegével szakítva – tőketársasággá alakult¹⁶⁶. Ez azonban nem sokat változtatott azon a tendencián, amelynek értelmében az engedélyezési kényszer megszűntével és a betéti részvénytársaság háttérbe szorulásával a részvénytársaság szerepe folyamatosan

---

¹⁶² Mittermaier F. (1868): Englische Handelsgesetzgebung, ZHR, Hamburg, 423.

¹⁶³ Loi du 24 juillet 1867 sur les sociétés. Az eredeti szó szerinti szöveget ld. Mittermaier F. (1864): Die neueste französische Gesetzgebung, ZHR, Hamburg, 99., fordítása nyomtatásban: Baudouin-Bugnet P. – Gravenstein V. (1959): Das Recht der französischen Aktiengesellschaftsrecht, A. Metzner, Frankfurt am Main, 56., Általában az 1867-es törvényről ld. Gravenstein V. (1894): Französisches Gesellschaftsrecht, Metzner, Frankfurt am Main, 3., Hergenhausen T. (1894): Die Kommanditgesellschaft auf Aktien, ZHR, Hamburg, 70., Fick H. (1867): Mittheilungen..., 399.

¹⁶⁴ A külföldi társaságok alapításához továbbra is engedélyt kellett kérni, ld. Haff K.: Zum norwegischen Aktienrecht, 442. (hiv: Sethe R. (1996): Die personalistische Kapitalgesellschaft mit Börsenzugang, Köln, 35.)

¹⁶⁵ A société á responsabilité limitée elnevezést eltérő jogi tartalommal újra felhasználták a Franciaországban 1925-ben bevezetett korlátolt felelősségű társaságra, anélkül, hogy a két jogi forma között közvetlen összefüggés lenne. Renaud A. (1881): Das Recht der Commanditgesellschaften, Tauchnitz, Leipzig, 35.

¹⁶⁶ Viandier A. (1883): La société en commandite entre son passé et son avenir, Librairie techniques, Paris, 60. és 65. széljegyzet (hivatkozva Sethe R. (1996): Die personalistische Kapitalgesellschaft mit Börsenzugang, Köln, 35.

erősödött a társasági jog rendszerében.¹⁶⁷

3. A német szabályozási modell fejlődése, eredményei¹⁶⁸

3.1. Kodifikációs kezdeményezések a germán jogi szabályozási alapon

Ahogy ezt a dolgozat II. fejezetének Kereskedelmi jogfejlődés-történeti kitekintés, A folytatás a XIX. századig (monista és a dualista kényszermegoldások) címének ötödik és hatodik bekezdésében már megállapítottuk, a germán kereskedelmi jogfejlődés középkori szakaszát egészen a kodifikáció koráig az különböztette meg alapvetően a továbbélő római jogi megoldásoktól, illetve a beáramló iszlám jogintézményektől, hogy a germán népek a kereskedelmet mindvégig közügynek tekintették (amely felfogás viszonylag korán a korabeli germán népek kereskedelmének felvirágzásához vezetett).

A kereskedelem – mint közügy fejlesztése – a városok feladata volt, éppen ezért a helyi (városi) kereskedelmet jelentős védelemben részesítették az idegen kereskedelemmel szemben. Az árumegállító jog révén egyrészt piacot teremtettek (és piacot óvtak) a helyi árucikkek értékesítése érdekében, másrészt a városok árumegállító joga azon túl, hogy kiszolgáltatta a városi lakosság kényelmi igényeit, jólétet is biztosított a lakosok számára, s közvetve elősegítette a városi infrastruktúra fejlődését, a városi illetve városba vezető utak karbantartását, raktárak létesítését ezen túl előnyös volt a kezdetleges kereskedelem fejlődésére is.

Ahogy szintén már szóltunk róla az iparosoktól történő elkülönülést követően a kereskedők a XII. században céheket alapítottak, majd fokozatosan megteremtették annak feltételrendszerét is, hogy tagjaik fölött önállóan bíraskodhassanak. Az, ha egy kereskedő a városi tanács tagja is volt egyben, különleges befolyáshoz juttatta, mivel ezzel a tagsággal módja nyílt a városi

---

¹⁶⁷ Az uralkodói elképzelés szerint elfogadhatónak tartották a külsős ügyvezetést a részvényen alapuló betéti társaságoknál. (Costi R. (1996): L'azionista accomandataro, 19. (hivatkozva: Sethe R. (1996): Die personalistische Kapitalgesellschaft mit Börsenzugang, Köln, 36.)

¹⁶⁸ A német szabályozás fejlődésének többi feldolgozott államhoz viszonyított nagyobb terjedelmét talán indokolnom sem kell, hiszen köztudomású, hogy hazánk, mint a germán jogcsalád tagja, számos ponton, szorosan kötődik a német jogi megoldásokhoz.

bíráskodás feletti nyomásgyakorlásra. Ezeknek a céheknek a bíróságai segítették elő a kereskedelmi szokásjog kialakulását.

A szokásjog kimunkálásában résztvevő társadalmi csoport azt szeretne volna elérni, hogy a kidolgozott kereskedelmi szokásjogi normák hatálya az üzleti kapcsolatokban résztvevő, de nem kereskedő személyekre is érvényes legyen (azaz például az iparosokra, hivatalnokokra is vonatkozzon).

Amikor pedig a harmincéves háború gazdasági válságba taszította a német területeket, az állam is megpróbált beavatkozni a kereskedelembe azáltal, hogy a kereskedelmi törvényeket az állami törvényeknek rendelték alá, illetőleg azáltal, hogy a közrendészeti kereskedelmi jognak a szükségesnél jóval nagyobb jelentőséget próbáltak tulajdonítani.

A válság utáni fellendülés az 1740-es évektől mutatkozott meg a gazdasági és kereskedelemi területeken. A francia forradalom és Napóleon uralkodásának hatása pedig kézzel fogható volt a jogalkotásban és a társadalomban végrehajtott reformok sorozatában egyaránt.¹⁶⁹

A Német Birodalom kereskedelmi jogának fejlődését a XVIII. század végén nagyban meghatározta a vesztfáliai béke (lásd 3. lábjegyzet), amelynek eredményeképpen 1475 birodalmi lovagi birtok és 314 rendiséget élvező szuverén terület keletkezett. A birodalom ennek eredményeképpen nem rendelkezett (nem is nagyon rendelkezhetett volna) egységes gazdaságpolitikával, köszönhetően politikai széttagoltságának.¹⁷⁰

A jogtudósokban azonban – a politikai széttagoltság ellenére is – megfogalmazódott az igény a kereskedelmi jogi szokások és szabályok egységesítése iránt, amelynek megjelenési formái ekkoriban a kereskedelmi jogi jogintézmények hasonlóságában érhetőek tetten (például az

---

¹⁶⁹Raisch P. (1962): Die Abgrenzung des Handelsrechts vom bürgerlichen Recht als Kodifikationsproblem im 19. Jahrhundert, Recht und Wirtschaft, Enke; Nagyné Szegvári K. (1999): Jog és gazdaság, HVG- ORAC Kiadó, Budapest

¹⁷⁰ A vámok fizetésének szabályai eltérőek voltak, mivel azokat az egyes államok saját maguk határozták meg. Problémát jelentett az egységes vámterület hiánya, mivel a rajnai területeken az áruszállítás szabad volt, míg keleten másik tartományba lépés esetén, illetve a tartományon belül is vámot kellett fizetni. Merkantilista gazdaságpolitikával igyekeztek megvédeni saját termékeiket más tartományok termékeivel szemben. A külkereskedelem a kikötővárosokban volt a legjelentősebb, főként a Hanza városokban, amelyek külkapcsolatai jelentősek voltak.

egyéni cégek, a kereskedelmi társaságok illetve egyes kereskedelmi szokásjogi megoldások alkalmazása vonatkozásában).¹⁷¹

A birodalomban az egységes jogot a folytonos tartományi széthúzás miatt egyedül a római jog befogadása biztosította. A XVIII. század második felében az összefogás vagy legalábbis az együttműködés jelei mutatkoztak azáltal, hogy a tartományok egységes szabályokat próbáltak alkotni, és megjelentek az egységes kodifikációs törekvések is. A jogi partikularizmus enyhülése voltaképpen annak volt köszönhető, hogy az azonos kereskedelmi foglalkozás a német területeken mindenhol alkalmazható kereskedelmi szokásjog létrehozásában volt alapvetően érdekelt.¹⁷²

3.2. A Code de Commerce hatása a német kereskedelmi jogra

A francia kereskedelmi jogfejlődés kiemelkedő kódexe a Code de Commerce egyes esetekben közvetve, máskor közvetlenül hatott a korabeli európai államok szabályozási megoldásainak fejlődési irányaira, így a német jogalkotásra is. A német kódexek francia elődjüktől való eltérése voltaképpen a gazdasági környezet eltérőségében, valamint abban volt tetten érhető, hogy az eltérő gazdasági és kereskedelmi rendszer több ponton eltérő jogintézményrendszer kimunkálását teszi szükségessé. Az eltérés azonban nem volt számottevő, ami annak tudható be, hogy mind a francia, mind a német jog a római jogban gyökerezik.

Ha a kodifikáció korának első évtizedeit szemléljük, akkor azt a megállapítást tehetjük, hogy a francia magánjog (és ennek keretei között a francia kereskedelmi jogi megoldások) befogadása a Német Birodalom szinte egész területén megtörtént. A befogadás részben kényszer hatására történt meg (igaz ez a Napóleon uralta területekre), részben pedig (a „napóleoni határokon kívül”) önkéntesen fogadták be az új jogot és a napóleoni háborúkat követően sem tértek vissza a régi jogra.

---

¹⁷¹Kellenbenz H. (1964): Der deutsche Aussenhandel gegen Ausgang des 18. Jahrhundert, F. Lütge, Stuttgart

¹⁷² Hermann C. (1958): Die geistigen Grundlagen der Allgemeinen Landrechts die preussischen Staaten von 1794, Westdeutscher Verlag, Köln, Hermann C. (1965): Das Allgemeine Landrecht von 1794 als Grundgesetz der friederizianischen Staates, Berlin; Hattenhauer H. (1970): Allgemeines Landrecht für Preussischen Staaten von 1794, C. Müller, Hamburg; Rácz L. (2011): A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, Budapest

Mind a polgárok, mind a jogtudomány képviselői racionális okból tartották megfelelőnek a francia kódex szabályozási megoldásainak átvételét, amelytől nemcsak a piacok erősödését, hanem az ügyletek egyszerűsödését és olcsóbbá válását is várták. A francia jogi megoldások alkalmazása olyan sikeresnek mondható, hogy fennmaradt a Német Birodalomban egészen a polgári jogi törvénykönyv megjelenéséig.¹⁷³

Nyilvánvaló, hogy a napóleoni háborúk következtében megtörténő területi átrendeződések tovább erősítették a francia polgári jog német területen történő befogadását, illetve az átvett francia megoldások általánossá válását, hiszen a korábban „napóleoni hódoltság alatt álló területeken” a gazdasági feltételrendszer lehetővé tette a közvetlen befogadást. Ilyen terület volt például a német fejedelemség is, mely fejlett gazdasági struktúrával rendelkezett.¹⁷⁴

Érdekes, hogy a francia kereskedelmi jogi kodifikáció hatására kezdődnek meg a német területeken a „saját kódexek” megalkotásának kísérletei, azaz az önálló kereskedelmi jog kódexbe foglalásának francia megoldása kezdeményezőleg hat a német területek kereskedelmi szabályozásának fejlődésére, majd pedig a német kereskedelmi jogi szabályozás egységesítésének törekvései maguk után vonják az egységes német polgári jogi szabályozás igényét. Ilyen módon némi bátorsággal azt is mondhatjuk, hogy a francia Code de Commerce nem csak a német kereskedelmi jogi fejlődésre volt alapvető hatással, de közvetve a német polgári jogi szabályozást is sikerült támogatnia.¹⁷⁵

Itt kell említést tenni – a később bemutatni tervezett és – az abszolutizmus jegyében íródott Allgemeines Landrechtről (a továbbiakban: Allgemeines Landecht, ALR), mint a porosz jog kodifikációjának egyik korabeli csúcspontjáról, ami a Code de Commerce megalkotását követően másfél évvel jelent meg, és amely kiemelkedő volt a német kereskedelmi jog kodifikációját tekintve.

---

¹⁷³Hattenhauer H. (1980): Die geistesgeschichtlichen Grundlagen des deutschen Rechts, C. Müller, Hamburg; Sándor I. (2005): A társasági jog története Nyugat-Európában, KJK-Kerszöv Kiadó Kft., Budapest

¹⁷⁴Raisch P. (1962): Die Abgrenzung des Handelsrechts vom bürgerlichen Recht als Kodifikationsproblem im 19. Jahrhundert, Recht und Wirtschaft, Enke; Nagyné Szegvári K. (1999): Jog és gazdaság, HVG-ORAC Kiadó, Budapest

¹⁷⁵Nagyné Szegvári K. (1999): Jog és gazdaság, HVG-Orac Kiadó, Budapest

„A XIX. században a kereskedelmi jog kodifikációjában a Code de Commerce és az ALR hatásai keverten jelentek meg. A Code de Commerce és az ALR között nagy különbséget jelentett a kereskedő fogalmának a meghatározása. Mindkét törvénykönyv másként értelmezte. Az ALR szerint kereskedők, akik a kereskedelmet áruval vagy váltóval fő foglalkozásként folytatták. A kódex előírt azonban még követelményeket, mint például azt, hogy a kereskedő tagja legyen kereskedelmi céhnek vagy gildének és oda be is legyen jegyezve. Ahol pedig léteztek céhek, oda kötelező volt felvenni a kereskedőket. Az ALR kizárta a kereskedők köréből a kiskereskedőket, a parasztokat és a kézműveseket. (Ezzel szemben a Code de Commerce alapján a kereskedelmi bíróságok hatásköre kiterjedt a kézművesekre is). Ez már nem sokáig maradt így, hiszen Poroszország 1810 novemberében bevezette az iparszabadságot és ezt követően a céhek is megszűntek. Voltak olyan városok, ahol később is csak úgy lehetett kereskedelmi tevékenységet folytatni, ha beléptek egy érdekvédő szervezetbe, kamarába”.¹⁷⁶

Ami az európai kereskedelmi jogfejlődést illeti megállapítható, hogy a XIX. században – és ebben a Code de Commerce hagyományainak kiemelkedő szerepe van – a termelő tevékenységet folytatók egyre nagyobb körére terjed ki a kereskedelmi jogi szabályozás. Részben ennek következményeként is került sor a vállalkozó fogalmának definiálására is ebben az időszakban. Ami jelentős változást jelent a korábbi kereskedő fogalomhoz képest, gondoljunk csak arra, hogy míg a XV. században szinte kizárólag a távolsági kereskedőt tekintették a kereskedelem fő szereplőjének, addig idővel a kereskedő fogalma kibővült és a kereskedelmi jog fejlődésének ezen a pontján – a kodifikált kereskedelmi jogi megoldások – már bele értették a bankárt, vagyis a pénzügyletekkel foglalkozó vállalkozót is (voltaképpen ezért volt kiemelkedően jelentős a vállalkozó fogalmának meghatározása).

A fejlődés azonban ezen a ponton nem állt meg, a XIX. század végére ugyanis a kereskedelem fogalma gyűjtőfogalommá vált, sőt a XX. századra a kereskedelmi jog középpontjából kiszorult a személy és helyébe maga a produkció fogalma lépett, azaz a súlypont a produktumra helyeződött át, amely fejlődési út következő állomása nem más, mint a vállalat definíciójának szükségessége.

---

¹⁷⁶Raisch P. (1962): Die Abgrenzung des Handelsrechts vom bürgerlichen Recht als Kodifikationsproblem im 19. Jahrhundert, Recht und Wirtschaft, Enke; Nagyné Szegvári K. (1999) Jog és gazdaság, HVG-ORAC Kiadó, Budapest

A Code de Commerce német jogra gyakorolt hatásának elemzését azzal a megállapítással érdemes zárunk, hogy a francia Code de Commerce lényegi elemeit – mint ahogy az európai államok többségében ez történt – az Allgemeines Landrecht is magába foglalta. Külön és ismételten kell hangsúlyozni, hogy a XIX. század közepén nem csak német területekre volt nagy hatással a francia kódex, hanem – mint később látni fogjuk – Európa más országaiban is kisebb módosításokkal hatályosult. (Külön érdekesség, hogy a Német Kereskedelmi Törvénykönyv életbe lépéséig a francia joganyag változatlanul érvényben maradt, illetve, hogy közvetetten a magyar kereskedelmi törvénykönyvünkre is kiemelkedő hatást gyakorolt a Code de Commerce.¹⁷⁷⁾

3.3. Az első német monista szabályozási megoldás, az Allgemeines Landrecht (1794)

Ha a ma ismert (egyszerű) személyegyesítő társasági formák (közkereseti társaság, betéti társaság) germán jogi gyökeréig szeretnénk visszaátni.¹⁷⁸, akkor a német felvilágosult abszolutizmus jogi kultúrájának két kiemelkedő gniusza, Johann Heinrich Casimir von Carmer, valamint Carl Gottlieb Svarez által előkészített és Allgemeines Landrecht für Preussischen Staaten (röviden: Allgemeines Landrecht, ALR) címen 1794-ben hatályba lépett kódexig kell a kutatást folytatni. (Fontos ugyanakkor hangsúlyozni – ahogy ezt dolgozat „A Code de Commerce és a hozzá vezető út” cím alatt említi is – hogy a közkereseti és betéti társaságok jogi előzményeit elsőként nem az ALR, hanem a Code de Commerce szabályozta.¹⁷⁹⁾

Az Allgemeines Landrecht azzal a céllal készült, hogy II. Frigyes uralkodása idején egységesítse és összefoglalja a porosz jog addigi eredményeit. A kitűzött jogegységesítési cél azonban nem valósult meg, mert minden igyekezet ellenére csupán két porosz tartományban tudott hatályba lépni a kódex, s ezzel csak a birodalom lakosainak egy töredékére volt képes kiterjeszteni a hatókörét (némi ellentmondás figyelhető meg ugyanakkor abban, hogy az

---

¹⁷⁷Nagyné Szegvári K. (1999): Jog és gazdaság, HVG-ORAC Kiadó, Budapest

¹⁷⁸ALR 651. §: „Derjenige, welcher der Societät ein bestimmtes Capital mit der Bedingung anvertrauet hat, dass er, statt der Zinsen, am Gewinne oder Verlusste nach Verhältniss dieses Capitals Theil nehmen wolle, wird ein stiller Gesellschafter genannt.”

¹⁷⁹Coing H. (1986): Handbuch der Quellen und Literatur der neuen europäischen Privatrechtsgeschichte, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München

érintettekre e törvény kereskedelmi jogi szabályai vonatkoztak mintegy ötven éven keresztül).

Komoly ellentmondás feszült tehát abban, hogy a jogalkotó célul tűzte ki: a porosz Allgemeines Landrecht legyen az államszervezet végrehajtó hatalmának egyik fajsúlyos eszköze (radikálisan csökkentve mind az eljáró bíróságok, mind pedig a hatálya alatt álló alattvalóinak a mozgásterét) illetve ennék érdekében megalkotott aprólékos és mélyreható szabályozási megoldásaival lehetőleg az összes jogvitára találjon megoldást, miközben valójában a törvénykönyv tartományi jognak minősült, így nem volt német közösségi jogként értelmezhető. A kódex gyenge pontja – az alkalmazási terület beszűkülése mellett – hogy nem tartalmazott univerzális alapelveket, illetve részletesen, gondosan kimunkált definíciókat, nagyban megnehezítve ezzel a jogalkalmazás dolgát.

Az Allgemeines Landrecht két – egyházjoggal, magánjoggal és büntetőjoggal foglalkozó részből állt, amely részek címekre, illetve fejezetekre, valamint szakaszokra tagolódtak. A kódex monista szabályozási megoldást alkalmazott, arra tekintettel, hogy már megjelennek benne önálló kereskedelmi jogi szabályozási megoldások, ugyanakkor az erre vonatkozó rendelkezéseket a jogalkotó a magánjogi részen belül – a magánjogi szabályozás szerves, de némiképp önálló részeként – helyezi el (konkrétan a második rész nyolcadik címének hetedik fejezetében. A szűkebb értelemben vett kereskedelmi jogon kívül a kereskedelmi jog része volt a váltójog, tengerjog, iparjog, biztosítási jog is.¹⁸⁰

A kódexben fellelhető kereskedelmi szabályozás jogintézményei három csoportba sorolta a jogalkotó. Az első csoport tartalmazta a kereskedők rendjét, valamint a kereskedők szervezetét taglaló szabályokat: szabályozták a cégvezetők jogköreit, ide értve a cég képviseletére vonatkozó előírásokat, továbbá az ügyvezetőket érintő intézkedéseket, valamint a személyzet tagjaira és az alkalmazottakra vonatkozó rendelkezéseket.

A kereskedelmi szabályozás második csoportjában a kereskedelmi társasági formákra irányadó szabályok kerültek elhelyezésre. A kódex a kereskedelemmel foglalkozó társaságoknak két formáját különböztette meg, a közkereseti társaságot¹⁸¹, valamint a betéti

---

¹⁸⁰Rácz L. (2011): A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó,Bp.

¹⁸¹ Offene Handelsgesellschaft

társaságot¹⁸². Végül a kereskedelmi jogi szabályozás harmadik jogintézményi csoportjába a kereskedelmi ügyletek nyertek elhelyezést.

Az ALR alanyi oldalról, a kereskedő oldaláról próbálta közelíteni és szabályozni a kereskedelmi jogot, éppen ezért különös gondot fordított arra, hogy részletes és pontos meghatározását adja a kereskedő fogalmának. A kódex értelmezésében kizárólag azok számítottak kereskedőnek, akik rendszeresen (üzletszerűen) kereskedtek áruval, illetve bonyolítanak váltóforgalmat. A fogalom eképpen meghatározása arra volt hivatott, hogy kiszűrje azokat, akik nem főfoglalkozásként, csupán alkalmasszerűen üzték e tevékenységet (őket a törvény nem vonta a kereskedelmi jog hatálya alá). Fontos újításként értékelhető és ebből a szempontból az ALR modern szemléletét tükrözi, hogy már nem volt előfeltétel a kereskedelmi tevékenység folytatásához a cétagság.

A társasági jogi szemlélet fejlődése tükröződik a kódex a könyvvezetési, valamint az ügyvezetői kötelezettség szabályozásának területén is, amely fejlődést mutatott nemcsak a német kodifikációs tervezetekkel, hanem más országok kódexeivel szemben is. A szabályozás értelmében, ha a cégvezető, aki ez esetben alkalmazott volt, felettese nevében kötött szerződést, akkor a felettest csak harmadik személy kötelezhette, illetve csak harmadik személlyel szemben lehetett kötelezni. Azt, hogy ez a harmadik személy kivel szemben lép fel, a felettesttel, vagy az ügyvezetővel, maga választhatta meg.¹⁸³

A német kereskedelmi jogi szabályozás előrehaladása tetten érhető a német és a francia kereskedelmi jog közötti eltérésben, és ez a cég fogalmának értelmezésében is megmutatkozott. A francia jogi felfogás szerint a cég nevének azonosnak kell lennie a tulajdonos nevével (azaz e tekintetben szoros kapcsolatot kényszerített ki a tulajdonos és a cég között), míg ezzel szemben Németországban a cég csupán a vállalkozás jelzése volt.¹⁸⁴

Ha sorra vesszük a német területek szabályozási megoldásait, akkor egy rendkívül sokszínű és sok tekintetben már-már áttekinthetetlen „szabályozási káoszt” tapasztalhatunk: a rajnai területeken a Code de Commerce, valamint a Code de Civil szabályai voltak érvényben, és ez

---

¹⁸² Kommanditgesellschaft

¹⁸³ Nagyné Szegvári K. (1999): Jog és gazdaság, HVG-ORAC Kiadó, Budapest

¹⁸⁴ Raisch P. (1962): Die Abgrenzung des Handelsrechts vom bürgerlichen Recht als Kodifikationsproblem im 19. Jahrhundert, Recht und Wirtschaft, Enke

utóbbit alkalmazták Badenben is, ahol a kereskedelmi jogot egy a Code de Civilhez csatolt melléklet tartalmazta. Ausztriában az Österreich Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch volt hatályban, aminek szabályai között viszont nem kaptak helyet kereskedelmi jogintézmények. Bajorföldön a Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis, Württembergben az 1610-es Württembergisches Landrecht szabályai érvényesültek (miközben a ius commune mind bajor földön, mint a württembergi területeken hatályos volt).

Nem véletlen tehát, hogy a területi és szabályozási széttagolódás már a napóleoni háborúk után felszínre hozzák az egységes belső piac és a modern forgalmi viszonyok iránti igényt, amely valóra váltását egy olyan általános német kereskedelmi törvénykönyvtől várták, amely az összes német területen egységes szabályozási megoldást eredményez. Ennek a tervnek támogatói voltak a kereskedők, iparosok, bankárok, mivel látták, hogy hatékony szabályozás nem jöhet létre úgy, ha maguk a szabályok minden kis államban különbözőek, és emellett korszerűtlenek is.¹⁸⁵

Valójában egészen korán megjelent tehát az egységes német polgári jogi szabályozás gondolata, ugyanakkor mivel Metternich kancellár szándéka továbbra is az egyes államok szuverenitásának fenntartása volt, a Német Szövetség Bécsi Kongresszusán felvetődött egységes német polgári jogi szabályozás ötlete kudarcba fulladt. A német államok föderatív szövetségre lépését 1815 novemberében, a párizsi békeszerződés aláírásakor rögzítették, tehát a Német Birodalom ezután is államszövetséggé létezett (azaz a német állam egységesítésére – valamint a német polgári jog egységesítésére – törekvők vereséget szenvedtek). Tovább nehezítette a német polgári jog egységesítését, hogy a törvényhozásnak nem volt befolyása az egységes német polgári jogi kodifikáció tekintetében, továbbá Ausztria és Németország vetélkedése is ennek ellenében hatott.

A szabályozás egységesítése ügyének holtpontonról történő kimozdítása vonatkozásában a Deutsche Bund alapító okmányának a megalkotása jelenthetett volna lehetőséget, mivel az alapokmány 19. szakasza megnyitotta annak lehetőségét, hogy a közös kereskedelem és annak

---

¹⁸⁵Sárközy T. (2011): A magyar társasági jog Európában, HVG-ORAC Kiadó, Budapest; Rácz L. (2011): A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, Budapest; Breitenborn A. (1994): Randgruppen im Allgemeinen Landrecht für die Preussischen Staaten von 1794, Duncker & Humblot GmbH, Berlin; Baums T. (1982): Entwurf eines allgemeinen Handelsgesetzbuches für Deutschland (1848/49), Verlagsgesellschaft Recht und Wirtschaft, Virginia

szabályozása érdekében az egyes államok tanácskozásokat folytassanak egymással, és kialakítsák a kereskedelmi jog terén szükséges kapcsolódási pontokat. A kínálkozó lehetőséget azonban a nemzetgyűlés nem használta ki és a továbbiakban sem történt semmiféle változtatás, előrelépés a gazdaság egységesítése érdekében egészen a vámunió létrejöttéig.

Egészen az 1834. január 1-jén létrejött Német Vámszövetség megalkotásáig (Zollverein) nem mutatkozott más előrelépés, haladás annak érdekében, hogy egységesítsék a gazdaságot, pedig lett volna rá lehetőség. Azonban a nemzetgyűlés nem élt az alkalommal, mely a Deutsche Bund alapító okmányának megalkotásakor kínálkozott. Az alapokmány 19. §-a értelmében lehetővé vált az államok közötti tanácskozás és bizonyos közös pontok létrehozása a kereskedelmi jog terén.

Az egységes állam és egységes szabályozás felé vezető úton megtett első lépés volt az 1834. január 1-jén a porosz gyárosok és nagykereskedők hatására létrejött Német Vámszövetség (Zollverein). A Vámszövetség igazi jelentősége, hogy létrehozásával egyben létrejött a közös német piac, melynek hatálya alá tartozott tizennyolc tagállam, többek között: Nassau, Luxemburg, Badeni Nagyhercegség, Holstein, Schleswig stb. A szövetség így csaknem huszonhárom millió lakosra terjedt ki. A Vámunióval a tagállamok között teljes kereskedelmi és közlekedési szabadság jött létre, míg a nem részes (és külföldi) államokkal szemben közös vámtarifa lépett érvénybe. Később csatlakozott Bayern és Württemberg is a vámunióhoz, mivel a kisebb államokkal nem sikerült olyan közös szabályozást kialakítaniuk, amely független lett volna a nagy államoktól.

A német fejedelemségek le voltak maradva Poroszországhoz, Bajorországhoz és Szászországhoz képest, mivel amikor a német ipar és piacgazdaság fejlődésnek indult az 1840-es években, akkor az előbb említett országokban a modern állami bürokrácia már létrejött, kiépült, megerősödött. Mivel a német államok kevés esélyt láttak arra, hogy együtt képesek lesznek megalkotni egy egységes kereskedelmi törvénykönyvet, ezért egyenként kezdték el kidolgozni saját kereskedelmi kódex tervezeteiket.¹⁸⁶

---

¹⁸⁶Lehmann K. (1981): Lehrbuch des Handelsrechts; Vorträge zur Geschichte des Privatrechts in Europa, Berlin; Kecskés L. (2007): Polgári jog, Dialóg Campus Kiadó, Budapest; Rácz L. (2011): A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, Budapest

3.4. Az egységes német kereskedelmi kódex megalkotásának első kísérlete –

A Württembergi Tervezet (1839)

Azt követően, hogy a württembergi királyság csatlakozott a vámszövetséghez „jött felszínre” elsőként az egységes német kereskedelmi jog kodifikációjának szükségessége (1833-ban), és ezzel összhangban az „egységes kereskedelmi törvénykönyv” megalkotásának lehetősége. Valójában tehát magát a Württembergi Tervezetet is az egységes és osztatlan kereskedelmi jogszabály megalkotásának szükségessége hívta életre. Az eredeti elképzelés szerint ez a tervezet élvezett volna elsőbbséget valamennyi német államban, a kereskedelem jogi szabályozás tekintetében, elébe menve annak, hogy a porosz kereskedelmi jogalkotás megelőzze a württembergi királyság kezdeményezését. Ezen célkitűzés motiválta Württemberg képviselőit, akik az egységes kereskedelmi törvényhozás előmozdítását sürgették mindvégig. Az ügyben azonban, érdemi intézkedés nem volt tapasztalható, többek között az egyes államok alkalmazta heterogén polgári jogi szabályozási modellek miatt.¹⁸⁷

A II. württembergi kamara kereskedelmi jogi kodifikációs kezdeményezését az akkori kormányzat nem támogatta. Csupán annyi előrelépés történt, hogy a királyság – a vámszövetséghez történt csatlakozást követően – a Legfelsőbb Bíróság kiváló szakemberét, Hofackert kérte fel szakértőnek. Hofacker fő feladatának azt jelölték ki, hogy a kereskedelmi törvénykönyv tervezetét más országok jogi gyakorlata alapján dolgozza ki. A Hofacker féle kereskedelmi törvénykönyv-tervezet 1939-ben látott napvilágot. A tervezet főként a Code de Commerce-re épít, néhol értelemszerűen módosítva annak szabályait, erre tekintettel tartalmi sajátosságait szemlélve, éles párhuzam vonható a francia kódex és a tárgyalt tervezet között. A Code de Commerce mellett, tekintélyes szerepet kaptak az ALR kereskedelmi jogi rendelkezései, valamint a kereskedelemben időközben bekövetkezett változások.

Bár a Württembergi Kódex tervezetének törvénnyé való szentesítése nem történt meg, a német jogfejlődésre mégis kiemelkedő hatást gyakorolt, mivel e tervezet tekinthető valójában

---

¹⁸⁷Sárközy T. (2001): A magyar társasági jog Európában, HVG-ORAC Kiadó, Budapest; Coing H. (1986): Handbuch der Quellen und Literatur der neuen europäischen Privatrechtsgeschichte, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München; Coing H. (1986): Handbuch der Quellen und Literatur der neuen europäischen Privatrechtsgeschichte, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München; Rácz L. (2011): A német osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, Bp.

az első német kereskedelmi törvénykönyv tervezetnek. Jelentősége abból is látszik, hogy komoly hatást gyakorolt a későbbiekben megalkotott Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch-ra (röviden: ADHGB); igaz nem kizárólagosan, hanem az 1849. évi Frankfurter tervezettel együtt, amely a külföldi kereskedelmi jogi szabályzást, valamint a württembergi kereskedelmi kódex tervezetét alapul véve készült, és amellyel ilyen formán szerves egységben szinte az egész kontinens kereskedelmi jogi kodifikációjának hátterét adta¹⁸⁸. A Württembergi Tervezet érdekessége, hogy úgy vált a kereskedelmi jogi kodifikáció egyik legelső alapművévé, hogy a kereskedő fogalmának tételes meghatározásával adós marad. A tervezet nem ad tehát pontos kereskedő definíciót, amelynek egyik oka, hogy a német nyelvben a „Kaufmann” kategóriája csak egy specifikus osztályt ölelt fel. Tovább boncolgatva az ok-okozati tényezők halmazát megállapíthatjuk, hogy mindez a „Kaufmann” megjelölés pusztán arra szolgált, hogy e csoportot élesen elszeparálják a gyárosok rétegétől, akikre a törvény szegmensei szintén irányadók voltak. Summa summarum kimondhatjuk, hogy – definíció hiánya ellenére is – kereskedőnek azt tekintették, aki a kereskedők listáján szerepelt, valamint tevékenységét saját elszámolásra végezte.

A XIX. század elejétől, a német fennhatóságú területek jó részén, a termelési üzemek és az egyéb vállalkozások sora a kereskedelem fogalmi körét bővítették. Mindeközben Hofacker keze által kizárásra kerültek a kereskedők gárdájából (kompániájából), a földművesek és a kisebb vállalkozások. Ezzel összefüggésben ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy a jelentősebb kiterjedésű ipari vállalkozások a kereskedelmi jog hatálya alá kerültek. Viszont a majdani Német Kereskedelmi Törvénykönyv, „vétőjogával” élve, nem használta ki e kodifikációs lehetőséget, ennek folyománya, hogy így ez csak a huszadik századi jogalkotás érett gyümölcse lehetett. A fent rögzítettek alapján összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a Württembergi Tervezet meghatározó hatással volt a későbbi kereskedelmi jogi kódex-tervezetekre, illetőleg a későbbiekben létrejött német kodifikációkra is¹⁸⁹.

---

¹⁸⁸ A kódex-tervezet szerkezetileg bevezetésből, valamint a kereskedelem tárgyának és a kereskedelem ügyleteinek definiálásából és további három könyvből állt. Az első könyv négy címből állt, ezek tartalmazták a kereskedők rendjének és szervezetének jogait, valamint feltételeit. A kereskedelmi társaságokról az első könyv, negyedik címének, harmadik fejezete rendelkezett. A francia Code de Commerce-t követi a törvény az egyes társaságok részletezésének vonatkozásában is, így a közkereseti, betéti, valamint a részvénytársaság esetében is. Nagyné Szegvári K.: Jog és gazdaság, HVG-ORAC Kiadó, Budapest; Schubert W. (1986): Entwurf eines Handelsgesetzbuches für das Königreich Württemberg mit Motiven, Keip, Stuttgart

¹⁸⁹ Raisch P. (1962): Die Abgrenzung des Handelsrechts vom bürgerlichen Recht als Kodifikationsproblem im 19. Jahrhundert, Recht und Wirtschaft, Enke; Goldschmidt L. (1891): Universalgeschichte des Handelsrechts, Scientia, Stuttgart

3.5. A Württembergi Tervezet sajátos túlélése, a Nassauai Tervezet (1842)

Az 1842-ben elkészült Nassauai Tervezet – melynek létrehozását a nassauai kormányzat kezdeményezte, egy kereskedelmi és egy váltójogi rendelet megalkotásának reményében – az eredeti tervek szerint az 1839-ben végleges formába öntött Württembergi Kereskedelmi Kódex Tervezetének, valamint az 1829-es weimari váltójogi törvény egyes rendelkezéseinek alapján készült el.

A Nassauai Tervezet a Württembergi Tervezet alapjain építkezik, azaz mind nyelvezetében, mind tartalmában, mind jogintézményeiben, mind megfogalmazásaiban, illetve egyes részeiben fellelhetők az 1839-es Tervezet megoldásai. A Nassauai Tervezet címekből és fejezetekből épül fel, hat cím (és további fejezetek) alá szerkesztve a kereskedelmi és váltójogi szabályok halmazát.

A korábbi megoldástól eltérően ugyanakkor nem tartalmazott általános dologi jogi, kötelmi jogi és kereskedelmi eljárásjogi rendelkezéseket (ami jelentős eltérésként értékelhető a Württembergi Tervezethez képest). A Nassauai Tervezet készítői a harmadik cím, harmadik fejezetét teljes egészében a kereskedelmi társaságoknak szentelték.¹⁹⁰

3.6. Frankfurti Tervezet:

a német általános (kereskedelmi) törvénykönyv megalkotásához vezető út következő állomása
(1849)

Nyilván a korábbi szabályozási megoldások okán is a Frankfurti Tervezet megalkotásának gondolata elsőként az 1836-os müncheni, majd pedig a két évvel később, Drezdában tartott Észak-német Vámszövetségi üléseken vetődött fel, miközben ettől némiképp függetlenül, de történeti távlatból szemlélve igenis szoros összefüggésben – és különösen egy időben – az 1848-as évtől egyre intenzívebbé vált az egyes államok egységesítésre törekvése is.¹⁹¹

---

¹⁹⁰Sárközy T. (2001): A magyar társasági jog Európában, HVG-ORAC Kiadó, Bp.; Rácz L. (2011): A német osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, Bp.

¹⁹¹Sárközy T. (2001): A magyar társasági jog Európában, HVG-ORAC Kiadó, Budapest

A tagállamok egységesítésének elvárása a Deutscher Bund tagállamainak konferenciáján is felveti az egységes kereskedelemre vonatkozó szabályozás megalkotásának gondolatát, amely jogszabály – az eredeti elképzelések szerint – a Német Birodalom egészében érvényes lehet. A felmerült igény ellenére a jogszabály-előkészítésben jártas szakemberek csak kevés esélyt láttak arra, hogy belátható időn belül jogszabályi formát öltjön ez az amúgy szükséges és időszerű elvárás.

A pillanatnyi bizonytalanságot és a politikai tehetetlenséget végül az mozdította ki a holtponthából, hogy 1848-ban az alkotmányban sikerült rögzíteni az egységes (kereskedelmi) szabályozás szükségességét. Ezzel minden akadály elhárult végre az egységes kereskedelmi törvény megalkotása előtt.

Ennek következtében 1848 novemberében, összeült a tudományos élet nagyhírű szakemberiből álló bizottság, hogy a fenti egységes kereskedelmi jogszabály létrehozásán munkálkodjon (a testület tagjai között foglalt helyet a „germán kereskedelmi jog” tudósa, Heinrich Thöl, illetőleg a fellebbezési bíróság bírója, Jacob Grimm is).

Ilyen előzmények után és ilyen európai hírű jogtudósok közreműködésével a bizottsági tanácsnak sikerült megalkotnia a Frankfurti Tervezetet, amelynek első részét 1849 márciusában (az 1848-49-es polgári forradalmak lezárása után) hozták nyilvánosságra.

A Frankfurti Tervezet bár a Code de Commerce-től jelentős mértékben eltért, rendkívül nagyratörő jogösszehasonlítási munka eredménye, ugyanis sikeres kísérletet tett jó néhány ország kereskedelmi jogi kodifikációja eredményének ötvöztetésére, miközben a német kereskedelmi jogfejlődés vívmányait a Württembergi Törvénykönyv tervezetéből hasznosítja, jelentős befolyást enged a portugál és a spanyol szabályozási megoldásoknak.

Erre figyelemmel megállapíthatjuk, hogy a hatékony jogösszehasonlítás eredményeképpen sok tekintetben elmélyültebb megoldásokat volt képes felvonultatni francia elődjénél.

Szükséges továbbá megemlíteni, hogy a német, spanyol, portugál megoldások mellett nagy számban dolgozik a Frankfurti Tervezet porosz és osztrák jogintézményekkel is.¹⁹²

A Frankfurti Tervezet nagy hangsúlyt fektet a kereskedelmi társaságok szabályozására, amelyek a kódex első részének harmadik címében kaptak helyet. A Württembergi Tervezetet követve általános szabályokat fogalmazott meg a társaságokkal kapcsolatosan, majd pedig külön taglalta az egyes kereskedelmi társaságokra irányadó előírásokat.¹⁹³

A Frankfurti Tervezet tervezeti szinten történő „megrekedésében” a korabeli jogtudósok az általános és egységes magánjogi kodifikáció hiányát állapították meg. Úgy vélték, hogy az egyes államok hatályos polgári jogi rendelkezéseinek nagymértékben eltérő volta az oka annak, hogy a rengeteg munkával kidolgozott tervezet nem emelkedett törvényerőre.

Ez dolgozatunk szempontjából rendkívül érdekes kérdés, hiszen a német kereskedelmi jog fejlődésének ezen a pontján a jogtudós elit – talán akaratán kívül is – a dualista próbálkozások kudarcának felszámolásaként a monista szabályozási megoldás irányába mozdítja a német jogfejlődés általunk vizsgált szegmensét.

Az a feltételezés terjedt el ugyanis jogász körökben, hogy a polgári jogi szabályozási különbségek felszámolásával, a kereskedelmi jog egységesítése is realizálódhat, azonban a történelmi pillanat ezen egységesítésre való törekvés ellenében hatott.

Miután a kereskedelmi jog birodalmi egységesítése nem lett – nem lehetett – sikeres, a nemzetgyűlést is feloszlatták és ezt követően befejeződött egy időre az egységesítésre történő törekvés. Az akkori politikai légkörben nem volt esély arra, hogy el tudjanak fogadni egy egységes német kereskedelmi törvénykönyvet és többek között ezért is vonták meg a bizalmat a tervezettől az 1851-es drezdai konferencián.¹⁹⁴

3.7. A német szabályozás az igazi kodifikációs fordulat előtt, az 1848-as forradalom utáni évtizedben – a Nürnbergi Tervezet (1854)

---

¹⁹²Nagyné Szegvári K. (1999): Jog és gazdaság, HVG-ORAC Kiadó, Bp.

¹⁹³Rácz L. (2011): A német osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, Bp.

¹⁹⁴Sárközy T. (2001): A magyar társasági jog Európában, HVG-ORAC Kiadó, Bp.; Rácz L. (2011): A német osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, Bp.

Annak ellenére, hogy a Frankfurti Tervezet nem tudta beváltani a hozzá fűzött reményeket, az 1848-49-es forradalmi hullámot követően állandósult a kereskedelmi jog egységesítésére való törekvés és ennek érdekében tett jogalkotói erőfeszítések (amelyek ilyen formán voltaképpen az 1856-ban elfogadott Porosz Tervezet előfutárai voltak). Első ízben Erzherzog Johann tett javaslatot egy kongresszusi ülés összehívására, amely egyaránt szolgálhatta volna a német kereskedelmi-, és polgári jog egységes megoldásainak kidolgozását. Az egységesítési kísérlet ekkor voltaképpen Berlin támogatásának hiányában mondott csődöt. Két évvel később a Drezdában tárgyaló bizottság ismételten megkísérelte az egységesítési megoldást tető alá hozni, az idő azonban még nem érett meg ehhez az elhatározáshoz, így ez utóbbi kísérlet is kudarcot vallott (ahogy ezt az előző fejezet zárszavában is rögzítettük).

Ilyen előzmények után 1854-ben Württembergben, a X. Vámszövetségi Konferencián, újfent napirendre került az egységes szabályozás koncepciója. A küldöttek egy kötelmi jogi alapokon nyugvó kódex megalkotását indítványozták, ami a szerződési jog rendszerének teljes egészében a kereskedelmi jog igényeihez történő igazításának kötelezettségét vonta maga után.

1856 februárjában Poroszország nekilátott az általános német kereskedelmi törvénykönyv tervezetének elkészítéséhez, amely egy éven belül elkészült, és amit a Kereskedelmi és Igazságügyi Minisztérium soron kívül jóvá is hagyott. A jogegységesítést célzó előre lépések a politikai eseményekkel összhangban „mozogtak”, tekintettel arra, hogy a bajor uralkodó is egyre gyakrabban kezdeményezte a szövetségi rendszer reformját, ami szükségszerűvé, időszerűvé és elkerülhetetlenné vált ebben az időszakban.¹⁹⁵

A Nürnbergi Bizottság a nehézségek ellenére is kidolgozta a tervezet első három könyvét. A Bizottság számára az igazi kihívás azon irányelvek kimunkálása volt, amelyek modellként

---

¹⁹⁵ A történelmi hűség kedvéért érdemes röviden szólni arról, hogy a kereskedelmi jog összehangolásának procedúráját nagyban hátráltatta a porosz-osztrák ellenségeskedés, valamint az, hogy Otto von Bismarck ellenzett mindenfajta fejlődést, amely a szövetségi szerződés szó szerinti értelmezésén alapult, tehát voltaképpen a német szövetség ellenében vetette latba politikai befolyását. Úgy vélte, hogy olyan szövetségen kívüli szervezet létrehozása szükséges, amely ugyanazon feladatokat fogja átvenni, amelyeket az osztrákok más államokkal a szövetség által akartak megvalósítani. Ezek után nem csoda, hogy a bajorok 1856-ban tett javaslatát Bismarck elutasította, hiszen úgy vélte, hogy közreműködés nélkül is megalkotható a kereskedelmi törvénykönyv. A kancellár álláspontja szerint, a törvénykönyvön csak kizárólag „szakavatott hozzáértők munkálkodhatnak”, ezért az erre a célra eredetileg felállított bizottság ténylegesét is megpróbálta meggátolni.

szolgálhattak az egységes német kereskedelmi törvénykönyv megalkotásához. A tervezet nem titkolt fő célkitűzése a porosz jog hiányosságainak kiküszöbölése volt, illetve olyan egységes jogszabályhalmaz megalkotása, amely alkalmazható Poroszországban és a német területeken egyaránt.¹⁹⁶ (Az aprólékos előkészítésnek is köszönhetően a Nürnbergi Tervezetben a kereskedelmi szervezetekre vonatkozó szabályok, valamint a kereskedelmi ügyleteket érintő szabályok sokkal jobban elkülönültek, mint a württembergi vagy a spanyol tervezetekben).

A hat könyvből felépülő Tervezet, felsorolásokkal tűzdelt első könyvében – a Frankfurti Tervezet kereskedő definícióját alapul véve – meghatározásra került a kereskedő fogalma (azaz a kor szabályozási megoldásaival összhangban a kereskedő személyéből indul ki a kereskedelmi jogi szabályozás¹⁹⁷), ugyanakkor a kereskedők nyilvántartásba való felvételét a törvény nem követte, aminek háttérében a jogbizonytalanság veszélye állt, hiszen ellenkező esetben a hivatalnokoknak kellett volna döntenük abban, hogy vajon melyik ipari vagy kereskedelmi tevékenységeket kell(ene) nyilvántartásba venni. A jogalkotó azt tehát mindenképpen el kívánta kerülni, hogy olyan emberek döntsenek ilyen fontos kérdésekben, akiknek nincs jogi képzettségük és nem rendelkeznek megfelelő tapasztalattal, hogy megítéljék a kereskedelmi jog körébe tartozó kérdéseket.

Nem mehetünk el ugyanakkor szó nélkül amellett, hogy a porosz tervezet – minden modernizálás érdekében tett jogtudósi próbálkozás ellenére voltaképpen – rendies jelleget adott a kereskedő fogalmának, illetőleg amellett, hogy a fentiek szerinti szigorú kategorizálás jogbiztonságot teremtett ugyan e területen, de ez a megoldás kevésbé szolgálta a fejlődés érdekét. A tervezet szabályozta azokat a feltételeket, amelyek egy kereskedelmi társaság létrehozásához szükségesek voltak, ugyanakkor a szabályozás hatóköre csak a szűk értelemben vett kereskedelmi társaságokra koncentrált.¹⁹⁸

A porosz tervezet társaságokról szóló legjelentősebb része – különösen az ezen belül elhelyezkedő, a társasági vagyonról szóló rész – bekerült az Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch-ba is.

---

¹⁹⁶Kecskés L. (2007): Polgári jog, Dialóg Campus Kiadó, Budapest

¹⁹⁷ A Nürnbergi Tervezet szerint kereskedő volt az, aki ingó dolgot vásárol vagy bérel, ez történhetett akár átdolgozással is, de a lényeg az, hogy az illető az ingó dolgot eladja vagy bérbeadja. Kereskedőnek tekintették továbbá azt az egyént, aki kézműves ipart folytat, és az ipar üzése folytán a keletkezett terméket másnak átadja.

¹⁹⁸Nagyné Szegvári K. (1999): Jog és Gazdaság, HVG-ORAC Kiadó, Bp.

Ha a Nürnbergi Tervezet lényegét és belső mozgató rugóit is meg szeretnénk érteni, akkor meg kell ismernünk a tervezet indoklását, amely rendkívül lényeges megállapításokat tesz: kimondja többek között, hogy „a társaság, mint jogi személy perelhető a bíróság előtt, illetve saját cégneve alatt ingatlant és más egyéb követeléseket szerezhethet; a társaság vagyona szavatol a hitelezőnek; a kereskedelmi társaságba újonnan belépő tag el kell fogadja a kötelezettségeit a többi taggal azonos módon”.¹⁹⁹

Ahhoz, hogy a XIX. század második felében a kereskedelmi társaságok szabályozása vonatkozásában bekövetkező változások súlya érzékeltethető legyen, e változásokat a korábbi viszonyokkal célszerű összevetni. Korábban szinte elképzelhetetlen volt egy kereskedelmi társaság (tagjaitól) teljesen önálló működése, azon oknál fogva, hogy a kereskedelmi társaság vagyontárgyai a társaság tagjainak tulajdonában voltak, valamint ugyanígy a tartozások és a kötelezettségek is megoszlottak a társaság tagjai között. Ezt követően érthető a változás lényege, amelynek eredményeképpen a társaságban a tagok vagyonával szemben létrejött egy jogilag különálló vagyon, amely vagyonra a tagok különböző jogokat és kötelezettségeket alapíthattak.²⁰⁰

Míg korábban az ALR előírta, hogy minden esetben, amikor a szerződés tárgya meghaladja az ötven márkát, az ügyletet írásba kell foglalni, a Nürnbergi tervezet a kereskedelmi ügyletek vonatkozásában a privátautonómia teljességének talaján állva nagy formaszabadságot engedélyezett az ügyletet kötő feleknek (nem téve kötelezővé a felek számára, hogy mely ügyletek esetében kötelező írásban rögzíteni a megállapodást).

A Porosz Tervezet voltaképpen a német kereskedelmi jog későbbi kodifikációjának javaslatát készítette el(ő) és nem törekedett arra, hogy egy általános polgári jogi kódexet alkosson. Így nem készült el egy minden polgár számára alkalmazandó szabályokat tartalmazó normahalmaz, csupán a kereskedelmi viszonyok szabályozása terén történt jelentős előrelépés azáltal, hogy megállapítást nyert: a kereskedelmi társaság önállóan perelhető, jogok és

---

¹⁹⁹ Az indoklás legjelentősebb gondolata tehát, hogy a kereskedelmi társaság saját maga jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezik, valamint tagjainak tulajdonától elkülönült vagyonnal rendelkezik. Ezeket az alapelveket sokszor korrigálták ugyan a Nürnbergi Tervezet óta, de lényegében a mai napig érvényben maradtak.

²⁰⁰ Nagyné Szegvári K.: Jog és gazdaság, HVG-ORAC Kiadó, 1999

kötelezettségek címzettje lehet és önálló – a tagjai vagyontól elkülönülő – vagyonával vesz részt a gazdasági viszonyokban.²⁰¹

---

²⁰¹Raisch P. (1962): Die Abgrenzung des Handelsrechts vom bürgerlichen Recht als Kodifikationsproblem im 19. Jahrhundert, Recht und Wirtschaft, Enke

3.8. A német kodifikációs kísérletek „érett gyümölcse” – az Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch (1861)

Az Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch-al (a továbbiakban: Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch, ADHGB, Általános Német Kereskedelmi Törvénykönyv) lezárult egy korszak, a XIX. századi kereskedelmi jogi kodifikációs kísérletek korszaka német területeken. Az Általános Német Kereskedelmi Törvénykönyv kimunkálása a Nürnbergi Bizottság nevéhez kötődik, amelyet nyugodtan tekinthetünk az akkori kodifikációs munkálatok csúcspontjának, hiszen tartalmazza a kereskedelmi jog addig kialakult legfontosabb alapelveit, valamint a német és a római jogi gondolkodás kompozíciója is egyben.

Az ADHGB alapjait sok tekintetben a korábban megalkotott porosz tervezet²⁰² adja, amely szintén a Nürnbergi Bizottság munkáját dicséri. Érdekesség, hogy amikor a Bizottság megkezdte a tanácskozását, már az osztrák kereskedelmi jog kodifikációjának két tervezete is elkészült.²⁰³

Ennek abban ragadható meg a jelentősége, hogy azokban az országokban, ahol már megalkották a kereskedelmi törvénykönyvet, voltaképpen megtették az első lépést a jogegységesítés felé, azaz ott megkezdődhetett a kereskedelmi jog mellett a polgári jog egységesülésének a folyamata is. Ennek megfelelően zajlottak az események a vizsgált német területeken is: amely dologi jogi, illetve kötelmi jogi szabályokat felvettek a német kereskedelmi kódexbe, azok (azzal) alapot biztosítottak a Bürgerliches Gesetzbuch (Polgári Törvénykönyv, BGB) számára is.²⁰⁴

Itt tehát a monista szabályozási megoldás kifejlődésének egy speciális megoldása figyelhető meg. Elsőként a kereskedelmi jogi szabályozás alakul ki – sok tekintetben a kereskedelmi szokásjogi megoldásokra figyelemmel – majd e kereskedelmi szabályok közeledése,

---

²⁰² 1855-ben készült el a minisztrális tervezet, melyet később a birodalmi tanács dolgozott át. A porosz tervezet elfogadhatónak tűnt a Német Szövetség tagállamaiban, azonban a Nürnbergi Bizottság mégis úgy döntött, hogy bár az osztrák tervezetet nem fogadják el teljes egészében, mégis ez a tervezet részesüljön teljes figyelemben. (Kecskés L., Polgári jog, Dialóg Campus Kiadó, 2007)

²⁰³ Kecskés L., Polgári jog, Dialóg Campus Kiadó, 2007

²⁰⁴ Ez a folyamat elsőként Portugáliában valósult meg, amikor is a dologi jog, illetve a kötelmi jog a kereskedelmi jogi szabályozásból a polgári jogi szabályozásba került. Ez egy olyan folyamatot indított el, amely hozzájárult ahhoz, hogy a kereskedelmi jog anyagát Európa számos országában beintegrálják a polgári jog anyaga közé.

közelítése eredményez egyfajta – ekkor még kereskedelmi jogi – jogegységesítést, amely akarva-akaratlanul – a kialakult és megszilárdult kereskedelmi, dologi és kötelmi megoldások általánossá válásával – a polgári jog egységes megoldásainak kifejlődése irányába hat.

Az Általános Német Kereskedelmi Törvénykönyv a Német Szövetség egyes tagállamaiban eltérő időpontokban lépett hatályba²⁰⁵, tekintettel arra, hogy az egyes tagállamok külön-külön törvényekben döntöttek a kódex hatálybalépéséről. A Német Szövetségi tagállamokban betöltött rendkívüli szerepe mellett a törvényalkotás korabeli kiemelkedő teljesítményeként a kódex remek mintaként szolgált Európa más országai számára is.

Az ADHGB sikere alkalmas volt továbbá arra, hogy továbbra is fenntartsa az egységes német polgári jogot megalkotása szükségességének igényét, igaz ugyanakkor, hogy a Német Szövetségnek erre abban az időben nem volt illetékessége. (Az egységesítésre való igényt mutatja az 1864-es Drezdai Tervezet is, amelyben már megkísérelték a kötelmi jog egységes szabályozását.)²⁰⁶

Az 1861-es Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch, különbséget tett a társaságok és a kereskedelmi társaságok között. A közös gazdasági tevékenységet folytató, társasági szerződéssel, kereskedelmi ügylet céljából alakult szervezetet, kereskedelmi társaságként definiálta. A kereskedelmi társaságok közé sorolta a közkereseti társaságokat és a betéti társaságokat, a betéti részvénytársaságokat, a részvénytársaságokat²⁰⁷, illetőleg a csendes társaságokat, továbbá a szövetkezeteket, és az egyes kereskedelmi társaságok közös számlavezetésre történő egyesüléseit.

---

²⁰⁵ Az ADHGB Ausztria területén például 1862-ben lépett hatályba és néhány módosítással ugyan, de egyes rendelkezései még a huszadik században is érvényben voltak.

²⁰⁶ Nagyon szemléletes, hogy az „egészséges jogalkotói szándék” mennyire nem volt képes megelégedni az óriási teljesítményként értékelhető ADHGB-ve, hanem rögtön a következő megvalósítandó feladatot a polgári jog egységesítésének lehetőségére koncentrált.

²⁰⁷ A részvénytársaságok állami engedélyezésének megszűnése érdekes előzményeket követően történt: 1870-ben a liberálisok fellázdak az Északnémet Szövetség képviselőházában, annak érdekében, hogy eltöröljék az állami engedélyezési rendszert, ugyanis addig a részvénytársaságot kizárólag állami engedéllyel lehetett csak alapítani. Úgy gondolták, hogy ez a rendszer a tőketársaságok szabad fejlődését akadályozza. Végül elérték, hogy az Északnémet Szövetség 1870 januárjában eltörölje a részvénytársaságok engedélyezési rendszerét. Ezzel az volt a nagy probléma, hogy a vállalatok alapítása megsokszorozódott, ezzel szemben a tőkehányad radikálisan lecsökkent. (Wieacker F (1952): *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit*, Vandenhoeck u. Ruprecht) Ennél fogva a részvénytársasági formával szemben nagy lett a bizalmatlanság, ezért szigorítottak a törvényen. Meghatározták, hogy a vállalkozásba a részvényeseknek kötelező minimum 1000 márkát befektetni. Az alapítási feltételeket tovább szigorították az állami ellenőrzésekkel, valamint azzal, hogy a cégbíró előtt alaposan ki kellett vizsgálni a társaságba belépő részvényt.

3.9. Handelsgesetzbuch, a „kisnémet” kereskedelmi törvénykönyv

Voltaképpen a „kisnémet” kereskedelmi törvénykönyv (Handelsgesetzbuch) tereli vissza a monista és a dualista szabályozási megoldásokkal foglalkozó vizsgálatunkat az eredendően kijelölt útra, hiszen a kereskedelmi jogi szabályozás vívmányainak egyik másik elemét is hasznosítva egymás mellett lép hatályba a Handelsgesetzbuch és a német polgári törvénykönyv. De ne szaladjunk ennyire előre, lássuk a „kisnémet” kereskedelmi törvénykönyv jelentőségét a német kodifikációs fáradozások tükrében.

Ahhoz kétség nem férhet, hogy az Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch a német kereskedelmi jog kodifikációjának mérföldköve és mivel az ADHGB hatálybalépésekor még nem létezett egységes magánjogi kódex – így dogmatikailag a szabályozás ekkor monistának tekinthető – számos kötelmi jogi jogintézményt is szabályozott. Az ADHGB-ben szabályozott kötelmi jogi rendelkezések általános jellegűek voltak, hiszen nemcsak a kereskedők egymás közötti jogügyleteiben alkalmazták őket, hanem a kereskedők és a nem kereskedők között is érvényesek voltak. (Később az így kimunkált kötelmi jogi szabályokat emelték be az általános magánjog kötelmi jogi szabályai közé.)

Ami pedig a monista-dualista szabályozás német dilemmáját illeti, az voltaképpen a tizenkilencedik század utolsó éveire éleződik ki a német szabályozási területen. A Német Polgári Törvénykönyv megalkotásakor ugyanis nemcsak a kereskedelmi jogi szabályok újragondolása merült fel (a polgári jogi szabályozással összhangban), hanem felvetették azt a kérdést is, hogy szükség van-e egyáltalán külön kereskedelmi törvény létrehozására vagy elégséges a polgári törvénykönyvbe beépíteni azt. Levin Goldschmidt javaslatára végül egy külön kereskedelmi törvénykönyv létrehozása mellett határoztak.

A dualista kontra monista szabályozás közötti választás végül 1894 őszéig váratott magára. Ekkor a birodalmi Igazságügyi Minisztérium az ADHGB első négy könyvének átdolgozására vonatkozó javaslatát a kereskedelmi jogi kodifikációs bizottság elé terjesztette. A bizottsági tervezetre két évet várni kellett, majd annak elkészültét követően a tervezetet a parlament 1897. május 10-én fogadta el. A Handelsgesetzbuch (a továbbiakban: Handelsgesetzbuch, rövidítve: HGB, Kereskedelmi Törvénykönyv) végül a Bürgerliches Gesetzbuch-hal együtt

1900. január 1-jén lépett hatályba, ezzel egyértelműen a dualista szabályozás útján indítva el a német jog továbbfejlődését.

Mivel a korábbiakban aprólékos gondossággal kísértük figyelemmel a német és az osztrák szabályozási megoldásokat, érdemes itt megemlíteni, hogy a Handelsgesetzbuch hatálybalépésével elvált egymástól a német és osztrák kereskedelmi jog fejlődése, tekintettel arra, hogy Ausztriában nem alkottak új kódexet, amelynek következtében egészen 1938-ig az ADHGB hatályos Ausztriában.

Jelentős eltérés nem mutatható ki az Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch és a Handelsgesetzbuch alkalmazta szabályozási megoldások és jogintézmények között. Ha mégis lényeges eltérések után kutatunk, akkor legfeljebb arra érdemes rávilágítani, hogy a „kisnémet” kereskedelmi törvénykönyv a betéti részvénytársaságot a részvénytársaságot követően szabályozta és nem azt megelőzően, valamint új rendelkezéseket alkalmazott a kereskedelmi ügynökökre és a raktározási ügyletek vonatkozásában.

Ami a két kódex szerkezetét illeti megállapítható, hogy a HGB az ADHGB-vel ellentétben nem öt, hanem csak négy könyvből állt, amelyek közül az első könyv a kereskedők jogállásáról, második a kereskedelmi társaságokról és a csendes társaságról, harmadik a kereskedelmi szerződésekről, a negyedik pedig a tengeri kereskedelmi jogról rendelkezett. A kereskedelmi társaságokról szóló könyv valamennyi társaságra vonatkozó általános szabályokat nem tartalmazott, ugyanakkor rögzítette a közkereseti társaságra, a betéti társaságra, a betéti részvénytársaságra vonatkozó rendelkezéseket.

„Összességében azt állapíthatjuk meg, hogy a modern társasági jog alapjait a XIX. századi kodifikációk teremtették meg, azok közül is a leglényegesebb az ADHGB, mely megteremtette az egységes kereskedelmi jogot és rendelkezései a később megalkotott Handelsgesetzbuch-on keresztül mindmáig élnek”.²⁰⁸

---

²⁰⁸Rácz L.: A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, 2011

3.10. A német társasági jog alapjai

A német társasági jog specialitásainak bemutatása előtt, fontos tisztázni, hogy a társaságokkal kapcsolatos jogviszonyok vonatkozásában a német jog két csoportot különböztet meg. Az egyik jogviszonyként az Unternehmensrecht-et szabályozza, amely voltaképpen nem más, mint a vállalkozások joga: a vállalkozásokat függetlenül a szervezeti jogi formától, önálló gazdasági és szociális egyénként szabályozza, akként, hogy a vállalkozások jogába tartozónak érti a munkavállalók részvételi jogával, a publicitással, a konszern joggal és a számviteli joggal kapcsolatos rendelkezéseket.²⁰⁹ A másik – és vizsgálatunk szempontjából csaknem lényegesebb – jogviszony a Gesellschaftsrecht, ami a szűken vett társasági jogi szabályozást öleli fel, kiterjesztve a szabályozás körét a társaságok szervezetére, a társaság és tagjai közti viszonyra és a tagok közötti jogviszonyra egyaránt.

A német társasági jog fenti, rövid áttekintése alapján is jól látható, hogy mennyire nincs könnyű dolga annak, aki a német társasági jog szabályozásának vizsgálatára vállalkozik, tekintettel arra, hogy voltaképpen az egyes társasági formákra kiterjedő normákat, öt jogszabály tartalmazza. Ha tehát a társasági jogi szabályozás tipikusan német sajátosságait akarjuk összefoglalni, akkor legalább ezen öt normát kell történeti fejlődési szempontból és némi jogösszehasonlítás segítségével szemlélni.

A dualista szabályozási megoldásra tekintettel 1900-as évek után célszerű a társasági jog helyzetének vizsgálatát a Német Polgári Törvénykönyv (Bürgerliches Gesetzbuch) áttekintésével kezdeni, hiszen a BGB keret jellegű szabályozását adja azon jogi személyeknek, amelyek nem (pusztán) gazdasági tevékenység folytatása miatt jöttek létre, úgymint az egyesület és az alapítvány.²¹⁰

A Német Polgári Törvénykönyvvel (Bürgerliches Gesetzbuch) egy időben hatályba lépő Handelsgesetzbuch tartalmazza a közkereseti társaságra, a betéti társaságra, és csendes társaságra vonatkozó szabályokat, valamint a hajózási vállalatra irányadó előírásokat.

---

²⁰⁹Berecz Cs. (1992): Társasági jog az Európai Közösségben, Trezor Kiadó, Budapest

²¹⁰Miskolczi Bodnár P. (2004): Európai társasági jog, KJK- KERSZÖV, Budapest

E dualista szabályozás egyik érdekessége és ezért elengedhetetlen megemlíteni, hogy a Handelsgesetzbuch nem tartalmazta valamennyi korabeli kereskedelmi társasági formát, ugyanis a jogalkotó a szövetkezetekről szóló 1889-es törvényre bízta a szövetkezet, mint speciális kereskedelmi társaság szabályozását. Ami pedig még érdekesebbé teszi a szabályozást az az, hogy külön jogszabályok rendelkeztek a részvénytársaságról²¹¹, a betéti részvénytársaságról, illetve a korlátolt felelősségű társaságról.

A társaságok szabályozásával foglalkozó német jogszabályok áttanulmányozása alapján megállapítható, hogy gazdasági tevékenységet egyéni vállalkozásként, személyegyesítő kereskedelmi társaságként, azaz társas vállalkozásként, illetve jogi személyiséggel rendelkező kereskedelmi társaságként lehetett folytatni. A fenti gazdasági (döntően profitszerzésre specializált) formák mellett a német társasági jogban megtalálható volt még a polgári jogi társasági forma, amely főként kötelmi jogi jellegzetességekkel rendelkezett.²¹² A német társasági jogi szabályozás a társasági megoldások rendkívül sokszínű kialakulását segítette elő, amelynek áttekintéséhez a főbb formák logikájának megértésén keresztül juthatunk el.

A korabeli német szabályozás egyéni vállalkozásként nevesíti azt a megoldást, amikor a természetes személy önállóan folytat olyan üzletszerű, gazdasági, kereskedelmi tevékenységet (tehát: „kereskedelmi ipart űz”), amely (üzleti tevékenység) szükségszerűvé teszi az egyéni vállalkozási formában történő üzletvitelt. A könnyebb áttekinthetőség kedvéért a korabeli Német Kereskedelmi Törvény ezt a (természetes) személyt nevezi „kereskedő”-nek, az általa folytatott tevékenységet pedig „kereskedelmi vállalkozás”-nak. A kereskedelmi vállalkozás folytatásához a HGB kötelezővé teszi a cégbejegyzést, amelyet a kereskedő cégneve alapján jegyeznek be. „További kötelezettséget jelent, hogy a kereskedelmi könyveket folyamatosan vezetni kell, illetőleg az évi egyszeri mérlegkészítés is előírt. Ami hátrányt jelent az egyéni vállalkozás esetében az, hogy a kereskedő teljes magánvagyonával korlátlanul felelős a tartozásokért, hiszen az az ő esetében az üzleti vagyona és a magánvagyonja nem különül el egymástól”.²¹³

---

²¹¹ Bár a részvénytársaságot 1937-től külön törvény szabályozta, (amelyen módosítottak 1965-ben, majd pedig 1994-ben) ez a forma azonban egyáltalán nem minősült 1937-ben újkeletűnek. Maga a részvénytársasági forma már jóval korábban megjelent és természetesen a HGB is tartalmazta a legfontosabb rendelkezéseket, csak a későbbiek folyamán vált ki a szabályozás ezen területe a Kereskedelmi Törvénykönyvből.

²¹²Berecz Cs.: Társasági jog az Európai Közösségben, Trezor Kiadó, 1992

²¹³Sárközy T.: A magyar társasági jog Európában, HVG-ORAC kiadó, 2001

A német társasági jog karakteres sajátossága, hogy nem minden társasági formát ruház fel jogi személyiséggel, azaz egyes kereskedelmi társaságok rendelkeznek jogi személyiséggel, mások pedig nem. Ahhoz, hogy a jogi személy és nem jogi személy társaságokat el tudjuk határolni egymástól, mindenekelőtt, meg kell értenünk a jogi személy fogalmát, majd pedig meg kell értenünk a nem jogi személy társaságok létezésének indokát.

A német társaságokat a legegyszerűbben úgy tudjuk jogi személyiség tekintetében elhatárolni, hogy rögzítjük: a testületi társaságok rendelkeznek jogi személyiséggel, ezzel szemben a nem testületiek (és az „ideális egyesület”) nem. Fontos kitétel, hogy a jogi személy megszerzéséhez a kereskedelmi jegyzékbe való bejegyzés szükséges, azaz a társaság a bejegyzéssel szerzi meg a jogi személyiséget. A jogi személyiség ezzel párhuzamosan jogképességet hoz létre, amelynek következtében a társaság vagyona elválik a tagok magánvagyonától és ezáltal jogok és kötelezettségek hordozójává válik maga a társaság (ezzel szemben a jogi személyiséggel nem rendelkező társaságok szabályozásának lényegi vonása, hogy a jogi személyiséggel nem rendelkező társaságok középpontjában a tagok személye áll).

Ami a vagyoni viszonyok lényegét illeti: a társaság tagjai által rendelkezésre bocsájtott vagyon jelenti a társaság vagyonát, amely elválik tehát a tagok magánvagyonától. Ennek eredményeképpen nem értelmezhetők az egyes vagyoni hányadok külön-külön, hiszen a társaság vagyona oszthatatlan és közös, vagyis a tag nem rendelkezhet szabadon a társaság vagyontárgyai, valamint a vagyon reá eső része felett sem. A vagyon feletti bizonyos mértékű rendelkezésre csak azok a tagok jogosultak, akiket a társaság képviselőinek tekintünk. Ez tehát a Gesamthand elv lényege: a társaság tagjait egy egységnek kell tekinteni, ugyanígy a társaság vagyona is a tagok kollektív vagyona.

A vagyoni viszonyok mellett társasági jogi szempontból kiemelkedő jelentőséggel bír a felelősség kérdése. A felelősségi viszonyok jogszabályban meghatározott rendje ugyanis nagyon fontos választási szempont az egyes kereskedelmi társaság alapításáról szóló döntés meghozása alkalmával.

Egyes társasági formák tekintetben (közkereseti társaság tagjai, betéti társaság beltágja(i), betéti részvénytársaság beltágja(i), polgári jogi társaság tagjai) személyes és korlátlan

felelősségről beszélhetünk. Ezzel szemben személyes, de korlátozott a felelőssége a betéti társaság kúltagjának, ha betétjét nem fizeti be. A betéti részvényes, a részvényes és a korlátolt felelősségű társaság tagjai közvetlenül nem felelnek a hitelezők irányába, csupán betétjük mértékéig van fizetési kötelezettségük a társasággal szemben.

A felelősség természetesen egyes esetekben, illetve egyes társaság típusokban, különösen akkor, amikor a működésükhöz a tőke egységesítése elégséges vagy elsődleges, valamint amikor engedélyezett a tagok folyamatos változása. A hitelezővédelem azonban ekkor sem hagyható figyelmen kívül, az azonban más kérdés, hogy a társaság saját vagyona, tőkéje kompenzálja a korlátozott személyes felelősséget (azért szabályozzák tehát szigorúan a hitelezővédelmet, hogy e szabályokkal az alaptőke megőrzését biztosítani tudják).

A társaság tagjainak személyes felelősségével csak azoknál a társaságoknál találkozhatunk, ahol a tagok kölcsönösen ismerik egymást és fennáll a tagok személyének összefonódása. Ezeknél a társaságoknál a személyes felelősség megléte nem indokol szigorú hitelezővédelmi előírásokat, amelynek eredményképpen e társaságok fő jellemzői az autonómia és a nagymértékű flexibilitás.²¹⁴

A német társasági jogi szabályozás fejlettségét bizonyítja, hogy differenciál a társaságok között aszerint, hogy személyegyesítő vagy tőkeegyesítő társaságról van-e szó. A személyegyesítő társaságok közös specialitása, hogy a társaság vagyona a tagok közös tulajdonába kerül. E vagyontársaságban lévő vagyon a német társasági jogot ismerő kiemelkedő jogtudós Kuncz Ödön szerint az „együttes közösséget” illeti meg. Ennek – és a fent leírtaknak – megfelelően nem az egyes tagok jogosultak az eszmei tulajdonra, hanem a tagok kollektív közössége rendelkezik az osztatlan társasági vagyonnal. Fontos ismervük tovább, hogy tagjaik rendelkeznek a képviselői és ügyvivői jogosultságaival. A tagok között kötelmi jogviszony érvényesül, illetőleg korlátlan, mögöttes, egyetemleges a felelősségük a társaság tartozásainak tekintetében. A társaság megszűnése tekintetében ki kell emelni, hogy amennyiben valamely tag meghal vagy más egyéb okból kiválik a társaságból, úgy a társaság is megszűnik.

---

²¹⁴Berecz Cs.: Társasági jog az Európai Közösségben, Trezor Kiadó, 1992

A német személyegyesítő társaságok két csoportját célszerű megkülönböztetni, a belső (Innengesellschaften) és a külső (Aussengesellschaften) társaságokat. A külső specialitása, hogy közös társasági vagyonnal gazdálkodik, míg a belsőnél a „csendestárs” által rendelkezésre bocsátott vagyon a tulajdonos tulajdonába kerül. Külső személyegyesítő társaság a közkereseti, a betéti és a polgári jogi társaság, belső pedig a csendes társaság.

A személyegyesítő társaság után vegyük sorra a tőkeegyesítő társaságok legfőbb ismérveit, amelynek középpontjában a dologi érték áll, vagyis a tőkében való részesedés. A tőkeegyesítő társaságok kivétel nélkül jogi személyek, tehát tagjaiktól függetlenül léteznek, tagságuk szabadon átruházható, amely tagság értékpapíron vagy üzletrészen alapul.

A Handelsgesetzbuch tartalmazta azon szabályozási megoldásokat, amelyeket minden egyes kereskedelmi társaságra alkalmazni kellett és tartalmazott az egyes társasági formákra vonatkozó speciális rendelkezéseket is. Így azon társasági formák esetében is rendelkezett bizonyos kérdésekről, amelyeket amúgy külön törvény szabályozott (mint például a részvénytársaságot vagy a korlátolt felelősségű társaságot).

Annak ellenére, hogy nem kereskedelmi társaságok valójában, az egyesületet és polgári jogi társaságot tekintjük a német társasági formák alapformáinak, „hiszen maga az egyesület strukturált személyi kötelekkel rendelkezik, továbbá alapszabállyal, cégnévvel, kötelezően létrehozandó szervekkel, illetve tagjainak változása nem befolyásolja a társaság létét. A polgári jogi társaság pont az ellenkezője az egyesületnek. A polgári jogi társaságnak nincsenek kötelező szervei, nem testületi szervezésű, a tagok a társaság vezetői és képviselői, így nagyban meghatározzák a társaság működését. Tehát megállapíthatjuk, hogy a polgári jogi társaságot tekintjük a közkereseti társaság, betéti társaság, csendes társaság, illetőleg a hajózási vállalat alapjának, az egyesületet pedig a részvénytársaság, betéti részvénytársaság, korlátolt felelősségű társaság, kölcsönös biztosítási egyesület, valamint a szövetkezet alapformájának”.²¹⁵

---

²¹⁵Berecz Cs.: Társasági jog az Európai Közösségben, Trezor Kiadó, 1992

3.11. Német személyegyesítő kereskedelmi társaságok

3.11.1. A közkereseti társaság (Offene Handelsgesellschaft)

Az igazi pikantériáját a korabeli német közkereseti társaság elemzésének az adja, hogy e kereskedelmi társaság-típusnak az intézménytörténete nincs egyértelműen feltárva. Kialakulásának kulcsát többen a római jogi „societas omnium bonorum” továbbélésében látják, amely Rómában egy olyan társasági formaként létezett, amelynek középpontjában a bizalom és a szoros családi kapcsolatok álltak éppen úgy, mint később a középkor hajnalán Európa több pontján elterjedt „compania” típusú társaságok esetén.

Közkereseti típusú, családi, gazdasági tevékenységet folytattak kezdetleges társasági formában a Fuggerek is, akiknek gazdálkodási tevékenysége nemzetközi hálózat kiépítését is lehetővé tette. Már ebben a rokoni kapcsolatokon, és bizalmon alapuló kereskedelmi társaságban is jelen volt a mai közkereseti társaság legfőbb jellegzetessége az egyetemleges felelősség.

Az ADHGB a közkereseti társaságot (Offene Handelsgesellschaft) úgy szabályozta, mint egy azonos cégnév alatt kereskedelmi tevékenységet folytató társaságot, amelyben nincs előre meghatározva a vagyoni részesedés mértéke a vagyoni betét alapján.²¹⁶ A közkereseti társaság tagjai korlátlanul és egyetemlegesen felelősek a társaság kötelezettségeiért, azaz a társaság ki nem elégített tartozásaiért, bármelyik tag teljes magánvagyonával helytállni tartozik.

A közkereseti társaság közös cégnév alatt működő kereskedelmi társaság, bár nem rendelkezett jogi személyiséggel, azonban cégneve alatt jogok szerzésére és kötelezettség vállalására volt jogosult és kötelezett. A jogok megszerzése és a kötelezettségek elvállalása mellett megillette a perlési jog, tehát pert kezdeményezett és magát a társaságot is perelni lehetett.²¹⁷

---

²¹⁶ADHGB 85. §: „Eine offene Handelsgesellschaft ist vorhanden, wenn zwei oder mehrere Personen eine Handelsgewerbe unter gemeinschaftlicher Firma betreiben und bei keinem der Gesellschafter die Beteiligung auf Vermögenseinlagen beschränkt ist.”

²¹⁷ADHGB 111. §: „Die Handelsgesellschaft kann unter ihrer Firma Rechte erwerben und Verbindlichkeiten eingehen, Eigenthum und andere dingliche Rechte an Grundstücken erwerben, vor Gericht klagen und verklagt werden.”

Ami a korabeli német jogi személyiség kérdését illeti, mindenképp említést érdemel, hogy a német jog elkülönítette egymástól a „societas” jellemvonásokkal rendelkező társaságokat, valamint a korporatív módon működőket. A „societas” típusú (személyegyesítő) társaságok nem rendelkeztek jogi személyiséggel, tehát a betéti részvénytársaság, a betéti társaság, és a közkereseti társaság nem rendelkeztek jogi személyiséggel. Ezzel szemben az úgynevezett korporatív típusú társaságok úgymint a részvénytársaság, a korlátolt felelősségű társaság, továbbá az ipari szövetkezet élvezték a jogi személyiség minden előnyét.²¹⁸

A közkereseti társaság működésének célja kezdetekkor meglehetősen korlátozott volt, hiszen csak kereskedelmi üzlet folytatására hozhatták létre, amely a kereskedelmi ügyletek iparszerű üzését jelentette. A korabeli szabályozás rendkívül körültekintően helyezi el ezeket az ügyleteket ADHGB negyedik könyvének első szakaszai között.²¹⁹

A közkereseti társaságot a fenti elhatárolások és jellemzők mellett leginkább az különböztette meg más kereskedelmi társaságtól, hogy a társaság tagjai „közkereseti társaság-specifikus” kötelezettséggel tartoztak a társaság irányába. Azaz egyetlen tag „részvételét” sem lehetett a vagyoni betét szolgáltatására korlátozni, mivel a tagoknak hozzájárulásukat, nem csak a vagyoni betét szolgáltatásában határozta meg a törvény, hanem munkával (személyes közreműködésükkel) is kötelesek voltak hozzájárulni a társaság működéséhez.

A jogi szabályozás e speciális módját a magyar kereskedelmi jogi szabályozás nem építi bele az 1875. évi XXXVII. törvénybe. A korabeli a magyar társasági jogi szabályozás az eltérő felelősségi megoldásokkal próbálta elhatárolni a közkereseti társaságot a szabályozott többi kereskedelmi társaságtól.²²⁰

A német szabályozás hatályba lépését követő néhány évtizedben a kereskedelmi társaságok legalapvetőbb fajtájává a közkereseti társaság válik. A közkereseti társaságban is megvan a német kereskedelmi társaságok két legalapvetőbb ismérve a kereskedelmi tevékenység és a

---

²¹⁸Goldschmidt L.: System des Handelsrechts mit Einschluss des Wechsel-, See- und Versicherungsrecht, Enke, 1892

²¹⁹Nagy F. (1909): A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Bt., Budapest

²²⁰Rácz L.: A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, 2011

közös cégnév, amelyeken felül az egyes társaságokat – a közkereseti társasággal kapcsolatban fent ismertetettekhez hasonlóan – speciális társasági jogi jellemvonások határolták el egymástól, ahogy azt a következő alfejezetekben sorra is veszi a dolgozat.

A közkereseti társaságra irányadó speciális szabályok sorából kiemelésért kiált az a jogi megoldás, amely szerint, abban az esetben, ha nem tudták bizonyítani azt, hogy két vagy több személy kereskedelmi ügyletet folytat közös cégnév alatt és ezt a tevékenységet megkezdte, továbbá hitelt érdemlően igazolni nem tudta, hogy e tevékenység folytatása céljából másfajta társaságot alapított volna, ez esetben automatikusan a közkereseti társaságra vonatkozó szabályokat rendelte alkalmazni e jogviszonyra harmadik személy vonatkozásában. A szabályozás ilyen szigorú volta leginkább a társaság tagjainak felelőssége miatt volt lényeges.²²¹

Ami az alapítási szabályokat illeti, ki kell emelni, hogy a közkereseti társaság megalapításához legalább két tag volt szükséges, akik a társaság megalapítása céljából – a korabeli és igen szemléletes szóhasználatból élve – egyezséget kötöttek egymással. A társasági szabályozás a tagok vonatkozásában nem szabta szűkre az alapítók személyét, ugyanis közkereseti társaságot alapíthatott: belföldi vagy külföldi, természetes vagy jogi személy.

Megengedő volt a szabályozás a tekintetben is, hogy semmilyen jogszabály nem határozta meg, hogy legfeljebb hány fővel működhet az adott kereskedelmi társaság, ennek ellenére a gyakorlatban a tagok száma igen korlátozott volt.²²² A közkereseti társaság tagjainak korlátozott száma e társaság jogi természetéből, valamint a tagok egymásért való felelősségéből adódott, amely a társasági tagok szoros kapcsolatát feltételezte. Nem véletlen, hogy a közkereseti társaságra irányadó szabályok között helyt kapott olyan rendelkezés is, hogy amennyiben bármely tag meghal, ezzel együtt a társaság is megszűnik.²²³

A társasági szerződés írásba foglalását a törvény nem kényszerítette ki, amiből az következik, hogy a társaság megalapításához elegendő volt a ráutaló magatartás, vagy a szóbeli

---

²²¹Nagy F.: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Bt, 1909

²²²Rácz L.: A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, 2011

²²³ADHGB 123§ 2. pont: „Die Gesellschaft wird aufgelöst durch den Tod eines der Gesellschafter, wenn nicht der Vertrag bestimmt, dass die Gesellschaft mit den Erben des Verstorbenen fortbestehen soll”

megegyezés.²²⁴ Azonban kötelezővé tették a tagok számára, hogy megállapodjanak a cégbejegyzéshez szükséges feltételekről, ezt követően pedig az illetékes bíróság cégjegyzékében nyilvántartásba kellett venni, mind ezt azért, hogy arról mindenki tudomást szerezhessen.²²⁵

A cégbejegyzés kérelem alapján történt, amelyhez az összes tag aláírása szükségszerű volt, mindemellett közjegyző által hitelesíteni is kellett az iratot. A kérelem magában foglalta a cégnevet, a székhelyet, a tagok nevét, a tagok lakóhelyét, illetve jogviszonyát, ezen felül a vagyoni hozzájárulások mértékét és a tevékenységi kört.²²⁶ A tagoknak bejelentési kötelezettségük volt²²⁷, ha bárminemű változás történt az előbb említett adatok bármelyikével. Abban az esetben, hogyha e – bejelentési – kötelezettségüknek nem tettek eleget, a kérdéses adatok nem bírtak joghatállyal, harmadik személlyel szemben.²²⁸

A törvényszékhez való bejelentéshez lényegében csak deklaratív hatály fűződött, és mivelhogy a társaság már azelőtt megkezdhette a működését mielőtt megtette volna a bejelentést²²⁹, szükségszerű volt valamely rendbüntetés alkalmazása.²³⁰

A vagyoni hozzájárulás mértékét a német jog nem határozta meg, így erről a tagok saját maguk a társasági szerződés megkötése alkalmával döntöttek, amely alapján megállapították az egyes tagok részesülésének arányát a nyereségből, továbbá hogy mekkora a rájuk eső rész a kötelezettségekből. Bizonyos mértékű vagyoni hozzájárulás, minden tag részéről kötelező

---

²²⁴ADHGB 85. §: „Zur Gültigkeit des Gesellschaftsvertrages bedarf es der schriftlichen Abfassung oder anderer Förmlichkeiten nicht.”

²²⁵ADHGB 86. §: „Die Errichtung einer offenen Handelsgesellschaft tritt im Verhältniss zu dritten Personen mit dem Zeitpunkte ein, in welchem die Errichtung der Gesellschaft in dass Handelsregister eingetragen ist, oder die Gesellschaft auch nur ihre Geschäfte begonnen hat.”

²²⁶Berecz Cs.: Társasági jog az Európai Közösségben, Trezor Kiadó, 1992

²²⁷ADHGB 87. §: „Wenn die Firma einer bestehenden Gesellschaft geändert oder der Sitz der Gesellschaft an einen anderen Ort verlegt wird, oder wenn neue Gesellschafter in dieselbe eintreten, oder wenn einem Gesellschafter die Befugniss, die Gesellschaft zu vertreten, nachträglich ertheilt, oder eine solche Befugniss aufgehoben wird, so sind diese Thatsachen bei dem Handelsgerichte Behufs der Eintragung in das Handelsregister anzumelden.”

²²⁸ADHGB 87. §: „Bei der Aenderung der Firma, bei der Verlegung des Sitzes der Gesellschaft und bei der Aufhebung der Vertretungsbefugnis richtet sich die Wirkung gegen Dritte in den Fällen der geschehenen oder der nicht geschehenen Eintragung und Bekanntmachung nach den Bestimmungen des Artikels 25.”

²²⁹ADHGB 110. §: „Die rechtliche Wirksamkeit einer offenen Handelsgesellschaft tritt im Verhältniss zu dritten Personen mit dem Zeitpunkte ein, in welchem die Errichtung der Gesellschaft in dass Handelsregister eingetragen ist, oder die Gesellschaft auch nur Ihre Geschäfte begonnen hat.”

²³⁰ADHGB 89. §: „Das Handelsgericht hat die Betheiligung zur Befolgung der vorstehende Anordnungen von Amtswegen durch Ordnungsstrafen anzuhalten.”

jellegű volt. Ez mutatja azt, hogy valamennyi tag rendelkezett bizonyos mértékű vagyoni hozzájárulással, tehát a közkereseti társaság már az alapításkor rendelkezett tőkével.²³¹

A vagyoni hozzájárulásból, illetve a társaság működése folyamán szerzett nyereségből állt a tulajdonközösség, vagyis a Gesamtheitseigentum.²³² (Tulajdonképpen a társaság akkor kezdte meg a működését, amikor a társasági szerződést követően az első ügyletet megkötötte.²³³).

Ami a tagok felelősségi viszonyait illeti fontos kiemelni, hogy a társaság tartozásaiért, a tagok a hitelezők felé közvetlenül, korlátlanul és egyetemlegesen voltak felelősek. Ennek köszönhetően valósult meg a társaság hitelképessége, ezen kívül a hitelezők védelme is egyben²³⁴. A társaság tagjainak felelősségét, az ADHGB-ben található közkereseti társaságra vonatkozó meghatározás, nem kulcsfontosságú jellemzőként emelte ki, viszont a későbbiekben erre is kitért a törvény.

A felelősség fogalma ebben az esetben azt jelenti, hogy a társasági tartozásokért valamint kötelezettségekért, egyetemlegesen és az összes vagyonnal köteles volt helytállni minden egyes tag, amiből az következik, hogy az ezzel ellentmondásos megegyezés érvénytelennek minősült.²³⁵ A társasági tartozásért való helytállási kötelezettséget harmadik személy irányába tilos volt korlátozni, de amennyiben mégis korlátozott felelősséggel szerettek volna társaságot létrehozni, akkor kénytelenek voltak egy másik társasági forma mellett dönteni.

Az egyetemleges felelősség a közösen folytatott kereskedésből fakadt, amely az egyes kereskedelmi társaságokra alkalmazhatónak bizonyult.²³⁶ Ez tulajdonképpen annyit jelent, hogy a hitelezőnek esélye volt bármely tagtól kérni a tartozás teljes összegét, majd ezután a tagok a társaság saját belső szabálya alapján számolhattak el egymással.

---

²³¹Rácz L.: A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, 2011

²³²Berecz Cs.: Társasági jog az Európai Közösségben, Trezor Kiadó, 1992

²³³F. Hahn: Commentar zum Allgemeinen Deutschen Handelsgesetzbuch, Druck und Verlag von Friedrich Vieweg und Sohn, 1863

²³⁴Sárközy T.: A magyar társasági jog Európában, HVG-ORAC Kiadó, 2001; Berecz Cs.: Társasági jog az Európai Közösségben, Trezor Kiadó, 1992

²³⁵ADHGB 112. §: "Die Gesellschafter haften für alle Verbindlichkeiten der Gesellschaft solidarisch und mit ihrem ganzen Vermögen. Eine entgegenstehende Verabredung hat gegen Dritte keine rechtliche Wirkung."

²³⁶ADHGB 280. §: „Wenn zwei oder mehrere Personen einem anderen gegenüber in einem Geschäft welches auf ihrer Seite ein Handelsgeschäft ist, gemeinschaftlich eine Verpflichtung eingegangen sind, so sind die als Solidarschuldner zu betrachten, sofern sich nicht aus der Uebereinkunft mit dem Gläubiger das Gegentheil ergibt."

A korlátlan és egyetemlegesség mellett, jelent volt még a feltétlen felelősség is, ami által a hitelezők választhattak, hogy a társasággal vagy annak tagjával szemben lépnek fel anélkül, hogy a társaságtól előzőleg igényelték volna a tartozás megfizetését.²³⁷ Diszpozitívan szabályozott az ADHGB abban a tekintetben, hogy lehetőséget adott a tagok számára, hogy felelősségük mértékét és arányát a törvénytől eltérően állapítsák meg.

Voltaképpen ki kell emelni, hogy a tagi felelősség létrejöttének történelmi szempontból nagy hordereje, kereskedelmi jogi értelemben történelmi jelentősége volt²³⁸.

3.11.2. A betéti társaság (Kommanditgesellschaft)

A betéti társaságokra²³⁹ vonatkozó előírásokat az ADHGB második könyve, második címének, első szakaszában találhatjuk. Az ADHGB betéti társaságai törvényi definíció szerint kereskedelmi társaságnak minősült, mégpedig az által, hogy közös név (Firma) alatt végeztek kereskedelmi tevékenységet úgy, hogy míg egy vagy több tag, más néven a kültagok

---

²³⁷F. Hahn: Kommentar zum Allgemeinen Deutschen Handelsgesetzbuch, Druck und Verlag von Friedrich Vieweg und Sohn, 1863

²³⁸ A tény, amely szerint a társaság tagjainak felelőssége, valamint jogai és kötelezettségei egyenlők voltak – ami azt is jelentette, hogy a tagok között nem tettek különbséget – feltételezhetően a közkereseti társaság jogi gyökeréből adódott. E jogi megoldás kialakulásának alapjait pedig a középkorban kell keresni, mivel a középkorban a családi és örökös közösségek azért jöttek létre, hogy a családfő halálát követően az apa által folytatott kereskedelmi tevékenységet részekre osztás nélkül vihessék tovább. (Helmut Coing: Handbuch der Quellen und Literatur der neuen europäischen Privatrechtsgeschichte, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1986)

²³⁹ Csupán a betéti társaság kialakulásának történelmi állomásai olyan szerteágazó területet ölelnek fel, amely maga alkalmas volna egy PhD értekezés elkészítésére, így ennek elemzésétől eltekintünk. Ugyanakkor úgy vélem, hogy egyetlen a betéti társasággal (is) foglalkozó munka sem nélkülözhet némi „betéti társasági történeti kitekintést”. Erre tekintettel csak azt szeretném röviden rögzíteni, hogy a betéti társaságok intézményének eredetére a mediterrán tengeri kereskedelemmel lehetünk rá. A középkorban nem volt lehetséges, hogy valaki egymaga építsen hajót a saját számlájára, mivel a hajóépítést egyetlen személy finanszírozni és kivitelezni aligha tudta volna, így a hajótulajdon egyben társulatulajdon is lett/volt. Létrehoztak egy társaságot a hajótulajdonossal, a kapitánnyal, a legénységgel, illetve a kereskedőkkel együtt, és áruikat magukkal vitték. Itt a közös kockázatvállalás volt jelen, a társaság tagjainak szerepe differenciálttá vált. Idővel azonban már a kereskedő is kikötően maradt. Funkciója pedig csak annyiban volt jelentős, hogy pénzt, és bizonyos összegnek megfelelő árut adott az utazó tagnak, vagyis a sociusnak. A mediterrán tengeri kereskedelmi gyökereket támasztja alá az is, hogy a kisebb kockázat, továbbá a nagyobb veszélyek hiánya miatt, csak sokkal később keletkeztek társaságok a szárazföldön. A Hanza-kereskedelem, amely csak kisebb rizikóval járt, ott hajóra szállt a tőkés kereskedő is, így a társaság tagjainak szerepei nem differenciálódtak. (M. Weber: Gazdaságtörténet, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1979; Kecskés L.: Polgári jog, Dialóg Campus Kiadó, 2007) A betéti társaságoknak Magyarországon is nagy hagyománya van. Ehhez a társasághoz kapcsolódó előírásokra már az 1875. évi XXXVII. Kereskedelmi Törvényünkben is rálehetünk. Hazánkban a német „Kommanditgesellschaft” szolgált mintául, e társaság átültetésével került be a törvénykönyvbe.

(Kommanditist) vagyoni betétjükkel vettek részt a társaság működésében, addig a többi tag (Komplementär), akik személyes felelősséggel tartoztak, nem estek ilyen korlátozás alá.²⁴⁰

Ami az alapítás szabályait illeti, a törvény minimum két tagban határozta meg a betéti társaság alapítóinak számát, amely két tag lehetett természetes valamint jogi személy is. A betéti társaság egyik tagja, a kültag korlátozottan mindössze vagyoni betétjével járult hozzá a társaság működéséhez, ezzel ellentétben a másik tag a beltág személyesen volt (magánvagyonával is) felelős.²⁴¹

Akár az eddig említett néhány jellemző alapján is körvonalazható a betéti társaság „vegyes társasági jellege”. Vegyes társaság volt a betéti társaság abban a tekintetben, hogy a közkereseti társaságra vonatkozó szabályokat kellett alkalmazni a személyesen felelős tagokra, ugyanakkor a korlátozott felelősséggel rendelkező kültagok egy külön csoportot alkottak, akár csak a korabeli német jog által szabályozott csendes társaság tagjai. Mindezek alapján akár azt is mondhatjuk, hogy ebből a szempontból a betéti társaság a csendes társaság és a közkereseti társaság között helyezkedett el „félúton”.

A betéti társaság egyszerű kereskedelmi társaság voltát az is alátámasztja, hogy az ADHGB külön szabályozta ugyan a betéti társaságot, ugyanakkor csupán huszonkét szakaszt szentelt neki. A rövid szabályozás oka részben a társaság egyszerű voltában, részben pedig a közkereseti társasággal való nagyfokú hasonlóságban gyökerezett. Éppen ez a hasonlóság teremti meg a jogalkotó számára a (közkereseti társaságra) visszautaló szabályozás lehetőségét. Hasonlóan a ma hatályos szabályozáshoz ez annyit jelentett, hogy amennyiben a törvény másként nem rendelkezett, a Német Kereskedelmi Törvény közkereseti társaságra irányadó rendelkezéseit kellett a betéti társaságra alkalmazni.²⁴²

---

²⁴⁰ADHGB 150.§ első bek.: „Einen Kommanditgesellschaft ist vorhanden, wenn bei einem unter einer gemeinschaftlichen Firma betriebenen Handelsgewerbe ein oder mehrere Gesellschafter sich nur mit Vermögenseinlagen betheiligen (Kommanditisten), während bei einem oder mehreren Gesellschaftern die Betheiligung nicht in dieser Weise beschränkt ist (persönlich haftende Gesellschafter).”

²⁴¹Helmut Coing: Handbuch der Quellen und Literatur der neuen europäischen Privatrechtsgeschichte, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1986

²⁴²ADHGB 150. § második bek.: „Sind mehrere persönlich haftende Gesellschafter vorhanden, so ist in Ansehung ihrer die Gesellschaft eine offene Gesellschaft.”; Miskolczi Bodnár P.: Európai társasági jog, KJK-KERSZÖV, 2004

Ahogy a közkereseti társaság, úgy a betéti társaság sem rendelkezett jogi személyiséggel, ugyanakkor önálló jogalanyiséggel bírt, amiből pedig az következett, hogy saját cége alatt jogokat szerezhetett, kötelezettségeket vállalhatott, ingatlan és ingó dologgal rendelkezhetett, továbbá perelhető volt és a társaság maga is pert kezdeményezhetett.²⁴³

A betéti társaság megalapításához – hasonlóan a közkereseti társasághoz – társasági szerződés volt szükséges. A társasági szerződés írásba foglalását az ADHGB – a porosz tervezettől eltérően – nem tette ugyan kötelezővé²⁴⁴, ugyanakkor kizárta a ráutaló magatartással történő alapítás lehetőségét is, hiszen a kültagoknak vagyoni betétjük mértékét, valamint a felelősségük korlátozását is meg kellett valami módon jelölniük.²⁴⁵

A közkereseti társaság tagjainak bejelentési kötelezettségén túl a beltagoknak a kereskedelmi törvényszékhez be kellett jelenteniük²⁴⁶ azt, hogy az adott betéti társaság vonatkozásában kik a személyesen felelős tagok, továbbá meg kellett jelölniük a kültagokat és ezzel együtt a kültagok vagyoni betétjének mértékét is²⁴⁷; továbbá bejelentési kötelezettséggel terhelt volt az adatokban bekövetkezett változás is.²⁴⁸

Ugyancsak a közkereseti társasághoz hasonlóan, harmadik személy irányába akkor minősült létrejötnek egy betéti társaság, amikor megkezdte tevékenységét.²⁴⁹ Amennyiben a társaság a törvényszéki bejegyzés előtt kezdte meg tevékenységét, a kültag egészen a bejegyzés időpontjáig korlátlanul felelt a tartozásokért, tekintettel arra, hogy a harmadik személy nem rendelkezett információval a kültag korlátozott felelősségéről valamint annak mértékéről. Ez

---

²⁴³ADHGB 164. §: „Die Kommanditgesellschaft kann unter ihrer Firma Rechte erwerben und Verbindlichkeiten eingehen, Eigenthum und andere dingliche Rechte an Grundstücken erwerben, vor Gericht klagen und verklagt werden. Ihr ordentlicher Gerichtsstand ist bei dem Gericht, in dessen Bezirk sie ihren Sitz hat.”

²⁴⁴ADHGB 150. § haramdik bek.: ”Zur Gültigkeit des Gesellschaftsvertrages bedarf es der schriftlichen Abfassung nicht.”

²⁴⁵Nagy F.: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Bt, 1909

²⁴⁶ADHGB 154. §: „Das Handelsgericht hat die persönlich haftenden Gesellschafter zur Befolgung der in den Artikeln 151. 152. und 153. enthaltenen Vorschriften von Amtswegen durch Ordnungsstrafen anzuhalten.”

²⁴⁷ADHGB 151. § második bek. 4. pont: „Die Anmeldung muss enthalten: (...)den Betrag der Vermögenseinlage jedes Kommanditisten.”

²⁴⁸ADHGB 155. §: ”Wenn die firma einer bestehenden Kommanditgesellschaft geändert oder der Sitz der Gesellschaft an einem anderen Ort verlegt wird, so sind diese Thatfachen von sämmtlichen Gesellschaftern in der durch Artikel 151. bestimmten Weise Behufs der Eintragung in das Handelsregister anzumelden.”

²⁴⁹ADHGB 163. § első mondat: ”Im Verhältniss zu dritten Personen tritt die rechtliche Wirksamkeit einer Kommanditgesellschaft mit dem Zeitpunkt ein, in welchem die Errichtung der Gesellschaft bei dem Handelsgericht, in dessen Bezirk die Gesellschaft seinen Sitz hat, in das Handelsregister eingetragen ist, oder die Gesellschaft auch nur ihre Geschäfte begonnen hat.”

alól kivételt jelentett az, ha a harmadik személy a korlátozott felelősségről (bizonyíthatóan) tudomással bírt.²⁵⁰

Valójában a felelősségi viszonyrendszer különböztette meg egymástól a közkereseti társaságot és a betéti társaságot. Ha objektíven szemléljük a két társasági formát, akkor láthatjuk, hogy a beltágok felelőssége hasonlóképpen alakult a közkereseti társaság tagjainak felelősségéhez: korlátlan és egyetemleges volt. Ezzel ellentétben a kültagok felelőssége egyetemleges ugyan a beltágokkal, azonban korlátozott a vagyoni betétjük mértékéig, tehát csak mennyiségileg tért el a kültag valamint a beltág felelőssége. Ez azt jelentette, hogy a kültag, a hitelezők és a társaság felé sem volt köteles kifizetni a betétje összegét meghaladó veszteséget.²⁵¹

Abban az esetben, amikor a beltág a vagyoni betétje teljes összegét a társaság rendelkezésére bocsátotta, ezzel szabadult a személyes felelőssége alól a továbbiakban. Ha azonban csak részben vagy egyáltalán nem tette ezt meg, úgy köteles volt a magánvagyonával felelni a fennmaradó rész erejéig.²⁵²

A megkülönböztetett felelősség a tagok társaságban betöltött szerepének a megkülönböztetését is eredményezte, hiszen miközben a betéteseket illetve a személyesen felelős tagokat azonos szavazati jog illetve meg a tagok gyűlésén, aközben üzletvezetésre a korlátolt felelősségű tag nem volt jogosult. Az ügyvezetés analógiájára szabályozta a törvény a képviselőlet rendjét is, ugyanis a képviselőleti jogot harmadik személlyel szemben is csak a személyesen felelős tagok gyakorolhatták. Éppen ezért írta elő a törvény azt is, hogy a cégnévben szerepelnie kellett egy személyesen felelős tag nevének.²⁵³

Mindent egybevetve megállapítható, hogy a beltág munkájával, a kültag pedig tőkéjével járult hozzá a társaság működéséhez. Ezen főszabály ellenére a törvény természetesen nem zárta ki azt sem, hogy a beltágok is rendelkezésre bocsássanak némi tőkét a társaság részére, illetve

---

²⁵⁰ADHGB 163. § harmadik mondat: „Hat die Gesellschaft vor der Eintragung ihre Geschäfte begonnen, so haftet jeder Kommanditist dritten Personen für die bis zur Eintragung entstandenen Verbindlichkeiten der Gesellschaft gleich einem persönlich haftenden Gesellschafter, wenn er nicht beweist, dass denselben seine beschränkte Beteiligung bei der Gesellschaft bekannt war.”

²⁵¹ADHGB 161. § második mondat: „Jedoch nimmt ein Kommanditist an dem Verluste nur bis zum Betrage seiner eingezahlten oder rückständigen Einlage Antheil.”

²⁵²F. Hahn: Kommentar zum Allgemeinen Deutschen Handelsgesetzbuch, Druck und Verlag von Friedrich Vieweg und Sohn, 1863

²⁵³Miskolczi Bodnár P.: Európai társasági jog, KJK- KERSZÖV, 2004

megengedő volt a tekintetben is, hogy a kültagok részt vehessenek személyesen a társaság munkájában, ugyanakkor a kültagok nem voltak jogosultak a társaság ügyvitelére.²⁵⁴

Nem szólhattak bele továbbá a beltagok gazdálkodási körébe tartozó, társaság célját megvalósító üzletvezetési tevékenységbe sem²⁵⁵, csupán az éves mérlegről kaphattak másolatot és ellenőrizhették annak helyességét a könyvvizetés és a társaság iratai alapján.²⁵⁶ (Ennek következtében persze nem kellett, hogy a kültagokra is vonatkozzon a közkereseti társaság tagjaira és a betéti társaság beltagjaira vonatkozó versenytilalmi rendelkezés.²⁵⁷)

Már az ADHGB rendelkezései ismerték a mai apport fogalmának előzményét, a törvény ugyanis úgy rendelkezett, hogy a kültagok vagyoni betétje lehet pénz vagy akár ingó, illetve ingatlan dolog, igaz ez utóbbi esetben szükség volt a dolog pénzben történő meghatározására.²⁵⁸ A törvény nem írt elő szabályokat a tekintetben, hogy a kültagnak milyen mértékben, és mikor kellett a vagyoni betétjét rendelkezésre bocsátania. Viszont abban az esetben, ha azt nem vagy csak részben nyújtotta át, a kültag egyetemleges felelőssége miatt a hitelező igényelhetette az át nem adott rész erejéig a kültagtól a tartozást.²⁵⁹

Természetesen a korlátozott felelősség alóli kivételt is szabályozta a törvény a kültagok vonatkozásában: ha az általános szabályok ellenére a kültag cégvezetőként vagy meghatalmazottként a társaság képviselőjeként járt el úgy hogy a harmadik személy az ő kültagi minőségéről tudomással nem bírt, az így kötött ügyletek esetében személyesen felelős tagnak minősült.²⁶⁰

---

²⁵⁴ADHGB 158. § második bek.: „Ein Kommanditist ist zur Führung der Geschäfte der Gesellschaft weder berechtigt noch verpflichtet”; ADHGB 167. § első bek.: „Die Kommanditgesellschaft wird durch die persönlich haftenden Gesellschafter berechtigt und verpflichtet; sie wird durch dieselben vor Gericht vertreten.”

²⁵⁵ADHGB 158. § harmadik bek.: „Er kann gegen die Vornahme einer Handlung der Geschäftsführung durch die persönlich haftenden Gesellschafter Widerspruch nicht erheben.”

²⁵⁶ADHGB 160. § első bek.: „Jeder Kommanditist ist berechtigt, die abschriftliche Mittheilung der jährlichen Bilanz zu verlangen und die Richtigkeit derselben unter Einsicht der Bücher und Papiere zu prüfen.”

²⁵⁷ADHGB 159. §: „Ein Kommanditist darf ohne Genehmigung der anderen Gesellschafter in dem Handelszweig der Gesellschaft für eigene oder fremde Rechnung Geschäfte machen und an einer andren gleichartigen Handelsgesellschaft als offener Gesellschafter Theil nehmen.”

²⁵⁸Rácz L.: A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, 2011

²⁵⁹ADHGB 165. § első mondat: „Für die Verbindlichkeiten der Gesellschaft haftet der Kommanditist nur mit der Einlage und, soweit diese nicht eingezahlt ist, mit dem versprochenen Betrage.”

²⁶⁰ADHGB 167. §: „Der Name eines Kommanditist, welcher für die Gesellschaft Geschäfte schliesst, ohne ausdrücklich zu erklären, dass er nur als Prokurist oder als Bevollmächtigter handle, ist aus diesen Geschäften gleich einem persönlich haftenden Gesellschafter verpflichtet.”

3.11.3. A csendes társaság (stille Gesellschaft)

A német kereskedelmi jogi fejlődés során elsőként ADHGB tett különbséget a csendes társaság²⁶¹ és a betéti társaság között. Az ADHGB-t megelőzően e társaságok gyakorlatilag összeolvadtak, mivel a két társasági forma célja lényegében ugyanaz volt, mégpedig az, hogy a „külső személyek” csak a rendelkezésre bocsátott tőke mértékéig tartoztak felelősséggel a társaság tartozásaiért, azaz vagyoni szolgáltatásuk teljesítésével mentesüljenek a társasági tartozásokért való helytállás kötelezettsége alól (illetve csendes társasági forma esetén, személye, a „csendes társi minőség” a külső társasági viszonyok „elől rejtve marad”).²⁶²

Tovább megy a szabályozás²⁶³ konkretizálása tekintetében a Handelsgesetzbuch, amikor rögzíti, hogy a csendes társaság olyan társaság, amely „esetében egy személy járul hozzá vagyoni betéttel az üzlethez, úgy hogy közben a társaság kifelé, mint társas vállalkozás nem jelenik meg. A csendes társaság egy tipikus belső társaság, melyben a csendestárs nem jelenik meg a külső társasági viszonyokban. A társaság nem rendelkezik cégnévvel és vagyonnal sem, illetőleg harmadik személy felé is csak a kereskedőt kell az üzlet tulajdonosának tekinteni”.²⁶⁴

Ami a társasági szerződésre irányadó előírásokat illeti, csak egyetlen gondolat erejéig szeretnék kitérni arra, hogy a fent tárgyalt társaságokhoz hasonlóan a csendes társaság alapítási feltételeként sem határozta meg a törvény a szerződés írásba foglalásának kötelezettségét. A társasági szerződés tartalmát a felek szabad belátásuk szerint határozhatták meg.

---

²⁶¹ A csendes társasági fejlődés történetének bemutatása – a betéti társaság kialakulásához hasonlóan – szétfeszítené e dolgozat szűkre szabott kereteit, éppen ezért csak jelezni szeretném, hogy e társasági forma a középkori hajókölcsonból fejlődött, mégpedig azért, mert a tőkeerős feudális nagyuraknak a jelentős bevétel reményében, csak vagyonukkal járultak hozzá a kereskedelmi flotta felszereléséhez kikerülve így azt, hogy nevüknek szerepelnie kelljen a vállalkozásban.

²⁶² Sárközy T.: A magyar társasági jog Európában, HVG-ORAC Kiadó, 2001

²⁶³ A korábbi szabályozás szerint csendes társaság akkor jött létre, ha valaki egy kereskedelmi vállalkozáshoz vagyont bocsátott rendelkezésre, mely alapján részesedett a nyereségből és a veszteségből. E társaságot társasági szerződéssel hozták létre, mely csak a belső jogviszonyban hatályos, formátlan szerződés. A kereskedelmi nyilvántartásba sem volt kötelező bevezetni a társaságot. (Sárközy T.: A magyar társasági jog Európában, HVG-ORAC kiadó, 2001)

²⁶⁴ Miskolczi Bodnár P.: Európai társasági jog, KJK- KERSZÖV, 2004

A társasági szerződés kizárhatta a csendestárs veszteségviselési kötelezettségét, de tiltotta a törvény a csendestárs a nyereségből való részesedési jogának kizárását.²⁶⁵ Szintén a betéti társaság kültagjához hasonlóan rendelkezett a törvény arról, hogy a csendestárs (stille Gesellschafter) fő szabály szerint nem vehetett részt az ügyvezetésben. A társaság megalapítását követő vagyoni viszonyok tekintetében pedig egészen speciális megoldást alkalmazva a csendestárs által rendelkezésre bocsátott vagyon tulajdonosaként a beltagot nevesítette a törvény.

A fenti szabályozással összhangban differenciált az ADHGB a tagok között az alábbiak szerint is: a csendestárs halála esetén a társaság működése szempontjából nem történt változás, ellenben a beltag halála, csődje, vagy akár cselekvőképességének elvesztése a csendes társaság megszűnéséhez vezetett.

Ahogy a betéti társaság esetében, úgy a csendes társaságnál is a felelősségi viszonyokban rejlik e társasági forma előnye, hiszen a kültag felelőssége a vagyoni hozzájárulás mértékére volt korlátozva, de jogügyleti meghatalmazással jogosult volt a társaság ügyvitelére, jogügyletek megkötésére, azaz csak a beltagnak volt személyes kockázata. Ugyanakkor a betéti társaság kültagjával ellentétben a csendestársnak lehetősége volt arra, hogy csőd esetén hitelezőként fellépjen.²⁶⁶

3.12. Német tőkeegyesítő kereskedelmi társaságok

3.12.1. A részvénytársaság (Aktiengesellschaft)

A jogszabályban rögzített részvénytársasági forma ismertetését megelőzően ki kell emelni, hogy a kodifikációt megelőzően részvénytársaságot²⁶⁷ csak uralkodói vagy kormányzati

---

²⁶⁵ Miskolczi Bodnár P.: Európai társasági jog, KJK- KERSZÖV , 2004

²⁶⁶ Sárközy T.: A magyar társasági jog Európában, HVG-ORAC kiadó, 2001

²⁶⁷ A német részvénytársasági jog kialakulásával kapcsolatban Karl Lehmann rendkívül szerteágazó kutatásokat folytatott, amelynek eredményeképpen megállapította, hogy a részvénytársasági jog megjelenése már a XVII. századi kolóniák létesítésére irányuló társaságok kialakulásával megkezdődött. Német területeken a különböző szövetségek is a részvénytársaságok elődeinek tekinthetők (továbbá a tőketársaságok és a házi szövetségek is). A kora újkori Németországban a kereskedelmi társaságok megjelenésének eredményeként alakult ki a német társasági jog; II. Frigyes 1772-ben hozta létre az Állami Bankot, amelyet Tengeri Kereskedelmi Társaságnak neveztek (jellemző, hogy eredetileg kereskedelmi vállalkozás volt, majd később fejlődött bankházzá). Ausztriában az egyik legkorábbi részvénytársaság a Nemzeti Bank volt, melyet 1816-ban alapítottak. A bécsi

privilegiummal lehetett alapítani, aminek oka éppen abban rejlett, hogy nem volt e társági formára vonatkozó általános jogi előírás. Hangsúlyozni szükséges továbbá, hogy a Code de Commerce e vonatkozásban is milyen jelentős hatással volt a német szabályozásra: azáltal, hogy bevezették a francia szabályozáshoz hasonló engedélyezési (koncessziós) rendszert. Ez a megoldás ugyanis sokkal nagyobb szabadságot és rugalmasságot tett lehetővé azáltal, hogy uralkodói alapítólevél már nem, hanem csupán kormányzati jóváhagyás volt szükséges a társaság létrehozásához.

Nem véletlen, hogy a „XIX. század elejére minden kontinentális törvényhozás magáévá tette ezt a megoldást. Az évek során az engedélyező hatóságok kidolgoztak bizonyos alapelveket, amelyek később normatív szabályokként szolgáltak. Ezek alapján döntötték el, hogy engedélyezik-e az adott társaság megalapítását vagy sem. Majd a részvénytársaságok alapításának további fejlődésével megszüntették az engedélyezési rendszert és bevezették a normatív alapítást. Végül az ADHGB egy olyan rendszert fogadott el, amelyben főszabályként állami engedélyezéshez kötötte a részvénytársaságok alapítását, azonban lehetővé tette, hogy az egyes tartományok saját törvényeikkel ettől eltérjenek”.²⁶⁸

Az ADHGB a részvénytársaságot²⁶⁹ olyan kereskedelmi társaságként szabályozta, amelynek valamennyi tagja csak betétjével vehet részt a társaságban, a társaság kötelezettségeiért való

Kereskedelmi Kölcsön- és Váltóbank privilegiumot kapott II. Józseftől 25 évre. A társasági szerződése tartalmazta az Actien-fond, valamint az Actionaires kifejezést, valamint előírták, hogy a részvények névre szólóak legyenek. Mindezek egyértelműen a részvénytársaságok jellemzőire utaltak. Hagyományos személyegyesítő társaságnak minősült, hiszen szerződésmódosítás esetén új szerződést kellett kötni, illetőleg bármely tag halálával a társaság megszűnt volna. (Sándor I.: A társasági jog története Nyugat-Európában, KJK-Kerszöv Kiadó Kft., 2005)

²⁶⁸Rácz L.: A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, 2011

²⁶⁹ A részvénytársaságok legkorábbi szabályozásának a porosz törvényt tekintik. Az egységes Németországra vonatkozóan az ADHGB, illetve az 1870-ben megjelent részvénytársasági novella tartalmazott szabályokat. Jelentősége volt még az 1884-es törvénynek a betéti részvénytársaságokról, valamint az 1923-as „Arany Mérleg” törvénynek. (Sándor I.: A társasági jog története Nyugat-Európában, KJK-Kerszöv Kiadó, 2005) A részvénytársasági jogot Németországban 1937-ig a Handelsgesetzbuch szabályozta. 1930-ban két társasági jogi törvénytervezet készült, majd pedig 1931 júliusában és szeptemberében szükségrendeletet alkottak, amellyel kisebb reformot hajtottak végre főként a bankok felügyeletével összefüggésben. A gazdasági válság következtében a felügyelőbizottság, valamint az igazgatóság felelősségét megerősítették, illetőleg a saját részvények szerzését is korlátozták. Nyilvánvalóvá vált, hogy szükség van egy újabb reformra. Így az Akademie für Deutsches Recht felállított egy részvénytársasági bizottságot, amely jelentéseket készített. Ez alapján az Igazságügyi Minisztérium kidolgozott egy új tervezet, melyet elfogadtak és 1937. október 1-jén hatályba léptettek. (Sárközy T.: A magyar társasági jog Európában, HVG-ORAC Kiadó, 2001)

felelősségvállalás nélkül.²⁷⁰ Rögzítette továbbá, hogy a társaság alaptőkéje részvényekből állt, melyek lehettek bemutatóra vagy névre szólóak.²⁷¹ A bemutatóra szóló részvény vonatkozásában a névérték megfizetésének kötelezettségét írta elő a részvények kibocsátásának feltételeként.²⁷²

Ami a részvényre²⁷³ vonatkozó speciális és mögöttes szabályokat illeti magát a részvényt a tagok vagyoni hozzájárulás fejében biztosított értékpapírként határozta meg, ezzel együtt meghatározta, hogy a részvény megtestesíti a társaságban való részvétellel kapcsolatos jogokat és kötelezettségeket.²⁷⁴ Tekintettel arra, hogy a részvény értékpapírnak minősült, lehetséges volt az egyoldalú átruházása is.²⁷⁵

Mindezekre figyelemmel a részvénytársaság már tőkeegyesítő társaságnak minősült, amelynek középpontjában a tagok részvényeiből létrejött alaptőke (Grundkapital) állt, ami a részvények számának és névértékének szorzatából tevődött össze. Ez biztosította a hitelezők igényeinek kielégítése tekintetében a fedezetet, amelyre szükség is volt a részvényesek korlátozott felelőssége okán.²⁷⁶

Ami az alaptőkét illeti meg kell jegyezni, hogy az alaptőke nem volt egyenlő a társasági vagyonnal, ugyanis az a társaság működésének függvényében több vagy kevesebb is lehetett az alaptőkénél.²⁷⁷ „Így megállapíthatjuk, hogy a részvénytársaság esetében nem a közös cég,

---

²⁷⁰ADHGB 207. § első bek.: „Eine Handelsgesellschaft ist eine Aktiengesellschaft, wenn sich die sämmtlichen Gesellschafter nur mit Einlagen betheiligen, ohne persönlich für die Verbindlichkeiten der Gesellschaft zu haften.”

²⁷¹ADHGB 207. § „Das Gesellschaftskapital wird in Aktien oder auch in Aktienantheile zerlegt. Die Aktien oder Aktienantheile untheilbar. Dieselben können auf Inhaber oder auf Namen lauten.”

²⁷²ADHGB 222. § 1. pont: „Wenn die Aktien oder Aktienantheile auf Inhaber gestellt werden, so kommen folgende Grundsätze zur Anwendung: die Ausgabe der Aktien darf vor Einzahlung des ganzen Nominalbetrages derselben nicht erfolgen ; ebenso wenig dürfen über die geleisteten Partialzahlungen Promessen oder Interimsscheine, welche auf Inhaber lauten, ausgestellt werden.”

²⁷³ Érdekesség, hogy a részvények minimális értékét az ADHGB nem határozta meg, ezt csak az 1884. évi második részvéynovella írta elő, mely ezer márkában rögzítette a részvények minimális értékét.

²⁷⁴ADHGB 216. § első bek.: „Jeder Aktionair hat einen verhältnißmäßigen Antheil an dem Vermögen der Gesellschaft.”

²⁷⁵ADHGB 223. § első mondat: „Wenn die Aktien auf Namen lauten, so kommen die bei der Kommanditgesellschaft auf Aktien gegebenen Bestimmungen über die Eintragung der Aktien in das Aktienbuch der Gesellschaft und über die Uebertragung derselben auf Andere (Artikel 182. 183.) auch hier zur Anwendung.”

²⁷⁶Rácz L.: A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, 2011

²⁷⁷Nagy F.: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Bt, 1909

hanem az alaptőke volt meghatározó, mely nem a tagok különvagyonát, hanem a társaság saját vagyonát jelentette”.²⁷⁸

Jogképességgel rendelkezett és jogi személynek minősült a részvénytársaság, ami annyit feltétlenül jelentett, hogy önállóan szerzethetett jogokat, vállalhatott kötelezettségeket²⁷⁹, perelhetett és perelhető is volt saját neve alatt (továbbá ingatlantulajdona is lehetett).²⁸⁰

„E társasági formánál már nem volt az a követelmény, hogy csak kereskedelmi üzlet folytatására hozhatták létre, azonban a definícióban szerepelt még a kereskedelmi jelleg. Az 1870. évi részvénytársasági törvény mondja ki, hogy a részvénytársaság is kereskedelmi társaság, mely nem kereskedelmi tevékenység folytatására jön létre”.²⁸¹

Mivel a személyegyesítő kereskedelmi társaságoknál az ADHGB előírta a társasági szerződés szükségességét az egyes társaságok megalapításához, nyilván való, hogy egy szervezettebb, tőkeerősebb és bonyolultabb társaságnál is rögzítette a társasági szerződés szükségességét; rögzített továbbá annak elfogadására, bírósági vagy közjegyzői okiratba foglalására, valamint állami jóváhagyására vonatkozó rendelkezéseket is.²⁸²

Az „alap adatokon” kívül a társasági szerződés tartalmazta az alaptőke összegét, a részvények névértékét, részvények számát és típusát, a közgyűlés összehívásának módját, az igazgatóság felállításának szabályait részvényesek szavazati jogát, azon tárgyköröket, amelyekhez szükséges volt a minősített többségre, valamint a társasági közlemények alakszerűségi követelményeit és helyét.²⁸³ „Az alapszabályban (Satzung) lévő hiányosság nem akadályozta

---

²⁷⁸Rácz L.: A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, 2011

²⁷⁹ A részvények oszthatatlansága értelmében a tulajdonosok jogait és kötelezettségeit csak közösen gyakorolhatták.

²⁸⁰ADHGB 223. § első mondat: „Die Aktiengesellschaft als solche hat selbstständig ihre Rechten und Pflichten; sie kann Eigenthum oder andere dingliche Rechte an Grundstücken erwerben; sie kann vor Gericht klagen und verklagt werden.”

²⁸¹Rácz L.: A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, 2011

²⁸²ADHGB 208. §: „Aktiengesellschaften können nur mit staatlicher Genehmigung errichtet werden. Ueber die Errichtung und den Inhalt des Gesellschaftsvertrages (Statutes) muß eine gerichtliche oder notarielle Urkunde aufgenommen werden.”

²⁸³ADHGB 209. § 4,5,7,8,9,10,11 pontok: Der Gesellschaftsvertrag, dessen Genehmigung erfolgen soll, muß insbesondere bestimmen (...)die Höhe des Grundkapitals und der einzelnen Aktien oder Aktientheile; die Eigenschaft der Aktien, ob sie auf Inhaber oder auf Namen gestellt werden sollen, ingleichen die in etwa bestimmte Zahl der einen und der anderen Art, sowie die etwa zugelassene Umwandlung derselben; die Art der Bestellung und Zusammensetzung des Vorstandes und die Formen für die Legitimation der Mitglieder desselben und der Beamten der Gesellschaft; die Form, in welcher die Zusammenberufung der Aktionaire geschieht; die

meg a társaság létrejöttét, ha létezett olyan alapszabály, amely a részvénytársaság definíciójának megfelelt. (Azonban ezekre a hiányosságra hivatkozva nem lehetett megszüntetni a társaságot.)²⁸⁴

A törvény egyetlen személy számára is megnyitotta a részvénytársaság alapításának lehetőségét, ugyanakkor a gyakorlat az volt, hogy többen alapítottak részvénytársaságot. A részvénytársaság székhelye és fióktelepe szerint illetékes kereskedelmi törvényszékhez kellett benyújtani a társasági szerződést, az állami jóváhagyást igazoló okiratot, valamint az adatokon történt változás esetén is ugyanez kötelező volt.²⁸⁵

A részvénytársaság megalapításának pillanatában nem volt kötelező a részvények teljes összegének a kifizetése, a törvény beírta azzal, ha az alapítók a részvény névértékének negyven százalékát megfizették, ezzel elkerülve, hogy a társaság túlságosan merész üzletvezetésbe kezdjen.²⁸⁶ Voltaképpen a nyilvántartásba vétellel jött létre a részvénytársaság; ha valaki ezt megelőzően eljárta a társaság nevében, ebben az esetben köteles volt korlátlan és egyetemleges felelősséget vállalni tetteiért.²⁸⁷

A felelősségi viszonyok vonatkozásában lényeges, hogy a részvényesek felelőssége egyetemleges és korlátozott volt a társaság tartozásaiért, amely tekintetben felelősség korlátozottsága – hasonlóan a betéti társaság kültagjának felelősségéhez – a részvények névértékében való korlátozottságot jelentett.²⁸⁸ Ezzel teremtette meg a szabályozás annak lehetőségét, hogy több olyan személy, aki nem ismerte egymást kisebb kockázatot vállalva

---

Bedingung des Stimmrechts der Aktionäre und die Form, in welcher dasselbe ausgeübt wird; die Gegenstände, über welche nicht schon durch einfache Stimmenmehrheit der auf Zusammenberufung erschienenen Aktionäre, sondern nur durch eine größere Stimmenmehrheit oder nach anderen Erfordernissen Beschluß gefaßt werden kann; die Form, in welcher die von der Gesellschaft ausgehenden Bekanntmachungen erfolgen, sowie die öffentlichen Blätter, in welche dieselben aufzunehmen sind.”

²⁸⁴Rácz L.: A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, 2011

²⁸⁵ADHGB 214. § első, második bek: „Jeder Beschluß der Generalversammlung, welcher die Fortsetzung der Gesellschaft oder eine Abänderung der Bestimmungen des Gesellschaftsvertrages zum Gegenstande hat bedarf zu seiner Gültigkeit der notariellen oder gerichtlichen Beurkundung, sowie der staatlichen Genehmigung. Ein solcher Beschluß und die Genehmigungsurkunde müssen in gleicher Weise wie der ursprüngliche Vertrag in das Handelsregister eingetragen und im Auszug veröffentlicht werden.”

²⁸⁶ADHGB 222. § 2. pont: „Der Zeichner der Aktie ist für die Einzahlung von vierzig Prozent des Nominalbetrages der Aktie unbedingt verhaftet”

²⁸⁷ADHGB 211. § : „Vor erfolgter Genehmigung und Eintragung in das Handelsregister besteht die Aktiengesellschaft als solche nicht. Wenn vor erfolgter Genehmigung und Eintragung in das Handelsregister im Namen der Gesellschaft gehandelt worden ist, so haften die Handelnden persönlich und solidarisch.”

²⁸⁸ADHGB 219. §: „Der Aktionär ist nicht schuldig, zu den Zwecken der Gesellschaft und zur Erfüllung ihrer Verbindlichkeiten mehr beizutragen, als den für die Aktie statutenmäßig zu leitenden Betrag.”

vehessen részt e társaságban. Igazság szerint a részvénytársaság valamennyi részvényesének (tagjának) ilyen módon korlátozott felelőssége különböztette meg a társaságot igazán a többi társasági formától. Különbség mutatkozott továbbá a részvénytársaság közvetett felelőssége vonatkozásában is, hiszen a részvényesek ellen a hitelezők nem fordulhattak közvetlenül, mert a részvények be nem fizetett részét csak a társaság követelhetette.

„Eszerint tehát a hitelezők egyetlen biztosítéka az alaptőke volt. A jogalkotónak gondoskodnia kellett a védelméről, így a későbbiekben a törvényhozás az alaptőke alapításkori tényleges biztosítására, a tőke részvényeseknek való visszafizetésének megakadályozására és olyan intézkedésekre helyezte a hangsúlyt, amelyek az alaptőke csökkenése esetén szükségszerűnek bizonyultak”.²⁸⁹

Ahogy ezt fent – a történeti kitekintésnek szánt lábjegyzetben (295) – is rögzítettem, a német jogban a részvénytársaságokra vonatkozó szabályokat 1937-ig az ADHGB-t felváltó Handelsgesetzbuch tartalmazta, majd az 1937-es Aktiengesetz számtalan – főképp technikai jellegű – újítást hozott, mindezek ellenére a részvénytársaságra vonatkozó szabályozás nagyrészt változatlan maradt²⁹⁰.

„Az változások központi elemei az új alapító okiratra vonatkozó szabályok, amelyek az Aktiengesetz 70. §-ban találhatók. Ez lényegében azt tartalmazta, hogy az igazgatóság már nem a felügyelőbizottság és a közgyűlés irányításának alárendelt, hanem ő maga volt felelős az általa kötött ügyletekért. A gazdasági és szociális szempontok ez esetben úgy érvényesülnek, hogy az ügyvezetés során a társaság általános szükségleteinek és gazdasági igényeinek megfelelően kellett cselekedni, tehát az igazgatóság valójában megtestesítette a részvényesek akaratát. Eszerint a közgyűlés csak olyan ügyekben hozhatott döntést, amelynél az igazgatóság ezt kifejezetten kérte, ellenkező esetben a határozat semmisnek minősült.

A felügyelőbizottság ügyvezetésre gyakorolt hatását mérsékeltek oly módon, hogy az igazgatósági tagokat a felügyelőbizottság választotta legfeljebb öt évre és e tagok csak

---

²⁸⁹ Rácz L.: A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, 2011

²⁹⁰ Lényegesebb változásként említhető, hogy részletesebbé vált az éves beszámoló, bővültek a nyilvánossági követelmények, felemelték az alaptőke mértékét ötszázezer márkára, szigorítottak az alapító okirat módosításával kapcsolatosan az igazgatóság felelősségén, illetőleg figyelembe vették a szociális és gazdasági érdekeket a jogalkotás során.

kivételes esetben voltak visszahívhatók. Felelősségi szabályokon is szigorítottak a Verschuldenshaftung elv szerint, ami azt jelentette, hogy egy általános üzletembertől elvárható gondosságot követeltek meg”.²⁹¹

A hatályos részvénytársasági szabályozást az 1965-ös Aktiengesetz foglalja össze, amely kisebb módosításokkal, a mai napig alkalmas e jogintézmény lényegi vonásainak rögzítésével a részvénytársasági működés szolgálatában állni. Az részvénytársaságot olyan kereskedelmi társaságként határozza meg, amely jogi személyiséggel rendelkezik, részvényekből áll, és minimum ötvenezer euró alaptőkével hozható létre, s amelynek különlegessége, hogy a tartozásokért a társaság a társasági vagyonnal felel.

3.12.2. A betéti részvénytársaság (Kommanditgesellschaft auf Aktien)

Mivel a magyar társasági jog sem a kodifikáció hajnalán a XIX. században nem ismerte, sem napjainkban nem ismeri a betéti részvénytársaság intézményét, és mivel e társaság aprólékos bemutatása a Code de Commerce elemzésénél sem történt meg, különös gondossággal célszerű eljárunk a német betéti részvénytársaságra vonatkozó speciális ismeretek összefoglalásakor²⁹².

A betéti részvénytársaság „nem német találmány”, tekintettel arra, hogy a német szabályozást megelőzően a Code de Commerce már rögzítette e társaságra irányadó legfontosabb rendelkezéseket. Ugyanakkor a francia kereskedelmi jogban való megjelenésének fő indoka azonos a német jogi megjelenéssel, jelesül az, hogy a betéti részvénytársaság olyan sajátos személyegyesítő kereskedelmi társaságnak minősül(t), amely forma alkalmazásával a tagok kikerül(het)ték a részvénytársaságokra vonatkozó kötelező engedélyezési eljárást. Voltaképpen azt mondhatjuk, hogy az engedélyezési eljárás kikerülése érdekében egy új

---

²⁹¹ Sárközy T.: A magyar társasági jog Európában, HVG-ORAC Kiadó, 2001

²⁹² Az ADHGB második könyve, második címének, második szakasza tartalmazott e társaságra vonatkozó rendelkezéseket. Mivel az első szakasz rendelkezett a betéti társaságokról általánosságban, a második szakasz pedig speciálisan a betéti részvénytársaságról, így amennyiben törvény eltérően nem rendelkezett, a betéti társaság szabályai voltak alkalmazandók a betéti részvénytársaságra. (F. Hahn: Commentar zum Allgemeinen Deutschen Handelsgesetzbuch, Druck und Verlag von Friedrich Vieweg und Sohn, 1863)

társasági formát hoztak létre azáltal, hogy a betéti részvénytársaságba átvittek bizonyos elemeket a betéti társaságból.²⁹³

Éppen emiatt komoly problémákat (és jogalkotói vonatkozásban komoly „fejtörést” is) okozott e társasági forma. „1838-ban felvetődött a betiltása, amely végül is nem történt meg. 1856-ban szigorúbb szabályokat alkottak, mint például a részvények minimális értékének a meghatározásával, valamint kötelezővé tették a felügyelőbizottság felállítását, ezzel próbáltak javítani a helyzeten”.²⁹⁴ „A jogalkotók körében nagy vitákat váltott ki e társasági forma. Egyesek fölöslegesnek, mások károsnak ítélték meg az esetleges visszaélések miatt. Végül a törvényalkotás egységesítése, illetőleg az egyszerűbb tőkegyűjtés érdekében a porosz javaslatot elfogadták, így a betéti részvénytársaságot külön társasági formaként kodifikálták”.²⁹⁵

Amennyiben a betéti részvénytársaság lényegét kívánjuk megérteni, akkor a Német Kereskedelmi Törvénykönyvben található fogalomból érdemes kiindulnunk, amely szerint: részvényen alapuló betéti társaság az, melyben a kültagok tőkéje részvényekre osztható.²⁹⁶ „A részvényekre oszló betét pozitív módon hatott azáltal, hogy a külső tőke egyszerűbben áramlott be a növekvő tőkeigény kielégítése érdekében”.²⁹⁷ (Jelenleg három forrásból származnak a betéti részvénytársaságra vonatkozó szabályok. A HGB betéti társaságra irányadó szabályai alkalmazandók a beltág felelőssége, ügyvezetés, valamint a képviselőlet vonatkozásában. Egyebekben, amennyiben a részvénytársaságokról szóló törvény 278-290. §-ai másként nem rendelkeznek, úgy a részvénytársaság szabályait kell alkalmazni.)

A betéti és részvénytársasági „ősökre” figyelemmel legalább két értelmezést célszerű adni a betéti részvénytársaságnak, hiszen egyrészt meghatározhatjuk úgy e társaságot, mint olyan betéti társaság, amelyben a kültagok tagsága részvényen alapult, aminek következtében óriási előny egy „sima” betéti társasághoz képest, hogy átruházható a (kültagi) tagsági jogviszony.

---

²⁹³Atipikus és „öszvér” társaságok a német társasági jogban (Cég és Jog, 2003/10. sz., V. évf., október, NAPI Gazdaság Kiadó Kft.

²⁹⁴ Helmut Coing: Handbuch der Quellen und Literatur der neuen europäischen Privatrechtsgeschichte, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1986

²⁹⁵Rácz L.: A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, 2011

²⁹⁶ADHGB 173. § első bek.: „Das Kapital der Kommanditisten kann in Aktien oder Aktientheile zerlegt werden.”

²⁹⁷Rácz L.: A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, 2011

Másrészt vizsgálhatjuk a betéti részvénytársaságot a részvénytársasági jellemzők oldaláról, amely vonatkozásában a részvénytársasági „léthez” képest speciális vonás a minimum egy, korlátlanul felelős beltág megléte. A részvénytársaságnál „puhább” a szabályozás a tekintetben is, hogy valamely tagjának lehetősége van arra, hogy több beltág esetén teljes, egyetemleges és korlátlan felelősséget vállaljon a társaság tartozásaiért.²⁹⁸

A betéti társasággal azonos szabályozás végett, a betéti részvénytársaság esetében is érvényesült az a megoldás, amely szerint rendelkezett saját céggel, ezáltal jogképes jogalany volt, ugyanakkor nem volt jogi személy, illetve kizárólag csak kereskedelmi üzlet folytatására volt alapítható.²⁹⁹

A betéti részvénytársaság alapításával és az alapításhoz szükséges társasági szerződéssel kapcsolatban a szabályozás lényegét az alábbiak szerint foglalhatjuk össze. Az alapításához írott, és bírósági vagy közjegyzői okiratba foglalt társasági szerződés volt szükséges, amelynek magában kellett foglalnia az alapvető adatokon túl a részvények névértékét, számát, közgyűlés összehívásának módját, továbbá a közlemények közzétételének helyét és alakszerűségi követelményeit.³⁰⁰ Ezen kívül – a Code de Commerce hatályba lépett verziójában rögzítettekkel ellentétben – szükségeszerű volt az állami engedélyezés a betéti részvénytársaság megalapításához.³⁰¹ Ugyanakkor – az alapítási hajlandóságot is ösztönzendő – az ADHGB enyhített e szigorú szabályon és lehetővé tette az egyes tartományoknak az eltérő szabályozást.³⁰² „Így végül Waldeck, Anhalt, Frankfurt és Poroszország is a normatív rendszer mellett döntött. Más területeken viszont megmaradtak a betéti részvénytársaságokra vonatkozó szigorú szabályok”.³⁰³

---

²⁹⁸ Atipikus és „öszvér” társaságok a német társasági jogban (Cég és Jog, 2003/10. sz., V. évf., október, NAPI Gazdaság Kiadó Kft.

²⁹⁹ Levin Goldschmidt: System des Handelsrechts mit Einschluss des Wechsel-, See- und Versicherungsrecht, Enke, 1892

³⁰⁰ ADHGB 175. § 5,7,8 pont: „Der Gesellschaftsvertrag, dessen Genehmigung erfolgen soll, muss enthalten: (...) die Zahl und den Betrag der Aktien oder Aktientheile; (...) die Form, in welcher die Zusammenberufung der Generalversammlung geschieht; die Form, in welcher die von der Gesellschaft ausgegebenen Bekanntmachungen sowie die öffentlichen Blätter, in welche dieselben aufzunehmen sind.”

³⁰¹ ADHGB 174. § első bek.: „Kommanditgesellschaften auf Aktien können nur mit staatlicher Genehmigung errichtet werden.”

³⁰² ADHGB 206. §: „Den Landesgesetzen belibt vorbehalten, zu bestimmen, dass es der staatlichen Genehmigung zur Errichtung von Kommanditgesellschaften auf Aktien im Allgemeinen oder von einzelnen Arten derselben nicht bedarf.”

³⁰³ Rácz L.: A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, 2011

Az alapítóknak a Kereskedelmi Törvényszékhez kellett benyújtaniuk társasági szerződést (hasonlóan a fent ismertetett társaságokhoz), amelyhez – és ez jelentős különbséggént értékelhető a betéti társasághoz képest – kötelező volt csatolniuk az állami engedélyezést igazoló okiratot, valamint azt az igazolást, amely tanúsította, hogy a kültag tőkéjének teljes összegét lejegyezte és minden kültag a lejegyzett összegének szükséges mértékét (25 %- át) befizette.³⁰⁴

Jogi értelemben a betéti részvénytársaság akkor volt megalapítottnak tekinthető, amikor megtörtént a Kereskedelmi Törvényszékhez való bejelentése, illetve mindaddig, amíg nem történt meg a nyilvántartásba vétel, de valamely tag eljárta a társaság nevében, úgy őt e vonatkozásban korlátlan és egyetemleges felelősség terhelte.³⁰⁵ „Az utóbb említett nehézségek vezettek odáig, hogy a 20. század elejére háttérbe szorultak a betéti részvénytársaságok, ezzel szemben pedig a részvénytársaságok lényegesebben közkedveltebbé váltak”.³⁰⁶

Kétféle tagsági jogviszony jellemzi a betéti részvénytársaságot: miközben a beltágok korlátlanul a magánvagyonukkal is felelősek voltak a társaság tartozásaiért, addig a kültagok csak a betétjük mértékéig tartoztak – e vonatkozásban – felelősséggel. A hitelezők biztosítékaul szolgált, hogy a betéti részvénytársaság beltágjainak felelőssége – hasonlóképpen a közkereseti társaság tagjainak felelősségéhez, és a betéti társaság beltágjaihoz – korlátlan és egyetemleges volt. Azonban fenti – Rácz Professzor által nehézségnek nevezett – engedélyezési eljárás, valamint a sokkal kisebb mértékű alaptőke jóval csekélyebb mértékű biztosítékot eredményezett. A törvény azt nem zárta ki, hogy a beltágok is részt vehessenek vagyoni hozzájárulással a társaság működéséhez, viszont arra már nem volt jogosultságuk, hogy részvényeket bocsájtsanak ki.³⁰⁷

---

³⁰⁴ADHGB 177. § első bek.: „Der Anmeldung Behufs der Eintragung in das Handelsregister muss beigelegt sein die Bescheinigung, dass der gesamte Betrag des Kapitals der Kommanditisten gezeichneten Betrages von ihm eingezahlt ist.”

³⁰⁵ADHGB 178. §: „Vor erfolgter Genehmigung und Eintragung in das Handelsregister besteht die Kommanditgesellschaft als solche nicht.(...) Wenn vor erfolgter Genehmigung und Eintragung im Namen der Gesellschaft gehandelt worden ist, so haften die Handelnden persönlich und solidarisch.”

³⁰⁶Rácz L.: A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, 2011

³⁰⁷ADHGB 181. § : „Für die gesellschaftlichen Kapitaltheile, welche auf die Einlagen persönlich haftenden Gesellschafter fallen, oder welche denselben als besondere Vortheile vorbehalten sind, dürfen keine Aktien ausgegeben werden; diese Kapitaltheile dürfen von den persönlich haftenden Gesellschaftern, so lange die letzteren in diesem ihrem Rechtsverhältnisse zur Gesellschaft stehen, nicht veräußert werden.”

„A beltag korlátlan felelősségvállalása nem a nagylelkűségéből fakadt, hiszen ezáltal biztosíthatta maga számára, hogy kizárólagosan csak ő láthassa el az ügyvezetést, valamint a képviseletet. Ezzel elkerülte azt, hogy mint igazgatót a közgyűlés visszahívhassa”.³⁰⁸ Erre még „rátett egy lapáttal” a törvény, amikor kimondta: csakis a beltagok jogosultak és egyben kötelezettek is, hogy ellássák a társaság üzletvezetését és képviseletét.³⁰⁹ Azaz a beltagoknak volt a legnagyobb szerepük a társaság működésében, hiszen ők nem léphettek ki, valamint nem zárhatták ki őket anélkül, hogy a társaság megszűnne.³¹⁰

„A közgyűlésben, vagyis a betéti részvénytársaság legfőbb szervében a betéti részvényeseknek (Kommanditaktionäre) volt döntési joguk, hiszen a beltagok szavazati joga csak abban az esetben érvényesült, ha részvényekkel rendelkeztek, így részvényeik arányában kaptak szavazati jogot. Viszont nem kaphattak szavazatsóbbtséget és többlet szavazati jogot, sőt voltak olyan ügyek, amelyek estében egyáltalán nem szavazhattak, ilyenek például ellenőrzési, kártérítési kérdések.

Ezzel szemben voltak olyan esetek, amelyeknél vétójog illette meg őket, hiszen szükséges volt az ő egyetértésük is. Azt állapíthatjuk meg tehát, hogy a beltag korlátlan felelőssége, valamint a korlátozott szavazati jogát némiképp kompenzálta a kizárólagos képviseleti joga és a bizonyos esetekben fennálló vétójog”.³¹¹

A közgyűlés mellett szólnunk kell a betéti részvénytársaság másik fontos szervéről a felügyelőbizottságról, amely legalább öt tagból – és kizárólag részvényesekből – állt³¹², s amelynek fő funkciójaként a részvényesek érdekeinek védelmét határozta meg a törvény.³¹³ Feladata volt – többek között – a társaság ügyvezetésének vizsgálata, valamint joga volt

---

³⁰⁸Atipikus és „öszvér” társaságok a német társasági jogban (Cég és Jog, 2003/10. sz., V. évf., október, NAPI Gazdaság Kiadó Kft.

³⁰⁹ADHGB 196. §: „Die Gesellschaft wird durch die persönlich haftenden Gesellschafter berechtigt und verpflichtet; sie wird durch dieselben vor Gericht vertreten.”

³¹⁰ADHGB 199. §: „Das Austreten eines persönlich haftenden Gesellschafters in Folge gegenseitiger Uebereinkunft ist während des Bestehens des Gesellschafts unstatthaft. Eine solche Uebereinkunft steht der Auflösung der Gesellschaft gleich; zu derselben bedarf es der Zustimmung einer Generalversammlung der Kommanditisten.”

³¹¹Atipikus és „öszvér” társaságok a német társasági jogban (Cég és Jog, 2003/10. sz., V. évf., október, NAPI Gazdaság Kiadó Kft

³¹²ADHGB 175. § 6. pont: „Der Gesellschaftsvertrag, dessen Genehmigung erfolgen soll, muss enthalten die Bestimmung, dass ein Aufsichtsrath von mindestens fünf Mitgliedern aus der Zahl der Kommanditisten durch Wahl derselben bestellt werden müsse.”

³¹³Rácz L.: A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, 2011

ahhoz, hogy bármikor betekinthesen a társaság üzleteibe, éves mérlegébe; ezen túl jogosult volt a közgyűlés összehívására és a határozatok végrehajtásának ellenőrzésére.

A kültagok részesedéseit részvényekben fejezték ki, amely tulajdonosok nevét részvénykönyvbe kellett bevezetni, miközben ők nem vettek részt a társaság vezetésében, mégis jóval szorosabb kapcsolat fűzte őket a társasághoz, mint a részvénytársasághoz annak részvényeseit.³¹⁴ Fontos hangsúlyozni, hogy a betéti részvénytársaság részvénye forgalomképes értékpapírnak minősült: a részvényeket bármikor átruházhatták egy harmadik személyre, ami a részvény hátoldalára írt forgatmánnyal történhetett a váltójogi szabályoknak megfelelően.³¹⁵

Amíg a kültagok nem fizették meg a részvény teljes összegét – a forgatmányozást megelőzően, az átruházástól függetlenül is – felelősek maradtak a fennmaradó rész erejéig.³¹⁶ „Felelősségük a betéti társaság kültagjaival azonos módon egyetemleges és korlátozott volt a részvényük névértékének erejéig. A betéti részvénytársaság részvényei oszthatatlanok és névre szólóak voltak. Érvénytelennek minősültek azon részvények, amelyek bemutatóra szóltak, illetőleg a törvényi minimumot nem érték el. Emellett az érvénytelenséggel együtt járt a kártérítési kötelezettség is”.³¹⁷

„Annak elkerülése végett, hogy a betéti részvénytársasági formát válasszák azért, hogy kikerülhessék a részvénytársaságra vonatkozó szabályokat, a kültagokra a részvénytársaság szabályai lettek irányadók³¹⁸. Záró gondolatként szükséges hangsúlyozni Sárközy professzor megállapítását, amely szerint: „Németországban e társasági forma soha nem vált olyan jelentőssé, mint például Poroszországban vagy Franciaországban”.³¹⁹

---

³¹⁴ Sárközy T.: A magyar társasági jog Európában, HVG-ORAC kiadó, 2001

³¹⁵ ADHGB 182. §: „Sie können, sofern nicht der Gesellschaftsvertrag ein anderes bestimmt, ohne Einwilligung der übrigen Gesellschafter auf andere Personen übertragen werden. Die Uebertragung kann durch Indossament geschehen. In Betreff der Form des Indossaments kommen die Bestimmungen der Artikel 11.-13. der allgemeinen Deutschen Wechselordnung zur Anwendung.”

³¹⁶ ADHGB 184. §: „So lange der Betrag einer Aktie nicht vollständig eingezahlt ist, bleibt der ursprüngliche Zeichner zur Einzahlung des Rückstandes an die Gesellschaft verpflichtet; die Gesellschaft kann ihn dieser Verbindlichkeit nicht entlassen.”

³¹⁷ Rácz L.: A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, 2011

³¹⁸ 1870-ben hajtottak végre kisebb módosítást a betéti részvénytársaság szabályain, főként a felügyelőbizottság és a beltagok vonatkozásában. Majd pedig az 1884-ben végrehajtott reform által világossá vált a részvénytársaság és a betéti részvénytársaság közötti különbség.

³¹⁹ Sárközy T.: A magyar társasági jog Európában, HVG-ORAC Kiadó, 2001

3.13. A korlátolt felelősségű társaság (Gesellschaften mit beschränkter Haftung)

Voltaképpen német jogi találmány a korlátolt felelősségű társaság, amely – és ez igazán érdekessé teszi – egyike a jogtudomány alkotta kereskedelmi jogintézményeknek. Amíg a korlátolt felelősségű társaság meg nem jelent a „piacon”, a korlátolt tagi felelősséggel kizárólag a részvénytársasági forma működött (ide nem értve természetesen a vegyes felelősségi rendben működő betéti társaság kültagját és a betéti részvénytársaság részvényesét).

Mivel az 1884. évi részvényjogi novella – a kor viszonyaihoz képest – (rendkívül) magas alaptőkéhez kötötte a részvénytársaságok alapítását, egyre sürgetőbbé vált egy a kisebb tőkeerővel bíró középvállalkozások számára megoldást kínáló és nem utolsó sorban egyszerűbb vállalkozási forma megalkotására.

Ezt a szerteágazó igényt kellett, hogy kielégítse a korlátolt felelősségű társasági forma, éppen ezért megmaradt a korlátolt felelősség, amit kiegészített a jogalkotó a bizalmon alapuló együttműködés követelményével, amely akkorra a személyegyesülések egyik jellegzetességévé vált, amivel sikerült csökkenteni az ellenőrzés költségeit és a közbizalom érdekében történő formalizmust.

A megszületése pillanatától a német gazdasági élet egyik legkedveltebb társasági formája a korlátolt felelősségű társaság. Ez adódik egyrészt a korlátolt felelősségből, a kisebb tőkeigényből, másrészt az egyszerűbb szervezeti szabályok miatt kecsegtetőbb ez a társasági forma.

A Gesellschaften mit beschränkter Haftung Gesetz (a korlátolt felelősségű társaságokról szóló törvény) szerint a korlátolt felelősségű társaság egy olyan jogi személyiséggel rendelkező társaság, amely rendelkezik legalább a törvényben meghatározott törzstőkével, ahol a tagok a törzsbetétek szolgáltatására kötelesek, valamint a hitelezőkkel szemben nem felelnek a társaság tartozásaiért.

A tagsági jogviszony révén a társaság tagjait jogosultságok illetik meg és kötelezettségek terhelik, amelynek részletes szabályait a társasági szerződés kell, hogy tartalmazza. A jogosultságok között jelen van a taggyűlésen való részvétel, szavazati jog, felvilágosítás, valamint a tájékoztatás kérés lehetősége a társaság működésével kapcsolatosan.

A tagok által szolgáltatott törzsbetétek aránya határozza meg a szavazati jogukat, a nyereségből való részesedést, valamint a többletjogosultságokat, ami lehet osztaléksőbbiség vagy szavazatsőbbiség is. E jogosultságokat a társaság fennállása alatt a törzsbetétekhez igazodó üzletrész testesíti meg, melyet a tagok szabadon átruházhatják a társasági szerződésben foglalt feltételekkel.

A korlátolt felelősségű társaság szervezete vonatkozásában elmondható, hogy az sok tekintetben a részvénytársaságéhoz volt hasonló, azonban működési szabályai a két társasági forma folyamatos fejlődése ellenére is mindvégig egyszerűbbek maradtak. Legfőbb döntéshozó szerve a taggyűlés, amely a korlátolt felelősségű társaság tagjainak összességéből áll.

Az operatív irányítást és képviseletet egy vagy több ügyvezető látta el. Ügyvezetői tisztségre meg lehetett választani társasági tagot vagy kívülálló személyt egyaránt. Feladatuk az üzleti tevékenység irányítása és a társaság képviselete volt, de a társasági törvény egyéb feladatokat is előírhatott számukra.

„A korlátolt felelősségű társaság tagjai főszabályként csak a vagyoni betétjük szolgáltatásáért feleltek. Ha valamely tag késedelmesen teljesített, késedelmi kamatot kell fizetnie. Ha nem fizette be felhívás ellenére sem a törzsbetétjét, a társaságból kizárták, amiből az következett, hogy a többi tag köteles egyetemlegesen felelni a kizárt tag törzsbetétjének befizetéséig. Ezen felül a tagok korlátlan és egyetemleges felelősséggel tartoztak abban az esetben is, ha előtársaságként kárt okoztak és a bíróság nem jegyezte be a cégnyilvántartásba, így meghíúsult a társaság létrejötte. A társasági szerződésben a tagok pótbefizetési kötelezettséget is vállalhatnak arra az esetre, ha a társaság pénzügyi helyzete meggyengülne”.³²⁰

---

³²⁰ Miskolczi Bodnár P.: Európai társasági jog, KJK- KERSZÖV, 2004

4. Rövid kitekintés néhány európai ország szabályozási technikájára

4.1. Ausztria³²¹

Az osztrák kereskedelmi jogi szabályozás kodifikációjának csírái az 1717-ben Bécs és Alsó-Ausztria részére, 1722-ben az úgynevezett belső tartományok számára kiadott váltójogi rendeletek, amelyek döntően a korábban e területeken elszórtan megjelent kereskedelmi szabályrendeletek, illetve kereskedelmi szokásjogi szabályok alapelvei által kijelölt „úton továbbhaladva” igyekeztek a társaságokat – különös tekintettel a társaságok képviseleti rendszerére – szabályozni. A társasági és képviseleti szabályok mellett kísérletet tettek a könyvvezetési kérdések (legalább a megjelölt területeken) egységes meghatározására is. A tizennyolcadik század végén Dalmácia és Trieszt, illetve Nyugat-Galícia „részesül speciális társasági jogi szabályozásban” előbbi Editto di cambio, utóbbi Norma cambialis címmel.

Az egységes osztrák kereskedelmi törvénykönyv megalkotásának érdekében az uralkodó a tizenkilencedik század első évtizedének végén bizottságot hozott létre, amely kereskedelmi jogi, tengeri kereskedelmi jogi, váltójogi, csődjogi könyvbe próbálta szerkeszteni a szabályozandó területeket, valamint külön könyvben próbálta összefoglalni e speciális területtel kapcsolatos bírósági eljárás szabályait; a munkálatok azonban a sikeres teljesítés előtt félbe maradtak.

Ahogy az uralkodó által megbízott bizottság által elkészített anyagrészek nem váltak törvénnyé, úgy az 1849-ben elkészült Entwurf eines österreichischen Handelsrechts címet viselő immár tíz kötetes tervezet, valamint négy évvel később a Kereskedelmi Minisztérium védnöksége alatt napvilágot látott tervezet sem.

A monista-dualista vizsgálati módszerünk megköveteli, hogy a kereskedelmi jogi szabályozás kezdetének áttekintése mellett az osztrák polgári jogi kodifikációt is figyelemmel kísérjük, különös tekintettel arra, hogy Ausztriában – a magyar szabályozási fejlődési ívvel épp ellentétesen – a polgári jogi kodifikáció megelőzte a kereskedelmi jogi terület egységes szabályozását.

---

³²¹ Nótári T.: A társasági jog kodifikációja az európai országokban

Az osztrák területeken korábban „alkalmazásban lévő” valamennyi magánjogi szabályozás hatályon kívül helyezésével Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie megnevezéssel 1812-ben lépett hatályba az Osztrák Polgári Törvénykönyv, igaz Josephinisches Gesetzbuch néven már tizenöt évvel korábban hatályba lépett egy úgynevezett „rész-törvényegyüttes”.

Szűk egy évszázaddal a klasszikus institúció-rendszeren alapuló Osztrák Polgári Törvénykönyv hatályba lépését követően az azóta bekövetkezett változásokra és létrejött új jogintézményekre tekintettel 1904-ben bizottsági munka kezdődött a kódex felülvizsgálata céljából. A revízió eredményeképpen három új novella került be a kódexbe, a német pandektisztika fejlődési irányainak is köszönhetően. Ezt követően napjainkig számos módosítást élt meg a kódex, ennek ellenére ezernél több paragrafusa még ma is megegyezik az 1812-ben hatályba lépett szöveggel.

Az egységesedő, majd egységes polgári jogi szabályozás ellenére kereskedelmi jog tekintetében jelentős különbségek voltak kimutathatóak a Code de Commerce szabályozta Dalmácia és Dél-Tirol területei, az 1839/40-es magyar országgyűlési törvények hatálya alatt működő Magyarország, Horvátország és Szlavónia vidékein, illetve az egyéb osztrák területeken, ahol a szokásjog és a statútumok rendszere volt irányadó, azaz az Osztrák–Magyar Monarchia egészen „sokszínű” kereskedelmi jogi rezsim alatt állt az egységes kereskedelmi jogi szabályozás megszületéséig.

Az Allgemeines Handelsbuch címen 1862-ben hatályba lépő – és egészen 1938-ig hatályban lévő – törvény voltaképpen a német ADHGB recipiált változata, amely kereskedők joga, a kereskedelmi társaságok joga, a csendes társaságok szabályozása és a véletlen közösségek szabályozása könyveket tartalmazott. A kereskedelmi terület egészének szabályozására vállalkozó Allgemeines Handelsbuch mellett számos törvény született az egyes részterületek részletszabályozása céljából úgy, mint a részvénytársaságról szóló törvény (AG) 1899-ben, vagy a korlátolt felelősségű társaságról szóló törvény (GmbH) 1906-ban.

A korábbi német recipiáció után az Anschluss egyik következményeként 1939-ben maga a német HGB lépett hatályba, jelentős, a részvényes jogait korlátozó, a felügyelőbizottság és az igazgatóság jogosultságait kiterjesztő rendelkezést léptetve hatályba.

Ami az újkori osztrák részvénytársasági szabályozást illeti érdemes kiemelni a részvénytársaságok jogát szabályozó 1965-ben hatályba lépett törvényt (Aktiengesetz), amely jó néhány ponton jelentős változtatást hozott. Egymillió schillingben rögzítette a részvénytársasági alaptőke mértékét, a társaság alapítóinak számát ötről kettőre szállította le, illetve a részvényesi érdekeket helyezték előtérbe, miközben a bemutatóra szóló részvény lett a fő részvénytípus.

Több módosítás „érte” az 1906-ban napvilágot látott korlátolt felelősségű társaságot szabályozó törvényt is, amelynek eredményeképpen kötelező jelleggel előírták a magasabb törzstőke esetén a felügyelőbizottság létrehozását, amivel összefüggésben idővel megszűnt a társaság alapításának hatósági jóváhagyása.

A német társasági jog közvetlen hatása legjobban az osztrák társasági formák szabályozásán figyelhető meg: közkereseti társaság (offene Handelsgesellschaft), betéti társaság (Kommanditgesellschaft), csendes társaság (stille Gesellschaft), betéti részvénytársaság (Kommanditgesellschaft auf Aktien), részvénytársaság (Aktiengesellschaft), korlátolt felelősségű társaság (Gesellschaft mit beschränkter Haftung).³²²

4.2. Svájc³²³

A monista-dualista szabályozás szempontjából rendkívül érdekes a svájci kereskedelmi és magánjogi jogfejlődés, ahol a tizennyolcadik század végére megszületett az igény a kantonok határain átnyúló, az egész szövetségi állam területén hatályos és egységes magánjogi kódex összeállítására, illetve e magánjogi rendszer biztosította keretek között a gazdasági forgalom támogatására alkalmas egységes kereskedelmi szabályozás bevezetésére.

---

³²² Sándor I. (2005): A társasági jog története Nyugat-Európában, KJK KERSZÖV, Budapest, i.m. 203. skk.; Sárközy: i.m. 28. skk.; Hamza: i.m. 110. skk.; Hämmerle, H.– Wünsch, H.: Handelsrecht I. Wien 1990; Kastner, W.–Doralt, P.–Nowotny, C.: Grundriß des österreichischen Gesellschaftsrechts. Wien, 1990.

³²³ Nótári T.: A társasági jog kodifikációja az európai országokban

Ennek ellenére – mai szemmel nézve – elképesztően sokszínű szabályozási megoldás alakult ki néhány évtizeden belül Svájc egyes területein, amely valljuk meg az egységes szabályozás ellenében hatott. Egyes területeken a Code de Commerce egyes részeinek mintájára – a francia kereskedelmi jogi szabályozás alapján – születtek meg a kereskedelmi jog részterületeinek kanton-specifikus szabályozásai. Másutt önálló kódexekben nyert szabályozást a kereskedelmi jog szintén Code de Commerce mintára.

Végül egy-egy kantonban a Code civil a teljes magánjogi kódex megalkotásának háttéréül szolgált. Ilynek voltak döntően az osztrák, illetve német „befolyási övezetben” lévő észak- és kelet svájci területek, ahol nem készültek önálló kereskedelmi törvénykönyvek, hanem a polgári jogi kódexben rendezték részletesen a kereskedelmi jogi jogintézményeket. Más kantonok a váltójogi szabályok rögzítésében elégségesnek látták a kereskedelmi szabályozást, éppen ezért itt váltójogi kódexek születtek csupán.

Ilyen előzmények után nem csoda, hogy még az átlagos magánjogi kodifikációs erőfeszítéseknél is több előkészítésre, tanácskozásra, tárgyalásra és egyeztetésre volt szükség Svájcban a polgári törvénykönyv elkészítéséhez. A munkát tovább nehezítette, hogy Svájc a monista utat választotta és a fenti rendkívül sokszínű szabályozást egységes – a kereskedelmi jogot is magába foglalni képes – magánjogi kódexszel kívánta felváltani.

Lassan-lassan azonban a kantonközi konferenciák eredményre vezettek. Részben ezeknek is köszönhetően láthatott napvilágot 1864-ben az öt könyvet magába foglaló törvény-tervezet, amely törvényerőre nem emelkedett ugyan, de, általános és különös részi, valamint kereskedelmi kötelmi jogi szabályokat, továbbá a kereskedők jogi helyzetét és a kereskedelmi társaságokat, speciális kereskedelmi jogintézményeket, csődeljárási szabályokat és kantonközi kollíziós szabályokat egyaránt tárgyalva kijelölte a svájci polgári törvénykönyv megalkotásához vezető utat. A svájci monista magánjogi szabályozás egyik sarkalatos pontja tehát, hogy a kötelmi jog speciális területeként értelmezi a kereskedelmi jogot és a magánjogi kódexben helyezi el a magánjogi és a kereskedelmi társaságokat egyaránt.

Éppen ezért végül egészen „speciálisan monista” szabályozási megoldás született Svájcban: Schweizerisches Zivilgesetzbuch (ZGB) néven polgári törvénykönyv és Obligationenrecht

(OR) néven kötelmi jogi kódex lépett hatályba, önálló kereskedelmi törvénykönyv azonban nem, követve azt az irányt, amely a társasági jogi szabályokat, valamint a kereskedelmi társaságokat a kötelmi szabályok közé helyezi.

Minden specialitása ellenére kitartva e „speciális monista” megoldás mellett a kódex egyes rendelkezései kizárólag a kereskedelmi ügyletekre, illetve a kereskedőkre érvényesek. A szintén öt könyvből felépülő OR a társasági jogi szabályok halmazát a harmadik könyvben rögzíti, amely a svájci fejlődés újabb fordulata eredményeképpen – amidőn végül az OR-t a ZGB-hez csatolták, tisztán monistává formálva a szabályozást – a társasági jog a polgári törvénykönyv részévé vált.

A svájci polgári törvénykönyv (ZGB) és az OR egyaránt 1912-ben lépett hatályába. A francia, német olasz nyelven elkészült ZGB nem tartalmaz részletes általános részi szabályokat, csupán bevezető rendelkezésekből, személyi joga, családi jog, öröklési jog, dologi jog könyvekből, valamint „zárócímből” áll.

Nem törekszik hézagmentes szabályozásra, megteremti az egyedi jogértelmezés lehetőségét részben a három nyelvre, részben a kantonális és szövetségi jogi környezetre, valamint az alkalmazott szokásjogi szabályokra tekintettel. A svájci polgári törvénykönyv szabályai inkább alapelv szerűek, kevésbé dolgozik merev szabályozási technikákkal, megnyitva a jogalkalmazók előtt a jogalkalmazás relatív szabadságát.

A ZGB és az OR atyjának tekinthető – a német jogi iskolát követő – Eugen Huber szándéka és akarata ellenre került sor a svájci kötelmi jogot összefoglaló OR külön kódexben történő megalkotására. Huber elképzelése szerint az OR szabályai eleve a ZGB részeként kellett volna, hogy napvilágot lássanak. Azt sikerült elérni ugyanakkor, hogy a módosított kötelmi jogi törvény a ZGB-vel egy időben lépjen hatályba illetve, hogy lényegében a módosított OR a ZGB ötödik részének számít³²⁴ (önálló előzményekre a megtartott számozásával utalva csupán).

---

³²⁴ 1919-ben a novella módosította a részvénytársaságok, a betéti részvénytársaságok és a szövetkezetek szabályait, előírta a részvénytársaság képviselőinek a cégjegyzékbe történő bevezetését, valamint kötelezővé tette ezen társaságoknál, hogy a képviselők többségének Svájcban élő svájci állampolgároknak kell lenniük. Az OR 1936-os revíziója a részvénytársaságok kapcsán számos új rendelkezést vezetett be: az alaptőkét 50 000 frankban minimalizálta, az alapítók minimális létszámát kettőről háromra emelte, az alapítás kapcsán kötelezővé

Egészen egyedi a svájci szabályozási megoldás a tekintetben is, hogy az Európai Unió szabályozási rezsimje arra tekintettel, hogy Svájc nem tagja az Uniónak nem érvényesül. Több ponton és jelentősen eltér a szabályozás az Unió irányelveitől: „Így például a svájci székhelyű társaságok igazgatóságának többségének svájci lakhelyű svájci állampolgárnak kell lennie, a mérleg és az éves üzleti jelentés OR-beli szabályozása és a tőzsdére be nem vezetett svájci társaságok esetén az éves üzleti jelentés nyilvánosságra hozatala eltér az EGK irányelveitől – vagy másfelől nézve az EGK irányelvei nem felelnek meg a svájci szabályozásnak. „Cserébe” a svájci társaságok sem részesülhetnek az EU nyújtotta előnyökből – bár a tapasztalat azt mutatja, hogy ezek nélkül is floreálnak³²⁵.”

4.3. Hollandia³²⁶

Már a köztársaság korabeli Hollandiában megtalálhatók azok a joggyűjtemények, amelyek később a specializált kereskedelmi terület jogi szabályozásának alapjait adják. Természetesen e jogszabálygyűjtemények tizenhatodik századi megjelenésétől a tizennyolcadik századi alkalmazásukig nem egységes szabályozási rendszerként működtek, sokkal inkább Hollandia egyes területeire specializált szokásjogi megoldásokat tükrözték vissza³²⁷. A Holland kereskedelmi jogi szabályozásra komoly hatást gyakorolt az 1602-ben megalakult Kelet-indiai Társaság³²⁸ és az 1621-ben létrejött Nyugat-indiai Társaság, amelyek ugyan mutattak némi

---

tette a nyilvánosságot, megszigorította a mérlegre vonatkozó szabályokat, növelte a felügyelőbizottság és az igazgatóság jogkörét a közgyűlés rovására, illetve speciális svájci rendelkezésként a részvényesek együtöde keresetet indíthatott az rt. alapos okból történő megszüntetésére. 1992-ben a részvénytársaság szabályai ismét jelentősen módosultak: az alaptőkét 100 000 frankban minimalizálták, a részvények névértékét 10 frankra csökkentették, az igazgatóság feladatkörét körülhatárolták, nagyobb teret adtak a nyilvánosságnak, a könyvvizsgálókkal szembeni követelményeket megszigorították, akárcsak a pénzügyi előírásokat.

³²⁵ Sándor I. (2005): A társasági jog története Nyugat-Európában, KJK KERSZÖV, Budapest, i.m. 222. skk.; Sárközy: i.m. 28. skk.; Hamza: i.m. 120. skk.; Huber, E.: System und Geschichte des schweizerischen Privatrechts I–IV. Basel 1886–1893; Legras- Herm, H.: Grundriss der schweizerischen Rechtsgeschichte. Zürich, 1935; Böckli, P.: Schweizer Aktienrecht. Zürich 1996; Curti, A.: Schweizerisches Handelsrecht. Zürich, 1909; Häfelin, U.–Haller, W.: Schweizerisches Bundesstaatsrecht. Zürich, 1993; Meier-Hayoz, A.–Forstmoser, P.: Grundriss des schweizerischen Gesellschaftsrecht. Bern, 1993.

³²⁶ Nótári T.: A társasági jog kodifikációja az európai országokban

³²⁷ Jó példa a Holland Köztársaság tagolt kereskedelmi szabályozására az 1582-ből és 1608-ból származó két coutume-gyűjtemény Antwerpenből, az 1613-ból származó Menini Octroi és az 1710-es amszterdami Van Compagnieschap nevet viselő szabályozás.

³²⁸ A „Verenigde Oost-Indische Compagnie”-t (Kelet-Indiai Társaság) létrehozó törvény nagy hangsúlyt helyezett a képviseleti kérdésekre, az állami befolyás garantálására, az elnökség jogaira és kötelezettségeire, az adminisztráció és a mérleg szabályozására, valamint deklarálta a szokásos monopóliumot és a nemzetközi, állami képviseleti jogot. A társaságnak nem volt állandó alaptőkéje, a részvényesek a vagyoni hozzájárulásuk

személyegyesítő társasági forma-jelleget, döntően mégis egyfajta „kezdetleges részvénytársaságként” szervezték tagjaik életét.

Fej-fej mellett haladt Hollandiában a kereskedelmi jogi és a magánjogi kodifikáció előkészítése, duális szabályozási rendszer kialakulását feltételezve, döntően a „francia jogi iskola” kidolgozta megoldások átvételére helyezve a hangsúlyt. Végül 1809-ben a Code Civil került beiktatásra, amely a holland függetlenség 1813-as elnyerését követően is hatályban maradt egészen 1838-as nemzeti polgári törvénykönyv hatálybalépéséig.

A Code Civilt a holland szokásjogi fejlődés vívmányaira figyelemmel, de alapvetően francia mintára négy könyvre tagoltan megalkotott „Burgerlijk Wetboek” (BW) néven váltja fel a Holland Polgári Törvénykönyv. A BW tartalmaz ugyan szabályozást a jogi személyek vonatkozásában, ezen szabályok azonban hiányosak és több, a jogi személyek működésével kapcsolatos kérdést szabályozatlanul hagynak.

A dualista szabályozási megoldásnak megfelelően BW hatálybalépésével párhuzamosan 1838-ban Wetboek van Koophandel (WvK) elnevezéssel hatályba lép a három könyvbe szerkesztett Kereskedelmi Törvénykönyv is. Az általános rész nélkül a kereskedelmi társaságoknak szentelt első könyvet³²⁹ a – nem kereskedelem specifikus – hajózási szerződésekről szóló második, majd pedig a csődjogi szabályokat összefoglaló harmadik könyv tartalmazta.

Ekkor a holland társasági szabályozás éppúgy nem ismeri a szövetkezeti formát, mint ahogy nem létezik a korlátolt felelősségű társaság sem. A holland társasági jog 1876-ig adós marad a szövetkezeti törvénnyel³³⁰, illetve egészen 1971-ig a korlátolt felelősségű társaságra³³¹ irányadó szabályozással.

---

teljesítése után csak jogokkal rendelkeztek, kötelezettségek nem terhelték őket, a részvények pedig szabadon átruházhatók voltak.

³²⁹ A Holland Kereskedelmi Törvény az 1838-as hatályba lépéskor az értékpapírokra és a biztosítási szerződésre vonatkozó szabályozás mellett az alábbi kereskedelmi társaságokat szabályozta: „vennootschap onder eene firma” (közkereseti társaság), „vennootschap bij wijze van geldschietingőcommanditaire vennootschap” (betéti társaság) és „naamloze vennootschap” (részvénytársaság).

³³⁰ Coöperatieve vereniging

³³¹ A holland korlátolt felelősségű társaságok („besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid”) jellemzője, hogy a tagok száma nincs maximálva, az üzletrészek átruházásához szükség van a vezetőség

A kezdeti dualista szabályozási megoldás után a szerves fejlődés bizonyos értelemben vett megrekedéséhez és jelentős szabályozási „zavarhoz” vezetett, hogy Hollandia 1947-ben elhatározta, hogy a magánjogi szabályozás szerves részévé teszi a kereskedelmi jogi szabályozást, megalkotva a monista elvek szerint egységes polgári törvénykönyvet.

A dualista rendszerről monista rendszerre történő átállás nehézségeit jól jellemzi, hogy a társasági jogi szabályozást tartalmazó részt sikerült ugyan 1876-ban hatályba léptetnie Hollandiának, de az új (egységes/monista) holland polgári törvénykönyv teljes egészében még ma sincs hatályban.

Jellemző, hogy a monumentális munka eredményeképpen az új polgári kódex szerkezete, illetve egyes jogintézményei a pandekta rendszer alapjaira épülnek, ugyanakkor hiányzik belőle egy gondosan kimunkált általános rész, miközben több ponton a római jogi szabályozás elveihez nyúl vissza ezzel is eltávolítva az új polgári törvénykönyvet a klasszikus holland magánjogi fejlődés útjától.

4.4. Olaszország³³²

Az olasz magánjogi és kereskedelmi jogi szabályozást egészen az 1942-es Codice Civile hatálybalépéséig a dualista megoldás jellemezte, ide nem értve természetesen azt az – egyedi monista – időszakot a tizenkilencedik század elején, amikor a magánjog kodifikációja késett még és, amikor Napóleon hatására a Code de Commerce volt az irányadó a kereskedelmi ügyletek szabályozás vonatkozásában.

A dualista szabályozás egyik pillérét a francia Code civil mintájára az institúció-rendszer elvei szerint építkező és 1865-ben hatályba lépő első olasz polgári törvénykönyv a Codice Civile adta, másikat pedig az egy évvel később hatályba lépő első önálló kereskedelmi törvénykönyv a Codice di commercio (amelyet 1883-ban új Codice di commercio váltott ugyan fel, de amely még hosszú időre konzerválni tudta az olasz dualista szabályozást).

---

jóváhagyására, a tagokat elővásárlási jog illeti meg, illetve a 8 millió gulden alatti bevétellel rendelkező korlátolt felelősségű társaságok esetén a nyilvánosság elve nem érvényesül kötelező jelleggel.

³³² Nótári T.: A társasági jog kodifikációja az európai országokban

A dualista szabályozási környezetben működő és az institúció-rendszert követő első, 1865-ös olasz polgári törvénykönyvet 1942-ben egy – ugyan kimunkált általános rész nélküli, de mégis csak alapjaiban – pandektista új Codice Civile követte, amely nem vállalt kevesebbet, minthogy hat könyvbe szerkesztve magába olvasztja a magánjogi szabályokon túl a kereskedelmi jogi rendelkezéseket is.

Általános rendelkezések hiányában a törvény bevezető része tesz kísérletet a jogértelmezés és a jogforrási rendszer szabályainak rögzítésére, majd személyi és családjogi szabályokat tartalmaz az első, öröklési jogi és ajándékozással kapcsolatos rendelkezéseket a második, dologi jog szabályrendszer a törvény harmadik könyve.

Ami a kereskedelmi jogi szabályok befogadását illeti, azt a negyedik és ötödik könyvekben helyezte el a jogalkotó, mégpedig oly módon, hogy a „normál” kötelmi jogi szabályok mellett külön a kereskedelmi szerződésekre irányadó szabályozást is tartalmaz a negyedik könyv, míg az alapvetően a munkára vonatkozó szabályokat rejtő ötödik könyv tartalmazza az egyes gazdasági társaságokra vonatkozó szabályokat. Végül a hatodik könyvet a jogok védelmére vonatkozó rendelkezések és a zálogjogi szabályok összefoglalásának szentelte a jogalkotó.

A magánjogi és kereskedelmi jogi szabályokat – a monista szabályozási logika szerint – egységes rendben kiszolgálni képes 1942-es olasz polgári törvénykönyv tehát részben speciális kötelmi jogi ügyletként szabályozta a kereskedelmi ügyleteket, részben pedig a munkára vonatkozó előírásokkal „rokonította” kereskedelmi jog kiemelt területét a gazdasági társaságok szabályozását.

Az olasz monista magánjogi kódex öt féle gazdasági társasági formát szabályozott, döntően – és elsősorban a korlátolt felelősségű társaság és a részvénytársaság esetében a kipróbált és jól bevált – német társasági jogi szabályozás mintájára, úgymint közkereseti társaság (*società in nome collettivo*), betéti társaság (*società in accomandita semplice*), részvénytársaság (*società per azioni*), betéti részvénytársaság (*società in accomandita per azioni*), korlátolt felelősségű társaság (*società a responsabilità limitata*).

Igazi érdekesség, hogy míg a részvénytársaság és a korlátolt felelősségű társaság szabályozására a német jogi megoldás önálló törvényt alkalmaz, addig német példa ide vagy oda az olasz Codice Civile minden társasági forma szabályozását magába olvasztja, igaz e részvénytársasági szabályozás³³³ tekintetében a minta aligha volna letagadható.

Az olasz polgári törvénykönyv az éppen aktuális politikai és gazdasági körülményekre tekintettel évtizedenként legalább egyszer – de a nyolcvanas években, két ízben is – módosításra került, a kereskedelmi jogi szabályozást illetően elsősorban az ellenőrzésre vonatkozó szabályozás tekintetében történt szigorító rendelkezések beépítése.

4.5. Spanyolország³³⁴

Az egész mediterráneum több évszázados kereskedelmi jogi szabályozást köszönhet az 1100-as években kezdődő és az 1300-as évek végéig tartó spanyol – döntően tengeri – kereskedelmi kódexeknek. Egységes – egész Spanyolországban alkalmazott – szabályozásról természetesen ekkor még nincs szó, csupán Libro del Consulado del Mar néven „kis”, „helyi” tengeri kereskedelmi törvénykönyvek³³⁵ születnek, amelyek arra feltétlenül alkalmasak, hogy a tengeri kereskedelmi ügyletek speciális jogi hátterét adják, az ügyletek alapjaként szolgáljanak.

Egészen a tizennyolcadik századig e széttagolt szabályozási egységek működnek Spanyolország szerte, mígnem a század végén Bilbaoban „Ordenanzas” készül azzal a küldetéssel, hogy mind a belföldi-szárazföldi, mind pedig a külföldi tengeri kereskedelmet egységes jogszabályba szerkesztve szabályozza. A kodifikációs kísérlet oly annyira sikeresnek bizonyult, hogy később nemcsak az egész spanyol vidék hatályos szabályozásává nőtte ki magát, de idővel más országok kodifikációs munkálatainak alapjául is szolgált.

---

³³³ A részvénytársaság – amely mind elsőbbségi, mind korlátozott szavazati joggal bíró részvényeket kibocsáthat – alapításához két alapító szükséges, jogi személyiségét a nyilvántartásba vétellel nyeri el. Legfőbb szerve a rendes és a rendkívüli közgyűlés. Az előbbi dönt a mérleg elfogadásáról, a tisztségviselők választásáról, az utóbbi módosíthatja a társaság alapító okiratát. Képviselője a legfeljebb három évre választható igazgatóság, amelynek tagjai a közgyűlés által bármikor visszahívható megbízottként járnak el, és biztosíték adására kötelesek működésük tekintetében. A felügyelőbizottság három-öt rendes és két rendkívüli, könyvszakértő tagból áll, és ellenőrző szervként működik. (Nótári T.: A társasági jog kodifikációja az európai országokban 32-33. o.)

³³⁴ Nótári T.: A társasági jog kodifikációja az európai országokban

³³⁵ Barcelona, Valencia, Mallorca

Ilyen szabályozási kísérletek után jelentős részben az olasz Code de Commerce szerkesztési rendjét követve, de a Libro del Consulado del Mar spanyol szabályozási hagyományait, valamint szokásjogi fejlődés jogintézményeit is magába olvasztva 1831-ben Código de comercio néven lép hatályba az a királyi rendelet, amely öt könyvbe szerkesztve tartalmazza a korabeli kereskedelmi szabályhalmazt, és amely alapvetően – legalább is a spanyol polgári jogi kódex megszületéséig – monista szabályozási utat határoz meg a korai kereskedelmi jogi szabályozás fejlődésének Spanyolországban.

A jogszabály a kereskedők jogállását szabályozza elsőként (első könyv), majd rögzíti a kereskedelmi szerződésekkel kapcsolatos legfontosabb rendelkezéseket (második könyv), külön könyvbe szerkesztve rendezi a tengeri kereskedelem előírásait (harmadik könyv), a csődjogi szabályokat (negyedik könyv) és szintén külön könyvben az eljárásjogi szabályok rendszerét (ötödik könyv).

A cégnyilvántartási és kereskedelmi regiszterre vonatkozó szabályozásra tekintettel kijelenthetjük, hogy a Código de comercio a kor egyik legfejlettebb kereskedelmi kódexe volt, amely négyféle kereskedelmi társasági formát ismert és szabályozott. A Código de comercio szabályozta a közkereseti társaságot (compania regular colectiva néven), a betéti társaságot (compania en comandita elnevezéssel), de ismerte a részvénytársaságra³³⁶ (compania anónima) vonatkozó előírásokat éppúgy, mint a betéti részvénytársaság (sociedad comanditaria por acciones) szabályait.

Spanyolországban ezekben az időkben folyamatosan változott az „állami beavatkozás”, az „uralkodói engedélyezés” mértéke: fő szabály szerint – és ellentétben a francia szabályozási megoldással – nem követelte meg az uralkodó engedélyét az egyes társaságok létrehozásához, ugyanakkor a részvénytársaság vonatkozásában a koncessziós rendszert rögzíti az 1848-as részvénytársaságokról szóló törvény.

---

³³⁶ Valójában már az 1728-as királyi oktroi alapján létrejött az első spanyol részvénytársaság, a Guipuscoa Compagnie, amit számos koloniális társaság követett is, az egységes kereskedelmi társasági szabályozás ugyanakkor 1831-ig várat magára.

Még a részvénytársaságokról szóló külön törvény hatálybalépésekor (1848) is monista a spanyol szabályozás, tekintettel arra, hogy a jó ritmusban haladó kereskedelmi jogi kodifikációval szemben egészen 1889-ig várat magára a spanyol magánjog kodifikációja, amikor is döntően francia, osztrák, porosz alapokon építkezve hatályba lép Código civil néven a Spanyol Polgári Törvénykönyv.

A római jogi institució-rendszer hatásai mellett a Código civil nagy számban tartalmaz francia, olasz, argentin, portugál magánjogi jogintézményeket. A törvénykönyv felépítése nem tekinthető klasszikusnak. Specialitása a dologi jogi szabályok két könyvbe történő szerkesztése, amelyre figyelemmel a törvénykönyv az alábbiak szerint építkezik: a bevezető címet követő első könyv a személyek jogát, a második könyv a dologi jog egy részét, a harmadik a tulajdonszerzés módjait és jogcímeit, illetve ezen belül az öröklési jogot, a negyedik könyv pedig a kötelmi jogi szabályok rendszerét tartalmazza.

További érdekessége a Código civil-nek, hogy az egységes spanyol magánjogi szabályozás ellenére bizonyos vonatkozásban ma sem elsődleges jogforrás: ilyen területek Spanyolországban különösen a házassági, az öröklési és a vagyonjog egyes kérdései, ahol szubszidiárius jogként érvényesül a római jogon alapuló helyi magánjoggal szemben. Egészen egyedi tehát, hogy mennyire partikuláris még ma is Spanyolországban a magánjog egy-egy területe, illetve egyedi, hogy a spanyol jogrendszerben a római jog kiegészítő jogként ilyen módon él tovább³³⁷.

A tizenkilencedik század közepétől meginduló kereskedelmi jogi szabályozási hullámot [a hiteltársaságokról szóló törvény (1856), a bányászati társaságokról szóló törvény (1859)] követően a század végére megszűnik az uralkodói engedélyhez kötöttség és ezzel jelentősen liberalizálódik a spanyol társasági jogi szabályozás.

A magánjogi kódex hatálybalépését három évvel megelőzően 1886-ban lép hatályba Spanyolországban az új Código de comercio, amely alapvetően az első kereskedelmi törvénykönyv rendszerét követi ugyan, de annak öt könyvével szemben, már csupán csak

---

³³⁷ Sándor I. (2005): A társasági jog története Nyugat-Európában, KJK KERSZÖV, Budapest, i.m. 119. skk.; Hamza: i.m. 157. skk.; Löber, B.–Peuser, W.: Aktuelles spanisches Handels- und Wirtschaftsrecht. Frankfurt a. M.–Köln–Berlin–Bonn–München, 1991; Hoffman, B. von (Hrsg.): Das spanische Aktienrecht. Frankfurt a. M., 1975.

négy könyvből áll, figyelemmel arra, hogy az eljárásjogi szabályok kodifikációja idő közben megtörtént; újdonságként tőzsdejogi, bankjogi és társasági jogi szabályozás került be az új kódexbe.

A spanyol szabályozás duálissá tehát 1889-es Código civil hatálybalépésével vált, amely változás újabb kodifikációs hullámot indított el: külön törvény született a korlátolt felelősségű társasági forma (sociedad de responsabilidad limitada) szabályozásáról (1926), új korlátolt felelősségű társasági törvény (1953), illetve a korábbi szabályozást jelentősen módosító új részvénytársasági törvény is hatályba lépett 1951-ben Ley de Sociedades Anónimas néven, végül szövetkezeti törvény született 1974-ben.

A legutolsó nagy „jogalkotási boom” pedig természetesen a közösségi jogharmonizáció jegyében történt (1989 és 1998 között). Részben ennek is köszönhetően a hatályos spanyol jogban a szabályozás kiterjedt a csendes társaság, az egyszemélyes társaság és az egyszemélyes részvénytársaság alapítására a fenti szabályozási területek megújítása mellett.

4.6. Svédország³³⁸

Egészen egyedi és speciális – és a monista-dualista rendszerben vizsgálva abszolút értelemben vett monista – szabályozási megoldás alakult ki Svédországban az 1736-ban hatályba lépett, polgári jogot, büntető jogot és eljárásjogot egyaránt magába foglaló törvénykönyv a Sveriges Rikes Lag megszületésével. A formálisan kilenc, a gyakorlatban tíz könyvbe szerkesztett komplex szabályhalmaz egyik másik jogintézménye máig a hatályos svéd szabályozás része. Természetesen az elmúl közel csaknem háromszáz évben jó néhány módosítást és kiegészítő törvényt élt meg az eredeti szabályozás.

A törvénykönyv döntően a középkori svéd jogalkotás hagyományai, jogforrásai alapulvételével, minimális római jogi behatás mellett megalkotott természetjogi mű, amely külön kereskedelmi jogi könyvet tartalmaz, valamint nagy mennyiségben olyan kötelmi jogi szabályokat, amelyek kereskedelmi ügyletek vonatkozásában kiemelkedő jelentőséggel

---

³³⁸ Nótári T.: A társasági jog kodifikációja az európai országokban

bírnak. Ilyenek az adásvételi szerződés, a kölcsön szabályozása, a társaságokra irányadó szabályozás, vagy a cégvezetéssel kapcsolatos rendelkezések.

A Sveriges Rikes Lag kereskedelmi jogi szabályozási megoldásai közül kiemelkedő a társasági szerződés írásba foglalásával kapcsolatos rendelkezés, a tagok felelősségével kapcsolatos szabályozás, a társaságból történő kiválással kapcsolatos előírások, illetve annak rendezése, hogy a tag esetleges halála a társasági jogviszony öröklésével jár. Főszabály szerint a svéd kereskedelmi társaságok alapítása állami engedélyezési eljárás nélkül megvalósulhatott, kivéve a részvénytársaságot („aktiebolag”), amely tekintetében állami koncessziós kötelezettséget állapított meg a svéd szabályozás egészen a tizenkilencedik század végéig.

A társasági formák szabályozása közül kiemelkednek a részvénytársaságra vonatkozó rendelkezések, amelyekkel kapcsolatos érdekesség, hogy bár már az 1500-as években megjelennek azok a társaságok Svédországban, amelyek rendelkeznek egyes részvénytársasági vonással, a törvényi szabályozás 1848-ig várat magára. Végül a Code de Commerce alapulvételével készül egy néhány szakaszból álló rendelet a részvénytársaság önálló szabályozására Svédországban³³⁹.

A svéd kereskedelmi szabályozást jó néhány önálló törvény megalkotása jellemezte a tizenkilencedik század közepe és vége között önálló jogszabályok születtek a kereskedelmi könyvvezetésről, a kereskedelmi nyilvántartásról és a cégvezetésről, illetve a tengeri kereskedelemről. Végül társasági jogi normaként az 1895-ös törvény rögzítette a polgári jogi társaságra („enkelt bolag”) irányadó szabályokat, valamint a közkereseti társaság („handelsbolag”), és a betéti társaság („kommanditbolag”) szabályozásának rendszerét.

Nemcsak a külön (rész) törvénykezés formálta jelentősen a korabeli svéd kereskedelmi jogi szabályozást, hanem komoly hatással voltak a kereskedelmi jogi jogintézmények változására az adásvételt szabályozó (1905) és a szerződési jogot megreformáló (1915) törvények.

---

³³⁹ A svéd részvénytársasági szabályozás nem ismerte a felügyelőbizottság intézményét. Az alapításához minimum öt svéd állampolgárságú alapító volt szükséges, az igazgatóság minimálisan kétharmadának pedig szintén svéd állampolgárnak kellett lennie. A minimális alapító tőkét 5000 koronában határozta meg a törvény, a részvények minimális névértéke 10 korona kellett, hogy legyen. Bemutatóra szóló részvényt csak a király engedélyével lehetett kibocsátani, s a bejegyzésre a stockholmi központi nyilvántartásban került sor.

Ami a huszadik századi svéd kereskedelmi jogi szabályozást illeti, érdemes kiemelni, hogy az 1895-ös törvény két alkalommal – részint skandináv, részint német jogi minta alapján – módosult 1910-ben és 1944-ben, valamint az új részvénytársasági törvény (1977) említése indokolt, amely a részvénytársaság alaptőkéjét 50.000 koronában minimalizálta, leegyszerűsítette az alapítási eljárást, megszigorította a könyvvizetésre és a nyilvánossági előírások betartására vonatkozó szabályokat³⁴⁰.

A magyar társasági jogi szabályozás közösségi jogi előírásokhoz történő egyeztetésével csaknem teljesen egy időben (1995-ben) került sor a nyilvánosan működő és a zártkörűen működő társaságok közti különbségtételre és ennek törvényi szabályozására.

4.7. Oroszország³⁴¹

Tekintettel arra, hogy az orosz jogfejlődés vizsgálatunk vonatkozásában a monista irányt követte, továbbá arra, hogy az orosz vonatkozású magánjogi kodifikációs kísérletek jóval megelőzték a kereskedelmi jogi kodifikációs lépéseket Oroszországban, érdemes az orosz vizsgálat középpontjába a magánjogi kodifikációs folyamatot helyezni.

Az orosz jogi – és így az orosz magánjogi – szabályozást 1830-as évekig rendeletek fémjelezték, majd 1830-ban megjelent az Orosz Birodalom törvényeit időrendben összefoglaló Polnoje Szobrányije Zakonov Rosszijszkoj Imperii, illetve ezzel majdnem egy időben (1832-ben), Szvod Zakonov Rosszijszkoj Imperii elnevezéssel létrejött egy monumentális joganyag, amelynek tízedik kötete foglalta magába a korabeli magánjogi szabályokat. Ez a tizenkilencedik századi magánjogi szabályozás döntően a francia, a német és részben a bizánci magánjog jegyeit viselte magán.

A monista szabályozás egyeduralkodásának jegyében a cár által felállított kodifikációs bizottság – ugyancsak döntően német, francia, svájci és bizánci alapokon – 1903-ra

---

³⁴⁰ Lehetővé vált az egyszemélyes részvénytársaságok alapítása. 1985-ig szigorú alapkövetelményekkel, feltételekkel jöhettek létre a társaságok, például kötelező volt a svéd állampolgárság és ott bejegyzett lakóhely. 1985-től a rendszer veszített szigorából, mivel a dán, finn, izlandi és norvég állampolgárságot a svédvel azonosnak fogadták el.

³⁴¹ Nótári T.: A társasági jog kodifikációja az európai országokban

Grazsdanszkoje Ulozensenijje elnevezéssel kimunkálta az orosz polgári törvénykönyv tervezetét. A tervezetből csak húsz esztendő elteltével (1923) lett hatályba lépett orosz polgári törvénykönyv Grazsdanszkij Kodeksz címmel. Szerkezetét tekintve az általános részt a családjogi szabályok, majd dologi jogi rendelkezések, azt követően pedig öröklési és kötelmi jogi szabályok követik a német pandekta-rendszer alapján egybe szerkesztve. A kötelmi jogi rendelkezések érdekessége, hogy ebben érhetők leginkább tetten a svájci – és ennek következtében nyomokban római – jog hatásai, illetve, hogy a kötelmi jogi szabályok között nyertek elhelyezést a kereskedelmi jogi jogintézmények, előírások is³⁴².

Ami a társasági jogi létét illeti, a korábbi monista szabályozási előjelek után voltaképpen az 1917-es forradalom „tereli be” a társasági jogot a monista magánjogi jogintézmények erdejébe, s az azt követő politikai rendszer egyúttal mindent megtesz annak érdekében, hogy – a gyűlölt – cári kereskedelmi jogfejlődést teljes egészében elsorvassza.

Így a cári kereskedelmi társaságok – mint konkrét formában létező jogi személyek – szabályai feleslegessé váltak és a „helyükbe lépő” állami vállaltok is csupán az 1950-es években „szerzik meg” a jogi személy „minősítésüket”. Egészen addig a szovjet jogelmélet költségvetési üzemként „tekintett” az állami vállaltokra és kizárólag – egységes és oszthatatlan minőségéből eredeztetve – az állam részére tartotta fenn a jogi személy minősítést.

A kétszektoros jog elméletét az 20-as években bevezetett új gazdasági politika [Novaja Ekonomicseszkaja Polityika (NEP)] honosította meg a Szovjetunióban, ketté választva az úgynevezett „technikai gazdasági jogot” és a valódi viszonyokat megtestesítő polgári jogot. Rendkívül érdekes, hogy a politikai változások időben elhúzódó módon tudtak csak igazi befolyást gyakorolni az orosz társasági jog fejlődésére. Annak ellenére ugyanis, hogy 1917-es év a forradalmat, az 1920-as év a NEP-et hozza el orosz földön, 1923-ban az első szovjet polgári törvénykönyv mégis ismerte még a jogi személyiség jogintézményét. Igaz ugyanakkor az is, hogy a fenti politikai befolyás következtében ezek csupán relatív jogképességgel és célhoz kötött jogalanyiséggel rendelkező „formális” jogi személyek.

---

³⁴² Az 1923-ban hatályba lépett polgári törvénykönyv, a Grazsdanszkij Kodeksz, amely a század elején kidolgozott Grazsdanszkoje Ulozensenijje tervezetének rövidített változata, a családi jog, a munkajog és a földjog kimaradtak a törvénykönyvből és önálló kódexekben nyertek szabályozást.

Jogi személy „gyűjtőfogalom” alatt szabályozza az első szovjet polgári törvénykönyv az állami jogi személyeket, a társadalmi szervezeteket, mint jogi személyeket és összefoglaló néven a társaságokat. A társaságok lehetnek egyszerű társaságok, jogi személyiség nélküli társaságok és a korábbi kereskedelmi társasági szabályozási tervezeteket alapul véve közkereseti társaságok, betéti társaságok (ez utóbbi kettőre irányadó szabályozás 1927-ben kerül hatályon kívül helyezésre), korlátolt felelősségű társaságok, részvénytársaságok (amelyek szabályozása 1934-ben szűnik meg), és szövetkezetek.

A „kereskedelmi társaságok” szovjet jogból történő kivezetését követően (1934-től) a társasági jog rendszerében keletkezett űrt az állami jogi személyek és az állami vállalatok, mint a szocialista jogi személyek alapvető fajtái próbálták betölteni. Igaz kereskedelmi társaságként a szocialista állami vállalatok csak külföldi kereskedelmi ügyletek folytatása céljából működhettek, amúgy mind az állami jogi személyek, mind pedig az állami vállalatok elsősorbanban, mint intézményi jogi forma kerültek szabályozásra.

Az alapvetően „pandektista” szovjet-orosz polgári törvénykönyvet 1964-ben fogadták el, amely német és római jogi mintákat alapul véve szabályoz az általános résztől, a dologi jogi, kötelmi jogi, szerzői- és találmányi jogi, illetve öröklési jogi kérdéseken át a nemzetközi kollíziós magánjogig minden a jogalkotó számára lényegesnek tekintett kérdést a monista szabályozás egyfajta monumentalista műveként.

Míg az 1923-as első szovjet polgári törvénykönyvet követő 27-es, illetve 34-es szabályozás a társaságok szabályozásból történő teljes kiszorítását célozzák, addig az 1964-es második polgári törvénykönyv megnyitja a társaságok „újraszabályozása” előtt az utat. Ennek eredményeképpen, mint speciális kötelmi jogi, jogi helyzet, egyfajta szerződés a társaság tagjai között jelenik meg a polgári jogi társaság.

„Szovjet polgári jog specifikus” társaságként kerül a kódexbe az úgynevezett „tagság nélküli társadalmi szervezet”, és szintén szovjet „találmányként” önálló gazdasági elszámolást megtestesítő, egyes társasági jegyeket magukon viselő módon az állami vállalatok és az egyéb

állami gazdálkodó szervezetek. Külön quasi társasági entitásként, személyegyesítő társasági jellegű jogi személyként szabályozzák a szövetkezeteket.

A 64-es kódex kétségtelenül enyhített a társasági jog háttérbe szorításán, ugyanakkor a szocialista jog továbbra is mindent megtett a klasszikus értelemben vett gazdasági társasági szabályozás „száműzése” érdekében. Csupán abban tudott megengedő lenni, hogy a gazdasági ügyletek érdekében önállóbbá váljanak a szövetkezetek, a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsán (KGST) belül államközi gazdasági szervezetek, illetve a nemzetközi gazdasági kapcsolatok vonatkozásában nemzetközi gazdálkodó szervezetek működjenek. A KGST gazdasági kapcsolatokat segítő intézkedései rendkívül érdekesek, ugyanis, a megszülető mintaszabályzatok bizonyos szempontból hasonlóságot mutat az Európai Unió társasági jogi irányelveihez.

Igazi fordulatra a szovjet-orosz társasági jog tekintetében egészen a 90-es évekig várni kellett, hiszen még az 1987-ben is csupán az állami vállalatokról sikerült új törvényt alkotni, illetve végre megteremtődött annak lehetősége, hogy közös vállalatot hozzanak létre a szovjet és kapitalista vállalatok.

A kilencvenes években aztán társasági jogi jogalkotási hullám indul el: rendelet lép hatályba a részvénytársaságok szabályozására 1990-ben, törvény rendezi 1991-től a külföldi befektetések rendjét, majd 1998-ben külön törvény szabályozza a korlátolt felelősségű társaságokat, miközben 1995-ben törvény szabályozza újra a részvénytársaságokat.

Az új (orosz) polgári törvénykönyv tervezete – szintén a korábbi hagyományokat (azaz a monista utat) követve – kizárva önálló kereskedelmi törvénykönyv megalkotásának szükségességét, a kötelmi jogi szabályhalmaz középpontjába a gazdasági ügyletek és a gazdasági társaságok szabályozását helyezi, ugyanakkor a fentiekre figyelemmel nyitva hagyja a korlátolt felelősségű társaságok és a részvénytársaságok külön törvényben szabályozását. Ezzel csorbát ejtve a monista rendszer egységességének elvén.

Az új szabályozás következetes a tekintetben, hogy valamennyi kereskedelmi társaság – ide értve a személyegyesítő közkereseti-, és betéti társaságot is – jogi személy, továbbá a

kereskedelmi társaságok kivételével a társaságok az alapító okiratban meghatározott célhoz és tevékenységi körhöz van kötve. Következetes továbbá a tekintetben is, hogy – kizárva a típusok vegyítését – a típuskényszer elve szerint rendezi a társaságokra irányadó előírásokat.

A kódex személyegyesítő és tőkeegyesítő társasági formákat egyaránt tartalmaz: személyegyesítő társaságként a közkereseti társaságot, valamint a betéti társaságot, tőkeegyesülésként a társaságot alkotó tagok egyetemleges felelőssége mellett működő közös vállalatot, a korlátolt felelősségű társaságot és a részvénytársaságot határozza meg. Mivel minden kereskedelmi társaság jogi személy, így valamennyi társaság létrejötte az állami regiszterbe történő, konstitutív hatályú bejegyzéssel történhet csak meg.

Ami az újkori kereskedelmi jogi szabályozás igazi hiányossága, az egyrészt a kereskedelmi társaságok szabályozásának ütemét követni képtelen számviteli, könyvvézetési és cégtörvényi szabályozás elmaradása.

IV. FEJEZET

A MAGYAR SZABÁLYOZÁS FEJLŐDÉSE

A munka előrehaladtával koncentrikus köreink egyre kisebbé válnak, most jutunk el igazán a hazai vizekre és a magyar jogi kodifikáció egyik csúcsteljesítményének az 1875. évi XXXVII. törvénycikk, a Kereskedelmi Törvény (a továbbiakban: Kereskedelmi Törvény, kódex, törvény, törvénycikk, 1875. évi XXXVII. tc.) bemutatása következik.

S hogy mennyire nem volt hiábavaló kellő gondossággal feltérképezni a német társasági jogi fejlődési irányait, álljon itt néhány sor Apáthy István „tollából” aki az alábbiak szerint fogalmazta meg a Kereskedelmi Törvényünk német kereskedelmi törvényhez való viszonyát: „...a kereskedelmi törvénykönyvünk a német kódex és külön később alkotott törvények alapelveire leendő fektetendő, azonban hazánk külön forgalmi és kereskedelmi viszonyai a németországi időközi tapasztalatok, nemkülönben a legújabb tudomány álláspontja kellő tekintetbe veendő”.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a német hatás jelentős mértékben érződött hazánk kereskedelmi törvényeket tartalmazó kódexében, de – és e példaértékű jogi norma megalkotása tekintetében különösen hangsúlyos, hogy – a hazai jogtudósok, bírák, ügyvédek és joggyakorlat is jelen volt megalkotásának folyamatában³⁴³.

Rendkívül érdekes jogi helyzet állt elő azáltal, hogy mivel általános magánjogi kódex ekkor nem létezik, ezáltal a Kereskedelmi Törvény kell, hogy a kötelmi jellegű jogviták során a jogalkalmazás alapját biztosítani tudja

A bevezető gondolatok sorában érdemes kiemelni, hogy a kódex nem ismerte el a magánjogi, a csendes (nevezetlen) társaságokat kereskedelmi társaságként, miközben szabályozta az alkalmi egyesüléseket, mégpedig a kereskedelmi társaságok szabályait alkalmazva e jogintézmények vonatkozásában is.

---

³⁴³ Nochta T. (2007): Társasági jog, Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs

Általánosságban elmondható, hogy a Kereskedelmi Törvény a diszpozitivitás elvi alapjain állott, amelynek értelmében az egyes rendelkezésektől a felek közös akaratával, valamint a jogrend sérelme nélkül el lehetett térni. A rendkívüli műgonddal megalkotott törvény valamennyi olyan fogalmat, jogintézményt szabályoz, értelmez, amelyek szükségesek ahhoz, hogy – a kor kiemelkedő szabályozási megoldásának köszönhetően – megalapozták a magyar társasági jog kialakulását, továbbá elősegítsék annak fejlődését.

A fentiekkel összhangban a kódex négy kereskedelmi társasági formát (közkereseti társaság, betéti társaság, részvénytársaság, szövetkezet) szabályoz, amelyek vonatkozásában, mind alapításukra, mind pedig a működésükre vonatkozó követelmények részletekbe menő rögzítését olvashatjuk. Fontos hangsúlyozni, hogy amikor a törvény általában a kereskedelmi társaságokról beszélünk, akkor az ott rögzítettek csak erre a négy társasági formára vonatkoznak (a magánjogi és a csendes társaságra, valamint az alkalmi egyesülésre nem).

Rendkívül érdekes, hogy a csaknem száznegyven éves szabályozás négy társasági formája a hatályos szabályozás szerint is létezik, és a szövetkezet kivételével három ma gazdasági társaság (nem is beszélve arról a szoros kapcsolatról, amely e társaságok akkori és mai szabályozásának hasonlóságában ismerhető fel).

1. A társasági jogi szabályozás kezdetei Magyarországon – a Kereskedelmi Törvény

A történelmi körülmények ismerete, jogintézmények vizsgálata esetében pedig gondos jogtörténeti kitekintés kell, hogy megelőzze a hatályos szabályozás tudományos vizsgálatát. Éppen ezért a hatályos magyar társasági jogi szabályozás tanulmányozásához is legalább a kodifikáció koráig történő visszatekintés szükséges annak érdekében, hogy kellő mélységben értelmezni tudjuk a társasági jogi szabályozást, a társaságok szervezetét, működését és a szabályozást érintő változások miértjeit.

Kiemelkedő jelentősége van tehát, hogy az egyes történelmi korszakok gazdasági, társadalmi, illetve politikai környezetbe ágyazva lássuk és láttassuk a társaságokat és majd csak ezután, a körülmények ismeretében fogjunk bele a dualista-monista szabályozás változásából történő következtetések levonásába.

Az újkori társasági jogi szabályozás termékeiként megszületett gazdasági társasági törvények alapstruktúráját tekintve jól érzékelhető folytonosság, folyamatosság, összhang, kontinuitás állapítható meg. Sárközy Tamás „A szocializmus, a rendszerváltás és az újkapitalizmus gazdasági civiljoga 1945-2005” címen megjelent könyvében e folytonosságot, kontinuitást egészen 1850-től vizsgálja, központi jelentőséget tulajdonítva az 1875-ös Kereskedelmi Törvénynek, hangsúlyosan elemezve az első és második világháború társasági jogi szabályozásra gyakorolt hatásait, elemezve a szocializmus időszakának speciális körülményeit, illetve bemutatva a rendszerváltást közvetlenül követő időszakot³⁴⁴, amely gondolatmenetet – különösen a dualista-monista változásra figyelemmel – érdemes napjainkig tovább vezetni, illetve az új Polgári Törvénykönyvre tekintettel meglesni kicsit a jövőt.

Magyarországon a kereskedelmi jog kodifikálásával kapcsolatos munkálatok a XVIII. század végén kezdődtek meg és ki is töltötték az azt követő száz esztendőt. A kereskedelmi jogi jogalkotási munkálatokkal már 1779-ben megbízták a királyi Kúriát, amelynek feladata a kereskedelmi és váltótörvénykönyv előkészítésével kapcsolatban mindenre kiterjedt.

---

³⁴⁴ Sárközy T. (2007): A szocializmus, a rendszerváltás és az újkapitalizmus gazdasági civiljoga 1945-2005. Budapest, HVG-ORAC, Budapest

A királyi Kúria el is készítette a törvényjavaslatot, az Országgyűlés előtt történő tárgyalása azonban elmaradt 1795-ben. „Codex Cambio Mercantilis eiusque Ordo Processualis” cím alatt ismételt jogalkotási kísérlet zajlott 1827-ben, amely azonban a munkálatban résztvevők minden igyekezete ellenére kísérlet maradt és gyakorlatilag a királyi Kúria előző tervezetével azonos módon végezte: az Országgyűlés általi megvitatása elmaradt.

Ilyen előzmények után – hatvan esztendővel a királyi Kúria megbízása után – 1839. évi Országgyűlés elé Deák Ferenc és Bezerédy István vezette bizottság nyújtott be önálló törvényjavaslatot, amelynek eredményeképpen hazánk a kereskedelmi jogi kodifikálásának útjára lépett, ugyanis, a bizottság munkája eredményeképpen 1840. március 13-án V. Ferdinánd szentesítette a törvényeket, amelyek egészen 1875-ig a Kereskedelmi Törvénycikk hatálybalépéséig a kereskedelmi jog alapjait adták hazánkban.

A magyar társasági jog kialakulása a kereskedelmi jog fejlődéséhez – és a német jogrendszerhez – köthető hazánkban, a korabeli álláspont szerint a gazdasági jog részeként értelmezhető a társasági jog, csődjog, cégjog, versenyjog, bank- és értékpapír jog, kereskedelmi ügyletek [mind a gazdasági (kereskedelmi), mind a polgári (magán) jogban felmerülő elemek a német jogrendszer sajátosságait vették át].

1840. évi XV.-XXII. törvénycikkok rögzítik a kereskedelmi jog addig szokásjogi jelleggel követett szabályait: váltók szabályait, kereskedők jogállásának kérdéseit, gyárak jogviszonyait, fuvarosokat, közkeresetre összeálló társaságok működését, kereskedői testületek és alkuszok létét, adóssági követeléseket, a csődület szabályait.

Ezen szabályozási rendszer a hazánk életében minden téren nagy változást eredményező 1867-es kiegyezést követő politikai változásokkal összhangban, nagyban hozzájárul a gazdaság megerősödéséhez, és stabilitása eléréséhez és egészen a kiegyezést követő gazdasági fejlődés csúcsán megszülető Kereskedelmi Törvény hatálybalépéséig adja a kereskedelmi rendszer működésének jogszabályi hátterét.

2. Az alkalmi egyesülés

Bárki, aki kezébe veszi a Kereskedelmi Törvényt és aprólékos gondossággal átolvassa, két dologra biztosan emlékezni fog, egyrészt arra a négy kereskedelmi társasági formára, amelyeket a törvény szabályoz, másrészt arra, hogy milyen rendelkezéseket foglal magába a jogszabály az alkalmi egyesülések vonatkozásában.

A jogalkotó szerint ahhoz, hogy alkalmi egyesülésről beszélhessünk több feltétel együttes fennálltának kell teljesülnie. Fontos, hogy ne üzletszerűen végzett tevékenységről legyen szó, miközben optimális esetben közös haszon, ettől eltérő helyzetekben pedig közös veszteség keletkezzen. További kritérium, hogy az egyesülés tárgyát valamilyen kereskedelmi ügylet kell, hogy képezze, amely kereskedelmi ügyletnek pedig feltétlenül alkalomszerűnek kell lennie (korabeli példákkal élve: egy tőzsdén végzett manőver, egy posztó beszerzés lefolytatása köztisztviselőknek).

A szabályozásból kitűnik, hogy amennyiben kétség merülne fel az alkotóelemek meglétét, azaz a feltételek teljesülését illetően, úgy ennek megítélésében a bíróság segíti ki az érintetteket, eldöntve azt, hogy alkalmi egyesülésről vagy kereskedelmi társaságról beszélhetünk a konkrét ügyben.

A tagok előtt – korlátozottan ugyan³⁴⁵ de – nyitva áll az alkalmi egyesülés formájának megválasztása. Leggyakrabban a magánjogi társasági formára került a választás, de csendes társaságként is létezhetek. Ami pedig a belső felépítést illeti, betéti- vagy a közkereseti társasághoz hasonló belső viszonyokat egyaránt kialakíthattak.

Amennyiben jogi szemszögből vizsgáljuk az alkalmi egyesülést, azt kell megállapítanunk, hogy a törvény hatálybelépésekor az alkalmi egyesülés a magánjogi társaságok fajtájaként értelmezhető, mégpedig olyan magánjogi társaságként, amelyre vonatkozóan a kereskedelmi törvény állapítja meg a rendelkezéseket.

---

³⁴⁵ Közkereseti társasági, valamint betéti társasági formát nem alkalmazhatnak, mivel működésük alapja az iparszerű tevékenység folytatása. Részvénytársaság és szövetkezet sem hozható létre alkalmi egyesülésként, mivel hosszadalmas és bonyolult vállalati formákról beszélünk, melyeknél rengeteg költség merül fel.

Vegyük sorra azt alkalmi egyesülés, mint speciális magánjogi társaság jellemzőit. A magánjogi társasághoz hasonlóan az alkalmi egyesülésnek sincsen szervezett egysége, és épp úgy nem rendelkezik jogi személyiséggel. Ezzel összhangban nincs külön cége, azaz nem kell és nem is lehet bejegyezni a cégbíróságnál, ami pedig a jogokat és a kötelezettségeket illeti – a fentiekre is tekintettel – a jogok és kötelezettségek alanyai közvetlenül a tagok.

A kereskedelmi társaságokhoz hasonlóan a kódex szabályozta az alkalmi egyesülések belső jogviszonyát, amelynek lényege a formalizmus teljes hiánya, azaz a tagok szerződés segítségével tetszés szerint állapíthatják meg az alkalmi egyesülés belső viszonyait. A tagok szabadsága azonban nem korlátozódik a belső jogviszonyok megállapítására, szabadon dönthettek a vagyoni hozzájárulás mértékéről és módjáról éppúgy, mint ahogy maguk határozhattak az ügyvitel és a veszteség-nyereség kérdéseiről is.

A társaság külső jogviszonyát érintően a lényeg úgy ragadható meg, hogy alkalmi egyesülés esetén egy, vagy több tag lép kapcsolatba harmadik személlyel, azaz ha csak egy tag köt üzletet, akkor csak ő lesz jogosult és kötelezett egy személyben, a többi tag kívül marad. Ha pedig a tagok együttesen lépnek fel, és kötnek üzletet, akkor általában valamennyi tag együtt lesz jogosított és kötelezett az adott ügylet tekintetében.

Alkalmi egyesülés megszűnésére a magánjogi társaság megszűnésére irányadó szabályok vonatkoznak, de ezek közül az alkalmi egyesülés esetén kiemelkedett a cél elérése, mint leggyakoribb ok. Bekövetkezésekor az üzletvezető tag zárszámadást készít a többiek számára és felszámolást is végez, azaz megállapítja a vagyoni helyzetet, a tartozásokat kiegyenlíti, a fennmaradó vagyont pedig felosztja a tagok között.

A gazdasági életben meghatározó szerepet tulajdonítottak a korban az alkalmi egyesülésnek, népszerűségének oka, hogy a vállalkozó kedvű személyek számára vonzó lehetett, hiszen a tőkét csak rövid időre kötötte le és arra is alkalmasnak bizonyult, hogy nagy nyereség lehetőségét helyezze kilátásba.

Az alkalmi egyesüléssel kapcsolatos rövid összefoglalás lezárásául érdemes külön említést tenni az úgynevezett „emissziós ügylet lebonyolítására vállalkozó alkalmi egyesülésről”³⁴⁶. Az állam, a hatóságok és a magánvállalatok nagymértékű hitelszükségletének, valamint a részvénytársaságok tőkeszükségletének előteremtésére legmegfelelőbb módszernek az tűnt, ha a kötvények és a részvények elhelyezését a bank magára vállalta.

Egyes esetekben a szükséges összegek óriási mivolta és a nagy kockázat következtében erre egy bank nem bizonyult alkalmasnak, így több bank együttműködésére volt szükség. Ez az egyesülés akkor ugyancsak alkalmi egyesülésnek minősült, de a jogviszonyokat illetően a kereskedelmi szokás bizonyos ügyletek vonatkozásában eltérő szabályokat alakít(hat)ott ki³⁴⁷.

3. Az 1875. évi XXXVII. törvénycikk kereskedelmi társaságai

3.1. „Ős közkereseti társaság”

A gazdasági társaságokra irányadó hatályos szabályozás alapján ismerős a közkereseti társasági megnevezés, néhány ponton azonban módosítás érte a jogintézményt, mire a mai szabályozási megoldás megszületett. A Kereskedelmi Törvény hatálybalépésekor közkereseti társaság akkor keletkezett, „ha két vagy több személy kereskedelmi üzletet közös cég alatt, korlátlan, és egyetemleges kötelezettség mellett folytatott”³⁴⁸.

A társasági tevékenység (korabeli megjelöléssel az üzlet) megkezdésekor kötelező volt bejelenteni a területileg illetékes törvényszéknél a közkereseti társaság megalakulását a kereskedelmi cégjegyzékbe történő bejegyzés miatt³⁴⁹.

A korabeli bejelentés érdekessége, hogy a bejelentést minden tag köteles volt megtenni, sőt a kötelezettségük kiterjedt arra is, hogy az ezen iratot tartalmazó beadványt a törvényszék előtt

---

³⁴⁶ Kuncz Ö. (1922): A magyar kereskedelmi- és váltójog vázlata, A kereskedő vállalata és a kereskedelmi társaságok, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest

³⁴⁷ Kuncz Ö. (1922): A magyar kereskedelmi- és váltójog vázlata, A kereskedő vállalata és a kereskedelmi társaságok, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest

³⁴⁸ 1875.évi XXXVII. tc. 64.§

³⁴⁹ A bejelentés és a bejegyzés tartalma sokkal bővebb volt, mint az egyes kereskedőnél: be kellett jelenteni, be kellett jegyezni és közzé kellett tenni a társaság cégét és székhelyét, a tagok nevét, állását és lakóhelyét, a társaság keletkezésének időpontját, a képviselők nevét és a képviselet esetleges együttes létét (kollektív képviseletet).

személyesen szignálják, vagy gondoskodjanak arról, hogy az iratot már hitelesített formában tudják benyújtani. A „bejegyeztetés” az üzleti tevékenység megkezdésekor kikényszeríthetővé vált³⁵⁰.

Mint minden társaság esetében, a közkereseti társaság működésének legfontosabb kérdései is a belső és külső jogviszonyok megismerésével válaszolhatóak meg. A belső viszonyok tekintetében diszpozitív szabályok jellemzik a közkereseti társaságot, a jogalkotó ugyanis úgy vélte, hogy a társaság belső viszonyai közömbösek a kereskedelmi forgalom vonatkozásában, így a tagok magánügyeként a tagokra bízta a belső viszonyok rendszerének kialakítását. A harmadik személlyel szemben viszont a kógens normák uralják a társaságra irányadó szabályozást.

Bár a közkereseti társaság működésének jogilag nem feltétele a társasági vagyon megléte, ugyanakkor gazdaságilag fontos, hogy a társaság rendelkezzen megfelelő mértékű alaptőkével, ezért a belső vagyoni viszonyok területén a társasági vagyon tárgyalása elengedhetetlen.

Betét megnevezéssel illeti a korabeli társasági jog a társasági vagyon alapjának a tagok által a társaság számára bocsátott hozzájárulását, amely a társasági tevékenység folytatása során tovább gyarapítható (de eredménytelen társasági működés esetén realizálódhat társasági veszteség is). A betét szolgáltatásának módját és idejét a társasági szerződés volt hivatott rendezni³⁵¹.

A korabeli megfogalmazás szerint a „közkereseti társaság kereskedő”, ezért már a tevékenység (üzlet) megkezdésekor készítenie kell leltárt és mérleget, továbbá ezt a tevékenység folytatása során minden évben megismételni köteles³⁵². Ahogy a betét

---

³⁵⁰ Amennyiben a közkereseti társaság fióktelepet kívánt létrehozni, köteles volt azt az illetékes törvényszéknél bejegyeztetni.

³⁵¹ A tag betétjét átengedheti a társaság tulajdonába, de a társaság rendelkezésére is bocsáthatja használat és haszonélvezet címén. Az előbbi során a betét a társaság vagyonába olvad be, utóbbi esetében pedig a tag természetben visszakövetelheti a társas viszony megszűnését követően. A két lehetőség között a szerződés határozza meg, melyiket alkalmazza adott társaság. A tagok nem kötelesek betétüket a szerződésben meghatározott összegben túl nagyobbítani, vagy a veszteség miatt csökkent betétüket kiegészíteni, de ezzel szemben a szerződés eltérő szabályokat állapíthat meg.

³⁵² Az eredeti leltár tartalmazza a társas vagyont, amely a tagok betétjeiből tevődik össze. A későbbi mérlegek már magukban hordozzák a vagyon alakulását, növekedését, esetleg csökkenését. Ez a változás előidézi az egyes

szolgáltatásának módjáról, úgy a nyereség és a veszteség felosztásáról is a társasági szerződésnek kell tartalmaznia rendelkezéseket³⁵³.

Az operatív kérdésekben történő döntés tekintetében is különbség mutatkozik a magánjogi társasághoz képest, míg ugyanis a magánjogi társaság esetében ügyvitelről beszélhetünk, addig a közkereseti társaság esetében üzletvezetésről.

Az üzletvezetés módját szintén a társasági szerződés rendezi, oly módon, hogy a társaság üzletvezetését vagy egy tag vagy egyes tagok hatáskörébe utalhatja. A törvény jelentős mozgásteret hagy a társaságnak a tekintetben, hogy a szerződésben több tag hatáskörébe utalt vezetés esetén kiköti-e a közös, azaz együttes üzletvezetést³⁵⁴. Amúgy a társaság az ügyvezetési teendőket „idegen személyre” is rábízhatta.

Erős pozíciót határozott meg a törvény az üzletvezetésből kizárt tagok számára, ők ugyanis jogosultak voltak az üzletvezetési munka ellenőrzésére. Ami pedig az üzletvezetéssel kapcsolatos változásokat illeti, ki kell emelni, hogy az üzletvezetésre vonatkozó jogosultságot csak nyomós okból lehetett visszavonni, valamint az üzletvezető ugyancsak nyomós indok által mondhatott le pozíciójáról.

A személyegyesítő társasági jellegre figyelemmel a közkereseti társaságon belül kiemelt jelentőséggel bír a bizalom. Éppen ezért a tagok tartózkodni kötelesek minden olyan magatartástól, mely a társaság érdekeit sértené, vagy a cél elérését veszélyeztetné.

Tulajdonképpen a bizalmi elv alapozza meg annak lehetőségét, hogy a társaság meghatározhassa a tagok által kifejtendő gondosság fokát, továbbá ebből következik a

---

tagok vagyoniilletőségének (az a pénzben kifejezett érték, amely a tagokat egyenként megilleti az összes vagyonból) alakulását is.

³⁵³ A tagok a nyereségben fejenként részesülnek, ezt az összeget a vagyoniilletőséghez hozzáírják, a veszteséget pedig leírják belőle.

³⁵⁴ Több üzletvezető esetén a határozathozatal a következőképp alakult: a döntéshez szükségeltetett az összes üzletvezető beleegyezése, de előírhatta a szerződés szótöbbség elegendőségét. Az üzletvezetők hatásköre kiterjedt olyan cselekmények fogantatására, amelyek a társaság kereskedelmi tevékenységéhez kapcsolódnak, de nem voltak feljogosítva olyan ügyletek megkötésére, melyek meghaladták a társaság rendes üzleti forgalmát, vagy nem voltak azonosíthatóak a társaság céljával. Nem állt jogukban új tagok felvétele, cégvezető kirendelése, valamint cégvezetői meghatalmazás visszavonása. Ezen kérdésekkel kapcsolatos ügyletekben való döntéshez valamennyi tag beleegyezése kellett.

törvény versenytilalmi rendelkezésének rögzítése, amelynek eredményeképpen mód nyílik a tagok versenyszellemének kiküszöbölésére³⁵⁵.

Ami a gondossággal kapcsolatos tagi kötelezettséget illeti, ennek lényege abban fogható meg, hogy – a társasági működés, illetve az ezzel kapcsolatos munkavégzés során – a társaság összes tagja szorgalmat és kellő körültekintést köteles tanúsítani, éppen olyan szorgalmat és körültekintést, amelyet saját ügyében eljárva tanúsítana. Abban az esetben, ha a fent rögzítettek ellenére a fenti kötelezettségeknek a tag nem tesz eleget és kárt okoz a társaságnak, az okozott kárt meg kell térítenie.

Míg a társaságon belüli viszonyok rendezését a kódex – diszpozitív szabályok alkalmazásával – teljes egészében a társaságra bízta, addig a külső jogviszonyok tekintetében kógens, azaz kényszerítő jogi normákat rögzít. A kógens szabályozás indoka a közkereseti társaság életképességének, valamint folyamatos működésének biztosítása, továbbá a társaság védelme a harmadik személyekkel szemben.

A jogalkotónak a társasági jogviszony keletkezésének időpontjától, a társaság működésének tartamán át, a társaság megszűnéséig, minden lényeges külső jogviszony rendezésére kiterjedt a figyelme, így szabályozta többek között a tagok felelősségének, társaság képviselőjének a kérdéseit is. A Kereskedelmi Törvény úgy rendelkezik, hogy a társas viszony hatálya harmadik személlyel szemben akkor áll be, ha a társaság megkezdte üzleti tevékenységének folytatását. A közkereseti társaság vonatkozásában rendkívül jelentős a tagi felelősség kérdésköre, amely szerint valamennyi tag a teljes vagyonával és egyetemlegesen felel a társaság kötelezettségeiért³⁵⁶.

Ahogy az üzletvezetés vonatkozásában, úgy a társaság képviselője esetében is jelentős differencia figyelhető meg a közkereseti társaság és a magánjogi társaság képviselői

---

³⁵⁵ A versenytilalom szerint egy tag sem köthet üzletet a többiek hozzájárulása hiányában és nem vehet részt beltágként más társaságban, amely azonos üzletkörben folytat tevékenységet. A tilalom minden tagra vonatkozik, viszont feloldó tényezőnek számít, ha a többi tag beleegyezését fejezi ki, vagy tudomása volt a tagoknak adott személy más társaságban való részvételéről már a kk. megalakulásakor, és a részvétel megszüntetését nem kötötték ki.

³⁵⁶ A tag a társaság tartozásaiért teljes mértékben felel. A többi taggal egyenlő mértékben felel a tartozásért az, aki később lépett be a társaságba. Mindegy, hogy a tartozás egy szerződésből, tiltott cselekményből, vagy a törvény előírásai alapján jön létre.

szabályai között, mert míg a magánjogi társaság képviselte esetében a képviselet egybe esik az ügyvitellel, addig a közkereseti társaság képviselete a jogi személy képviseletéhez hasonlít. Érdekessége miatt célszerű megemlíteni, hogy a társaság képviselete megszervezhető abban a formában is, hogy a társaság a képviselő tagot csak egy cégvezetővel együttesen jogosítja fel a képviselet ellátására³⁵⁷.

Ami pedig a közkereseti társaság vagyonával kapcsolatos előírást illeti célszerű megemlíteni, hogy a társaság vagyona önálló vagyonnak számított, amelynek védelmét a törvény biztosította a tagok magánhitelezőinek lefoglalásával, beszámításokkal, csőd esetén a magánhitelezők követeléseivel szemben: „*A tag magánhitelezői a társasági vagyonhoz tartozó dolgokat, követeléseket, jogokat, vagy az egyes tagoknak e tekintetbeni illetőségét sem biztosítás, sem kielégítés végett igénybe nem vehetik.*”³⁵⁸

3.2. „Eltérő felelősségű tagok társasága” – a betéti társaság 1875-ben

A gazdasági társaságokra irányadó hatályos szabályozással összhangban a Kereskedelmi Törvény is a közkereseti társaság speciális válfaját látja a betéti társaságban, éppen ezért nem ismétli meg azokat a szabályokat, amelyeket a közkereseti társaságnál rögzített, és amelyek a betéti társaságok vonatkozásában is irányadóak, szabályozási energiákat a betéti társasági forma meghatározására fordítja, főképp a korlátozott felelős kültagra vonatkozó részletkérdések kerülnek hangsúlyozásra.

Erre utal a betéti társaság törvényben rögzített meghatározása is, amelynek értelmében „*betéti társaság keletkezik, ha közös cég alatt folytatott kereskedelmi üzletnél a társak közül egy vagy*

---

³⁵⁷ Amúgy a Kereskedelmi Törvény úgy rendelkezett, hogy a képviselők körét a társasági szerződés hivatott rendezni. Megbízható volt egy, vagy több tag is, de akár „idegen személy” is elláthatta a képviselet. Beszélhetünk önálló és együttes (kollektív) képviseletről a közkereseti társaságokat illetően. Az önálló képviseletet nem volt szükséges feltüntetni a szerződésben, jogosult volt ez által a tag a társaságot bíróság előtt képviselni, kézbesítéseket vehetett át, cégvezetőt rendelhetett ki, megvonhatta a cégvezető meghatalmazását. Az együttes képviselet harmadik személy irányában csak akkor volt hatályos, ha feltüntették a cégjegyzékben, és szabályszerűen közzé is tették. Önálló eljárást nem kezdeményezhettek és folytathattak az egyes képviselők, minden intézkedés és ügyletkötés igényelte az összes képviselő egyetértését. Az egyes képviselőknek jogában állt a társaságnak intézett kézbesítéseket vagy jognyilatkozatokat átvenni. A képviselő hatáskörét maga a törvény írta elő, az alábbiak szerint: „*a társaság képviseletére jogosított minden egyes tag a társaság nevében mindennemű ügyletre és jogcselekményre, különösen a társaság ingatlanainak elidegenítésére és megterhelésére is felhatalmazottnak tekintetik*”. 1875. évi XXXVII. tc. 90.§

³⁵⁸ 1875.évi XXXVII. tc. 95.§

több (kül) tag csak kikötött vagyonbetételével felelős, míg ellenben egy vagy több (bel) tagot korlátlan és egyetemleges felelősség terhel”³⁵⁹.

Éppúgy, ahogy történhetett ez a közkereseti társaságok esetében, a betéti társaság létrehozása is a tagok részéről elfogadott társasági szerződés megkötésével történt. Illetve szintén a közkereseti társaságra irányadó szabályozással összhangban a betéti társaság létrejöttét is jelenteni kellett az illetékes törvényszéknél, amely területén a társaság megnyitotta fióktelepét. Ugyanakkor a bejelentési kötelezettség főszabályon túl jelentős differencia állapítható meg – a betéti társaság differenciált tagi minőségére tekintettel – a bejelentés tartalma vonatkozásában a közkereseti társasághoz képest.

Fel kellett ugyanis tüntetni a bejelentésben (és a cégjegyzékben) a beltag és a kültag nevén, polgári állásán, valamint lakóhelyén kívül, a kültag(ok) vagyoni betétjének összegét is. Azonban a bejegyzés közzététele során a kültag adatait csak akkor kellett felvenni, ha az érintett tagok úgy kívánták: *„A betéti társaság közzétételekor a kültagok neveit, polgári állását, lakhelyét és vagyonbetétük összegeit tárgyzó adatok csak az érdekeltek kívánságára említetnek fel.”*³⁶⁰

Szintén betéti társaság specifikus szabály, a „képviselőjog” területén, hogy miután a betéti társaságban a beltagokat illeti meg a képviselet, így a bejegyzéskor csak az ő cég aláírásukat kell felmutatni megőrzés miatt, azaz e tekintetben csak a beltagok terheltek a bejelentés kötelezettségével.

A törvény a betéti társaság belső jogviszonyainak rendezését – hasonlóan a közkereseti társasághoz – elsősorbanban a tagokra bízta, ugyanakkor – a közkereseti társaságtól eltérően – szűkebb lehetőséget hagyott az üzletvezetés témakörében, az üzletvezetés lehetőségét ugyanis kizárólag a beltagok számára hagyta nyitva. A kültag nincs sem jogosítva, sem kötelezve az üzletvezetésre, a beltagok tevékenységét e téren nem gátolhatja.

---

³⁵⁹ 1875. évi XXXVII. tc. 125. §

³⁶⁰ 1875. évi XXXVII. tc. 126. §

Jelentős eltérést rögzített a kódex a közkereseti társaság szabályaihoz képest a törvényes versenytilalom tekintetében, ugyanis a versenytilalom a kültag(ok)ra nem vonatkozik³⁶¹. Illetőleg az üzletvezetésből kizárt kültag ellenőrzési joga nem volt annyira tág, mint az üzletvezetésből kizárt közkereseti társaság tagjának, vagy a beltagnak³⁶².

Ugyancsak a közkereseti társaság szabályai voltak irányadóak a nyereség és a veszteség meghatározása, valamint a kamat kiszámítása tekintetében. Eltérés ebben a tekintetben is csupán a kültagra tekintettel volt tetten érhető. A Kereskedelmi Törvény két megszorítást tett. Egyrészt kimondta, hogy a kültagot a társaság veszteségében csak befizetett vagy hátralékos betétje erejéig lehet részesíteni, azaz többletfelelősséggel nem tartozik (nem lehet kötelezni újabb befizetésre, társasági tartozások kiegyenlítésére). Másrészt abban az esetben, ha a kültag eredeti betétje veszteség miatt csökkent, az ő évi nyereségjutalékát a betét kiegészítésére kell fordítani³⁶³. Egyebekben a nyereség és veszteség felosztásának szabályai a társasági szerződésben kerültek meghatározásra, illetve ha nem határoztak róla, akkor a bíróság döntött (eltérően a közkereseti társaságtól).

A betéti társaság külső jogviszonyaira vonatkozó rendelkezések tekintetében szintén a közkereseti társaság szabályai az irányadóak. Ami különbség fellelhető, az a betéti társaság kültagjának létéből fakad. A betéti társaság üzleti tevékenysége megkezdését követően – éppúgy, ahogy a közkereseti társaság – jogilag létezővé válik. A korabeli megjelöléssel élve „bejegyeztetés” éppúgy kötelező a tagokra nézve, mint ahogy azt láttuk a közkereseti társaság tagjainak vonatkozásában, illetve ahogy az akkor az egyes kereskedők esetében is kötelező volt³⁶⁴.

---

³⁶¹ „A jelen törvény 74. §-ban foglalt korlátozások („Egyik társasági tagnak sem áll jogában a többiek beleegyezése nélkül a társaság üzletkörébe eső ügyletet saját vagy más részére kötni; nem áll továbbá jogában azonos üzletkörrel bíró más társaságban beltagnaként részt venni) a kültagokra nem terjednek ki”. (1875. évi XXXVII. Tc. 134.§)

³⁶² Számára csak az a jog volt biztosított, hogy az évi mérleget közölje a többi tag vele, valamint joga volt ellenőrizni az ebben szereplő adatokat a társaság könyvei és iratai alapján. Az alapító szerződés bővíthette ezt a jogot, tehát a beltagnak jogával egy szintre emelhetné a kültagét, viszont korlátozhatta is. A korlátozás nem vonatkozhatott az ellenőrző jog teljes megszűnésére, hiszen a kültagot minden feltételtől függetlenül megillette a jog, hogy kiemelkedő ok esetén az illetékes törvényszékhez forduljon és kérje a mérleg, a könyvek, vagy egyéb iratok közlésének elrendelését.

³⁶³ Vagyis addig, amíg a kültag vagyoniilletősége betétjének eredeti (kezdeti) összegét nem éri el, nem veheti át a neki jutó évi nyereségjutalékot (a kamatot viszont átveheti).

³⁶⁴ A bejegyeztetés elmulasztása az általános következményeken kívül magában hordozza a kültagot érő joghátrányt is. A törvény alapján a kültag a közzétételig keletkezett társasági kötelezettségeikért harmadik személy irányában, mint beltagnak lesz felelős, hacsak nem igazolja, hogy tudtak a korlátozott felelősségének meglétéről. Rendkívül szembetűnő ekkor a kültag korlátozott felelősségének megváltozása: a kültag

Fő szabály szerint a kültag felelőssége a társasági szerződésben megállapított összeg erejéig áll fenn, a betétjét meghaladó összegre a hitelező nem tarthat fenn jogot. Másik oldalról szemlélve a dolgot a kültag kötelessége „csupán” a betét sértetlen fenntartásának biztosítása. Ennek érdekében a Kereskedelmi Törvény kimondta, hogy a társaság fennállása ideje alatt a kültag betétjét sem egészben, sem részben nem szabad visszafizetni, vagy elengedni³⁶⁵.

A képviselet és a vagyoni viszonyok tekintetében ismételten a közkereseti társasági szabályozás az alap, amelyen a betéti társaság képviseletének szabályai fel tudtak épülni, mégpedig úgy, hogy a törvény a beltagekat nevesítette a képviseleti tevékenység címzettjeiként, ezt leszámítva az általános képviseleti szabályok megegyeztek a közkereseti társaságban alkalmazott normákkal. Illetve amennyiben a kültag neve szerepelt a társaság cégében, akkor a hitelezőkkel szemben beltagnak minősült. A közkereseti társaság vagyoni viszonyainak szabályait rendelte alkalmazni a kódex a betéti társaság vagyoni viszonyai tekintetében is.

3.3. A „fő vagyonegyesítő társaság” csaknem száznegyven éves szabályai – a Kereskedelmi Törvény részvénytársasága

A részvénytársasági szabályozás lényegének megértéséhez akkor kerülhetünk a legközelebb, ha a definíció³⁶⁶ egyes kifejezéseinek boncolgatása helyett a Kereskedelmi Törvényben rendkívül gondosan elhelyezett részvénytársasági alkotóelemeket vesszük sorra. A lényegi alkotóelemek körét az alaptőke, a részvény és a részvényes adják.

---

egyetemlegesen, feltétlenül és közvetlenül felel a társasági hitelezőnek, aki ezek alapján nem köteles a beltagek vagy a társaság ellen fordulni, a kültag vagyonának bármely részére vezetheti a végrehajtást követeléseinek kielégítése céljából.

³⁶⁵ A társaság csak abban az esetben fizethet kamatot a kültagnak, ha ezzel az eredeti betét összege nem csökken. A kültag addig, amíg a veszteség következtében csökkent betétje a meghatározott összeget nem éri el, a társaságtól sem kamatot, sem nyereségjutalékot nem szerezhet. Mindezek ellenére a kültag betétje nem változtathatatlan. A kültag leszállíthatja, vagyis ebben az esetben a kültag betétjének egy részével kilép. Egy érvényességi kellék áll fenn ezzel kapcsolatban, mégpedig a cégjegyzékbe való bejegyzés. A leszállítás viszont csak a jövőre nézve csökkenti a kültag felelősségét. A betét változásának másik módja, ha emeli maga a kültag a betét összegét, ennek tényét is be kell jegyeztetni.

³⁶⁶ „Részvénytársaságnak azon társaság tekintetik, mely előre meghatározott, bizonyos számú és egyenértékű (egész vagy hányad) részvényekből álló alaptőkével alakul, s melynél a részvények tulajdonosai csak részvényeik erejéig felelősek”³⁶⁶ (1875. évi XXXVII. tc. 147. §)

Annak érdekében, hogy igazán gondosan járassunk el, induljunk ki az alaptőkére vonatkozó előírásokból. Tekintettel arra, hogy az alaptőke és az abból létrejövő (összeálló) társasági vagyon a hitelezők egyetlen fedezete, illetve a részvényes tagsági jogainak megtestesítője, kijelenthetjük, hogy a részvénytársaság tőkeegyesülés. A társasági működéshez szükséges alaptőkét a részvényesek teremtik meg, amely ezt követően, mint önálló entitás kezdi meg létezését, és amelynek jogi jellege ezt követően teljes egészében a társaságra fókuszált, azaz e társaságot megtestesítő vagyontömeg személyisége elválik a részvények tulajdonosainak személyétől. E személyek ezt követően vagyoni felelősséggel nem tartoznak a társaság tartozásaiért.

Éppen erre figyelemmel nem véletlen, hogy az alaptőke, illetve egészen pontosan az alaptőke nagyságának megállapítása az első teendő a részvénytársaság alapításánál (amelyre egyébként a törvényi szabályozás adta keretek között az alapítók szabadon tehetnek javaslatot). Érdekesség – különösen a részvénytársasággal kapcsolatos újkori szabályozási megoldások fényében, hogy – az 1875. évi XXXVII. törvénycikk nem határoz meg minimum illetve maximum küszöböt az alaptőke vonatkozásában.

Mivel mind az alapítók, mind pedig a hitelezők számára kiemelkedő jelentőségű az alaptőke állandósága, így e vonatkozásban (mármint: állandóság, függetlenség, meglét) logikailag a társaság megalapításától, annak megszüntetéséig mind a hitelezők, mind pedig a részvényesek kénytelenek „együttműködni”; holott az alaptőke a szabályozás szerint független a részvényesektől, illetve a tartozatlan kifizetésig a hitelezői minőség csak kevésbé determinálható. Summa summarum az alaptőke független a részvényesektől, de állandósága mind számukra, mind a hitelezők számára fontos tényező.

Pont emiatt építette a szabályozásba a jogalkotó a törvénybe az alaptőke sértetlenségét védő megoldások „tömegét”, úgymint azt a szabályt, hogy a részvényes nem veheti vissza részvényét a társaság fennállása alatt, valamint azt, hogy az alaptőke felhasználásával (felélésének veszélye mellett) sem kamat, sem osztalék nem fizethető ki a részvényesnek. Ugyanígy „alaptőke védelmi intézkedés”, egyrészt hogy az alaptőkét a mérlegben teljes összegében a tartozások között kell szerepeltetni, másrészt, hogy névértéken alul részvényt kibocsátani tilos. Közvetetten szintén ezt a célt szolgálja a Kereskedelmi Törvény azon

megoldása, hogy az alaptőke leszállítása, valamint egyesülés és felszámolás esetén a hitelezők érdekét szigorúan figyelembe kell venni, illetve, hogy a részvénytársaság nem szerezheti meg, illetve nem veheti zálogba saját részvényeit, végül, hogy nem pénzbeli betét esetén tilos a javak túlértékelése.

Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy az alaptőke már a korabeli részvénytársasági szabályozás vonatkozásában is két dolgot jelentett: egyrészt „üzemtőkét”, másrészt egy meghatározott összeget. [Jellemző ugyanakkor, hogy az alaptőke jogi szempontból történő vizsgálatakor az alaptőkére, mint egy konkrét (és egyben meglévő) összegre gondolunk, holott ez az összeg voltaképpen egy „képzelt összeg” (tekintettel arra, hogy jogi értelemben – mint követelhető tartozás – akkor is létezik, amikor még nincs teljesen befizetve)].

Érdemes kiemelni mindemellett azt is, hogy a részvénytársaság alaptőkéje nem jelenti, nem jelentheti egy az egyben a társaság vagyonát is, hiszen a részvénytársaság vagyonába beletartoznak többek között a tartalékok, és a követelések is. (Itt érdemes kiemelni, hogy már a korabeli szabályozás is ismeri a tartalékalap intézményét, amely nem más, mint a tulajdonosok sajátos biztosítéki megoldása, amely az esetleges veszteségek fedezésére szolgál, és amely az évi nyereségből félretett külön alapként³⁶⁷ funkcionál).

A részvénytársaság következő alkotóeleme nem más, mint maga a részvény, s ahogy az alaptőke legalább két dolgot „üzemtőkét” és egy meghatározott összeget is jelentett, úgy a részvényről is több értelemben érdemes szót ejteni.

A részvény megtestesíti voltaképpen az alaptőke részvényesre eső részét, azt a vagyoni betétet, amellyel a tag a társasági működéshez hozzá kell, hogy járuljon. Az alaptőke tehát a részvények ellenében megfizetett vagyoni részekből áll össze (tőketömörülés), éppen ezért a részvények névértékének összege meg kell, hogy egyezzen az alaptőke összegével. Így az alaptőke – a magyar szabályozás szerint – bármennyi részre felosztható volt, e tekintetben nem tartalmazott rendelkezést a törvény, miközben egyes külföldi jogrendszerek – francia, német, osztrák, norvég, svéd – korlátozó rendelkezéseket tartalmaztak alaptőke vonatkozásban.

---

³⁶⁷ Elhatárolhatjuk egymástól a rendes tartalékalapot, valamint a különböző konkrét célokra létrehozott alapokat, pl. nyugdíj-, árfolyamcsökkenési-, részvénytörlesztő alap.

A részvényeknek egyenlő értékűnek kell lenniük a törvénycikk 147.§-a értelmében, miközben a részvény mindenkor értékének meghatározása több összetevőtől is függhet. Ami a részvény névértékét illeti, fontos rögzíteni, hogy névértéken értjük azt az összeget, amely – az akkor még csak materializált – értékpapíron betűvel és számmal fel volt tüntetve, és amely szoros kapcsolatot keletkeztet a részvény és az alaptőke között, tekintettel arra, hogy első alkalommal a részvény vagy e névértéken, vagy kibocsátási értéken kerülhetett a részvényeshez. A kibocsátási érték megegyezhetett a névértékkel, de akár jelentős mértékben el is térhetett tőle. Ugyanakkor általános szabályként rögzítette a kódex, hogy a részvények számát és névértékét előre ki kell kötni, miközben annak nem határozta meg jogi akadályát, hogy a részvénytársaság részvények számát és névértékét módosítsa (természetesen az alaptőke épségben hagyása mellett).

Voltaképpen a részvényért fizetett – avagy fizetni vállalt – ellenérték adja azt a „betétet” amellyel a részvényes az alaptőkéhez és ezzel közvetlenül alapításkor a részvénytársaság létrejöttéhez, később pedig a részvénytársaság működéséhez hozzájárul. A részvény ellenértékeként a törvény elfogadott pénzbeli (készpénz) és nem pénzbeli hozzájárulást egyaránt. Amennyiben a vagyoni hozzájárulás készpénz átadásával valósult meg, úgy teljesen befizetett (liberált) részvényről beszélhetünk. Amennyiben pedig a későbbi részvényes nem pénzbeli hozzájárulást teljesít, úgy be nem fizetett (azaz nem liberált) részvénnnyel van dolgunk³⁶⁸. Azt fontosnak tartom ugyanakkor ismételten hangsúlyozni, hogy az alaptőkét, nem a befizetés, vagy a szolgáltatás maga biztosítja, az alaptőke vonatkozásában ugyanis az aláíró által vállalt kötelezettség, tehát a kötelezettség elvállalása az irányadó. Természetesen ezen alapvetés ellenére is megkövetelte a kódex, hogy az aláírás (kötelezettségvállalás) mellett az aláírással egy időben bocsássa az elvállalt vagyoni érték 30%-át készpénzben a társaság rendelkezésére.

Ha tág értelemben vizsgáljuk, akkor részvény megjelölés egyfajta második értelemben vonatkozhat a részvényes jogainak és kötelezettségeinek összességére, hiszen a részvényes voltaképpen a részvény által szerez (társasági) jogokat és kötelezettségeket. A részvényesi

---

³⁶⁸ Érdemes ezzel kapcsolatban megemlíteni, hogy a francia jog elhatárolja egymástól az apport-részvényt (nem pénzbeli betét ellenértékéül szolgáló részvény) és a készpénz-részvényt. Ugyanakkor ismeri a munka-részvény fogalmát is, amelynek ellenértékét a munka jelenti, míg tulajdonosa a részvénytársaságnál dolgozó munkavállalók szövetkezete lesz.

kötelezettségek sorából messze kiemelkedik a részvény ellenértékének megfizetése (nem liberált részvény esetén vagyoni érték átadása), miközben e társasági forma esetében a személyes közreműködés, mint részvényesi kötelezettség fel sem merül.

A részvénytársasági „tagságjog” (amely szabadon átruházható, tekintettel a részvény, mint értékpapír forgalomképes jellegére) megszerzésének módja tehát a részvényaláírás, amely jogosultságok részletes számbavétele csak sok-sok oldalon volna megvalósítható, a legfontosabbakat ugyanakkor a teljesség igénye nélkül érdemes sorra venni. Legfőbb részvényesi jognak talán részvényest megillető osztalékjog volt, amelynek lényege, hogy a részvényest a részvénye után „nyereség” illette. Ugyancsak a legfőbb részvényesi jogosultságok között kell szólni a közgyűlési jogokról, hiszen ez biztosította a részvényes számára a társasági döntésekben és közvetetten a társasági ügyek intézésében való részvétel lehetőségét. Emellett jellegénél fogva kiemelendő a likvidációs hányad joga, amely alapján a társaság felszámolásakor a felosztás alá kerülő vagyontömeg egy meghatározott részére joga volt a részvényesnek.

Alapvetően a részvényesi jogok egyenlősége volt az irányadó, ugyanakkor bizonyos esetekben az egyes részvényesek eltérő jogokkal rendelkezhettek, akik a korabeli szabályozás szerint elsőbbségi részvényeseknek számítottak. Az elsőbbségi részvényesek többletjogai kiterjedhettek a likvidációs hányadra, az osztalékjogra, vagy a részvényest a részvénye alapján megillető „szavazójog” mértékére.

A „tagságjog” fent említett átruházásának lehetőségére tekintettel a részvény kifejezés harmadik értelmezésben jelenthet forgalomra szánt értékpapírt is (a „tagságjogot” a részvénytársaság foglalta okiratba, mégpedig forgatható értékpapírba, ami garantálta annak forgalomképességét és az értékpapír kiemelkedő gazdasági előnyeit). A részvény, mint forgalomképes értékpapír szövegének meghatározása a részvényesek szabad jogában állott, azaz a Kereskedelmi Törvény nem határozta meg valamiféle blanketta használatát, ami mai szemmel nézve egészen egyedi megoldásnak látszik, rendkívül szerteágazó megoldásoknak nyitva meg az utat³⁶⁹.

---

³⁶⁹ A kódex csupán a lényeges alkotóelemek alkalmazását írta elő, úgymint a részvénytársaság cégének, a névre szóló részvény esetén névértékének, a tulajdonos megnevezésének, valamint a részvény számának rögzítését.

Az 1875. évi XXXVII. tc. rendelkezéseinek értelmében a részvény lehetett névre szóló³⁷⁰ és bemutatóra szóló, mégpedig akár oly módon is, hogy ugyanazon részvénytársaság egyes részvényeit névre szólóan, más részvényeit bemutatóra szólóan bocsájta ki, sőt a szabályozás annak lehetőségét sem zárta ki, hogy a részvénytársaság döntsön a bemutatóra szóló részvény névre szólóra történő átalakítása tárgyában. A törvénycikk ismerte az ideiglenes részvény intézményét, amelyet a részvény értékének teljes befizetéséig kellett a részvényes részére kiállítani (az ideiglenes részvény abban különbözött a véglegestől, hogy egyértelműen fel kellett rajta tüntetni a már befizetett összeg mértékét).

Az ideiglenes részvény mellett a kódex ismerte a hányadrészvény és a részvényutalvány fogalmát is. Hányadrészvényről abban az esetben lehet szó, amikor valamely a nagy névértékű részvényt több hányadra osztanak, vagy az alaptőke felemelésekor a régi részvényes az új részvény egy meghatározott hányadára elővételi jogot kap³⁷¹. Ami pedig a részvényutalvány intézményét illeti, ki kell emelni, hogy az első befizetésről (ha 10% vagy 30% előleget ad) kapott részvényutalványt a részvényes, amely ellenében majd az ideiglenes (teljes befizetés esetén a végleges) részvényt átvehette³⁷².

Ami a harmadik „lényegi” alkotóelemet a részvényest illeti, hogy a részvénytársaság működésében elsődleges szereppel bír az alaptőke és a részvény, azaz a tárgyi szubsztrátum, éppen ezért a részvényesek szükségképpen és némiképp háttérbe szorulnak, ami annyit tesz, hogy személyes sajátosságaik nem befolyásolják a részvénytársasági működést. Mindezzel együtt természetesen a részvényes nélkülözhetetlen alkotóeleme a részvénytársaságnak, tekintettel arra, hogy a részvényes az, aki a társasági működéshez elengedhetetlenül szükséges vagyoni hozzájárulást szolgáltatja, továbbá nem szabad megfeledkezni a közgyűlési funkcióról, valamint arról sem, hogy az üzletvezetés azon igazgatóság feladata, amely ugyancsak részvényesekből áll. (Érdemes egy gondolatot áldozni a részvényesek vonatkozásában annak, hogy általában a részvényesek száma nem egyezik meg a részvények

---

³⁷⁰ A névre szóló részvények tekintetében köteles volt a részvénytársaság részvénykönyvet vezetni, amely a részvényesek nevét, lakóhelyét, illetve a tulajdonosi jogokban bekövetkezett változásokat bemutatta be.

³⁷¹ A szavazójog ebben az esetben csak közös képviselő által illeti meg a hányadrészvények tulajdonosait. Az osztalékjoggal és a likvidációs hányad jogával viszont minden hányadtulajdonos önállóan rendelkezik.

³⁷² A részvényhez osztalékszelvényív tartozott, amely a több év, összegben meg nem állapított osztalékának felvételére jogosító és levágható ún. osztalékszelvényeket tartalmazta. A levágott osztalékszelvény önálló értékpapírnak minősült. Az osztalékszelvényíven szelvényutalvány volt található, melynek alapján az osztalékszelvények felhasználását követően új osztalékszelvényívet lehet kapni.

számával, mivel egy részvényes több részvénnyel rendelkezhet. Sőt az a speciális helyzet is előállhat, hogy az összes részvény egy személy tulajdonába kerül).

Külön figyelmet szükséges szentelni a részvénytársaság alapításával kapcsolatos szabályozásnak. A Kereskedelmi Törvény a részvénytársaság alapításával kapcsolatban szigorú szabályokat állapít meg, szemben a fent tárgyalt közkereseti és betéti társasági alapítással, ahol nagyjában-egészében a felek szabad megállapodását helyezte az alapítás fókuszába. Ezzel szemben a részvénytársaságra irányadó szigorú szabályozás oka, hogy voltaképpen a hitelezők egyetlen fedezetét, az alaptőkét törvényes védelem alá kellett venni (az alaptőke biztosítása érdekében). Éppen ezért a részvénytársaság megalakulása három tényező függvénye volt: az alaptőke biztosításának, az alapszabály megalkotásának, és a bíróság a cégjegyzékbe történő bejegyzésének függvénye³⁷³.

A Kereskedelmi Törvény rendelkezései szerint részvénytársaságot alapíthatott természetes személy, jogi személy (akár egy egyesület, akár maga az állam), illetve kereskedelmi társaság is (pl.: bank). Az alapítók legfőbb feladata a társaság megalakulásának elősegítése, és az ahhoz kapcsolódó tevékenységek ellátása volt, mindeközben a törvény nem írta elő, hogy az alapító részvényaláíró is legyen. Néhány esetet leszámítva (az alapítók egyetemlegesen feleltek a tervezetben foglalt adatok „valótlanságáért”, egyetemlegesen feleltek azokért az ügyletekért, amelyeket a részvénytársaság bejegyzését és közzétételét megelőzően a társaság nevében kötöttek, feleltek a részvényaláírások valódiságáért és a fizetőképesség meglétéért) a törvény nem szabályozza részletesen az alapítók magánjogi felelősségét.

Az alapítókra vonatkozó rendelkezéssel párhuzamosan szükséges szólnunk a részvénytársaság alapításához nélkülözhetetlen (alapítási) tervezet lényeges kérdéseiről is. A tervezet tartalmazta a leendő társaság általános leírását és az alapszabály legfontosabb rendelkezéseit. Az alaptőke biztosítására a részvényaláírás szolgált, amelynek alapja pedig a tervezet képezte.

---

³⁷³ Az alaptőke biztosítása a gyakorlatban két úton történhet: az alapítók maguk jegyzik az összes részvényt és csak a társaság bejegyzését követően adnak túl azokon, ezt a módot szimultán, vagyis egyszerre megvalósuló alapításnak nevezhetjük. A másik lehetőség, hogy az alapítók felhívást készítenek a nagyközönség felé, ebből a körből kerülnek ki a részvényaláírók, ez a szukcesszív, vagyis fokozatos alapítás. A törvénycikk csak az utóbbi megoldást tartja szem előtt, vagyis az alapítás két módjáról nem vesz tudomást, mindkét esetre azonos szabályokat határoz meg. Fontos kérdés, hogy az alapítás szabályozásánál a jogalkotó az ún. prospektus (tervezet) rendszert tartja helyesnek, vagy az alapítókat rögtön az alapszabály elfogadására és közzétételére utasítja. A törvénycikk e tekintetben az első változatot fogadja el, ezáltal az alapszabály megalkotását az aláírók, vagyis az alakuló közgyűlés feladatává teszi.

A tervezet tartalmilag két fő részre volt osztható: a kötelező és a fakultatív elemeket tartalmazó rész.³⁷⁴

A tervezet kötelező elemeit nem lehet módosítani többségi határozattal sem az alakulás, sem a működés folyamán, kivéve, ha törvény erről külön rendelkezik. Ezzel szemben a fakultatív tartalom a közgyűlés (mind az alakuló, mind a későbbiek során) többségi határozatával módosítható.

A részvényaláírás funkciója szerint a társaságba belépni kívánó személy kötelező szándéknyilatkozata volt; aláírni lehet személyesen vagy meghatalmazott személy útján. Az aláírás meghatározott számú részvény átvételére jogosította fel az érintettet.

A részvényaláírás a Kereskedelmi Törvény rendelkezései szerint formailag kötött jogügylet volt, amelynek megtörténtét szigorú előírások szabályozták.³⁷⁵ Az aláírók felelősek maradnak a befizetett részvények értékének 50%-ig, még akkor is, ha a bejegyzés előtt másra ruházták át tagságukat.³⁷⁶

Lehetőség volt a részvénytársaság létrehozására minősített alapítással is, amikor a részvényes nem pénzbeli hozzájárulással szerzett részesedést a társaságban, vagy az alapítók vagy más személyek különös előnyre tettek szert az alapítás során. „Apport-alapításról” beszélünk, ha valaki nem pénzben járult hozzá az alaptőkéhez, hanem apportot szolgáltatott, aminek ellenértéke részvény vagy készpénz lett. Az apport hátránya, hogy a társaság túlértékelhette

---

³⁷⁴ A kötelező részt a törvénycikk 150. § határozza meg, mely tovább osztható egy feltétlen részre (a vállalat tárgya és tartalma, az alaptőke nagysága, a részvények száma és névértéke, az aláírás záró ideje), és esetleges részre (elsősorban kötvények száma és névértéke, a nem pénzbeli betét tárgya és értéke, az alapítónak vagy másoknak biztosítani kívánt előnyök). A fakultatív elem tartalmát a törvény nem szabályozza, az alapítók szabadon dönthetnek annak tartalmáról, akár belefoglalhatják a társaság teljes alapszabályát. (1875. évi XXXVII. törvénycikk 150. §)

³⁷⁵ Aláírásnál minden részvény után a névérték minimum 10%-át ki kellett fizetni a tervezetben megállapított értékben (valuta). A társaság ennél magasabb befizetést is megállapíthatott, de az aláírók a tervezetben meghatározott értéknél magasabb befizetésre az alakuló közgyűlés megtartásáig nem voltak kötelezhetőek. A jogügyletet harmadik személy is teljesíthette. Semmis volt az aláírás abban az esetben, ha a felsorolt feltételek valamelyike nem teljesült. A részvényaláírást sajátos szerződésként értelmezte a kódex, amelyben az aláíró vállalta a kötelezettséget az általa vásárolt részvények névértékének teljes megfizetésére. A befizetés módját a részvénytársaság alapszabályában foglaltak alapján kellett alkalmazni. Előfordulhatott, hogy az aláírók több részvényt jegyeztek le, mint amennyit eredetileg megállapított a tervezet, ebben az esetben az alapítók a felüljegyzett részvényeket elutasíthatták.

³⁷⁶ „Az aláírók az aláírt részvények névértékének 50%-a erejéig azon esetben is, ha részvényeiket a jelen törvény és az alapszabályok megtartása mellett tovább adták, felelősek maradnak.” (1875. évi XXXVII. 153. §)

azt a valós értékéhez képest, ezáltal az alaptőke egy része fiktívvá vált, azaz társaság alaptőkéje így magasabb lett, mint a rendelkezésre álló valós tőkéje.³⁷⁷ „Apport-alapítás” esetén betét tárgyaül szolgálhat bármely ingó vagy ingatlan dolog, cég, jog, jogosítvány, üzlet, szabadalom, valamint bizonyos szolgáltatások (munkák) is, de az egész alaptőkét nem lehet betéttel biztosítani.

A minősített alapítás másik esete, a „különös előnyben részesülés”, amikor az alapítók vagy más személyek munkájukért jutalomban részesülnek, ezáltal különös előnyre tesznek szert. A törvény alapján a tervezetben ilyenkor szerepelnie kellett a különös előnynek; részletesen az alakuló közgyűlés meghatározta feltételeknek (amit az alapszabályba is fel kell venni). Különös előny tárgya lehet készpénz, elsőbbségi részvény, elővételi jog az új részvényekre, részesedés a részvénytársaság tiszta nyereségében, illetve az első igazgatóság kinevezésének joga.

A részvénytársaság alakuló közgyűléssel jött létre, ahol mód nyílt az alapszabály elfogadására. Az „aláírás záridejétől számított két hónapon belül” az alapítókknak össze kellett hívni az alakuló közgyűlést, ha ugyanis határidőn belül erre nem sikerült sort keríteniük, az aláírók visszakövetelheték befizetett pénzeiket, amelynek visszafizetése tekintetében az alapítókat egyetemlegesen felelősek voltak. Az alakuló közgyűlés akkor volt határozatképes, ha a tagok maguk, vagy képviselőik által legalább heten résztvettek úgy, hogy az alaptőke legalább egynegyed részét jegyezni tudták. A jegyzett részvények egy szavazatot értek, de senkinek nem lehetett tíznél több szavazata.

Az alakuló közgyűlés szótöbbséggel hozta meg határozatait: elsődleges feladata az volt, hogy az alaptőke biztosítva legyen, ugyanakkor a tervezet kötelező tartalmán nem változtathatott. A törvény – ahogy fent ezt rögzítettük is – meghatározta az alapszabály kötelező elemeit (a társaság cége és székhelye, a vállalat tárgya és tartalma, az alaptőke nagysága), amelyeket a közgyűlésnek kellett rögzítenie.³⁷⁸ Az alakuló közgyűlés feladatai körében létre kellett hozni a

---

³⁷⁷ A törvény cikk meghatározza az apport-alapítás előfeltételeit: a betét tárgyát és annak értékét tartalmaznia kell a tervezetnek, az ellenértéket az alakuló közgyűlés hivatott megállapítani, az alakuló közgyűlés a betétért nem adhat magasabb összeget, mint a tervezetben foglalt érték, a betétre alkalmazandó megállapodásokat az alapszabályban is fel kell tüntetni, az érdekelt aláíró nem szavazhat a betét értékét és ellenértékét kimondó határozatnál.

³⁷⁸ A közgyűlésen meg kellett határozni a részvényre teljesítendő befizetések módjait és a befizetések elmulasztásának jogkövetkezményeit, a betétre és a különös előnyre vonatkozó megállapodásokat. Az

betétre és a különös előnyre vonatkozó megállapodásokat, dönteni kell a részvénytársaság megalakulásáról vagy meg nem alakulásáról. Igazgatóságot és felügyelőbizottságot meg kellett választani és szükséges döntéseket meg kellett hozni a felelősség tárgyában.

Ezt követően került sor a bejegyzésre, ami a megalakulás harmadik előfeltétele volt. Az igazgatóság tagjai a társaság székhelye szerinti törvényszéknél kötelesek voltak a céget bejegyeztetni. A bejegyzési kérelem mellé csatolni kellett az alapszabályt, igazolást az alaptőke biztosításáról az aláírások által, az alakuló közgyűlés határidőn belüli összehívásáról, a részvények névértékének legalább 30%-ának befizetéséről. Igazolni kellett, hogy az igazgatóságot és a felügyelőbizottságot az alapszabályok értelmében megválasztották, illetve a társaság tényleges megalakulását.

A Kereskedelmi Törvény 160.§ szerint a társaságot semmisnek tekintették a bejegyzés és közzététel előtt, ebben az időszakban kibocsájtott részvények és hányadrészvények érvénytelenek voltak, azok kibocsájtásából származó károkért a kibocsájtók feleltek. A társas viszony fennállt az alapítók és aláírók, illetve maguk az aláírók között ez idő alatt is. Itt a magánjogi szabályok voltak érvényben a társaságra kisebb eltéréssel. Például a társaság kötelezettségeiért nem minden tagot lehetett felelősségre vonni, csak azokat, akik a társaság nevében eljárak.

A fentiekben részletezettek alapján tehát három kritériumnak kellett megfelelnie a részvénytársaságnak, ahhoz, hogy működését részvénytársaságként megkezdhesse: az alaptőkének biztosítottak kellett lennie, az alapszabályt el kellett fogadni, valamint a bejegyzésnek és kihirdetésnek a törvényi előírások szerint meg kellett történnie.³⁷⁹ Gazdasági oldalról vizsgálva viszont az olyan bejegyzett társaság, melynek hiányos a keletkezése a fenti pontok egyikében (formai vagy tartalmi elemeiben), szintén a gazdaság elemévé válhatott,

---

alapszabály kötelező tartalmi elemei között szerepeltetni kellett az elsőbbségi részvények számát és névértékét, azok után fizetendő kamat nagyságát és a törlesztés módját, a közgyűlés összehívásának szabályait, megtartásának helyét, idejét, hatáskörét, tárgyalási rendjét, határozathozatal módját, határozatképtelenség esetén a szükséges eljárást. Rendelkezni kellett a részvényes szavazójogáról és gyakorlásának kereteiről, az igazgatóság választásának szabályairól, hatásköri kérdéseiről, működésének időtartamáról. Továbbá le kellett fektetni a felügyelő bizottság szervezetét és működésének rendjét, cégjegyzés módját, a mérlegkészítés elveit, nyereség kiszámítására és felosztására vonatkozó követelményeket, hirdetmények közlési elveit.

³⁷⁹ Előfordulhatott, hogy valamely feltétel nem teljesült. Ebben az esetben vizsgálni kellett, hogy a társaság tekinthető-e részvénytársaságnak. Jogi oldaláról vizsgálva az a bejegyzett társaság, melynek az alaptőkéje nem volt biztosítva, vagy az alapszabálya nem a jogszabály szerint meghatározott elemeket tartalmazta, nem minősült részvénytársaságnak, éppúgy, ahogy a be nem jegyzett részvénytársaság sem.

jogviszonyokat keletkeztetett, gazdasági tevékenységet végzett. Ha a jogrendszer ezeket a társaságokat kivonta volna a gazdasági életből e hibák miatt, azzal nagy károkat okozott volna.³⁸⁰

Már a Kereskedelmi Törvény is megkülönböztet a részvénytársaságnál belső és külső jogviszonyokat: belső jogviszonyként a társaság és a részvényes, külső jogviszonyként pedig a társaság és egy harmadik személy közötti kapcsolatot szabályozta. A részvényt megilletik a tagsági és a kisebbségi jogok.³⁸¹ A részvényeseket vagyoni joguk szerint megillette a törzsvagyon, valamint osztalék.³⁸²

Minden részvényes rendelkezett a közgyűlés jogával, miszerint a közgyűlésen megjelenhetett, ott felszólalhatott (tanácskozás joga), indítványt tehetett, szavazhatott és felvilágosítást kérhetett.³⁸³ Továbbá minden részvényes bíróság előtt megtámadhatta az olyan határozatot, ami szerinte ellentétes az alapszabállyal vagy törvénybe ütközik.³⁸⁴ A Kereskedelmi Törvény megengedte a kisebbség részére, hogy megvizsgáltassák szakértőkkel az üzletkezelést.

A tagságjog átruházására két lehetőség volt, egyik esetben a bemutatóra szóló részvény átadása, másik esetben pedig a névre szóló részvény átruházásánál fel kellett jegyezni a birtokos nevét és lakhelyét, és ezt a részvénykönyvbe bejegyezni. Az ilyen részvények átruházása üres forgatmány által történt.

---

³⁸⁰ A társaság semmisége ezért csak különös esetekben mondható ki, például csak rövidebb időn belül mondható semmisnek, vagy ha pótolhatatlan a hiány. Közérdekből alakult vállalatot tilos semmissé tenni. Konkrét szabályozás nincs a jogszabályban, ezért a bírói joggyakorlat és a tudomány hivatott rendezni a rá vonatkozó elveket.

³⁸¹ A részvénytársasági tagsággal összefüggő jogoknak minősültek a: vagyoni jogok, üzletvezető jogok, kártérítésre irányuló jog, mellékjogok, jóhiszeműen felvett osztalék megtartásának joga, jog a betét fel nem emelhetőségére, jog a részvény átruházására. A kisebbségi jogok között beszélhetünk a megvizsgáló jogról és a közgyűlés összehívására vonatkozó jogról.

³⁸² A törzsvagyon a társaság fennállása során csak potenciáliter illeti meg, a befizetett összeget nem kérhetik vissza. Osztalékot a társaság bizonyos feltételek mellett többségi akarattal fizethetett, az év végi mérleg szerinti tiszta nyereségből. Az igazgatóság által a nyereség felosztására tett kérvényt a felügyelő bizottság vizsgálta felül, melyről a közgyűlésnek jelentést készített.

³⁸³ A megjelenés és a felszólalás minden részvényt megilletett, azt sem határozat, sem az alapszabály nem korlátozhatta. Az alapszabály megállapíthatott formai követelményeket az indítvány tételre, vagy kisebbségi indítványt a közgyűlés napja előtt bizonyos idővel kell benyújtani. Alapszabályban voltak lefektetve a szavazójog szabályai. A szavazójog nem állhatott ellentétben az egyenlőség elvével, önkényesen nem állapíthatta meg a többség. A felvilágosítási kérelmet csak kivételes esetekben utasíthatta el az igazgatóság, minden más esetben meg kellett adni a kérvényezőnek a felvilágosítást az adott ügyről.

³⁸⁴ Ezt a jogot nevezték „megtámadó jognak”. Az a részvényes, aki a megtámadni kívánt határozat mellett szavazott, vagy utólag azt elfogadta, nem nyújthatott be keresetet.

A részvényesek egyetlen törvényben meghatározott kötelezettsége volt csupán, mégpedig az alapszabályban meghatározott módon kellett a részvényük névértékének befizetését rendezni (ez a követelés csak a társasággal szemben élt, a hitelezőkkel szemben nem).

A részvénytársaságokkal kapcsolatos elemzésünket nem fejezhetjük be a társaság három fő szervét a közgyűlést, az igazgatóságot és a felügyelőbizottságot érintő rövid áttekintés nélkül.

A részvénytársaság legfőbb szerve a közgyűlés volt³⁸⁵. A törvény és az alapszabály rendezte a közgyűlés összehívásának módját, összetételét³⁸⁶, helyét és idejét.³⁸⁷ A közgyűlési határozathozatalban rendszerint a többségi elv érvényesült.

A közgyűlést az elnök vezette, egyben biztosította annak zavartalan lefolyását. Az elnök a közgyűlésen megállapította a határozatképességet³⁸⁸, kimondta a jelenlevők „szavazójogosultságát”, gondoskodott a „kisebbségek és egyesek” védelméről, „rendreutastási jogot gyakorolt” a zavaró tevékenységet folytató személlyel szemben, szömegvonással fenyegethetett, sőt akár erőszakot is alkalmazhatott az eltávolítás érdekében.

A közgyűlés hatásköre kiterjedt minden olyan ügyre, amely összefüggésben van a részvénytársasággal³⁸⁹, ennek megfelelően megillette a „beavatkozási és rendelkezési” jog azokra az ügyletekre nézve is, amelyek az igazgatótanács hatáskörébe tartoztak.

---

³⁸⁵ Fajtai szerint az alábbiakat ismertette a Kereskedelmi Törvény: az alakulás folyamán, a fennállás alatt és a felszámolás folyamán tartott közgyűlés, ugyanakkor nem tett különbséget a rendes és a rendkívüli közgyűlés között. A kettő formát ötvözi egymással, a rendes gyűlés napirendjén is szerepelhet rendkívüli tárgy, de a rendkívüli határozat tárgya is lehet rendes ügy.

³⁸⁶ A közgyűlésen nem csak a részvényesek vehettek részt, megjelenhettek olyan személyek is, akik fontos szerepet töltenek be a részvénytársaság működésével összefüggésben (sőt az elnök engedélyével jelen lehettek akár újságírók is).

³⁸⁷ A helyét az alapszabály határozza meg, rendszerint a társaság székhelye került megjelölésre. Az összehívás módjára nézve is az alapszabály tartalmazott rendelkezéseket, meghatározva, hogy ki jogosult rendes körülmények között összehívni, kivételes esetben összehívhatta a közgyűlést: az igazgatótanács, a felügyelő bizottság. Minden közgyűlést meghívó által kellett összehívni, melynek taglalnia kell a napirendet. Érvényes határozatot csak a meghívóban szereplő témákban hozhattak. A meghívó közzétételének határideje a közgyűlés előtt két héttel járt le, azért volt szükséges a két hetes intervallum, hogy fel lehessen készülni az ülésen elhangzó kérdések tárgyalására. A meghívót hírlapban is meg kellett hirdetni.

³⁸⁸ A határozatképesség vizsgálatakor az a kérdés merül fel, hogy a közgyűlésen annyi részvényes és részvény képviselve jelen van-e, amennyit előír az alapszabály egy érvényes határozat meghozatalához.

³⁸⁹ A törvény cikk tételesen felsorolta az ügyeket, amelyekben csak a közgyűlés határozhatott: az igazgatótanács és a felügyelőbizottság megválasztása, számadások megvizsgálása, egyesülés más társasággal, kartell szerződések megkötése, alaptőke leszállítása vagy felemelése, társaság feloszlása és a felszámolók kirendelése, az alapszabály módosítása.

A részvénytársaság következő fő szerve az igazgatóság, amely a társaság állandó, belső szervének minősült. Független és nélkülözhetetlen szerv volt, – hasonlóan a közgyűléshez vagy a felügyelőbizottsághoz – hiszen a részvénytársaság vezetése és képviselete az igazgatóság feladatkörébe tartozott. Az igazgatósági tagok³⁹⁰ fő szabály szerint a részvénytársasággal megbízási viszonyban álltak, de nem volt kizárt a szolgálati jogviszony kialakulása sem.

Az igazgatóság hatáskörében eljárva képviselte a részvénytársaságot harmadik személyek és hatóságok irányában, ennek alapján mindennemű ügyletet megkötöhetett, a bíróságon és azon kívül jogcselekményeket elvégezhetett. Viszont képviselőjoga törvényes korlátokba is ütközött, azaz nem köthetett olyan ügyletet, és nem végezhet olyan cselekményt, amely a közgyűlés kizárólagos hatáskörébe tartozott.

Az igazgatóság kötelességei között említhetjük, hogy a tagok kötelesek voltak a „rendes üzletember gondosságát kifejezni”, a törvény és az alapszabály normáit pontosan megtartani és a részvénytársaság érdekeit szem előtt tartani. Köteles volt továbbá az igazgatóság a társasági könyvek rendes vezetéséről gondoskodni, az évi mérleget összeállítani és a felügyelőbizottság elé terjeszteni. A tagok magánjogi felelőssége kiterjedt arra a kárnak a viselésére, amelyet vétkesen okoznak.³⁹¹

Szóljunk végül a felügyelőbizottságról és az egyéb alkalmazottakról. A felügyelőbizottság a részvényesek számára biztosította az ellenőrzés jogának törvényi kereteit, vagyis állandó és szakszerű felügyeletet, valamint ellenőrzést látott el az igazgatóság felett. Testületként működött, legalább három tag alkotta; szervezetét az alapszabály volt hivatott rendezni. Jogait kollektíven gyakorolhatta.

---

³⁹⁰ Igazgatósági tagnak megválasztható volt akár részvényes, akár idegen személy is, akik díjazás fejében vagy térítésmentesen látták el teendőiket. A közgyűlés volt hivatott megválasztani az igazgatóság tagjait, a megüresedett helyeket – értelemszerűen – maga az igazgatóság nem tölthette be. Az igazgatósági tagság megszűnt, ha eltelt az idő, amelyre megválasztották, ha a közgyűlés elmozdította a tagot, ha a tag önként lemondott, ha meghalt, illetve ha a részvénytársaság feloszlott. A megválasztásukat követően szükséges volt bejelenteni azt a cégbíróságnál a kereskedelmi cégjegyzékbe való bevezetés miatt.

³⁹¹ Előfeltétele volt ugyanakkor, hogy a vétkes cselekmény szándékosság vagy gondatlanság következménye legyen. A második feltétel a vétkes cselekménnyel okozati összefüggésben levő kár volt. A tag felelt, ha pl. helytelen mérleget állított fel, alaptőkéből osztalékot vagy kamatot fizetett ki, a közgyűlés kizárólagos hatáskörébe tartozó ügyben járt el, a társaság bejegyzése során valótlan adatokat igazolt. A magánjogi felelősség csak a vétkes tagot (és nem a testületet) terhelte. Ha többen követték el a jogellenes cselekményt, egyetemlegessé vált a felelősségük. A tagok a károsult irányában feleltek, károsult lehet maga a részvénytársaság, az egyes részvényesek, vagy harmadik személy, különösen a társaság hitelezői.

Felügyelőbizottság tagja lehetett részvényes, nem részvényes, belföldi, külföldi, de az igazgatóság tagja nem lehet egyben felügyelőbizottsági tag is. Tagjait a közgyűlés választotta, akik megbízatásukat másra át nem ruházhatták, de pozíciójukról bármikor lemondhattak. A tagok díjazást kaptak a nyereségrészesedésből.

A testület hatásköre teljes mértékben kimerül az ügyvezetés ellenőrzésében, ezáltal jogában állt a társaság könyveit, iratait és pénztárát bármikor megvizsgálni. Kötelezettsége a mérleg, az évi számadások és a nyereség felosztását tagláló indítványok megvizsgálása és erről a közgyűlés számára évenként jelentés elkészítése volt. Ha törvénybe vagy az alapszabályba ütköző magatartást vagy visszaélést észlelt, köteles volt a közgyűlést összehívni azonnali hatállyal.³⁹²

Az igazgatóság és a felügyelőbizottság mellett egyéb alkalmazottak is közreműködtek az ügyvitel és az ügyletkötés során, valamint a részvénytársaság cégvezetőt is kirendelhetett.

A részvénytársaságnak minden évben el kellett készítenie az éves mérlegét és leltárját. Az igazgatóság állította össze a mérleget, amit minden tagnak alá kellett írni, hogy biztosítva legyen a mérleg hitelessége. A felügyelőbizottság áttekintette az elkészült mérleget, majd a közgyűlésnek továbbította az eredményt, ahol véglegesítették azt. Azonban még mielőtt a mérleget elkészítették volna, számadást kellett tenni és a nyereséget fel kellett osztani a részvényesek között. Az elkészült mérleget a cégbíróság vizsgálta felül, hogy mindenben helyesen jártak-e el a társaságnál. A cégbíróság kötelezhette a részvénytársaságot, hogy új mérleget készítsen, ha a benyújtott mérlegben jogszerűtlenséget talált. A társaság életében nagyon fontos volt a mérleg szerepe, mivel ez alapján osztották az osztalékot, ezért elkészítése szigorú szabályokhoz volt kötve.³⁹³ A nyereség felosztásánál az alapszabályt kellett irányadónak tekinteni.³⁹⁴

---

³⁹² Szerepe passzívnak tekinthető, a tapasztalt mulasztásokat maga nem szüntethette meg, nem mozdíthatta el a tagokat, emiatt ismételt a közgyűlés összehívása volt szükséges. A tagok egyetemlegesen voltak felelősek törvényben vagy az alapszabályban foglalt kötelezettségük teljesítésének elmulasztása esetén.

³⁹³ Az üzleti év utolsó napján esedékes értékeket kellett kimutatni, hogy az tükrözze a társaság tényleges vagyonát. Árfolyammal rendelkező értékpapírokat maximum abban az értékben lehet felvenni, amellyel az üzleti év utolsó napján bírtak. Az első szervezés ráfordításaiból a követelések közzé csak annyit vehettek fel, amennyi azoknak maximum öt évre való felosztása mellett az aktuális üzleti év után fennmaradt. A tartozások között kellett feltüntetni az alaptőkét és a tartalékalapokat. A kétes követeléseket a valószínű értékük szerint kellett

A részvénytársaságot alapíthatták határozott vagy határozatlan időre. A határozott időre létrejött társaság megszűnt a megadott időpont leteltével. Határozott idejű társaság esetén az alapszabályban kellett rögzíteni a működés végét meghatározó dátumot. A társaság egyéb esetben is feloszlásra kerülhetett, erről a közgyűlés határozott, olyan esetekben, mint például a cél elérése, állandó veszteség, átalakulás más társasággá, vagy a székhely külföldre történő áthelyezése.

A nagyvállalatok, így a részvénytársaság legmeghatározóbb előnye is, hogy ebben a társasági formában a legnagyobb a tőkekoncentráció lehetősége. A részvénytársasági tőkekoncentráció elsődleges tőkekoncentráció, ami annyit tesz, hogy a termelés céljaira szabadon álló és önmagukban elégtelen tőkéket tömörített egy adott célra. Másodlagos tőkekoncentráció volt megfigyelhető a vizsgált korban: a konzorcium, a kartell, a konszern, az érdekeltiség-vállalás, vagy az egyesülés.³⁹⁵

A magyar nagyvállalat részvénytársaságok gyakran terjesztették ki tevékenységüket az országhatáron túlra is, valamint a külföldi részvénytársaság is végezhetett kereskedelmi tevékenységet hazánkban.³⁹⁶ A Kereskedelmi Törvény három esetben szabályozta a külföldi társaságok itteni működését, a letelepedés előfeltételeiben, a működés normáiban és a feloszlásban.³⁹⁷ A külföldi részvénytársaságnak a Kereskedelmi Törvénynek alávetetten kellett Magyarországon működnie, a peres eljárásokban a belföldi jogrendszer volt a mérvadó,

---

kimutatni, míg a behajthatlanokat le kellett jegyezni. A mérleg végén kellett szerepeljen az aktív és passzív értékek összevetéséből jövő eredmény.

³⁹⁴ A veszteséget a tartalékalapból vagy az alaptőkéből tudták fedezni. A részvénytársaság részvényeit tilos volt zálogba venni, vagy saját részvényeire szert tenni. Ha az alaptőkéből saját részvényeket szereztek volna, akkor az alaptőkét vonták volna ki, ezzel a hitelezők garanciája elveszett volna a társaság felé. Bizonyos részvények a névérték visszafizetése ellenében való beváltása és a részvényokirat megsemmisítése elősegítette a részvénybevonást.

³⁹⁵ Amikor az egyik társaság beleolvadt egy másik társaságba, azt nevezték egyesülésnek. A beolvadó részvényeseinek a beolvasztó társaság részvényeit adta ellenértékül. Ebből következett, hogy a beolvadó részvénytársaság megszűnt, és a részvényesei megkapták ellenértékként a beolvasztó részvénytársaság részvényeit.

³⁹⁶ Külföldi társaság itthon egyszerű ügyletkötést vagy állandó képviselőt is működtethetett. Külföldi társaság letelepedését a jogszabályok korlátozták, de ügyletkötéséhez elég volt csak a jogképességét elismerni. A külföldi társaságnak általános feltételként alá kellett vetnie magát a hazai jogrendnek, melyek a részvénytársaságokat szabályozták.

³⁹⁷ Először a cégjegyzékbe kellett felvenni a külföldi társaságot, amihez szükséges volt az alapszabály bemutatása, igazolás arról, hogy a társaság a külföldi székhelye szerinti ország jogrendje szerint szabályosan alakult és működött. Az üzleti tevékenységre szánt tőkéjét belföldön kellett elhelyezni, rendelkeznie kellett belföldi képviselővel.

a külföldi állam a viszonzosság elvét tartotta szem előtt a belföldi részvénytársaságokkal szemben.

S végül egy olyan jelenséggel zárjuk részvénytársasági kitekintésünket, amelyet a XIX. században megindult fejlődés nem csak pozitív előrelendülést hozott a gazdasági társaságok életében, hanem azzal együtt növekedett meg a bűncselekmények száma is. A törvénycikk bevezette a részvényjogi deliktumokat, mivel nem lehetett minden esetben vagyonjogi felelősséget megállapítani.³⁹⁸

3.4. A „nem kereskedelmi kereskedelmi társaság” – a szövetkezet

A Kereskedelmi Törvény társaságai sorából legalább annyira „kilóg”, mint amennyire beleilleszkedik a szövetkezet³⁹⁹. Éppen ezért a szövetkezet, mint kereskedelmi társaság jogi alapszerkezetének megismeréséhez a többi kereskedelmi társasággal való szembeállítás indokolt. Ahogy a személyegyesítő kereskedelmi társaságok esetében, úgy a szövetkezetről is „személyes úton” valósul meg a tagok részvétele az üzletvezetésben. Voltaképpen a személyegyesítő társaságokkal azonos a hitelezővédelem is, hiszen a hitelezők biztosítékként a tagok fizetőképessége szolgál, nem véletlen, hogy a közkereseti társasági vagyon autonómiájára vonatkozó szabályok alkalmazandók a szövetkezetre is.

Mindennek ellenére – bár a fenti hasonlóságok alapján „adná magát” – a szövetkezet esetében a jogalkotó mégsem a személyegyesülés, hanem a tőkeegyesítő társasági forma szabályozását vette alapul. Még hozzá a részvénytársaság szabályozásánál bevett módszert, vagyis túlnyomórészt kiterjesztette a szövetkezetre is a részvényjogi szabályokat. A részvénytársasági szabályok alkalmazásának legfőbb indoka a szövetkezeti tagok nagy számában rejlik, hiszen a közös üzletvezetés nagy taglétszám esetén gyakorlatilag lehetetlen.

---

³⁹⁸ A részvénytársaságokban elkövetett visszaélések eltérhettek a Btk. Által szabályozott vagyoni visszaélésektől. Részvénytársaság működése alatt elkövethettek közveszélyes és károsító bűncselekményeket is, ezek következményei előre nem voltak kiszámíthatók. A részvényjogi deliktumok kimondták, hogy a Kereskedelmi Törvény büntető szabályait abban az esetben lehetett alkalmazni, ha nem volt a Btk.-ban erre vonatkozó szabályozás, a deliktum sem büntett, sem vétség, sem kihágás. Büntett esetén a polgári törvényszék hozza meg az ítéletet, a deliktumnál elegendő volt a cselekmény tárgyilagosa ténye.

³⁹⁹ „Szövetkezetnek ezen törvény értelmében meg nem határozott számú tagokból álló azon társaság tekintetik, mely tagjai hitelének, keresetének vagy gazdálkodásának közös üzletkezelés mellett illetőleg a kölcsönösség alapján előmozdítására alakul. Ide tartoznak nevezetesen: az előlegezési és hitelegyletek; a nyersanyag közös beszerzésére, közös raktár tartására, vagy közös termelésre alakult egyletek; a fogyasztási egyletek; a laképítő társaságok; a kölcsönös biztosító társaságok”³⁹⁹ (1875. évi XXXVII. tc. 223.§)

Másrészt a jogalkotó abban bízott, hogy a szövetkezet – legalábbis középtávon – képessé válik felvenni a versenyt az egyéb kereskedelmi társaságokkal – különösen pedig a részvénytársaságokkal – amelyre csak akkor mutatkozhatott némi esélye, ha magára tudja öltetni a részvénytársaságnál bevált szervezeti jellemzőket.

A Kereskedelmi Törvény tehát – döntően – a fenti indokokra figyelemmel a szövetkezetre a részvénytársaság szabályait rendeli alkalmazni, ugyanakkor nyitva tartja annak lehetőségét, hogy törvény eltérő rendelkezéseket tartalmazzon. A szövetkezeti törvény⁴⁰⁰ hatálybalépéséig is megfigyelhetők ugyanakkor olyan jogi alkotóelemek, amelyek tartalmazznak eltéréseket a szövetkezet és a részvénytársasági szabályozás között: egyrészt a változó tagokban, másrészt a tagok felelősségében.

Mivel a szövetkezetre irányadó törvényi szabályozás szerint a szövetkezet meg nem határozott számú tagokból áll, szabad utat kellett engedni, hogy új tagok is bekapcsolódhassanak a társaság tevékenységébe. Ilyen körülmények között a hitelezők biztosítékaul egyedül a tagok tartozásokért való felelőssége szolgált.

A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló 1898. évi XXIII. törvénycikk (a továbbiakban: Szövetkezeti Törvény) hatálybalépésével a felelősség szabályozásának két nézőpontja figyelhető meg, egyfelől a Kereskedelmi Törvény, másfelől a Szövetkezeti Törvény megoldására figyelemmel: míg Kereskedelmi Törvény nem tartalmaz egyértelmű rendelkezést a szövetkezeti tagok felelőssége vonatkozásában (azaz a szövetkezetekre bízva a felelősség korlátozását vagy korlátlanágát), addig a Szövetkezeti Törvény kimondja, hogy a szövetkezet tagjának felelőssége csak korlátolt lehet.

A tagi felelősség mellett a társasági működéshez szükséges vagyontömeg vonatkozásában figyelhető meg a következő jelentős eltérés a szövetkezet és a részvénytársaság, mégpedig a változó vagyon és ennek az üzletrészhez való viszonya tekintetében. A szövetkezetnek éppúgy, mint a részvénytársaságnak külön vagyona van, amely vagyontömeg teljes egészében elkülönül a tagok vagyonától a működés során. Ahogy a részvénytársaságnál, úgy a

---

⁴⁰⁰ Az 1898. évi XXIII. törvénycikk a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről, illetve később az 1924. évi XVIII. törvénycikk az Iparosok Országos Központi Szövetkezetéről és az ipari anyagbeszerző, termelő és értékesítő szövetkezetekről

szövetkezetnél is el kell határolni egymástól a tagok hozzájárulásából képződő vagyont, vagyis az üzletrésztőkét, a nyereségből és egyéb nem tagoktól függő vagyonszaporulattól.

A részvénytársaság alaptőkéje abban különbözik a szövetkezet üzletrésztőkéjétől, hogy a részvénytársasági alaptőke viszonylagos állandóságával szemben az üzletrésztőke folyamatosan változik, a szövetkezeti tagok személyében beálló változásokkal összhangban, hiszen a szövetkezet tagjai a társaság fennállása alatt bármikor kiléphetnek betéteikkel együtt, új tagok pedig bármikor beléphetnek, új tagi betéteket „hozva” a szövetkezetbe.

Míg a részvénytársaság esetében részvényről beszélhetünk, a szövetkezetnél üzletrésről kell szólnunk, miközben e két jogintézmény az 1875. évi XXXVII. törvénycikk rendelkezései szerint csaknem megegyeznek. Azaz a szövetkezet esetében az üzletrész „testesíti meg” a tag jogait és kötelezettségeit és így az üzletrész, mint értékpapír – akár csak a részvénytársaság esetében a részvény – foglalja magába a tulajdonos vonatkozásába mindkettőt. Az értékpapír minőségben rejlő hasonlóság mellett különbség is kimutatható a részvény és az üzletrész között, mivel a kereskedelmi kódex rendelkezései szerint az üzletrész számát és nagyságát nem volt kötelező előre meghatározni, illetve nem kellett, hogy az üzletrészek egyenlő értékűek legyenek, továbbá az üzletrész befizetésének módját az alapszabály volt hivatott meghatározni; tehát viszonylagos „szabadosság” jellemezte az üzletrészi előírásokat a részvényre irányadó szigorú szabályokhoz képest. (Ugyancsak sajátos üzletrészi szabály volt, hogy az üzletrész alapján megfizetett betétet a tagok bármikor kivethették a tőkéből, ha kiléptek a szövetkezetből.)

Jelentős különbség továbbá a részvénytársaság szigorú szabályozásához képest, hogy a szövetkezet esetében a kódex az alapszabályra bízta az önzetlenség, a haszonellenesség, a kölcsönösség fogalmának és az ezekkel összefüggésben felmerülő következmények „kimunkálását”.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a részvénytársaságokkal szemben a szövetkezetek a Kereskedelmi Törvény hatályba lépését követő évtizedekben nem állnak egységes jogi szabályozás alatt. A szövetkezetekre a Kereskedelmi Törvény mellett a Szövetkezeti Törvény is tartalmaz rendelkezéseket, éppen ezért a korabeli jogalkalmazás megértése szempontjából

szükségesnek látszik a Kereskedelmi Törvény és a Szövetkezeti Törvény viszonyának feltárása.

Ami a korabeli szövetkezeti jogot illeti, rögzíthetjük, hogy fő és általános jogforrását az összes szövetkezet vonatkozásában a Kereskedelmi Törvény 223-257. szakaszaiban foglalt normák adják. Amennyiben valamely kérdést a kereskedelmi kódex rendelkezései nem határoznak meg pontosan, úgy a törvény részvénytársaságokra vonatkozó rendelkezései az irányadóak. A jogalkotó azonban egyes – tételeken rögzített – esetben megengedte, hogy törvény eltérő rendelkezéseket tartalmazzon, ezzel is megnyitva az utat a Szövetkezeti Törvény előtt. Erre erősít rá az a tény, ami a Szövetkezeti Törvény paragrafusaiból is kitűnik, hogy a Szövetkezeti Törvény a Kereskedelmi Törvény rendelkezéseire épít⁴⁰¹.

A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló 1898. évi XXIII. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről szóló 1920. évi XXX. törvény szól az Országos Központi Hitelszövetkezetről, amelynek elsődleges feladata a gazdasági és ipari hitelszövetkezetek alapításának előmozdítása, hiteligényeik kielégítése, valamint ezen szövetkezetek irányítása, ellenőrzése volt. Emellett azon hitelszükségletekről is gondoskodott, amelyeket a kisebb mezőgazdasági termelés biztosítása és fejlesztése érdekében szükségesek voltak. Végül feladatai között említhetjük a szövetkezeti eszme terjesztését, népszerűsítését és a szövetkezeti rendszer tökéletesítését.⁴⁰²

Mivel az Országos Központi Hitelszövetkezet a kormány irányítása és felügyelete alatt állt, ezért a pénzügyminiszter a központ mellé kormánybiztost nevezett ki, aki részt vett a közgyűlés ülésein, illetve az igazgatóság tevékenységébe is bekapcsolódott. A feladata a törvénybe, vagy alapszabályba ütköző határozatok jelentése, és ellenük óvás emelése volt. A fentiek okán az Országos Központi Hitelszövetkezet alapszabályának megváltoztatásához a pénzügyminiszter jóváhagyása szükséges, itt is megjelenik a kormány nagyfokú befolyása.

---

⁴⁰¹ Nem véletlen, hiszen a Szövetkezeti Törvény szabályai elsősorbanban azokra a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekre vonatkoztak, amelyek a Kereskedelmi Törvény rendelkezései szerint alakultak, vagy alakultak át.

⁴⁰² Évente hivatott szövetkezeti kongresszust összehívni, és választmányt létrehozni annak előkészítésére. Rendelkezik alapító tagokkal, akik az alaptőkéhez egy vagy több alapítványi üzletrésszel járulnak, és rendes tagokkal, melyek belépését közgyűlési határozat fogadja el. Szervei között beszélhetünk igazgatóságról, felügyelő bizottságról és közgyűlésről. Vezérigazgatót nevezhet ki, mely a pénzügyminiszter megerősítése által válik érvényessé.

A szövetkezetek alapításával kapcsolatban le kell szögeznünk, hogy a jogalkotói megítélés szerint a szövetkezetek megalakulását – „nem lehet a tagok szabad belátására hagyni a Kereskedelmi Törvény részvénytársaságokra alkalmazott rendelkezései szerint, tehát – szigorú formák megtartása mellett lehet az alapítók számára engedélyezni.

Az alapítás vonatkozásában – és a követett elvek tekintetében – jelentős eltérés volt tapasztalható a Kereskedelmi Törvény és a Szövetkezeti Törvény között, mert míg a kereskedelmi kódex a felek autonómiáját és az alapítás teljes szabadságát hangsúlyozta, azaz e norma szerint bárki szabadon alapíthatott szövetkezetet⁴⁰³, addig a Szövetkezeti Törvény – különösen a gazdasági és ipari hitelszövetkezeteknél – elveti az autonómiát, kimondta, hogy csak az Országos Központi Hitelszövetkezet közreműködésével alakulhat ilyen szövetkezet.⁴⁰⁴

A tagok személyében bekövetkező változás szabályozása szintén a szövetkezeti szabályozás sarkalatos pontjaként értékelhető, tekintettel arra, hogy az új tagok belépése és a régiek kilépése a szövetkezet életében gyakorta előforduló tényezők voltak. A tagság megszerzésével kapcsolatban itt elegendő arra utalnunk, hogy az történhetett eredeti és származékos úton egyaránt.⁴⁰⁵

---

⁴⁰³ A szövetkezetek megalapítása a Kereskedelmi Törvény szerint két feltételhez kötődött: az alapszabály meglétéhez, valamint a szövetkezet bejegyzéséhez a cégjegyzékbe. Legalább 7 tagra volt szükség, és a tagok írásbeli nyilatkozatára, amely által kijelentik belépésüket a társaságba. Alapszabályt kellett elfogadni az alakuló közgyűlés, illetve az alapszabály feladatai közé tartozott meggyőződni a belépő nyilatkozatok érvényességéről, dönteni a szövetkezet meg vagy meg nem alakulásáról, az igazgatóságot és a felügyelő bizottságot megválasztani. Továbbá az alapszabály elfogadását követően a szövetkezetet az illetékes törvényszéknél bejegyzés miatt be kell jelenteni.

⁴⁰⁴ Ami a szövetkezetek megalapításának Szövetkezeti Törvény szerinti szabályozását illeti gazdasági és ipari hitelszövetkezet csak az Országos Központi Hitelszövetkezet közreműködésével volt létrehozható. A tag belépésének módja az alapszabálytervezet saját kezű aláírása volt. Az alapszabályt az alakuló közgyűlés fogadta el, amelyet az Országos Központi Hitelszövetkezet kiküldött vezetett. Ennek tartalma amúgy megegyezett a Kereskedelmi Törvény szabályozásával, azzal a kiegészítéssel, hogy szerepeltetni kellett az alapszabályban az üzlet nem tagokra kiterjesztésének tilalmát és az egyes tagoknak adható hitel legmagasabb összegét. A bejegyzés tekintetében eltérően határoz a Szövetkezeti Törvény: az alapszabályt, az alakuló közgyűlésről készült jegyzőkönyvet és a cégbejegyzési kérvényt az Országos Központi Hitelszövetkezet kiküldött is el kellett, hogy lássa aláírásával.

⁴⁰⁵ Az első esetben a tag új üzletrészt jegyez, származékos szerzőmódról pedig akkor beszélhetünk, ha már létező üzletrésznek lesz valaki a tulajdonosa. Mindkét esetben belépő nyilatkozat aláírására van szükség. A tagságot a belépés elfogadása létesíti. A tagság megszűnésének okai között említhetjük a kilépést, a halált, valamint a kizárást. Megszüntető ok az üzletrész átruházása, de a tag magánhitelezője is követelheti a tag kizárását, ha a tag magánvagyonára sikertelenül vezetett végrehajtást követően lefoglalja a tagnak kiválás esetére jutó végkielégítést.

Nagyon jelentős volt a hasonlóság a jogok és kötelezettségek tekintetében a részvényes és a szövetkezeti tagok között is. A szövetkezeti tagok is rendelkeznek tagságjogokkal, valamint itt is beszélhetünk kisebbségi jogokról. A vagyoni jogok hasonlóan a részvénytársasághoz a törzsvagyonra és az osztalékra vonatkozó jogokra oszlanak. A közgyűlési jogokat illetően a tagok bírtak megjelenési, tanácskozási, indítványtételi, szavazási és felvilágosítás kérési jogokkal. A közgyűlés határozatainak megtámadása megilletett minden tagot. A megvizsgálás kérésére a tagok egy tizedrésze volt jogosult. A tagok kötelezettségeit az alapszabály rendeltetett megállapítani.

Ahogy a jogok és kötelezettségek tekintetében, úgy a szervezeti felépítésére vonatkozóan is a részvénytársaságra „hajaz” a szövetkezeti szabályozás, hiszen szövetkezet esetében is szükségzerű volt létrehozni közgyűlést, igazgatóságot és felügyelőbizottságot. Ezen szervekre a részvénytársaságra alkalmazott szabályok az irányadóak.

A közgyűlés összehívását a tagok egy tizede kérhette, amelynek hatásköre nagyjából megegyezik a részvénytársaság közgyűlésének hatáskörével, azzal az eltéréssel, hogy nincs joga a szövetkezet részvénytársasággá átalakulását elhatározni. A részvénytársaság igazgatóságára vonatkozó szabályok voltak mérvadóak a szövetkezetet illetően: a mérleg összeállítása az igazgatóság tagjainak feladata volt, akik megválasztása legfeljebb három évre szólhatott, minden kártérítési igény kizárásával. Az igazgatóság jelentette be a cégbíróságnál a be- és kilépett tagokat, a felmondott üzletrészek számát, valamint felelős volt gondoskodni a társasági könyvek vezetéséről. A felügyelőbizottságra ugyancsak a részvénytársasági szabályokat kellett figyelembe venni. Tagjai három évre választották, minden kártérítési igény nélkül elmozdíthatóak voltak hasonlóan az igazgatóság tagjaihoz. A fentiekén túl a Kereskedelmi Törvény részvénytársaságra megállapított büntető rendelkezéseit a szövetkezetekre alkalmazandónak kellett tekinteni.

4. Az 1930. évi V. törvénycikk a korlátolt felelősségű társaságról és a csendes társaságról – a két világháború közötti jogalkotás a magyar társasági jog területén

4.1. A kereskedelmi társaságok körének kibővülése

A magyar kereskedelmi jogi fejlődés természetesen nem állt meg 1875-ben, s e folyamatos – a második világháború lezárásáig tartó szerves – fejlődés egyik komoly eredménye a Kereskedelmi Törvénykönyv mellett létrejött a korlátolt felelősségű társaságról és a csendes társaságról szóló 1930.évi V. törvénycikk (a továbbiakban: 1930. évi V. törvénycikk, törvénycikk), amely kibővítette a fent említett társaságok körét a korlátolt felelősségű társasággal, valamint a csendes társasággal.

4.2. Korlátolt felelősségű társaság

A Gesellschaften mit beschränkter Haftung Gesetz néven (1892-ben) Németországban hatályba lépett törvény nagy hatással volt a hazai jogalkotásra a korlátolt felelősségű társaságok joganyagának egy törvénybe foglalására.

A törvény megszületésében kiemelkedő feladat hárult a kor két jogtudósára Thiering Lajosra és Kuncz Ödönre, akik 1926-ban elkészítettek egy törvénytervezett, ami végül az 1930-as norma alapjául szolgált. S ha szeretnénk megtalálni a választ arra a kérdésre, hogy a korlátolt felelősségű társaság szabályozása miért ilyen relatíve későn történt meg Magyarországon, akkor egyrészt számításba kell vennünk a német korlátolt felelősségű társaság megszületésének időpontját, másrészt azt, hogy az addig hazánkban uralkodó gazdasági szabadelvűséggel szemben ezt a társasági formát erős megkötöttség valamint merev szabályozás, jellemzi.

A korlátolt felelősségű társaság definíciója tehát az 1930. évi V. törvénycikk alapján került az 1875: évi XXXVII. tc. 4. § 1. bekezdésébe, amely szerint: *„a korlátolt felelősségű társaság kereskedelmi társaság, amely előre meghatározott törzsbetétekből álló törzstőkével alakul, s amelynél a tag felelőssége a társasággal szemben törzsbetétének szolgáltatására és*

a társasági szerződésben megállapított esetleges egyéb vagyoni hozzájárulásokra terjed ki. A társaság kötelezettségeiért a tag egyébként nem felel.”⁴⁰⁶

A korlátolt felelősségű társaság bármilyen gazdasági célra alakulhatott, de bank- és pénzváltóügyletekkel valamint biztosításokkal iparszerűen nem foglalkozhatott, takarékbetétet nem fogadhatott el, értékpapír jellegű kötvényt illetve záloglevelet nem bocsáthatott ki.

A fenti kereskedelmi társaságokhoz hasonlóan társasági szerződéssel jött létre, amelynek érvényességéhez vagy közokirat, vagy az összes tag kézjegyével, továbbá ügyvédi ellenjegyzéssel ellátott magánokirat volt szükséges. Kötelező volt a korlátolt felelősségű társaság cégjegyzékbe történő bejegyzése, amit a társaság székhelye szerinti területileg illetékes cégbíróságnál volt elengedhetetlen kezdeményeznie minden egyes ügyvezetőnek. A társaság létrejötte a cégjegyzékbe való bejegyzéssel és közzététellel valósult meg.

Cégneve alatt a korlátolt felelősségű társaság jogokat szerezhett, kötelezettségeket vállalhatott, valamint perképeséssel rendelkezett. A tagok számát a törvény minimum kettőben határozta meg.⁴⁰⁷

Az 1930. évi V. törvénycikk értelmében a korlátolt felelősségű társaságnak legalább egy ügyvezetővel rendelkeznie kellett, a törvény ugyanakkor nem tartalmazott olyan megkötést, hogy az ügyvezetőnek tagsági jogviszonnyal is kell rendelkeznie a társaságban. Az első ügyvezető(ke)t a társasági szerződésben kellett megjelölni.

A törvénycikk részletes szabályozást tartalmazott a törzstőke vonatkozásában is.⁴⁰⁸ Ugyanakkor a tagok számára nem írta elő azonos mértékű tőke társasági rendelkezésre bocsátásának kötelezettségét (de azt igen, hogy pénzértékben kifejezhetőnek kell lennie).

---

⁴⁰⁶ A korlátolt felelősségű társaságról és a csendes társaságról szóló 1930.évi V. törvénycikk 1.§

⁴⁰⁷ „Ha a tagok száma egy tagra csökken, a bíróság felhívja ezt a tagot, hogy három hónapon belül új tagot jelentsen be vagy kérje a társaságnak egyéni céggént bejegyzését. Ha a felhívás eredménytelen, a bíróság a társaságot nem peres úton hivatalból megszünteti.” (A korlátolt felelősségű társaságról és a csendes társaságról szóló 1930.évi V. törvénycikk. 16. §)

⁴⁰⁸ „A társaság törzstőkéjének legalább tízezer pengőt, mindegyik tag törzsbetétének pedig legalább ezer pengőt kell kitennie. A tagok törzsbetétei különböző nagyságúak lehetnek, de mindegyiknek pengőértékben kifejezett és százzal maradék nélkül osztható pénzüsszetre kell szólnia.”⁴⁰⁸ (A korlátolt felelősségű társaságról és a csendes társaságról szóló 1930.évi V. törvénycikk 17.§)

Ezen rendelkezések eredményeképpen már ekkor kialakult az egységes szabályozás a korlátolt felelősségű társaságok kötelező törzstőkéjére nézve.

Szintén napjainkban is létező és ekkortól megjelenő jogintézmény az üzletrész is, amelynek meghatározó a szerepe a társaság és tagjai közötti viszonyban. Az üzletrész minden esetben a törzsbetét összegéhez igazodott (alapításkor a társaság számára bocsátott összeg a tagok részéről külön-külön), amelynek legkisebb összege (1930-ban) ezer pengő volt. Minden tagnak csak egy üzletrésze lehetett (az üzletrész a tag halálával örökösére szállt át).

A fentiekén túl a társaság fő szervei működésének és felépítésének kereteit is szabályozta a törvénycikk. Legfontosabb szerve a taggyűlés volt, amely a társaság összes tagját magába foglalta, s amelynek hatáskörébe tartozott – többek között – az évi költségvetési mérleg és a nyereség megállapítása, ügyvezetők felmentése, díjazásuk meghatározása, kártérítési kötelezettségek érvényesítése a tagokkal szemben, amennyiben felügyelőbizottság működik, a felügyelők kinevezése, díjazásukkal és felmentésükkel összefüggő döntések, szerződések megkötése. Határozatait egyszerű szótöbbséggel hozza meg törvény eltérő rendelkezése hiányában.⁴⁰⁹

A taggyűlésen a tagok személyesen jelenhettek meg, vagy más személyekkel képviseltethették magukat, ez esetben azonban írásbeli meghatalmazás volt szükséges, amelyben a tag az érintett harmadik személyt meghatalmazta a taggyűlésen történő részvételre. A tagok (illetve meghatalmazottaik) határozataikat a taggyűlésen hozták, azonban előfordulhatott olyan eset, amikor nem volt szükség a taggyűlés összehívására.⁴¹⁰ A taggyűlésen elfogadott határozatok érvényességi kelléke volt, hogy külön könyvbe vezessék be; a „határozatok könyvébe” minden tag jogosult volt betekinteni.⁴¹¹

---

⁴⁰⁹ „A törzsbetétek minden száz pengő után egy szavazatra jogosítanak.” (A korlátolt felelősségű társaságról és a csendes társaságról szóló 1930.évi V. törvénycikk 38. §)

⁴¹⁰ „Taggyűlésre nincs szükség, ha esetről-esetre valamennyi tag írásban megegyezik a határozatban vagy abban, hogy írásban szavazzanak. Az ily határozat egy tekintet alá esik a taggyűlésen hozott határozattal, feltéve, hogy a határozatok könyvébe szabályszerűen bevezették.”⁴¹⁰ (A korlátolt felelősségű társaságról és a csendes társaságról szóló 1930.évi V. törvénycikk 42. §)

⁴¹¹ A tagok más személyek által képviseltethetik magukat a taggyűlésen, viszont írásbeli formát igényel a meghatalmazás. Az elfogadott határozatokat külön könyvbe bevezetik (fontos érvényességi kellék), amelybe minden tag betekinthez az ülést követően. A bevezetést dátummal el kell látni, valamint alá kell írnia a foganatosítónak és legalább egy, a határozathozatalban résztvevő tagnak hitelesítenie kell az abban foglaltakat. Azt a határozatot, amely jogszabályba ütközik, bármely tag megtámadhatja a felügyelő bizottsághoz címzett keresetével.

A taggyűlés összehívását az ügyvezetők feladataként határozta meg a törvény. Kötelező volt összehívni a taggyűlést a társasági szerződésben vagy törvényben meghatározott esetben, ezen kívül akkor is, ha a társaság megfelelő működésének érdekében szükséges.

Ami az ügyvezetőkre vonatkozó előírásokat illeti, fontos kiemelni, hogy a kódex az ügyvezetők fő feladataiként az alábbiakat határozta meg: a társaság ügyeinek intézése, a társaság képviselte a bíróság előtt és a bíróságon kívül, a kézbesítések érvényességéhez történő hozzájárulás. Gondoskodtak továbbá a könyvek vezetéséről, a társaság mérlegének taggyűlés elé terjesztéséről.⁴¹²

Lássuk most röviden a felügyelőbizottságra⁴¹³ vonatkozó szabályozás lényegét. A törvény értelmében a felügyelőbizottság tagjainak számát minimum három főben kellett meghatározni. Felügyelőbizottsági tagra vonatkozó kizáró tényezők többek között az alábbiak szerepeltek: ügyvezető, volt ügyvezető, ügyvezető házastársa, egyenes ágon rokona és sógora, társaság alkalmazottja.

A felügyelőbizottsági tagok nevét és személyükben beálló változást (hasonlóan az ügyvezetőhöz) a cégbíróságnál kellett bejelenteni. E tagságból bárki elmozdítható volt, amennyiben a taggyűlésen megjelent tagok háromnegyede úgy dönt. A felügyelőbizottság legfontosabb feladata a társaság ügyvezetésének ellenőrzése és a fontosabb ügyek menetéről való tájékozódás. Ennek érdekében joga volt: felvilágosítást kérni, megtekinteni a társaság könyveit, iratait, pénztárát és értékpapír állományát. A vizsgálódást negyedévenként egyszer kellett elvégeznie, melynek során egy vagy több szakértőt is alkalmazhatott (ha legalább két tag kérte, köteles volt szakértőt bevonni, a szakértők díjazásának felelőse a társaság volt).

---

⁴¹² A törvényi rendelkezések szerint egy, de akár több ügyvezető is szerepet kaphatott valamely társaságban. Kirendelésük visszavonása bármikor lehetséges volt, az ügyvezető személyében bekövetkezett változást a cégbíróságnál kellett jelenteni. „Ha a társaság ügyvezető nélkül marad vagy nincs annyi ügyvezetője, amennyi a társasági szerződés szerint a társaság képviselétére szükséges, a cégbíróság sürgős esetekben bármelyik érdekelt fél kérelmére ideiglenes ügyvezetőt rendel ki és ezt a cégjegyzékbe hivatalból bejegyzi. Az ideiglenes ügyvezető tiszte a rendes ügyvezető kirendeléséig tart.” (A korlátolt felelősségű társaságról és a csendes társaságról szóló 1930.évi V. törvénycikk 64. §)

⁴¹³ „Olyan társaság, amely mérleget közzétenni köteles (56. § 2. bekezdése), továbbá olyan társaság, amelynek törzstőkéje százötvenezer pengő és tagjainak létszáma huszonötöt meghalad, felügyelő bizottságot köteles létesíteni. Más társaság akkor köteles felügyelő bizottságot létesíteni, ha a társasági szerződés elrendeli.” (A korlátolt felelősségű társaságról és a csendes társaságról szóló 1930.évi V. törvénycikk 66. §)

A felügyelőbizottság mellett (vagy helyett) a taggyűlés választhatott egy vagy több hiteles könyvvizsgálót, aki az ügyvezetés állandó ellenőrzéséért volt felelős. Megtekinthette a társaság könyveit, az iratokat, ennek keretében a határozatok könyvét is. Betekinthetett az egyes jegyzőkönyvekbe, részt vehetett a taggyűlésen, a pénztárat, értékpapír- és áruállományt megvizsgálhatta, valamint felvilágosítást kérhetett az ügyvezetőktől vagy a tagoktól, ha szükséges volt a vizsgálódásához. Vizsgálataikról készített jelentéseket és számadásokat köteles volt a könyvvizsgáló a taggyűlés elé terjeszteni. A könyvvizsgáló felelőssége megegyezett a felügyelőbizottság törvényben meghatározott felelősségi szabályaival.

4.3. Csendes társaságok

A csendes társaság érdekessége, hogy a Kereskedelmi Törvény nem ismerte el kereskedelmi tagságnak. Az 1930. évi V. törvénycikk szerint: csendes társaság keletkezik, ha valaki (a csendestárs) a nélkül, hogy kifelé „tagul jelentkeznék”, másnak vállalatában vagyoni betéttel úgy vesz részt, hogy „azt a vállalat tulajdonosának rendelkezésére adni köteles”. E társaság érdekessége továbbá, hogy a vállalat ügyletei egyedül a vállalat tulajdonosát jogosították és kötelezték; azokból a csendestársra harmadik személyekkel szemben sem jogok, sem kötelezettségek nem származtak.

Jellemző e társasági formára, hogy a társasági szerződés érvényességéhez sem írásbeli, sem más alakszerűségi kikötést a törvény ne határozott meg. Ami a vállalat tulajdonosát illeti, ő – amennyiben bejegyzésre kötelezett kereskedő – köteles volt vállalatát saját cége alatt folytatni. Amennyiben cége nem folytatott kereskedelmi tevékenységet, abba „a társas viszonyra utaló toldatot fel nem vehette”.

A csendes társaság tagjainak vagyoni felelőssége a vállalatban levő tulajdonosi aránytól (vagyoni hozzájárulás, betét mértéke) függött. A megszűnés szabályai is viszonylag egyszerűek: a csendes társaság feloszlott, ha a vállalat tulajdonosa meghalt, a tulajdonos elveszítette a cselekvőképességét, csődnitás következett be, a felek megállapodnak a feloszlásról, a meghatározott idő letelt, illetve határozatlan időre szóló szerződés esetében, ha valamelyik tag a társas viszonyt felmondta.

V. FEJEZET
A TÁRSASÁGI JOG HAZÁNKBAN 1945-TŐL NAPJAINKIG –
A BÚVÓ PATAK JELENSÉG

Az előző fejezet legelején teljes körről beszéltünk ugyan a KT bemutatása kapcsán, de dogmatikai szempontból és jogtörténetileg tulajdonképpen fél kör, hiszen a KT mint látni fogjuk, lényegében egészen 1988-ig hatályban van, ha nem is engedik alkalmazni és a magyar társasági jog fejlődése jog-logikailag egységes egészet kellene, hogy képezzen. Hogy mégsem ezt tettük, annak oka egyrészt a KT előtt való tisztelgés, másrészt viszont az a tény, hogy a fordulat évével egy egészen más szisztéma kerül kialakítására, amely mind gyökereiben, mind jogalkotási technikájában mást hoz, hogy ez mennyiben volt új és jó, azt átéltük.

1. Társasági jogi szabályozás 1945 és 1988 között

1945-ben, a hatályban lévő Kereskedelmi Törvényre tekintettel fennáll a kereskedelmi társaságok működésének feltételrendszere, így mind a meglévő kereskedelmi társaságok működése, mind újabb kereskedelmi társaságok alapítása előtt elvileg nyitva az út a magánszektorban. A magánszektor mellett a szövetkezeti szektor speciális átalakulást kénytelen elszenvedni 1947-ben, amikor is a hatályba lépő szövetkezeti törvény⁴¹⁴ Kuncz Ödön kereskedelmi társaságként működő szövetkezetét elkezdő átalakítani népi társasággá (amelynek eredményeképpen szövetkezeti tagságot csak természetes személy, avagy szövetkezet létesíthet, üzletrész fejében szolgáltatott vagyoni hozzájárulás – és a természetes személyek esetében személyes közreműködés – mellett).

A harmadik szektor – vagy még inkább az első – 1950-re e Sárközy Tamás Professzor szerint háromszektoros⁴¹⁵ magyarországi gazdaságban az állami szektor, ahol 1948-ban a nemzeti vállalatokról⁴¹⁶, 1949-ban a községi vállalatokról⁴¹⁷ szóló törvények nem alkalmazzák a kereskedelmi társaság megjelölést az állam vállalataira, ehelyett azokat, mint közjogi intézeteket aposztrofálják.

Társasági jogi szabályozási tekintetben egészen speciális tíz esztendő telik el ezt követően 1960-ig (egészen pontosan 1959-ig), mivel törvényi szabályozás hiányában voltaképpen az állami vállalat igazgatójára, illetve főkönyvelőjére irányadó kormányrendeletek határozzák meg közvetett módon az állami vállalatok működésének rendjét. Ez a megoldás mai szemmel furcsa lehet, de egyáltalán nem feszítette szét a szocialista direkt tervgazdálkodási rendszer működésének jogszabályi gyakorlatát. (Az 1947-es szövetkezeti törvényt is csak a Ptk. helyezi hatályon kívül, igaz ezek a szövetkezetek, sokkal inkább termelőszövetkezetek, külön jogi szabályozás alatt s már rég nem klasszikus szövetkezetek.) Az állami vállalatok „törvényi szabályozásáig” egészen a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. IV. törvényig várni kell, amikor is az állami vállalatok, mint jogi személyek jelennek meg a Polgári Törvénykönyvben.

---

⁴¹⁴ 1947. évi XI. törvény a szövetkezetekről

⁴¹⁵ Sárközy T. (2001), A magyar társasági jog Európában, HVG-ORAC Kft., Budapest, 195. o.

⁴¹⁶ 1948. évi XXXVII. törvény a nemzeti vállalatokról

⁴¹⁷ 1949. évi X. törvény a községi vállalatokról

Nem mehetünk el természetesen amellett sem, mennyire sajátságosan alakul a jogi személyek köre⁴¹⁸ 1959-ben, amikor is az állam olyan önálló jogalany, amely az állami alapítású jogi személyektől elkülönül, az állami vállalat speciális intézménytípusú jogi személy megjelöléssel „büszkélkedhet”, a szövetkezet pedig jogi személy ugyan, de továbbá nem kereskedelmi társaság (és kizsákmányoló tevékenységet nem folytathat), hanem az egyetlen olyan jogi forma, amelyet az állampolgárok közös gazdálkodási céllal hozhatnak létre (mind a nem jogalany polgári jogi társaságtól, mind pedig a gazdálkodási céllal nem alapítható egyesülettől, illetve társadalmi szervezettől határozottan elkülönítve).

E jogi személyek vonatkozásában a Ptk. kizárólag a polgári jogi kapcsolódási pontokra szorítkozik, jó tág teret hagyva a rendeleti szintű szabályozásnak, hogy ezzel a szocialista tervgazdálkodás a saját „szája íze szerint” rendezhesse a „részletkérdéseket” (kényesen ügyel a jogalkotó arra, hogy a törvény a társasági szerződést ne ismerje el). A gazdasági tevékenység folytatásának lehetőségét – az ezirányú állami felelősségvállalás mellett – a jogi személyiségként megjelölt szövetkezeti forma szerint működő társaságok előtt hagyja nyitva (míg a polgári jogi társaság – dogmatikailag, mint szerződés kapcsolat tagjai között – kereskedelmi tevékenység folytatása céljából eleve nem alapítható).

A fenti változások és változtatások ellenére a közkereseti társaságra, korlátolt felelősségű társaságra és a részvénytársaságra vonatkozó kereskedelmi törvényi rendelkezések hatályban maradtak⁴¹⁹, az más kérdés, hogy néhány ritka kivételtől eltekintve⁴²⁰ e törvényi rendelkezéseket nem lehetett tartalommal megtölteni. Magyarországon tehát hatályban maradt a Kt., de az 1968-as gazdasági reform-folyamtokig a fenti megszorítással, illetve – kiürésítve ugyan – de létezett a cégjegyzék vezetésének intézménye is miközben a második világháborút követően a szocialista országok döntő többsége⁴²¹ felszámolta a korábbi kereskedelmi jogi szabályozást.

---

⁴¹⁸ A jelentős hagyományokkal és nagy múlttal rendelkező alapítvány kikerül a jogi személyek köréből.

⁴¹⁹ „A betéti és a csendes társaság a szocialista ideológia szerint eleve kétes tőkés manipuláció eszközének minősültek”. Sárközy T., A magyar társasági jog Európában, Budapest, 2001, HVG-ORAC Kft. 196. o.

⁴²⁰ Külkereskedelemmel foglalkozó állami vállalatok (Chinoin Rt.), külföldiekkel vegyes vállalatok, illetve három tagnál nem többől álló közkereseti társaságok (amelyek működését a magánkereskedelemtől szóló 1957. évi 17. törvényerejű rendelet tette lehetővé). Sárközy T., A magyar társasági jog Európában, Budapest, 2001, HVG-ORAC Kft. 196. o.

⁴²¹ Csehszlovákia kivételével, ahol amellett, hogy hatályban marad az 1945 előtti szabályozás, 1949-ben törvény születik a részvénytársaságokról, 1964-ben pedig komplett Gazdasági Törvény.

A gazdasági reformok szocialista hulláma az 1960-as évekre a vállalati társulás intézményével „ajándékozta meg” a vizsgált jogi területet. A társulás nem más, mint a társaságok létrehozásának speciális, szocialista válfaja, amellyel az állami szektor résztvevői mozgásterének ésszerűsítésére történt kísérlet, amellyel párhuzamosan a fenti reformfolyamatokkal összhangban a nyugati tőkebeáramlás intézményrendszerének kiépülése is megvalósul. Ennek lehetőségei részben a régi kereskedelmi jogi jogintézmények útján, részben koncessziós ügyletek útját történhet⁴²².

Végül – különösen a KGST egyes programjaira figyelemmel – külön említést érdemel a közös vállalatok ügye. A közös vállalatok országhatáron belüli megjelenése mellett törekvések látszódnak, amelyek államközi szinten tervezik megvalósítani egyes területeken a közös vállalati működést. Az elmélet azonban – néhány kísérlet kivételével – elmélet marad, lehetővé válik ugyan nemzetközi gazdálkodó szervezet létrehozása társasági jogi alapon, de nemzetközi társasági jog rendszere nem épül fel.

„Magyarországon azonban – ha sok visszaeséssel, ciklikusan is – az 1960-as évek végétől kezdve egy olyan modell kezdett kialakulni, amelyet szocialista piacgazdaságnak (Bauer Tamás szerint sem terv-, sem piacgazdaságnak) nevezhetünk, amelyben 10 éves fejlődés után 1977-78-ra létrejött az ún. szocialista szektor egységes társulási joga. Ez a társulási jog a 70-80-as évek fordulóján kiegészülhetett a kisvállalkozások társasági jogával⁴²³.”

Az új gazdasági mechanizmus erejéből egységes társasági jogi szabályozás megalkotására nem futotta, ugyanakkor a szabályozás egyik-másik változása érdekes következményekkel járt: 1967-től a szocialista gazdálkodó szervezetek előtt is megnyílt a polgári jogi társasági szerződés megkötésének lehetősége⁴²⁴, illetve szintén 1967-ben jogi személyiség nélkül megjelent az egyesülés, mint újfajta társasági forma⁴²⁵.

1970-ben a gazdasági társulások első egységes szabályozása – miközben az egyesülések jogi helyzetének szabályozásával adós marad – megalkotja a „vállalati jogi polgári jogi társaságot” a természetes személyek alkotta polgári jogi társaság mintájára. A jogi szabályozás ilyen

⁴²² Ennek gyakorlatára Romániában találhatunk nagyobb számban példát.

⁴²³ Sárközy T., A magyar társasági jog Európában, Budapest, 2001, HVG-ORAC Kft. 198. o.

⁴²⁴ 1967. évi 39. törvényerejű rendelet

⁴²⁵ 11/1967. (V.13.) Kormányrendelet

változásának következtében a szövetkezetek több mint kétharmada, a gazdálkodó szervezeteknek pedig majdnem fele tagja valamilyen társulásnak a hetvenes évek közepére.

Az 1977. IV. törvény eredményeképpen két jelentős változás is megfigyelhető a dualista társasági és magánjogi szabályozásban, annak ellenére, hogy mind a jogi személyek, mind a jogi személyiség nélküli társaságok vonatkozásában kellően általános és szűkszavú a jogalkotó. Egyrészt a jogi személyek köre módosult és kiegészült, így betéti társulás (amely a korlátozott felelősségű társaságot volt hivatva helyettesíteni) mellett a közös vállalaton túl az egyesülés ekkortól már, mint jogi személy jelenik meg a szövetkezet mellett a jogi személyek között, miközben a jogi személy nélküli társaságok, mint társasági kötelek találhatók még mindig a kötelei jogi részben. A másik igen jelentős változás, hogy 1977-től a jogi személyek társulási szerződéssel önálló jogi személyként működő gazdasági társulásokat hozhatnak létre⁴²⁶.

Nemcsak az volt tehát jelentős változás e módosítással, hogy a jogi személyek köre kibővült a személyek joga részben, illetve, hogy a nem jogi személy társaságok a társasági kötelek sorában nyertek elhelyezést, hanem még inkább az, hogy az állami és a szövetkezeti gazdasági tevékenység, illetve állami és szövetkezeti tulajdon mellett, megjelenhetett az önálló – igaz másodlagos – társulási tevékenység kapcsán előálló társulási – az akkori megfogalmazás szerint társadalmi – tulajdon.

Bár eddig mindig nagyvonalúan túlléptünk rajta, érdekessé válása okán érdemes egy-két szót szólni a Ptk. negyvenhatodik fejezetében elhelyezett jogi személyiség nélküli társaságokról, ahol eddig a polgári jogi társaság volt az „egyeduralkodó” és ahol most e helyzet jelentős módosuláson ment át annak okán, hogy rendkívül általános és elnagyolt szabályozás mellett ugyan, de a fejezetcím társaságra változásával összhangban megjelent a gazdasági társaság⁴²⁷ elnevezésű formáció, amelyet gazdálkodó tevékenységet folytató jogi személyek alapíthattak, és amely ezt követően átvette a polgári jogi társaság „vezető szerepét”, egyben annak háttérszabályaivá is vált.

---

⁴²⁶ Az 1977. IV. törvénnyel módosított Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. IV. törvény 57. §.

⁴²⁷ Az 1977. IV. törvénnyel módosított Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. IV. törvény 568-572. §.

A polgári jogi társaság⁴²⁸ megmaradt ugyan és azon túl, hogy az állampolgárok egymás közötti viszonyainak rendezésére alkalmas szerződéses kapcsolatként funkcionált, alkalmassá tették arra is, hogy állampolgárok és jogi személyek egymás közötti társulásaként is működhessen. Tagjai arra vállaltak kötelezettséget, hogy – gazdasági tevékenységet is igénylő – közös céljuk elérése érdekében együttműködnek egymással, illetve, hogy e cél eléréséhez szükséges vagyontömeget közös rendelkezésre bocsátják, azaz a polgári jogi társasági tagság feltételezi vagyoni hozzájárulás teljesítésének kötelezettségét. A gazdasági társaság és a polgári jogi társaság mellett a fejezet kiegészült a közös háztartásban élők vagyoni viszonyaira⁴²⁹, illetve az építőközösségre⁴³⁰ irányadó szabályozással, amelyek megjelenésében a bírói gyakorlatnak elévülhetetlen érdemei voltak.

Az 1977-es Ptk. módosításon túl a társasági jogfejlődés vizsgálatakor külön kell szólni a gazdasági társulásokról szóló 1978. évi 4. törvényerejű rendeletről, amely esetében már a tvr. forma is azt a jogalkotói szándékot sugallja, hogy e szabályozás másodrangú a szövetkezeti és főképp állami vállalati szabályozáshoz képest. E tvr. hatálya kizárólag a jogi személy szocialista gazdálkodó szervezetekre terjed ki, azaz állampolgárokat továbbra sem hozza olyan helyzetbe, hogy akár egymás között, akár jogi személyekkel, jogi személy gazdálkodó szervezetet alapítsanak⁴³¹.

Az 1978. évi 4. tvr. a közös vállalatból kiemeli a betéti társulást, amelynek tagjai csupán betétjük összegének mértékéig felelnek, mintegy korlátolt felelősségű társasági tagként (szemben az egyesülés és a közös vállalat tagok kezesi felelősségével), miközben a Kt. alapján nemzetközi kapcsolatokban a kft. tovább él e betéti társulástól függetlenül. 1978-tól kizárólag külföldi tag részvételével volt alapítható korlátolt felelősségű társaság és részvénytársaság (azaz e tekintetben a Kt. szelep-szerepe tovább funkcionált).

---

⁴²⁸ Az 1977. IV. törvénnyel módosított Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. IV. törvény 573-574. §.

⁴²⁹ Az 1977. IV. törvénnyel módosított Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. IV. törvény 578. §.

⁴³⁰ Az 1977. IV. törvénnyel módosított Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. IV. törvény 575-577. §.

⁴³¹ Sőt e tekintetben felhívja Sárközy professzor a figyelmet arra, hogy a gazdasági társulások továbbtársulása is csak rendkívül szűk körben történhetett meg, ugyanis „a gazdasági társulások továbbtársulása az 1978. 4. tvr. 19. § szerint csak miniszteri engedély alapján volt lehetséges” Sárközy T., A magyar társasági jog Európában, Budapest, 2001, HVG-ORAC Kft. 202. o.

A fentiek mellett érdemes továbbá figyelembe venni, hogy a jogi személyiség nélküli kooperációs társaság a gazdasági társaság alfajává vált⁴³², illetve az egyesülés szerepének változását, amely 1978-tól jogi személy kooperációs társaság. Az 1978-as változás – üdvözlendő – jellemzője továbbá, hogy a társulási szabályozás döntően diszpozitív jellegű, igaz – ezt mintegy kiegyensúlyozandó – a gazdasági társulások törvényességi felügyeletét államigazgatási szervek látták el⁴³³, amely törvényességi felügyelete kiterjedt – sok más egyéb mellett – a társulás felosztására is, amennyiben a felügyeletet ellátó államigazgatási szerv súlyos törvénysértést észlelt.

„Az 1977-1978-as törvényhozás kiépítette Magyarországon a szocialista piacgazdasághoz illő szocialista társulási jogot, amelyre 1988 utáni társasági törvényhozásunk több vonatkozásban támaszkodhatott – ld. különösen a közös vállalat és az egyesülés szabályozását. Ez a társulási jog azonban a szocialista ideológia által benyomott társasági jog volt, amely elsősorban szektorális jellegében nyilvánult meg:

- a kereskedelmi társasági formák csak a külföldi (ténylegesen a nyugati) vállalatokkal való társulásra voltak használhatók,
- állampolgárok a szövetkezeti forma kivételével jogi személy társulást nem hozhattak létre, a polgári jogi társaság jelentősebb gazdasági akciókra nehezen volt felhasználható, állampolgárok csak polgári jogi társaságban társulhattak jogi személyekkel.

A szocialista gazdálkodó szervezetek társulási joga viszont kiépült, mégpedig tudatosan nem kereskedelmi társasági formaként, hanem új társasági jogi formációkat kialakítva.⁴³⁴„

A kérdés már csak az, hogy a fentiekre tekintettel a társasági jogi szabályozás megmaradt-e a dualista mederben, avagy meghaladta azt, tekintettel arra, hogy a Kt., és a Ptk. mellett születik meg a szövetkezeti szabályozás éppúgy, mint a gazdálkodó szervezetekről szóló 1978. évi 4. törvényerejű rendelet.

Az 1980-as évek elejére jellemző kisvállalkozási reform középpontjában részben az – oszthatatlan szövetkezeti vagyon eszméjét áttörő – quasi jogi személy gazdasági társaságként

---

⁴³² Az 1977. IV. törvénnyel módosított Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. IV. törvény XLVI. fejezet.

⁴³³ Az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1957. évi IV. törvény rendelkezéseinek alkalmazásával.

⁴³⁴ Sárközy T., A magyar társasági jog Európában, Budapest, 2001, HVG-ORAC Kft. 205. o.

megjelenő kisszövetkezet, részben pedig a gazdasági munkaközösségek, illetve vállalati gazdasági munkaközösségek álltak⁴³⁵.

A gazdasági munkaközösség, mint a polgári jogi társaság egyik alfaja nyitotta meg az állampolgárok előtt gazdasági tevékenység folytatását kisvállalkozási formában, míg a vállalati gazdasági munkaközösség a közkereseti társasághoz hasonló szabályozási háttérre teszi ugyanezt. Azzal, hogy a tagok és alkalmazottak számát a jogszabály legfeljebb harminc főben határozta meg, lehetővé tette, hogy tulajdonképpen kisvállalati formában tevékenykedhessen a gazdasági munkaközösség. Nem csoda hát, ha rendkívüli népszerűségnek örvendett.

Ennél népszerűbb megoldás már csak a vállalati gazdasági munkaközösség lehetett, amelynek ugyan nem voltak magánvállalkozások, hiszen a működés vagyoni alapjait éppúgy, mint a mögöttes vagyoni felelősséget az állami vállalat biztosította, ugyanakkor azáltal, hogy a munkáltatóval együtt a munkavállalók is tagjai lehettek a vállalati gazdasági munkaközösségnek, rendkívüli lehetőséget nyitott meg a gazdasági tevékenységet – társasági határon mozgó szervezeti keretek között – folytatni szándékozók előtt.

Az 1981. évi 15. törvényerejű rendelet fenti változásokat eredményező hatályba lépése kapcsán ismét felmerülhet a szabályozás dualisztikus voltát firtató kérdésünk. Vajon duális szabályozási keretek között zajlott a társasági jog fejlődése? Vajon e rendkívül bonyolult helyzetben a dualisztikus megoldás alkalmas és elégséges lehetett arra, hogy a klasszikus kereskedelmi jog és a szocialista társulási jog „vívmányainak” ötvözésével működőképes rendszer épülhessen Magyarországon. A kérdések konkrét megválaszolása helyett csak arra szeretnék utalni, hogy a vállalati gazdasági munkaközösségre irányadó szabályozás a gazdasági társaságok, polgári jogi társaságok, gazdasági munkaközösségek és végül a vállalati gazdasági munkaközösségek négy szabályozási rétegének egymásra épülésével értelmezhető.

Gyakorlatilag tehát 1981-re előállt az a helyzet, amelyen 1988-ban a gazdasági társaságokról szóló első törvény⁴³⁶ felépülhetett, ugyanakkor a köztes időszakban olyan változás is bekövetkezik, amely közvetve-közvetlenül hatást gyakorol a társasági jog fejlődésére, és ami

---

⁴³⁵ 1981. évi 15. törvényerejű rendelet

⁴³⁶ 1988. VI. törvény a gazdasági társaságokról

emiatt említést érdemel. 1984-ben, természetesen az állami szektor intézményeiként megjelennek a leányvállalatok, amellyel társasági jogunk formálisan a konszernjog kialakulásához vezető útra lépett (bár a trösztök és az ipari nagyvállalatok korábban is mutattak konszernszerű jegyeket).

1984 igazi „nagy vívmánya” az önkormányzó állami vállalatok elterjedése, amelynek eredményeképpen néhány év alatt az állami vállalatok több mint kétharmada önkormányzó állami vállalatként vállalati tanácsi irányítás alá kerültek. Ha figyelembe vesszük, hogy a vállalati tanács a vállalat dolgozóiból álló vezető és döntéshozó szerv volt, akkor érthetjük meg igazán az 1984-1985-ös állami vállalati reform igazi jelentőségét⁴³⁷.

Ekkortól tehát a korábbi állami, minisztériumi, tanácsi gyámkodás helyett a legfőbb döntések meghozatala tekintetében egyfajta önkormányzatiság érvényesülhetett. Az önkormányzó állami vállalatok ekkortól munkavállalói közösségként, munkavállalói társulásként szervezték gazdasági tevékenységüket, miközben természetesen az állami vállalat vagyonának tulajdonosa továbbra is az állam maradt, illetve az államigazgatási szervein keresztül az állam továbbra is ellátta a törvényességi felügyeletet e vállalatok felett.

Sárközy Tamás professzor szerint „az 1984. évi 22. sz. tvr.-rel végrehajtott vállalati törvénymódosítás alapvetően pozitív volt, decentralizálta az állami szektort, elvette az államigazgatás gazdasági hatalmát, jelentősen korlátozta a kommunista párt gazdaságba való beavatkozási lehetőségeit. Az állami vállalatok vezetői által az akkori magyar gazdasági elitnek módja volt megismerkedni a piaci technikákkal, az önálló vállalati menedzsment lehetőségeivel.

A dolgozók részére történő ingyenes vagyonjegy-kibocsátás [94/1988. (XII. 22.) MT sz. rendelet] pedig előkészítette a későbbi dolgozói részvényt. Az önkormányzó vállalati struktúra erősítette tehát a magyar munkavállalókban, hogy ők vállalatuk „tagjai”. Ez a reform szervesen hozzájárult ahhoz, hogy a gazdasági rendszerváltozást Magyarországon két évvel a

---

⁴³⁷ Nem is beszélve arról, hogy a vállalati tanács joga lett a vállalati igazgató kinevezése is.

politikai rendszerváltozás előtt, már 1988-ban végre lehetett hajtani, tehát előkészítette az 1988-as társasági törvényt.⁴³⁸

Mindazzal együtt, hogy az 1968-as reformfolyamat nem érte – nem érhetett – el a célját, arra feltétlenül alkalmas volt, hogy az akkori hazai gazdasági viszonyok között alig elképzelhetően újszerű utat nyisson meg a magyar jogfejlődésben, amelynek eredményeképpen a reform – társasági jogi értelemben vett – sikere nem más, mint, hogy a következő évtizedekben széles körben terjedhettek el a társaságok. Gondoljunk csak arra, hogy a 1968-ban kialakított egyesülés és a közös vállalat az 1988-as a Gt.-be is bekerült. Ez alapján megállapíthatjuk, hogy az első Gt. nem szakította meg azt a fejlődési irányt, amelynek egyes elemei 68-ban gyökereztek.

Az első Gt. megszületésével lehetségessé vált, hogy az állami vállalatok egymással és egyéb gazdálkodó szervezetekkel egyesülést hozzanak létre, továbbá, hogy részvénytársaságot vagy korlátolt felelősségű társaságot alapítsanak. Az 1988-as társasági törvény megteremtette annak lehetőségét is, hogy a gazdasági munkaközösségi, illetőleg vállalati gazdasági munkaközösségi formában működő kisvállalkozások integrálódjanak a piacgazdasági rendszerbe. Azzal tehát, hogy megteremtette annak lehetőségét, hogy „magánszemélyek gazdasági munkaközösség formájában teljes vagy vagyoni felelősségük mellett cégeket hozzanak létre, másrészt az egyes vállalatoknál vállalati munkaközösség formájában vállalati felelősség mellett működő hasonló alakzatok születhessenek”⁴³⁹ egészen speciális módszerrel „hozta helyzetbe” az alkotmányos rendszerváltás előtt az ország gazdaságát.

Ha tehát az alkotmányos rendszerváltás előtti és utáni társasági jog folytonosságát vizsgáljuk, és ennek tükrében keressük a „piacgazdasági elemeket felélesztő 1968-as gazdasági reform, illetve a 70-es években megjelenő egyéb szabályozások leglényegesebb pontjait, akkor az alábbi megállapításokat tehetjük: „alapvető gazdasági területek törvényi szabályozást kaphattak, a gazdaság alanyai törvényesen védett jogosultságokhoz juthattak az államigazgatással szembe, illetve a kisiparban, kiskereskedelemben korán megjelenhettek a

---

⁴³⁸ Sárközy T., A magyar társasági jog Európában, Budapest, 2001, HVG-ORAC Kft. 208. o.

⁴³⁹ Kenyeres – Lovász – Péterfalvi - Török: Civilisztika. Budapest, UNIO Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft., 1998. 27.

kisvállalkozás lehetőségei (háztáji gazdaság, gmk. stb.)” is.⁴⁴⁰ Kétségtelen, hogy a társadalmi, illetve főképp a politikai környezetre figyelemmel az első Gt. a magántulajdon elvi legitimitásán túl kénytelen volt látszólag arra törekedni, hogy ne érintse a tulajdonviszonyok alapelemeit, vagyis a gazdasági társasági formát – az állami vállalatok és a szövetkezetek mellett – harmadik kiegészítő formaként, elenyésző szerepet betöltve jelenítse meg.

2. A gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény (első Gt.)

Annak ellenére, hogy már 1984-ben az állami vállalati reformmal összefüggésben felmerült az egységes társasági jogi szabályozás szükségessége, ezt a politikai elit egészen 1987-ig el tudta „szabotálni” és akkor is csak a nemzetközi pénzügyi nyomás – amely a vegyes vállalatok létrehozásának lehetősége szélesítéséért küzdött – tudta „kikényszeríteni” a kodifikációs munkálatok megkezdésének jóváhagyását.

Az első Gt. – legalábbis deklaráltnak – nem a rendszerváltás törvényének készült, eredeti rendeltetése egyfajta modellváltás megalapozása lett volna, a szocialista piacgazdasággal működő demokratikus szocializmus, azaz egyfajta „hungarikumként” megvalósuló vegyes gazdasági koncepció elismeréséé. A modellváltás tekintetében „az eredeti szándék a szocialista rendszeren belül maradás, az ún. demokratikus szocializmus modelljének megvalósítása”⁴⁴¹ lett volna.

Ami pedig az időzítést illeti a nyolcvanas évek elejétől látszottak a gazdaságban azok a jelek⁴⁴², amelyek az évtized végére a szocialista gazdasági rendszert elvezették az összeomlás széléhez. Szakmai körökben már 1986-ban, elemi erejű igényként jelentkezett „hogy szükség van a társasági jog törvényi szintű átfogó jellegű szabályozására”⁴⁴³, azaz 1987-et megelőzően

---

⁴⁴⁰ Sárközy T.: A magyar gazdasági jog jövőképeről, fejlesztési stratégiájáról. Állam-és Jogtudomány, XLVII. évf. (2006) 2. sz., 238-239.

⁴⁴¹ Sárközy T.: A szocializmus, a rendszerváltás és az újkapitalizmus gazdasági civiljoga 1945-2005. Budapest, HVG-ORAC, 2007. 189.

⁴⁴² Világossá vált, hogy az ország adósságállománya nagymértékben megnőtt, így az államcsőd veszélye fenyegetett (a hazai gazdaság egyik legfontosabb problémája a külföldi adósságállomány volt). „A külföldi adósságshinthez képest az export aránya kicsi volt. A tőke- és kamatfizetések teljesítése jelentős erőfeszítést igényelt (...) a magyar gazdaság szerkezete egészségtelen, a termékek versenyképessége gyenge, a cégek állandó forgótőkehiánnyal küszködtek (...) gyenge a marketingtevékenység, a vállalatok egy jelentős része eladósodott”. (Diczházi B.: A külföldi tőke szerepe a privatizációban. Budapest, MSZH Nyomda, 1998. 11. o.) Külső segítségre volt tehát szükség, de a külföldi befektetésekhez korszerű társasági formák kellettek.

⁴⁴³ Nochtá T. (2007): Társasági jog, Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs

felmerült (fennállt) egy egységes társasági törvény kimunkálásának igénye, a megvalósítással azonban meg kellett várni a '87-es kormányváltást.

Így szemlélve az eseményeket megállapíthatjuk, hogy első lépésként a vegyes gazdaság elméleti (és gyakorlati) koncepciójának kidolgozásával a demokratikus szocializmus modellváltását szolgálta a társasági jog, „majd a rendszerváltozás aktív szereplőjévé” vált.⁴⁴⁴ A gazdasági társaságokról szóló törvénnyel és a hozzá fűződő kiegészítő jogalkotással a magyar gazdasági rendszerváltozás, mely az első Gt.-ben öltött testet két évvel előzte meg a politikai rendszerváltozást, „irreverzibilis folyamatokat indított el”, másképpen fogalmazva elindította a magyar gazdaságot a kapitalizmus felé vezető úton.⁴⁴⁵

Az nem vitatható, hogy a társasági jog⁴⁴⁶ egészét érintő átalakulás szervesen egymáshoz kapcsolódó kis változások egységeiből építkezett, hiszen már 1986-ban megteremtődik annak lehetősége, hogy – a Kt. rendelkezéseit alapul véve – belföldi jogi személyek korlátolt felelősségű társaságot, illetve részvénytársaságot hozzanak létre, 1987-ben pedig annak lehetősége is, hogy természetes személyek korlátolt felelősségű társaság alapítói lehessenek, feltéve, hogy legalább egy jogi személy van az alapítók között (az átfogó változások megindulásához azonban szükséges volt a fent említett nemzetközi nyomás intenzívvé válására).

A gazdasági társaságokról szóló első törvény a „megszületésekor” még egészen erőteljes „szocialista jegyeket” viselt magán, amely már abból is egyértelműen következett, amilyen gazdasági környezetben kénytelen volt „meglátni a napvilágot”. Tekintettel arra, hogy – az akkori lehetőségeknek megfelelően – a „szocialista piacgazdaság” koncepciója szolgált

---

⁴⁴⁴ Sárközy T.: A szocializmus, a rendszerváltás és az újkapitalizmus gazdasági civiljoga 1945-2005. Budapest, HVG-ORAC, 2007, 330.

⁴⁴⁵ Sárközy T.: A szocializmus, a rendszerváltás és az újkapitalizmus gazdasági civiljoga 1945-2005. Budapest, HVG-ORAC, 2007, 332.

⁴⁴⁶ „A társasági jog nem azonosítható a társaságok működését meghatározó valamennyi jogszabállyal. A társaságok komplex jogi szabályozási környezetben működnek, s e jogi normáknak csak egy része az, ami speciálisan a társaságokra vonatkozik, és ezen belül is csak a társaságok státuszával, szervezetével kapcsolatos, a társasági jogviszony alanyait megillető jogosultságokkal és kötelezettségekkel foglalkozó szabályokat tekinthetjük a társasági jog részének. Ezen felül maguk a társaságok is különbözőek, aminek következtében nem egyetlen, egységes társasági jogi szabályozásról beszélhetünk, hanem a magánjogi értelemben vett társaságok szabályozása is összefüggő rendszert alkot. Ennek a rendszernek alapvető elemei a Ptk. és a Gt., de további speciális jogszabályok is tartalmaznak társasági jogi szabályokat.” (Sárközy T.: A gazdasági társaságok nagy kézikönyve. Budapest, COMPLEX Kiadó, 2007, 29.o.)

hátterül, a törvénybe eleve bele volt kódolva néhány alapvető korlátozás, amely a – közgazdasági értelemben – tiszta piacgazdaság kialakulását – ha gátja nem is tudott lenni – akadályozta, lassította. Tényként kell azt is rögzítenünk, hogy mindezek ellenére végeredményben e törvény a piacgazdasági fordulat első, kiemelkedő jogszabálya lett. Miért?

Mert a jól megalkotott kereskedelmi, gazdasági jogi szabályozás minden korban a fejlődés motorja, ugyanakkor a gazdasági folyamatokra gyakorolt konkrét hatása csak ritkán mutatható ki olyan szemléletesen, mint az első Gt. esetében, amely a szocialista ideológia keretei között jön létre, lép hatályba, miközben vitathatatlanul a kapitalista piacgazdaság működésének jegyeit „hordozza szívében” Így történhet meg, hogy bár a törvény – az akkor hangoztatott vélekedések szerint – a szocialista piacgazdaság erősítését volt hivatott szolgálni, hatályba lépését követően nagyban hozzájárult az akkori tulajdonviszonyok alapjaiban történő átalakításához. Voltaképpen ebben áll e törvény korszerűsége, továbbá abban, hogy képes volt meghaladni kora gazdasági fejlettségének szintjét, amely végül időtállóságának garanciája lett, amelynek eredményeképpen alapelvei és felépítése meghatározza napjaink szabályozását is.

Az első gazdasági társaságokról szóló törvény⁴⁴⁷ (a továbbiakban: első Gt., 1988-as Gt.) az állami vállalatokra irányadó jogi szabályozás és a szövetkezeti jog mellett – e szabályozásokkal összhangban – kellett, hogy harmadik szektorként megteremtse a gazdasági társaságok működésének hátterét. A „szocialista piacgazdaság⁴⁴⁸” adta keretek között e törvény volt hivatott mind az állami vállalatok egymás közötti, mind a szövetkezetek egymás közötti, mind a magánszemélyek egymás közötti és jogi személyekkel való, illetve a külföldi befektetők magyar természetes személyekkel, továbbá magyar jogi személyekkel való vállalkozásait szabályozni.

---

⁴⁴⁷ 1988. évi VI. törvény a gazdasági társaságokról

⁴⁴⁸ Szocialista piacgazdaság: „az egyes vállalatok többé-kevésbé korlátozott piaci versenyére épül, ahol a gazdaságirányítás alapvetően a jogi szabályozás és a közvetett, piacot befolyásoló gazdasági szabályozás útján valósul meg”. (Sárközy T.: Magyar gazdasági jog (Egyetemi tankönyv). Gazdasági státuszjog. I. kötet. Budapest, Aula Kiadó, 2007, 50.) A társasági szabályozás életképessége szempontjából a Gt. 1988-ban kiemelt szerepet játszott a piacgazdaság kialakulásában. A gazdasági társaságok lényege, hogy piacgazdaságban működnek, vagyis lételemük a piacgazdaság, ugyanakkor ez fordítva is igaz, ugyanis a piacgazdaságnak is feltétlenül szüksége van gazdasági társaságokra, hogy a gazdaság megfelelően működhessen. A szocialista jelző még árnyalja a tiszta piacgazdaság fogalmát, tehát ez esetben tiszta piacgazdaságról még nem beszélhetünk, de kialakulásának egyik meghatározó lépcsőfoka volt a rendszerváltás előtt.

Jól strukturált, az adott gazdasági (és politikai) erőterben a gazdaság megerősítését szolgálni képes „vállalat-vállalkozásbarát törvény” kimunkálása volt a fő cél a nyolcvanas évek végén, amelyek hosszú távon elvezethetnek ahhoz, hogy a „mikro érdekek” legyőzzék az államigazgatási érdekeket.⁴⁴⁹ E fő cél megvalósítása érdekében bonyolult és nehézkes gazdasági rendszerben kellett modern jogi keretek között előmozdítani a magyar gazdaság jövedelemtermelő képességének javulását, a tőkeáramlás intenzívvé válását, a vállalkozások megalapításának támogatását, a magántársaságok és a külföldi betársulások ösztönzésének feladatát párhuzamosan megoldani, valamint elősegíteni a külföldi működő tőke magyar gazdaságba történő beáramlását.⁴⁵⁰

A gazdasági társaság fogalom bevezetésének 1988-as dátumára tekintettel érdemes egy rövid kitérőt tenni a gazdasági társaság fogalom megszületéséig, különösen arra tekintettel, hogy az első Gt. által szabályozott társaságokat 1945 előtt „kereskedelmi társaságnak” nevezték.⁴⁵¹ A szocialista politikai, társadalmi és gazdasági berendezkedés elutasította a kereskedelmi társaságok kifejezés használatát, mivel azt a kapitalizmus jellegzetes intézményének értékelte, ami alapjaiban ütközött össze a szocialista ideológia tanaival.

A központilag tervezett és meghatározott gazdasági rendszerben a klasszikus értelemben vett társasági jogi szabályozásra egyáltalán nem is volt szükség, miközben a Kt. rendelkezéseinek egy része hatályban maradt. Ennek ellenére a szocialista gazdaságban egyáltalán nem működtek kereskedelmi/gazdasági társaságok, pedig 1968-ban hazánk a gazdasági reform útjára lépett, amelynek eredményeképpen létrejött a „szocialista piacgazdaság”, s amely gazdasági változás politikai reform nélkül kívánta csökkenteni az állam szerepét a gazdaságban és növelni a vállalatok (ekkor még állami vállalatok) önállóságát.⁴⁵² A gazdasági változás lényegi pontjainak Szovjetunióval szembeni „elleplezése céljából”, „ezt az új jelenséget a törvényhozás (...) gazdasági társulásnak nevezte”.⁴⁵³

---

⁴⁴⁹ Sárközy T.: Magyar gazdasági jog (Egyetemi tankönyv). Gazdasági státuszjog. I. kötet. Budapest, Aula Kiadó, 2007, 142.

⁴⁵⁰ 1988. évi VI. törvény.

⁴⁵¹ Sárközy T.: Magyar gazdasági jog (Egyetemi tankönyv). Gazdasági státuszjog. I. kötet. Budapest, Aula Kiadó, 2007, 126.

⁴⁵² Sárközy T.: Magyar gazdasági jog (Egyetemi tankönyv). Gazdasági státuszjog. I. kötet. Budapest, Aula Kiadó, 2007, 126.

⁴⁵³ Sárközy T.: Magyar gazdasági jog (Egyetemi tankönyv). Gazdasági státuszjog. I. kötet. Budapest, Aula Kiadó, 2007, 126-127.

A lényegét tekintve az 1988. évi törvény voltaképpen a szocialista piacgazdaság utolsó éveiben készült el, majd lépett hatályba, igaz akkor, amikor a pártállami rendszer – és vele együtt a szocialista piacgazdaság – szétmállóban volt, s amikor a jogalkotó a gazdasági társulás és a „kereskedelmi társaság helyett a gazdasági társaság kifejezést használta”.⁴⁵⁴ A gazdasági társaság fogalom „jelezte a kereskedelmi társasági hagyományokhoz való visszatérést (...) vagyis a magyar-német kereskedelmi jogi hagyományokhoz a Kereskedelmi Törvénykönyvhöz való visszanyúlást. Ugyanakkor a nyugati (...) tendenciákhoz való alkalmazkodást” is, ami alkalmas volt arra, hogy a jogalkotó az újszerű nemzetközi társasági jogi jogintézményeket is beépítse a törvénybe.⁴⁵⁵

A gazdasági társaságokról szóló törvény megújította a korábbi kereskedelmi társasági formákat, egy törvényben olvasztva össze a magyar társasági jogi történeti hagyományt és a modern uniós társasági jogi fejlődés eredményeit. Nem történt más, minthogy a magyar történeti fejlődés és a korabeli uniós szabályozás egymást erősítve vett részt a gazdasági társaságok jogintézményének megalkotásában, azaz a kereskedelmi társaságok újraszabályozása történt meg modern gazdasági társaság megnevezéssel.

Az első Gt.-t „a szocialista gazdálkodási rendszer átformálásának eszközeként lehetett annak idején elfogadtatni, de amely valójában a magántulajdonon alapuló piacgazdaságra való áttérést megalapozó jogszabályként funkcionált. Ez a törvény a gazdasági társaságok jogának átfogó szabályozását adta, így a korábbi szabályozást teljes egészében hatályon kívül lehetett helyezni”.⁴⁵⁶

A gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény a klasszikus gazdasági társaságok⁴⁵⁷ köréből – a szövetkezeti lobbis utólag tévesnek bizonyuló helyzetértékelése miatt – kihagyja a szövetkezetet, ugyanakkor a gazdasági társaságok között helyezi el a közkereseti társaság alfajaként a gazdasági munkaközösséget és a jogi személy felelősségvállalásával működő gazdasági munkaközösséget⁴⁵⁸, továbbá az egyesülést és a közös vállalatot. Az első Gt. a

⁴⁵⁴ Nochta T. (2007): Társasági jog, Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs

⁴⁵⁵ Sárközy T.: Magyar gazdasági jog (Egyetemi tankönyv). Gazdasági státuszjog. I. kötet. Budapest, Aula Kiadó, 2007, 127.

⁴⁵⁶ Kisfaludi A.: Társasági jog. Budapest, Complex Kiadó, 2007, 38. o.

⁴⁵⁷ Közkereseti társaság, betéti társaság, korlátolt felelősségű társaság, részvénytársaság

⁴⁵⁸ A jogi személy felelősségvállalásával működő gazdasági munkaközösség a vállalati munkaközösség „jogutódja”. A jogalkotót a gazdasági munkaközösség, illetve vállalati gazdasági munkaközösség törvényben

gazdasági társaságok vonatkozásában formakényszert írt elő, amelynek lényege, hogy „gazdasági társaság csak a törvényben szabályozott módon és formában létesíthető”, tehát csak törvényben meghatározott formákban jöhet létre gazdasági társaság⁴⁵⁹ (ezt az alapelvet rögzíti 88-ban a magyar társasági jog, amely tovább él a második és a harmadik Gt.-ben is).

Az első Gt. „mostoha” alkotmányjogi, illetve tulajdonjogi környezetben és két évvel az alkotmányos rendszerváltás előtt teremti meg a gazdasági rendszerváltás lehetőségének jogi hátterét. Nem véletlen, hogy rendkívül pozitív nemzetközi visszhang kíséri megalkotását és hatálybalépését éppúgy, mint alkalmazását (na persze ebben közrehat az is, hogy gazdaságpolitikai értelemben a hazai és a külföldi szándék egybe esik a külföldi működő tőke beáramlásának elősegítése tekintetében).

Az első Gt. közlönyállapota tehát még erőteljesen magán viselte az 1988-as politikai és gazdasági környezet „kéznyomát”, amelytől csak az alkotmányos rendszerváltást követően részben alkotmánybírósági határozatok, részben pedig törvénymódosítások eredményeképpen lehetett megszabadítani⁴⁶⁰. A szocialista piacgazdaság keretein belül az első Gt. – helyzeténél fogva – kellett, hogy tartalmazzon bizonyos korlátozásokat a tiszta piacgazdasági működéshez képest. Ezek között ki kell emelni az állam többletjogosítványait, illetve azt, hogy a törvény ötszáz főben maximalizálta a magánvállalkozások munkavállalóinak összlétszámát, valamint azt, hogy míg egyszemélyes korlátozott felelősségű társaságot bármely jogalany alapíthatott, egyszemélyes részvénytársaságot csupán az állami szervek. Igen jelentős korlátozás volt a fentieken túl, hogy a „többségében vagy teljesen külföldi tulajdonban álló gazdasági társaság alapításához, ilyen társasággá való átalakuláshoz, társaságban többségi külföldi részesedés szerzéséhez a pénzügyminiszter és a kereskedelmi miniszter együttes engedélye szükséges (...)”⁴⁶¹.

A korlátozások ellenére a korábbi általános egyedi engedélyezési rendszer helyett a normatív feltételek rendszerét alkalmazva a „szocialista (...) szektor dominanciája mellett a korábbinál jóval jelentősebb szerepet kaphatnak a külföldi befektetők és a belföldi társas

---

történő szabályozásában gazdasági kényszer vezette, tekintettel arra, hogy több tízezer ilyen vállalkozási forma működik 1988-ban Magyarországon.

⁴⁵⁹ 1988. évi VI. törvény 2. § (1).

⁴⁶⁰ A korlátozások döntő többségét 1990 után rövid időn belül hatályon kívül helyezték.

⁴⁶¹ 1988. évi VI. törvény 8. § (1).

magánvállalkozók”.⁴⁶² A magyar gazdaságban jelentkező tőkehiány kezelése céljából a külföldi befektetések beáramlása (beáramoltatása) érdekében az első Gt. mindent megtett annak érdekében, hogy társasági jogi szempontból a külföldi személyeket a magyarok személyekkel azonos helyzetbe hozza: „gazdasági társaságot (...) az állam, a jogi személyek, a jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok és a természetes személyek - belföldiek és külföldiek egyaránt - üzletszerű közös gazdasági tevékenység folytatására vagy annak elősegítésére alapíthatnak (...)”.⁴⁶³

Azaz a külföldiek alapítói, illetőleg tagjai lehetnek bármely társasági formának „mégpedig (...) a vállalkozói jogegyenlőség jegyében a magyar vállalkozókkal azonos feltételek mellett”.⁴⁶⁴ Mit jelent a vállalkozói jogegyenlőség ebben a vonatkozásban? Azt, hogy a külföldiekkel szemben az általánosnál nagyobb ellenőrzési feltételeket támaszt a nemzeti érdekek védelme érdekében, ennek ellentételezése céljából viszont a külföldiek számára speciális garanciákat, továbbá a befektetéseket segítő egyéb gazdasági kedvezményeket (adó, vám stb.) biztosít.⁴⁶⁵

A gazdasági verseny életre hívása céljából az első Gt. megalapozta a piaci szereplők számának növekedését. Olyanok számára is megnyílt a gazdasági társaságban való részvétel lehetősége, akiket korábban a vagyoni felelősség rendszere elriasztott attól. A betéti társaság kültagi pozíciójának megnyitásával a magánvállalkozók számára lehetőség nyílt az egyéb tevékenység nélküli, tisztán magán-tőkebefektetésekhöz, illetőleg kizárólag magánszemélyek korlátozott felelősségű társaságokat és részvénytársaságokat alapíthattak, amely minőségi túllépést jelentett az évtized kisvállalkozási szabályozásán⁴⁶⁶; ez a változás pedig elvezette az újonnan létrejövő gazdasági társaságokat a középvállalattá válás lehetőségéig, (amely fejlődési irányról a központi hivatalos ideológia természetesen mindvégig mélyen hallgatott).

---

⁴⁶² Sárközy T.: Magyar gazdasági jog (Egyetemi tankönyv). Gazdasági státuszjog. I. kötet. Budapest, Aula Kiadó, 2007, 142.

⁴⁶³ 1988. évi VI. törvény 4. § (1).

⁴⁶⁴ Sárközy T.: Magyar gazdasági jog (Egyetemi tankönyv). Gazdasági státuszjog. I. kötet. Budapest, Aula Kiadó, 2007, 142.

⁴⁶⁵ 1988. évi VI. törvény 9. § (1).

⁴⁶⁶ Sárközy T.: Magyar gazdasági jog (Egyetemi tankönyv). Gazdasági státuszjog. I. kötet. Budapest, Aula Kiadó, 2007, 143.

Sárközy Tamás professzor szerint a „Gt. maga volt rendszerváltoztató törvény”, hiszen az alkotmányos rendszerváltozás „késlekedése” ellenére olyan fejlődési pályára helyezte a gazdasági jogszabályalkotást, amely korábban elképzelhetetlen volt. Közvetve-közvetlenül a társasági jog 1988-as szabályozásának köszönhetően került sor a keresetszabályozás és az adórendszer szektorálisan egységes megoldásainak kimunkálására, a versenyszabályozási alapszabály elkészítésére⁴⁶⁷, a tőzsdeszabályozás – illetve értékpapírszabályozás – alapjainak lefektetésére⁴⁶⁸, éppúgy, mint a csődszabályozás tekintélyes feladatának teljesítésére⁴⁶⁹.

Az első Gt. megalkotásakor sem a jogász-szakmát, sem a jogalkotót nem segíti a gazdasági társaságok⁴⁷⁰ működése tekintetében gyakorlati tapasztalat, így az első Gt. kénytelen a Kt. történeti hagyományait és a nemzetközi társasági jogi elméleti műveket, továbbá a német társasági jog normáit alapul venni. Az, hogy mégis kora normái közül magasan kiemelkedik, nagyban köszönhető a társulási szabadság alapelve következetes követésének, amelynek eredményeképpen kellően liberális és kellően vállalkozásbarát jogszabályként, az állami beavatkozás korlátozásával kapcsolatban „rábízott” feladatot teljesíteni alkalmas törvényként, kezdheti meg Magyarország gazdaságának új alapra helyezésével kapcsolatos irtóztatós feladatát.

A társulási szabadság alapelve segíti mind a jogalkotóval, mind a jogalkalmazókkal megértetni, hogy a gazdasági társaságok a civil társadalom szereplői, létrejöttük, működésük, megszűnésük mozgatórugója az alapítók, tagok akaratszabadsága. A társulási szabadság alapelve mellett a társasági jogalanyok egyenlőségének elve lendít hatalmasat az állam privilegizált gazdasági helyzetének megszüntetésében, hiszen az első Gt. elvi éllel rögzíti, hogy az állami, szövetkezeti és magánvállalkozások, jogi és természetes személyek gazdasági társaságokban való részvétele tekintetében egyenlők⁴⁷¹.

---

⁴⁶⁷ 1990. évi LXXIV. törvény

⁴⁶⁸ 1990. évi VI. törvény

⁴⁶⁹ 1991. évi II. törvény

⁴⁷⁰ A Gt. nem ad normatív meghatározást a gazdasági társaság fogalmát illetően, hanem típuskényyszerűen alkalmaz, vagyis „gazdasági társaságnak (...) az a formáció tekinthető, amit a Gt. maga gazdasági társaságnak ismer el. A Gt. felsorolja a gazdasági társaságnak minősülő társasági formákat”.(Kisfaludi A.: Társasági jog. Budapest, Complex Kiadó, 2007, 55.)

⁴⁷¹ Sárközy T. a gazdasági társaságok legfőbb jellemzőit az alábbiakban foglalja össze:

Az első Gt. megteremtette annak lehetőségét, hogy a gazdasági munkaközösségek, kisszövetkezetek gazdasági társasággá átalakulva⁴⁷² a társulási szabadság és a társasági jogalanyok egyenlőségének elve mentén immár gazdasági társaságként szervezhessék működésüket. Döntően természetesen betéti társaságként, esetenként közkereseti társaságként és korlátolt felelősségű társaságként (a német és az osztrák társasági gyakorlathoz hasonlóan rövid időn belül a betéti társaság és a korlátolt felelősségű társaság lett a gazdasági társaságok legnépszerűbb formája, így e társasági formában működött a legtöbb magánvállalkozás az első Gt. hatályba lépését követő néhány évben).

Az 1988-as Gt. a diszpozitivitás „talaján állott”, azaz a különös részében tárgyalt hat gazdasági társasági forma⁴⁷³ közül öt esetében a diszpozitivitás érvényesült fő szabályként és csupán a részvénytársasági szabályozást uralta a kogencia. Mint ahogy korábban említettük gyakorlati tapasztalat hiányában a „rég magyar” kereskedelmi társasági joganyag, a nemzetközi jogösszehasonlítás elméleti és tudományos ismeretei és a német társasági jog fejlődése biztosította azt az alapot, amelyen az első Gt.-nek „gazdasági rendszerváltó küldetését” teljesítenie kellett.

A kodifikátorok és a jogalkotó azonban nem elégedett meg a történeti és elméleti háttérrel, igyekezett ugyanis az uniós társasági jogi irányelvekre figyelemmel megalkotni a törvény legfontosabb társasági jogi jogintézményeit. Így az első Gt.-ben – annak minden

---

1. A gazdasági társaságok „polgári jogi megállapodáson (szerződésen) alapulnak, vagyis kiesnek a gazdasági társaságok köréből a nem mellérendeltségen, hanem közjogi kényszeren alapuló (...) személyegyesülések”, tehát személyközösség is.

2. „A gazdasági társaság szervező jellegű (...) tipikusan több alanyú és tartós együttműködési szerződési kapcsolatot jelent”. A társasági szerződés is, mint minden polgári jogi szerződési kapcsolat vagyoni jogi intézmény. A társasági szerződés jelentősége abban áll, hogy a társulók közti együttműködést megszervezzék, s ezen együttműködés üzletszerű vállalkozásra irányuljon.

3. „Gazdasági társaságot (...) üzletszerű közös gazdasági tevékenység folytatására (...) alapíthatnak”. (1988. évi VI. törvény 4. § (1) bekezdés) A „társaság mögött a tagjai állnak, tehát (...) a tagok közös gazdasági tevékenységéről van szó, mely általában rendszeres, ismétlődő és jövedelemszerzésre irányul”.

4. „A saját cégnév alatti jogalanyiság a gazdasági társaság jellemzője”. A gazdasági társaságok „közhitelű nyilvántartásba bejegyzett társaságok (...) így tehát a gazdasági társaság egyik legfőbb jellegzetessége, hogy (...) cégneve alatt jogképes”, azaz jogokat szerezhet és kötelezettséget vállalhat, így a gazdasági társaság jogalany, jogképesége a cégnévhez fűződik.⁴⁷¹

5. „A gazdasági társaságok (...) szükségképpen elkülönülnek tagjaiktól”. (Sárközy T.: Magyar gazdasági jog (Egyetemi tankönyv). Gazdasági státuszjog. I. kötet. Budapest, Aula Kiadó, 2007, 127-136.)

⁴⁷² 1989. évi XIII. törvény

⁴⁷³ Az első Gt. hat társasági formát különböztetett meg, amelyek a közkereseti társaság (kkt.), a betéti társaság (bt.), részvénytársaság (rt.), korlátolt felelősségű társaság (kft.), közös vállalat és az egyesülés voltak.

„gyermekbetegsége” ellenére – jelen volt a német-magyar kereskedelmi jogi hagyomány, a nemzetközi jogösszehasonlítás elméleti eredménye és a modern uniós irányelvi szabályozás követelményrendszere.

Ami pedig a „gyermekbetegségeket” illeti, első helyen kell szólni arról, hogy a cégbejegyzés infrastrukturális és személyi feltételeinek hiányában az egyes gazdasági társaságok bírósági cégjegyzékbe történő bejegyzése mai szemmel nézve elképesztően hosszú időt is igénybe vehetett. Hiába volt tehát az önmagában üdvözlendő jogalkotói szándék a cégbírói törvényességi felügyelet⁴⁷⁴ és a konstitutív hatályú bejegyzési elv, a gyakorlati körülményekre figyelemmel e konstitutív cégbejegyzés ex tunc hatállyal működhetett csak, azaz a társasági szerződés megkötése pillanatára visszamenő hatállyal. Éppen így hiányoztak az infrastrukturális és személyi feltételek illetve – a személyi feltételek és elméleti ismeretek megléte esetén is – a kellő gyakorlati tapasztalat a kötelező könyvvizsgálati tevékenység ellátásához, valamint az ügyvédi ellenjegyzési teendők teljesítéséhez.

Végül nem mehetünk el szó nélkül az első Gt. kisebbségvédelmi és hitelezővédelmi hiányosságai, illetve a számviteli törvény⁴⁷⁵ hiánya mellett sem. Ami a hitelezővédelmet illeti, minden társasági jogalkotásnak központi kérdése, hogy a társaság létrehozásának alapítói érdekei, illetve a hitelezők érdekei között hogyan találja meg a helyes egyensúlyt, tekintettel arra, hogy az alapítók (tulajdonosok) és a hitelezők érdekkonfliktusa minden egyes társasági jogalkotási folyamatba eleve bele van kódolva.

Nos, ebből a szempontból az első Gt. – a megszületésének társadalmi, politikai, gazdasági és nemzetközi körülményeire figyelemmel – kétségkívül a vállalkozásalapítás lehetőségének mind szélesebb támogatásával akaratlanul is hagyta kissé háttérbe szorulni a hitelezői érdekek védelmét (ami egészen a második Gt. hatálybalépéséig „kísérti” is a hazai társasági jogi területet).

---

⁴⁷⁴ A társaságok létrehozásánál a normatív feltételek rendszere vált meghatározóvá, vagyis a cégbírói törvényességi felügyelet. „A gazdasági társaságok felett a törvényességi felügyeletet a cégjegyzéket vezető bíróság (a továbbiakban: cégbírói bíróság) látja el. A törvényességi felügyelet keretében a cégbírói bíróság ellenőrzi, hogy a társasági szerződés (alapszabály), valamint a gazdasági társaság szervezetére és működésére vonatkozó más okiratok megfelelnek-e a jogszabályoknak, továbbá hogy a társaság szerveinek a határozatai nem sértik-e a társaságok szervezetére és működésére irányadó jogszabályokat, a társasági szerződést (alapszabályt) és a társaság említett más okirataiban foglaltakat”. (1988. évi VI. törvény 11. § (1). bekezdés)

⁴⁷⁵ Az 1988. évi VI. törvény alapján létrehozott gazdasági társaságok könyveiket egészen a számviteli törvény megszületéséig (1991. évi XVIII. törvény) kénytelenek voltak a szocialista könyvviteli rend alapján vezetni.

Minden pozitív és negatív vonása ellenére megállapítható, hogy az első Gt. kiállta az idő próbáját, és a kisebb jelentőségű módosításai ellenére meg tudta őrizni a társulási szabadság és a társasági jogalanyok egyenlőségének alapelveit éppúgy, mint szerkezeti felépítését. Ezen kisebb módosítások az időközben felgyűlt gyakorlati tapasztalatok átültetésével, a szocialista gazdálkodási struktúrák lebontásával, a gazdasági terület más – később megalkotott – jogszabályaival való harmónia megteremtésével függtek össze.

Elmondhatjuk, hogy „az 1988-as Gt. maga jelentett egy pragmatikus, csendes tulajdonreformot, amelyben az egyéni és társas kisvállalkozások százezrei indultak el a piaczgazdasági fejlődés, illetve társadalmi oldalról nézve a középosztályosodás irányába.”⁴⁷⁶

Összefoglalva az első Gt. jogpolitikai elveit elmondhatjuk, hogy jogegységre és szektorsemlegességre, valamint a társaságok jogegyenlőségére való törekvés jellemezte, liberalizmusával igyekezett vállalkozásbarát szabályozást biztosítani az állami függőségi viszony visszaszorítása⁴⁷⁷ mellett.

Kiemelkedő jelentősége továbbá, hogy az újkori modern magyar társasági jog alapdokumentumaként áttörést jelentett a szocialista ideológia keretein, mivel a magánvállalkozásoknak korlátlan lehetőségeket biztosítva „legitimálta a tőkés vállalkozást”, ami – mint köztudott – azt megelőzően a szocialista ideológia fő tilalmai közé tartozott,⁴⁷⁸ s mindent megtett annak érdekében, hogy felszámolja a korábbi tulajdoni rend szerinti megosztottságot, s lerakja a „szektorsemlegesség” alapjait.⁴⁷⁹

„Végképp felbomlasztotta a szocialista gazdaság intézményes kereteit”, azaz a tervutasításos gazdasági irányítást, valamint az egységes és osztatlan állami tulajdont, s ezzel a magántulajdon dominanciájának kialakulása tekintetében ténylegesen visszafordíthatatlan

---

⁴⁷⁶ Sárközy T., A magyar társasági jog Európában, Budapest, 2001, HVG-ORAC Kft. 217. o.

⁴⁷⁷ Török G., A magyar társasági jog alapjai, Budapest, 2010, HVG-ORAC Kft.

⁴⁷⁸ Szalay L.: Gazdasági jog. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2001. 40.

⁴⁷⁹ Sárközy T.: A szocializmus, a rendszerváltás és az újkapitalizmus gazdasági civiljoga 1945-2005. Budapest, HVG-ORAC, 2007, 203.

folyamatokat indított el.⁴⁸⁰ kétségtelen, hogy az első Gt. a piacgazdaságba való átmenet alapvető jogszabálya volt.

Mai szemmel nézve egészen érdekes helyzet állt elő azáltal, hogy az alkotmányos rendszerváltást megelőző években olyan társasági jogi szabályozás tudott kialakulni, amely apróbb módosításokkal – az alapstruktúráját, alapelveit tekintve érintetlenül – tudott működni a rendszerváltás után. Azaz az alkotmányos rendszerváltás előtt két évvel létrejött gazdasági társasági szabályozás a rendszerváltást követően változatlan formában maradt fenn, csak kisebb finomításokat alkalmaztak, amelyeket a rendszerváltás eredményeképpen megváltozott viszonyok feltétlenül indokoltak.

E korai szabályozásnak volt köszönhető, hogy a gazdasági társaságok uralkodó szervezeti formává váltak a kilencvenes évek közepére Magyarországon. S mi lett ekközben az állami vállalatok sorsa? Az állami vállalatok jelentős része átalakult részvénytársasággá vagy korlátolt felelősségű társasággá. Az átalakulási (1989. évi XIII.) törvény ugyanis megnyitotta az állami vállalatok társasággá történő önkéntes átalakulásához vezető utat, hiszen biztosította, hogy az állami vállalat gazdasági társasággá alakuljon át oly módon, hogy a létrejövő gazdasági társaság a korábbi állami vállalat általános jogutódjaként működhetett tovább. Az átalakulási törvény előírta továbbá a gazdasági társasággá alakulás két éven belüli kötelezettségét azon állami vállalatok részére, amelyek a törvény által biztosított módon vagyonuk több mint ötven százalékát társaságokban lévő érdekeltséggé alakították át.

Megállapítható, hogy „a gazdasági társaságok uralkodóvá válásával lényegében befejeződött a magyar gazdaság szervezeti modernizálása: „piackonform”, modern szervezeti formák álltak a gazdaság szereplőinek rendelkezésére”⁴⁸¹ azaz megtörtént a magyar piacgazdaság szervezetirendszerének megteremtése és a gazdálkodás alanyainak modern társaságokká történő átalakulása befejeződött.

Nem vitatható, hogy előnyhöz jutott hazánk gazdasága azáltal, hogy a saját korát jelentősen megelőzve teremtdött meg a lehetőség az első Gt. megalkotásához: így 1990-ben sok

---

⁴⁸⁰ Sárközy T.: Magyar gazdasági jog (Egyetemi tankönyv). Gazdasági státuszjog. I. kötet. Budapest, Aula Kiadó, 2007, 143.

⁴⁸¹ Sárközy T.: Magyar gazdasági jog (Egyetemi tankönyv). Gazdasági státuszjog. I. kötet. Budapest, Aula Kiadó, 2007, 137.

kisvállalkozás működhetett a körülményekhez képest korszerű kereskedelmi társasági formában, a társaságok száma folyamatosan nőtt, és előállt annak lehetősége is, hogy a külföldi tőke beáramoljon Magyarországra.

Az első Gt. tehát korlátlan lehetőségeket adott a magánvállalkozásoknak, egyben legitimálta a kisvállalkozói körön túllépő „tőkés vállalkozást”, amivel párhuzamosan korszerűsítette a hagyományos társasági formákat, egyaránt értékesítve a magyar társasági jog fejlődésének eddigi eredményeit. „A pártállamiság gazdasági életbe való viszonylagos visszaszorulása, a gazdasági alkotmányosság egyes elemeinek megjelenése következtében Magyarországon a rendszerváltozás után a piacgazdaságot és a gazdasági jogállamiságot-törvényességet nem kellett lényegében nulláról kiépíteni”.⁴⁸²

Nem véletlen tehát, hogy közvetlenül az alkotmányos rendszerváltozás miatt nem volt szükség új társasági törvényre, illetve, hogy az ilyen módon megalkotott első Gt.-t csak finomítás, pontosítás éri 1997-ben továbbá, hogy a 1988-as Gt. alapkonceptiója ennyire eredményesen állta az idő próbáját, s végül, hogy e Gt. alapelvei a második és a harmadik Gt.-ben is fenn tudtak maradni.

3. A gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. törvény (második Gt.)

Már az első Gt.-vel – annak hatálybalépése évére tekintet nélkül – sikerült előállítani azt a – társasági jogi szempontból ideálisnak nevezhető – helyzetet, amelynek eredményeképpen az állam kizárólag törvényen keresztül állapíthat meg előírásokat a gazdasági társaságok számára. Kétségtelen, hogy az első Gt. ebből a szempontból is kiállta az idő próbáját, ugyanakkor kétségtelen az is, hogy – bár túl gyakori módosítással a jogalkotó a legjobb szándék ellenére is többet árt, mint használ – a társasági jog – a korábban részletesen tárgyalt kereskedelmi és piaci változásokkal összhangban – olyan környezetben kell, hogy megállja a helyét, amelynek működésébe eleve bele van kódolva a folyamatos változás és az ennek megfelelni szükséges megújulás.

---

⁴⁸² Sárközy T.: A magyar gazdasági jog jövőképéről, fejlesztési stratégiájáról. Állam-és Jogtudomány, XLVII. évf. (2006) 2. sz, 239.

A rendszerváltozás utáni társasági jogi jogfejlődést a folyamatosság jellemezte: „mindegyik kormány tartózkodott a korábbi jogintézményekkel való radikális szakítástól”.⁴⁸³ Ugyanakkor ahhoz sem férhet kétség, hogy az első Gt. megalkotásának társadalmi, gazdasági, politikai körülményei jelentős változások szükségességét hordták magukban a rendszerváltozást követően. Azt már korábban megállapítottuk, hogy az első Gt. megalkotásakor „hazánkban az akkori társadalmi viszonyok miatt tényleges tapasztalatok a társaságok gyakorlati működését tekintve nem voltak,»⁴⁸⁴ de e tapasztalatok hiányával kapcsolatos nehézségeket tovább fokozta, hogy Magyarországon a rendszerváltás körüli években a „szükséges társadalmi tudat, kereskedelmi kultúra, jogi szaktudás, és a megfelelő szakértőgárda, illetve tárgyi infrastruktúra⁴⁸⁵ sem állt rendelkezésre.

Mivel számos előre nem látható negatív jelenség kísérte az alkotmányos rendszerváltozás előtti és utáni években az első Gt.-t, egyértelmű, hogy néhány éven belül annak jelentős módosításra volt szükség. A törvény e jelentősebb, a tapasztalatok alapján újragondolt rekodifikációjáig a jogalkotó kisebb módosításokkal próbálta többször modernizálni és a „piac elvárásaihoz igazítani” a társasági jogi szabályozást. Az első Gt.-t tehát a kilencvenes évek első éveiben többször is módosították, de „nem egy átfogó koncepció alapján, hanem a pillanatnyi (...) érdekek függvényében”, végül a kilencvenes évek közepére „gazdasági oldalról megjelent a Gt. átfogó módosításának igénye”.⁴⁸⁶

A kilencvenes évek első Gt.-vel kapcsolatos módosításai világítottak rá arra, hogy e jogterülettel kapcsolatos alkalmi és kismérvű változtatásokat lehetőség szerint el kell kerülni, „de kb. 6-8 évente a Gt.-t intézményesen felül kell vizsgálni”, amely felülvizsgálat azért lehet időről időre szükséges, hogy a törvény mind a nemzetközi jogfejlődéshez, mind pedig a magyar jogfejlődéshez, továbbá a technikai fejlődéshez, illetve a törvény alkalmazásának gyakorlati tapasztalataihoz egyaránt képes legyen alkalmazkodni.⁴⁸⁷

---

⁴⁸³ Sárközy T.: A magyar gazdasági jog jövőképéről, fejlesztési stratégiájáról. Állam-és Jogtudomány, XLVII. évf. (2006) 2. sz., 241.

⁴⁸⁴ Török G.: A magyar gazdasági jog alapjai. Budapest, HVG-ORAC, 2010. 21.

⁴⁸⁵ Sárközy T.: Magyar gazdasági jog (Egyetemi tankönyv). Gazdasági státuszjog. I. kötet. Budapest, Aula Kiadó, 2007, 60.

⁴⁸⁶ Török G.: A magyar gazdasági jog alapjai. Budapest, HVG-ORAC, 2010, 21.

⁴⁸⁷ Sárközy T.: Magyar gazdasági jog (Egyetemi tankönyv). Gazdasági státuszjog. I. kötet. Budapest, Aula Kiadó, 2007, 147.

Ez tehát az az időszak, amelynek elteltével a kilencvenes évek közepére időszerűvé és szükségessé vált az új törvény létrehozása. Emellett nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy az első Gt. lényegében „gyakorlati tapasztalatok nélkül elméleti, illetve jogösszehasonlító módszerekkel készült”, ezért néhány évvel a rendszerváltozás után indokoltta vált a jogszabály átfogó felülvizsgálata.⁴⁸⁸

Több ok, több indok és jó néhány szakmai érv szól tehát a második Gt. megalkotása mellett, amelyek közül az alábbiakat érdemes kiemelni: „a gyakorlatban nehezen alkalmazható vagy hibásnak bizonyult rendelkezések kiigazítása, a joghézagok pótlása, a még meglévő bürokratikus rendelkezések kiiktatása, a kisebbség- és hitelezővédelem erősítése és a más jogszabályokkal, illetve az EU társasági jogával való erősebb összhang biztosítása”⁴⁸⁹

A fentiek alapján tehát úgy értékelhető, hogy az újkori társasági jogi fejlődésünk szempontjából nagyjában-egészében szűk tíz éves időintervallumokban a piaci, politikai, gazdasági, társadalmi változások elegendő indokkal szolgálnak ahhoz, hogy a jogalkotó asztalára kerüljön az éppen aktuális társasági törvény megújítása. A második Gt. megalkotásának indokait és tényeit alapvetően két-három nagyobb „csokorba” foghatjuk össze, úgymint az Európai Unió szabályozási környezet, az első Gt. alkalmazásának gyakorlati tapasztalatai, és a cégjogi helyzet változásának szükségessége.

Besenyi Lajos szerint „egy alapjaiban jó és koncepcionálisan egy évtized távlatában is elfogadható törvény helyébe lépett az 1997. évi törvény”⁴⁹⁰ amelynek „minden eszköze megvolt” ahhoz, hogy elő tudja segíteni a piacgazdaság magyarországi megszilárdulásával összhangban, a nemzetgazdaság jövedelemtermelő képességének emelkedését, és a létrejött vállalkozások megerősödését, illetve a gazdasági társaságok közérdekkel összehangolt működését. A gazdasági társasági rendszer és a piacgazdaság megerősödése/megerősítése

---

⁴⁸⁸ Besenyi L.-dr. Fabó T.- dr. Fazekas J.- dr. Harsányi Gy.- dr. Kisfaludi A.- dr. Miskolczi Bodnár P.-Ujváriné dr. Antal E.: A gazdasági társaságokról szóló törvény magyarázata. Budapest, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2002. 59.

⁴⁸⁹ Nochta T. (2007): Társasági jog, Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs

⁴⁹⁰ Besenyi L.-dr. Fabó T.- dr. Fazekas J.- dr. Harsányi Gy.- dr. Kisfaludi A.- dr. Miskolczi Bodnár P.-Ujváriné dr. Antal E.: A gazdasági társaságokról szóló törvény magyarázata. Budapest, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2002. 69.

után a második Gt. célként tűzte maga elé a társasági jogi európai jogharmonizáció megvalósításának, az „eukonform” társasági jog kialakításának feladatát.⁴⁹¹

Megállapítható, hogy a második Gt. megszületésének okai és a törvény céljai között nagyon szoros összefüggés állt fenn: az új törvénynek kiemelt célkitűzése volt a jogharmonizáció és a hitelezők védelme, épp úgy, mint az összhang megteremtését törvényen belül és egyéb – kapcsolódó – jogszabályokkal. A második Gt. korrigálta az első törvény hibás vagy a gyakorlatban nehezen alkalmazható rendelkezéseit, kiküszöbölte az ellentmondásokat és pótolta a hiányzó szabályozást. A dereguláció eszközeinek alkalmazásával korszerű jogi kereteket teremtett a kapcsolódó jogterületekkel történő hatékony együttműködés megvalósításához.

A jogalkotó a szabályozás fókuszába az európai társasági jogi szabályozással kapcsolatos harmonizáció kérdéskörét helyezte, valamint a hitelezővédelem kimunkálását, ugyanis az első Gt. alapvető célkitűzése a vállalkozói szabadság alapelve alapján a társaságalapítás megkönnyítése volt, így a társaságalapítás mellett a hitelezővédelmi szempontok akarva-akaratlanul háttérbe szorultak.

A második Gt. megalkotásakor a jogalkotó kényesen ügyelt arra, hogy az első Gt. vállalkozásbarát, piacbarát jellegét és nem utolsó sorban szektorsemlegességét, illetve úgy általában erősségeit megtartva, az első Gt. minden arra érdemes elemét felhasználva építse fel az új társasági törvényt. Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy az első Gt.-t „túlzottan liberális” jogszabályként értékelő egyes politikai erők, továbbá bizonyos társadalmi csoportok minden lobbierőjüket bevetették és elérték, hogy a megtartott értékek és alapelvek mellett a korábbi diszpozitív szabályozási jellegű norma helyébe kogens-jellegű új törvény⁴⁹² kerüljön.

A jogalkotó önmérsékletének – is – hála a korábbi évek visszaélésein megerősödő társadalmi nyomás ellenére túlszabályozásra nem került sor, a második Gt. az alapítók, tulajdonosok akaratát kiszolgálni képes, kellően vállalkozásbarát, és a gazdasági szükségletekhez igazított mértékben liberális törvényként készült el.

---

⁴⁹¹ Fazekas J. - Harsányi Gy. - Miskolczi Bodnár P. - Ujváriné Antal E.: Magyar társasági jog. Budapest, UNIO Lap-és Könyvkiadó Kft., 2005. 44.

⁴⁹² A kocencia főszabállyá tértele a szerződéses személyegyesítő társaságok körében is.

„Az új Gt. abból indult ki, hogy az eddigi visszaélések-anomáliák alapvetően a hiányzó tapasztalatból, alacsony társasági kultúrából, a piaci számvitel hiányából, a cégeljárás technikai-személyi feltételei hiányosságaiból adódtak, ezeket pedig körülbelül 2000-ig fel lehet számolni. Emellett Magyarországon az ezredfordulóra lényegében befejeződik a privatizáció és a társasági jog transzformációs folyamatból adódó abnormális kapcsolata. Magyarországon 2000-re abszolút fölénybe került a magántulajdon, a társasági jog pedig a magántulajdonú közös vállalkozás szolgálatára – nem pedig az államérdek érvényesítésére – hivatott. A megváltozott tulajdonosi bázison a privátautonómiára épülő modern társasági jog valóban hatékony lehet, működési diszfunkciói fokozatosan megszűnhetnek.⁴⁹³”

Ami a második Gt. megalkotásának Európai Unió környezetét illeti, szükségesnek tűnik annak rögzítése, hogy milyen jelentősége volt annak, hogy két évvel az alkotmányos rendszerváltást megelőzően, a volt szocialista országok közül elsőként Magyarországon készült el az „európai mércével mérve” is kiemelkedő első Gt., illetve, hogy e törvény megalkotását milyen pozitív nemzetközi visszhang kísérte.

Nem véletlenül – tegyük hozzá – hiszen már az 1988-as törvény az Európai Unió társasági irányelvekre figyelemmel mindent megtett azért, hogy a mostoha politikai-gazdasági-társadalmi körülmények ellenére a modern társasági jogi jogintézmények beépítése mellett szabályozza a gazdasági társaságok „életét” hazánkban.

Ilyen előzmények után a jogalkotó nem tehetette meg, hogy az 1988-ban kijelölt uniós szabályozási útról letérjen, így az 1997-es törvény az Európai Bizottság által meghatározott társasági jogi irányelvek maradéktalan figyelembevételével készült⁴⁹⁴. Éppen ezen irányelvekben megfogalmazottakra figyelemmel a korábbi szabályozáshoz képest a második Gt. több ponton elvégezte a szükséges szabályozási módosításokat (pl.: korlátolt felelősségű társaságok saját részesedése, egyszemélyes társaságok, stb.).

---

⁴⁹³ Sárközy T., A magyar társasági jog Európában, Budapest, 2001, HVG-ORAC Kft. 226.

⁴⁹⁴ Az 1., a 2., a 3., a 11. és a 12. társasági jogi irányelv átvételének kötelezettségét állapította meg Fehér Könyvében az Európa Bizottság, a második Gt. azonban már az összes társasági jogi irányelv figyelembe vétele mellett készült.

Részben az uniós szabályozási háttérre figyelemmel, részben pedig a nemzetközi és – akkorra már – hazai gyakorlati tapasztalatokra figyelemmel nyilvánvalóvá vált, hogy valamit kell kezdeni a kisebbségvédelem és főképp a hitelezővédelem kérdéseivel. A hitelezővédelem tárgyában felmerült sok-sok problémát a jogalkotó a korlátolt felelősségű társaság törzstőkéjének, illetve a részvénytársaság alaptőkéjének felemelésével, a mérlegvalódiság elvének határozott érvényesítésével, az új, áttekinthető apportszabályozási megoldással, illetve a társasági átalakulás speciális szabályozásával próbálta kezelni.

Az első Gt. alkalmazásának gyakorlati tapasztalatai legalább annyira erősítették a jogalkotót abban, hogy a kialakult társasági jogi szabályozás alapelvei, szabályozási megoldásai, jogintézményei, szabályozott társaságai, illetve a meglevő törvény felépítése megfelelnek mind a hazai, mind pedig a nemzetközi követelményeknek, mint amennyire felszínre hozták azokat a területeket, amelyek tekintetében az újraszabályozott társasági jogi megoldások elengedhetetlenül szükségesek.

A strukturális változások e fenti kettősséget jól jellemzik, hiszen a második Gt. struktúrájában egyaránt tetten érhetők a korábbi szabályozás „sikeres” és „jól működő” rendszerei, mint ahogy tetten érhetők a kiegészített, módosított, bővített, „áthelyezett” szabályozási megoldások is. Az átalakulás általános részbe történő elhelyezése éppúgy hozzájárult az általános rész „tökéletesítéséhez”, mint ahogy az egyesülési és szétválási szabályok gondos és részletes kimunkálást követő általános részi „beágyazása”.

A különös részi „reformációt” illetően pedig külön kell szólnunk a kooperációs társaságként „újjaszülető” egyesülésről⁴⁹⁵, illetve a részvénytársasági szabályok köréből kikerülő és önálló társasági jogi jogintézménnyé „nemesedő” önálló konszernjog.

A strukturális változtatások körében szükséges említést tenni arról, hogy a második Gt. különös részét követően helyezte el a jogalkotó a III. Részben a Kapcsolódó Vállalkozásokat, illetve arról, hogy milyen jelentős változáson ment át a részvénytársaságra irányadó

---

⁴⁹⁵ Az Európai Unió szabályozási elvárásoknak megfelelően került sor az egyesülés gazdasági társaságok köréből történő kiemelésére és ezzel összefüggésben kooperációs társaságként történő megkülönböztetésére (miközben valójában az egyesülésre irányadó szabályozás voltaképpen nem változott). Így a második Gt. e vonatkozásban úgy vált eurokonformabbá, hogy az egyesülést illető szövegszerű változtatás nem is volt szükséges.

szabályozás. Ennek egyik központi területe, hogy az 1997-es törvény határozottan megkülönbözteti a zártkörűen és a nyilvánosan működő részvénytársasági formákat, a másik pedig, hogy a részvényekkel kapcsolatos szabályozás egészen aprólékosan cizellálttá vált azáltal, hogy a törvény rögzítette a részvény típusokra, fajtákra és osztályokra vonatkozó részletszabályokat.

Ami a részvénytársasági változások indokait illeti, kétségtelen, hogy az első Gt. megalkotásakor – gyakorlati tapasztalatok hiányában – a jogalkotó a nemzetközi társasági jogi szabályozások alapulvétele mellett is csupán elméleti szabályozási próbálkozást tehetett, míg 1997-re a társasági jog területén mind a bírói, mind az ügyvédi joggyakorlat ráirányította a figyelmet az e téren fennmaradt hiányosságokra.

Sárközy Tamás fogalmaz úgy, hogy az 1988-as „Gt. maga volt rendszerváltoztató törvény”, amelynek pozitívumairól már több ponton szoltunk, ugyanakkor ebből a rendszerváltoztató jellegből, illetve abból, hogy a törvény hatálybalépését jelentős törvényhozási hullám követte gazdasági területen következett az is, hogy 1997-re szükségessé vált a nagyszámú gazdasági törvénnyel történő összehangolása⁴⁹⁶; a második Gt. megalkotásakor ez egyik központi témakör a társasági és a számviteli szabályozás közötti átfedés megszüntetése.

A cégjogi helyzet változásának szükségessége vonatkozásában a legnagyobb problémát a cégbejegyzés és változásbejegyzés elképesztő lassúsága, illetve a cégnyilvántartás pontatlansága, amely önmagában alkalmas volt a befektetői bizalom aláásására. Nem kis szakmai erőfeszítések árán sikerült csak 1997-re a cégeljárás technikai és személyi feltételeit normalizálni, amely alapját adhatta az ex tunc hatályú cégbejegyzés megszüntetésének és az előtársasági forma bevezetésének. Továbbá a „Gt.-hez kapcsolódva az elavult és bizonytalan (évente változó) Ctvr. helyett egy olyan cégtörvényt lehetett alkotni, amely a cégbejegyzési eljárásban (változás-bejelentési, törlési eljárásban is) törvényes határidők előírásával biztosítja a gyors cégbejegyzést és a cégjegyzék hitelességét⁴⁹⁷.”

---

⁴⁹⁶ Számviteli szabályozás vonatkozásában az 1991. évi XVIII. törvény, illetve az értékpapír és tőzsdejog tekintetében az 1996. évi CXI. törvény csak, hogy két igazán jelentős szabályozási területet említsünk.

⁴⁹⁷ Sárközy T., A magyar társasági jog Európában, Budapest, 2001, HVG-ORAC Kft. 225.

A második Gt. kétségtelenül új törvény volt, ugyanakkor igazi nagyságát éppen az adta, hogy milyen hihetetlenül sok, és milyen hihetetlenül erős szállal kötődött az első Gt.-hez, továbbá az, hogy e szoros kapcsolódási pontok ellenére, milyen bravúrosan felel meg az Európai Unió szabályozási követelményeknek és milyen bravúrosan alkalmazza az 1988 óta felgyűlt gyakorlati szakmai tapasztalatokat. Ezzel kapcsolatban fogalmaz úgy Török Gábor, hogy „formai szempontból ugyan új kódex megalkotására került sor, azonban hangsúlyozni kell, hogy erre csak törvényszerkesztési technikai okból volt szükség (pl. az első Gt.-be később bekerült átalakulási szabályokat a törvény végéről előre kellett hozni az általános részbe stb.), hiszen rendkívül megnehezítette volna a törvény gyakorlati alkalmazását, ha a novelláris módosítás technikájával élve rengeteg új szakasz került volna beszúrásra. Tartalmilag tehát az új törvény döntő mértékben a régi törvényen nyugodott, de beépítette a köztes tíz év elméleti és gyakorlati tapasztalatait⁴⁹⁸.”

4. A hatályos Gt. (2006. IV. törvény)

A gazdasági társaságokra⁴⁹⁹ irányadó szabályozás tekintetében „2005-re lényegében hasonló helyzet alakult ki, mint ami az 1996-os évet jellemezte, egyrészt hazánk tagjelölt országból az Unió teljes jogú tagja lett, másrészt tovább növekedtek az uniós irányelvek, illetve rendeletek számai, harmadrészt megint csak jelentős gyakorlati tapasztalat halmozódott fel, amely megkövetelte a második Gt. átfogó felülvizsgálatát⁵⁰⁰. Erre a munkára, 2003-2005-ben került sor, amelynek eredményeképpen született meg a jelenleg hatályos sorrendben a harmadik társasági törvényünk a 2006. évi IV. törvény. A módosítás okairól lényegében ugyanaz

---

⁴⁹⁸ Török G., A magyar társasági jog alapjai, Budapest, 2010, HVG-ORAC Kft. 21.

⁴⁹⁹ „Társasági jogi értelemben gazdasági társaságnak azt a négy társasági formát kell tekinteni, amit a Gt. gazdasági társaságnak nevez.” (Kisfaludi A.: Társasági jog. Budapest, Complex Kiadó, 2007, 55.) A hatályos Gt. rendelkezései szerint tehát az alábbi négy társasági típus tekinthető gazdasági társaságnak: kft., kkt., bt., rt. A törvény a közös vállalatot nem sorolja a gazdasági társaságok közé. Az első Gt. hatálybalépése óta számuk folyamatosan csökkent, mert rájöttek, hogy a hagyományos kereskedelmi társaságok képesek lefedni a társaságokkal szemben támasztott igényeket, s így a közös vállalat feleslegessé vált, mint társasági típus.

⁵⁰⁰ A társasági jogi szabályozás felülvizsgálata 2003-ban kezdődött. Az 1997. évi CXLIV. törvény a piacgazdaság megszilárdítását, a jövedelemtermelő képesség emelkedését, a vállalkozások megerősödését, a versenyképesség növelését, valamint az Európai Unió irányelveivel való jogharmonizációt célozta. A törvény e célokkal, tartalmával és felépítésével alapvetően bevált, alkalmazásának gyakorlati tapasztalatai kedvezőnek bizonyultak. Azonban, annak érdekében, hogy a társasági jogi szabályozás a jövőben továbbra is biztosítsa az Európai Unión belüli fejlődés feltételeit, a hatályos törvények felülvizsgálatára volt szükség. Nyugat-Európában több országban is jelentős reformok történtek a társasági jogi szabályozás terén. Egyrészt lazult a merev formakényszer, bővült a tulajdonosok döntési szabadsága, valamint az elektronikus ügyintézés megjelenésével a cégalapítás egyszerűbbé és gyorsabbá vált. Másrészt szigorúbbak lettek a társaság irányításának ellenőrzésére és a pénzügyi jelentésekre vonatkozó előírások.

mondható el, mint azt a második Gt. esetében már megtettük, kiegészítve természetesen azzal, hogy itt már mindkét Gt. által nyújtott tapasztalatokat figyelembe vették.⁵⁰¹»

Magyarország Európai Unió csatlakozása – mivel a csatlakozás hatására az uniós előírások még közvetlenebbül kell, hogy érzékelhetőek legyenek a magyar társasági jog alapidokumentumán – újabb feladat elé állította a társasági jogi szabályozási területet annak ellenére, hogy hazánk már a csatlakozási folyamat során – kis lépésenként – teljesítette a közösségi társasági jogi irányelvekkel összefüggő jogharmonizációs feladatokat. A társasági jogi szabályozás a második Gt.-t követően a mennyiségi jogalkotással szemben a minőségi jogalkotásra helyezi a hangsúlyt ugyanakkor az uniós irányelvek dominanciája – egyre gyorsulóbb ütemben – folyamatosan érzékelhető.

Kodifikációs szempontból rendkívül érdekes helyzet állt elő azzal, hogy a 2003. évi XLIX. törvény eredményeképpen az EU társasági jogi irányelveiben foglalt követelményeknek a második Gt. maradéktalanul eleget tett. Akkor mi „inspirálhatta” a jogalkotót a harmadik Gt. elkészítésében? Nyilván közrejátszott ebben az is, hogy az 1997-es törvény több kisebb-nagyobb módosításon esett át addigra, illetve a jogszabályi környezetet időközben ért változás, továbbá az, hogy eltelt az a hat-tíz éves ciklus, amely esetén egy ilyen hihetetlen sebességgel változó jogterületnél – a fent tárgyaltakra is figyelemmel – indokolt lehet a rekodifikáció.

Összességében elmondhatjuk, hogy a második Gt.-vel párhuzamosan a kilencvenes évek derekára elkészültek ugyan a piacgazdaság elsődleges gazdasági törvényei, ezeket azonban – a gazdasági környezet változásával összhangban – folyamatosan frissíteni, megújítani, korszerűsíteni volt szükséges. Abszolút üdvözlendő volt tehát a minőségi jogalkotással kapcsolatban megfogalmazott igény és vitathatatlan az is, hogy a rendszerváltozást követő jogfejlesztési folyamatnak köszönhetően a gazdasági joganyag terjedelme kielégítő volt, ugyanakkor a törvények jelentős részének szakmai színvonalán még javítani kellett.⁵⁰²

---

⁵⁰¹ Török G., A magyar társasági jog alapjai, Budapest, 2010, HVG-ORAC Kft., 22.

⁵⁰² Sárközy T.: A szocializmus, a rendszerváltás és az újkapitalizmus gazdasági civiljoga 1945-2005. Budapest, HVG-ORAC, 2007, 299.

Mindezek mellett napirendre került a jogi fogalmak pontosítása, a jogszabályok közti kapcsolódások és elhatárolások áttekinthetőbbé tétele, illetve nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy az európai jog is folyamatosan fejlődött, éppúgy, ahogy hazánk gazdasági körülményei is napról napra változtak, így a megfontolt, megtervezett és folyamatos jogfejlesztés társasági jogi területen elengedhetetlen volt. Mindezekkel összefüggésben és a csatlakozással „jogilag is irányadóvá váló” közösségi társasági jog eredményeként született meg a 2006. évi IV. törvény.⁵⁰³

Az első Gt. a piacgazdaság alapjainak elhelyezésében, a második Gt. az első Gt. megteremtette alapokon felépülő piacgazdaság megerősítésében játszott kiemelkedő – és sok tekintetben történelmi – szerepet. A harmadik Gt. céljai egyes vonatkozásokban egybe esnek a másodikéval, sok vonatkozásban pedig meg is haladják azokat. A 2006. évi törvény hazánk piacgazdaságának további erősítése mellett a nemzetgazdasági jövedelemtermelő-képesség fokozását, a gazdasági társaságok alapításával, működésével kapcsolatos eredményesség növelését kívánja elérni, illetve a közérdek és a hitelezői érdekek figyelembevétele mellett a tisztességes verseny megteremtése, támogatása, fenntartása a célja.

Ami a gazdasági társaságok szabályozásának változását illeti megállapítható, hogy az első Gt. döntően diszpozitív – kivéve a részvénytársaságra vonatkozó előírásokat – szabályozási jellegével alkalmas volt arra, hogy a szabályozandó terület óriási terjedelme és relatív újszerűsége ellenére elkerülje a túlszabályozás csapdáját. A másik kockázati tényező e szabályozási terület vonatkozásában az alkotmányos rendszerváltozást megelőzően az államigazgatási behatás, amely az első Gt. előtt meghatározta a társasági jogterület „mozgásterét”.

Éppen ez okból tett sikeres kísérletet az első Gt. arra, hogy egy jogszabályba a teljes társasági jogi szabályozást összefogja, elkerülve a Gt. kerettörvény jellegét és ezzel megtéve a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy az államigazgatási behatást a szükséges mértékben háttérbe szorítsa. Azáltal tehát, hogy a törvényhez nem kapcsolódnak államigazgatási végrehajtási rendelkezések és a törvény gondosan kimunkált normatív feltételrendszert határozott meg a gazdasági társaságok alapítása vonatkozásában illetve

---

⁵⁰³ Sárközy T.: A szocializmus, a rendszerváltás és az újkapitalizmus gazdasági civiljoga 1945-2005. Budapest, HVG-ORAC, 2007, 280.

kiiktatta az államigazgatási engedélyezést az alapítási eljárásból, alapjaiban eltért a korábbi államigazgatási engedélyezésen alapuló társasági szabályozás irányától.

A második Gt.-t – az első Gt. szabályozási megoldásával szemben – a jogalkotó „alapértelmezetten” kógens jogszabállyá tette, miközben a törvény különös részében az egyes gazdasági társasági formák esetében megnőtt a diszpozitív rendelkezések száma. Az általános értelemben vett kogencia ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az első Gt. szerződési és társulási szabadság alapelve vonatkozásában változás történt volna, azaz a kodifikációs megközelítésben bekövetkezett változtatás nem eredményezett generális változást sem alapvető sem strukturális szinten. Akadt ugyanakkor a jogalkotónak feladata bőségesen, tekintettel az évek során bekövetkezett módosítások alkalmával „felgyűlt” normaszöveg-pontosítási kérdésekre és azokra a teendőkre, amelyeket összefoglalóan úgy említhetünk, mint a „társasági törvény rendelkezéseinek egyfajta konszolidációját”.

E „konszolidációs”, illetve pontosítási feladatok minden rekodifikációs munkálatot egyként jellemeznek, így megfigyelhetőek voltak a harmadik Gt. kidolgozása során is. Ezen „általános” feladatokon túl érdekes kodifikációs megoldás, hogy míg a harmadik Gt.-ben is kogencia dominál, valójában diszpozitív szabályok nagyszámú „beszüremkedése”, azaz a diszpozitív szabályozási megoldások számának növekedése tapasztalható a harmadik Gt.-ben is.

Azaz például az általános kogencia „hatóereje” nem általános, abban az esetben ugyanis amennyiben valamely a Gt.-ben – kógens módon – nem szabályozott kérdést az alapítók a társasági szerződésben rendeznek, akkor az, az általános kogenciára tekintettel nem minősíthető érvénytelennek. Ezt támasztja alá az is, hogy gyakorlatilag a közkereseti és betéti társaságra irányadó szabályozás teljes egészében, a korlátolt felelősségű társaságra irányadó szabályozás túlnyomórészt diszpozitív, illetve a részvénytársaság vonatkozásában is jelentős elmozdulás figyelhető meg a tekintetben, hogy a zártkörűen működő részvénytársaság vonatkozásában nagymértékben megnőtt a diszpozitív szabályok száma⁵⁰⁴.

---

⁵⁰⁴ Sárközy T.: A szocializmus, a rendszerváltás és az újkapitalizmus gazdasági civiljoga 1945-2005. Budapest, HVG-ORAC, 2007, 301.

A gazdasági terület rendkívül gyorsan változik, amely ezzel az ütemmel összhangban megújulni képes társasági jogi szabályozást feltételez, ugyanakkor a társasági jogi szabályok akkor lesznek alkalmasak a gazdasági működést folyamatosan előmozdítani, ha van egyfajta állandóság, kiszámíthatóság benne, azaz kell, egyfajta társasági jogi stabilitás, illetve el kell kerülni azt, hogy a szabályozás ki legyen szolgáltatva a napi politikai érdekeknek.

A magyar társasági szabályozás e tekintetben is jó úton halad 1988 óta: stabil alapelvek mentén, stabil szerkesztési kritériumok mentén, stabil, de megújulni képes jogintézmények alkalmazásával. És ami legalább ilyen fontos, a gyakorlati tapasztalatok időről időre történő beépítésére nyitott módon. A gyakorlati tapasztalatok beépítése mellett a kodifikátorok figyelme mind a második, mind pedig a harmadik Gt. vonatkozásában kiterjedt arra is, hogy a társasági törvényt „összehangolják” az alapvető gazdasági törvényekkel, illetve arra is, hogy az évek során megvalósult módosítások során előállott ellentmondásokat megszüntessék

A harmadik Gt. összes újdonságának sorra vétele szétfeszítené e dolgozat kereteit egy-két változás kiemelése azok közül azonban jól szemléltetheti a változások irányát, jellegét. Erre tekintettel érdemes kiemelni, hogy a harmadik törvény megszületésének időpontjára teljes egészében eltűntek a törvényből a szocializmusra emlékeztető formák. Sőt a törvény már a közös vállalatra irányadó szabályozást is mellőzi, igaz, hogy hatálybalépésével nem tűnnek el azonnal és örökre a közös vállalatok, mivel a törvény úgy rendelkezik, hogy csak új közös vállalat nem alapítható, ugyanakkor a törvény hatálybalépése napján a cégnyilvántartásba bejegyzett, vagy bejegyzés alatt álló közös vállalat a gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXIV. törvénynek a 2006. június 30-án hatályos rendelkezései szerint működhet tovább”.⁵⁰⁵

Ugyancsak a változások iránya és jellege vonatkozásában lehet érdekes és tanulságos a második és harmadik Gt. egy-egy szövegszerű rendelkezésének egybevetése is: a második Gt. szerint „a gazdasági társaság saját cégneve alatt jogképes, jogokat szerezhets, és kötelezettségeket vállalhat, így különösen tulajdont szerezhets, szerződést köthets, pert indíthat és perelhet”⁵⁰⁶, míg a harmadik Gt. e tekintetben az alábbi megoldással él „valamennyi gazdasági társaság cégnévvel rendelkezik. A jogi személyiség nélküli gazdasági társaság is jogképes cégneve alatt, jogokat szerezhets és kötelezettségeket vállalhat, így különösen

---

⁵⁰⁵ 2006. évi IV. törvény 333. § (7).

⁵⁰⁶ 1997. évi CLXIV. 2.§ (3).

tulajdont szerezhethet, szerződést köthet, pert indíthat és perelhet”.⁵⁰⁷ Ez dogmatikailag tisztább szövegezéssel fejezi ki a régi tételt, vagyis, hogy valamennyi gazdasági társaság cégnévvel rendelkezik és cégneve alatt teljes civiljogi jogképességgel bír.⁵⁰⁸

Szintén a változásokra lehet példa, hogy a korábban szigorúan határozott időtartamra történő vezető tisztségviselőkre vonatkozó szabályozás diszpozitívvá vált, amelynek értelmében „ha a társasági szerződés másként nem rendelkezik, a vezető tisztségviselőket határozott időre, de legfeljebb öt évre kell megválasztani, illetve a társasági szerződésben kijelölni. Ha a társasági szerződésben a vezető tisztségviselői megbízás időtartamáról a tagok (részvényesek) nem rendelkeznek, a vezető tisztségviselőt öt évre megválasztottnak kell tekinteni, kivéve, ha a gazdasági társaság ennél rövidebb időtartamra jött létre”.⁵⁰⁹

A harmadik Gt. „mintegy kísérleti jelleggel” vállalatcsoporti szabályozást is tartalmaz, azaz „jogilag is legitimálta a gyakorlatban már létező vállalatcsoportokat”. Ennek keretében a törvény jelentősen egyszerűsítette a befolyásszerzéssel kapcsolatos szabályozást, és bevezette az elismert és tényleges vállalatcsoport intézményét.

Az eltérések mellett találunk szép számban változatlan területeket, sőt olyanokat is, amelyek részben változtak részben pedig változatlanok: a társasági szerződés kötelező tartalmi elemeit ugyanis a harmadik Gt. lényegében a korábbi szabályozásnak megfelelően állapítja meg, egyedül a tevékenységi kör szabályozásában figyelhető meg változás. Vagy a vagyoni hozzájárulás tekintetében is a korábbi szabályozás egyértelmű folytatása figyelhető meg „a gazdasági társaság alapításához valamennyi tag (részvényes) vagyoni hozzájárulása szükséges”.⁵¹⁰ Végül a vezető tisztségviselők jogviszonya megszűnésének okai egyetlen új elemet leszámítva azonosak az eddigivel, az újdonság pedig: „külön törvényben meghatározott esetben” a vezető tisztségviselői jogviszony megszűnik.⁵¹¹

---

⁵⁰⁷ 2006. évi IV. törvény 2. § (3).

⁵⁰⁸ Fischer J. - Gadó G. - Gál J. - Győri E. - Komáromi G. - Makai K. - Sándor T. - Sárközy T. - Tamáné Nagy E. - Vezekényi U. - Wellmann Gy.: Társasági törvény, cégtörvény 2006-2009. Harmadik hatályosított kiadás, Budapest, HVG-ORAC, 2009, 69.

⁵⁰⁹ 2006. évi IV. törvény 24. § (1).

⁵¹⁰ 2006. évi IV. 13. § (1).

⁵¹¹ 2006. évi IV. törvény 31. § (1).

Az alapvetően német társasági jogi irányba fejlődő magyar társasági jog egyre intenzívebb angolszász behatásnak van kitéve, amelynek eredményeképpen a harmadik Gt.-ben – a nemzetközi fejlődési tendenciákra is figyelemmel – közvetett, illetve közvetlen módon is kimutatható az angol-amerikai hatás. A 2006-os törvény a második Gt. által kijelölt úton haladva jelentős elhatárolási lépéseket tett a zártan működő részvénytársaság és a nyilvánosan működő részvénytársaság vonatkozásában. Érdekes a társasági jog fejlődése szempontjából a harmadik Gt. azon tendenciája is, amely közelíti egymáshoz a korlátolt felelősségű társaságot és a zártkörűen működő részvénytársaságot; „mintegy a nyilvánosan működő részvénytársaságok elválásával összefüggő ellentendenciaként”.⁵¹²

A törvény – ahogy elődei is – központi kérdésként kezeli a társaságok alapításának, a piacra lépés megkönnyítésének, a gazdasági működés fellendítésének kérdését és e tekintetben az Unió megváltozott gazdaságpolitikájában is „támogatóra talál”, ugyanis a hitelezővédelmi törekvések mellett egyre inkább a kis és középvállalkozások támogatására helyeződik az uniós szabályozásban a hangsúly. Ennek a tendenciának is köszönhetően egyszerűsödnek az átalakulásra vonatkozó szabályok, illetve a korlátolt felelősségű társaság és a részvénytársaság vonatkozásában a tőkeemelés és leszállítás szabályai, valamint a korlátolt felelősségű társaság esetében csökken a törzstőke minimuma ötszázezer forintra (egyszemélyes kft.-nél százezer forintra), illetve ugyancsak a piacra lépés megkönnyítése érdekében változik a részvénytársaság alaptőkéjére vonatkozó szabályozás az alábbiak szerint: a „részvénytársaság alaptőkéje nem lehet kevesebb ötmillió forintnál”.⁵¹³

Alapjaiban a harmadik Gt. sem kellett, hogy változzon az elődeihez képest, így – alapelveit és szerkezetét tekintve – szép ívű kontinuitás eredményeképpen árnyalt, mértéktartó, modern és kimunkált napjaink társasági jogi szabályozása. Ha pedig a törvények terjedelmét tekintjük át megállapíthatjuk, hogy a jogszabályok terjedelme is csak a szükséges mértékben növekedett, elkerülve a túlszabályozás csapdáját: míg az első Gt. 54 §-t tartalmazott, a második 80 §-t a harmadik pedig 87 §-t.

---

⁵¹² Sárközy T.: A szocializmus, a rendszerváltás és az újkapitalizmus gazdasági civiljoga 1945-2005. Budapest, HVG-ORAC, 2007, 296.

⁵¹³ 2006. évi IV. törvény 207. § (1).

A harmadik Gt. megtartotta a társasági jogi szabályozás „vállalkozásbarát jellegét”, amellyel összhangban növelte a diszpozitív szabályok körét, miközben megtette a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy jelentős mértékben csökkenhessenek a társulók adminisztratív költségei, ezzel összhangban – szerződésmintákkal és elektronikus cégeljárással – egyszerűsítette és gyorsította a cégeljárást⁵¹⁴. Mindezekkel együtt elmondható, hogy kiemelkedő deregulációt hajtott végre a harmadik Gt., amely eredményeképpen felgyorsulhatott a gazdasági ítélethozatal hazánkban⁵¹⁵.

A harmadik Gt. tehát rendkívül összetett feladatot teljesített azáltal, hogy társasági jogi vonatkozásban fenntartotta a befektetőbarát jogi környezetet, mégpedig úgy, hogy sikerült javítania a társasági jogi szabályozás versenyképességén egyszerűbb és gyorsabb, ezáltal olcsóbb és biztonságosabb társasági jogi szabályozási háttérrel segítette a jogalkalmazás megvalósítását.

A harmadik Gt. eredményeképpen tehát megvalósulhatott a gazdasági társaságok gyors és költségkímélő piacra lépése a társaságok átlátható működésének feltételei biztosítása mellett, amellyel társasági jogi szabályozásunk ismét felvehette a versenyt a térség szabályozásaival. A 2006-os törvénnyel nőtt a társasági törvény közérthetősége, illetve összhangja más gazdasági és nem gazdasági jogszabályokkal, azaz a koherens és kiszámítható szabályozás előtérbe kerülésével az egész szabályozási terület fejlesztése valósult meg.

A Gt. nemcsak azt érte el, hogy differenciáltak és egyben rugalmasak lettek a gazdasági társaságokra irányadó szabályok, hanem sikerült arányos és ésszerű hitelezővédelmi, mi több befektető-védelmi rendelkezéseket érvényesítenie az EU társasági jogi szabályozásának keretei között. Emellett érdemibbé tette a törvényességi ellenőrzést a gazdasági társaságok működése felett, javított a jogorvoslati lehetőségek igénybevételének feltételein és biztosította

---

⁵¹⁴ 2000 júniusában Feirában tartott Európai Tanácsi ülésen elfogadták az Európai Kisvállalkozói Chartát, amely a cégalapítás adminisztratív terheinek mérséklését, a bejegyzési eljárás időtartamának csökkentését és az elektronikus cégbejegyzési eljárás bevezetését hangsúlyozta. Majd 2004 novemberében Wim Kok (volt holland miniszterelnök) által vezetett bizottság elkészítette jelentését a 2000. évi Európai Tanácsi értekezleten elfogadott stratégia végrehajtásáról, melynek célja, hogy az Európai Uniót 2010-re a világ legversenyképesebb gazdaságává tegye. A jelentés nagy hangsúlyt fektetett a cégalapításhoz szükséges adminisztráció, idő és költség csökkentésére. E tényezők hatására a társasági-vállalati jogi szabályozás reformjára volt szükség.

⁵¹⁵ Sárközy T.: Magyar gazdasági jog (Egyetemi tankönyv). Gazdasági státuszjog. I. kötet. Budapest, Aula Kiadó, 2007, 148.

a korszerű kommunikációs eszközök igénybevételének lehetőségét a társaságok nyilvántartása tekintetében.⁵¹⁶

5. Összegző gondolatok az újkori magyar társasági jogi szabályozásról

Az alkotmányos rendszerváltás előestéjén megszületett társasági törvény „életciklusát” csak nagyon nehezen lehetett volna akkor megjósolni, és azt sem lehetett előre látni, hogy az első társasági törvényhez képest a későbbiekben milyen mértékű és milyen irányú változtatások lesznek szükségesek. Voltak, akik úgy gondolták, hogy a rendszerváltás előtt 1988-ban született törvényt radikálisan meg fogja változtatni a második Gt.

Ezen feltételezések ellenére meg kell állapítanunk a kodifikátorok igen erős alapra építették az 1988-as Gt.-t így az alkalmas volt arra, hogy meghatározza az utána következő Gt.-k jövőjét. Elmondható, hogy a vizsgált társasági törvények alapstruktúrája jelentős hasonlóságot mutat, azaz a kontinuitás megléte vitathatatlan a Gt.-k között.

Nyilvánvaló, hogy szükséges volt a folyamatos megújulás, a folyamatos megújítás, ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a társasági jogi szabályozás tekintetében a folytonosság és a változtatás jól megfér egymás mellett, amellyel kapcsolatban Sárközy az alábbiakat mondja: „az alapvetően evolúciós jelleg megállapítása a gazdasági civiljogban nem érinti azt, hogy a magyar gazdasági jogban a rendszerváltozás után igen radikális változások is történtek”.⁵¹⁷

A társasági jogi szabályozásunk tekintetében tehát a folyamatosság és a folyamatos változtatás eredményezi e jogterület kiszámíthatóságát, azaz a társasági jogi szabályozásunk sikerének titka nem más, mint a rekodifikáció. A rekodifikáció során a jogalkotó a lehetőségekhez mérten „egyben tartja a törvényt”, megóvjá az állandó módosításoktól, mindemellett meghatározott időközönként részben a gyakorlati tapasztalatok

---

⁵¹⁶ Fischer: Fischer J. - Gadó G. - Gál J. - Győri E. - Komáromi G. - Makai K. - Sándor T. - Sárközy T. - Tamáné Nagy E. - Vezekényi U. - Wellmann Gy.: Társasági törvény, cégtörvény 2006-2009. Harmadik hatályosított kiadás, Budapest, HVG-ORAC, 2009, 47.

⁵¹⁷ Sárközy T.: A magyar gazdasági jog jövőképéről, fejlesztési stratégiájáról. Állam-és Jogtudomány, XLVII. évf. (2006) 2. sz. 242.

felhalmozódására, részben az európai szabályozásra (illetve annak esetleges változására) tekintettel újra kodifikálja azt.⁵¹⁸

A rekodifikáció pedig akkor lehet eredményes, ha választ tud adni arra a központi kérdésre, hogy „milyen alapvető gazdasági funkciókat kell betölteniük a társaságoknak, s ehhez képest milyen célokat kell szolgálnia a társasági jogi szabályozásnak”.⁵¹⁹ Ahhoz nem férhet kétség, hogy a gazdasági társaságok létrejöttének indoka és ezzel összhangban általános gazdasági funkciója valamilyen gazdasági tevékenység megvalósításához szükséges erőforrások közös gazdasági cél érdekében történő megszervezése, azaz a gazdasági társaságok alapvetően gazdasági okból jönnek létre, s „tevékenységüket jogilag szabályozott keretek között látják el”.⁵²⁰ A társaságok legfőbb funkciója pedig a gazdasági vérkeringésbe való bekapcsolódás, a profitszerzési célból huzamos ideig tartó gazdasági tevékenység; így válhattak a gazdasági társaságok a fejlett piacgazdaságban a gazdasági élet elsődleges formájává.

2012 nyarára a monista dualista vita végleg eldőlni látszik, mégpedig oly módon, hogy a tervek szerint már jelen kézirat lezárása után 2012 őszén elfogadásra kerülő új Polgári Törvénykönyv III. Könyve fogja tartalmazni a teljesnek vélt társasági jogi joganyagot.

A magánjog új kódexének viszont állandónak kell lennie annak érdekében, hogy a gyorsan változó jogszabályi környezetben támpontot, kiindulópontot, egy biztos pontot jelentsen a jogalkalmazás minden szintjén és kellően rugalmasnak, befogadónak, modernnek kell lennie annak érdekében, hogy az állandóság fent megfogalmazott igényeinek megfelelhessen.

Figyelemmel kell lenni továbbá arra is, hogy bár létezik még a közjog és magánjog klasszikus elhatárolása, a határok azonban több ponton egyre jobban elmosódnak, illetve folyamatos a hatás kölcsönhatás a közjog és a magánjog között, amelynek eredménye a magánjogi szabályok közjogba szűrődésén túl a közjogiak magánjogi területen történő megjelenése is, amelynek legjobb példája talán napjaink gazdasági magánjoga, illetve ennek szerves részeként kereskedelmi magánjoga.

---

⁵¹⁸ Sárközy T.: A szocializmus, a rendszerváltás és az újkapitalizmus gazdasági civiljoga 1945-2005. Budapest, HVG-ORAC, 2007, 285.

⁵¹⁹ Kisfaludi A.: Társasági jog. Budapest, Complex Kiadó, 2007, 19. o.

⁵²⁰ Kisfaludi A.: Társasági jog. Budapest, Complex Kiadó, 2007, 27. o.

A globalizáció a gazdasági viszonyok tekintetében mind inkább a „több szerződés kevesebb törvény” elvet juttatta érvényre, így ezt annak megítélésénél, hogy az új magánjogi kódex milyen mértékben legyen törvényi jog, milyen mértékben hagyjon teret a szokásjognak, illetve a bírói jognak igenis figyelembe kell venni. Mára bebizonyosodott, hogy – és e tekintetben a nemzetközi kereskedelmi jogfejlesztésben élen járó UNIDROIT tevékenysége úttörő jelentőséggel bír – ahogy a kereskedelmi jog sem lehet egyetlen állam joga, a polgári jog is univerzálissá vált.

Ahogy a nemzetközi kereskedelem globális gazdasági viszonyok esetén egységes (és nemzetközi) lex mercatoria meglétét, fejlesztését feltételezi, úgy a „nemzeti” magánjog-fejlesztésnek is figyelemmel kell lennie a nemzetközi magánjogi, gazdasági és azon belül kereskedelmi viszonyok szülte elvárásokra.

Szűkebb értelemben ez Magyarországon az Európai Unió jogegységesítéséként érhető tetten, de célszerű már most a kereskedelmi jog fejlődésének nemzetközi vívmányai alapján a nemzetközi magánjog-fejlesztési tendenciákra is figyelemmel lennünk. Erre mondja rendkívül találóan Nochta Tibor az állandóan változó polgári jog és az új Polgári Törvénykönyv című írásában, hogy „a magánjogi szabályozásnak, a rendes és választottbírói joggyakorlatnak a nemzetközi kereskedelmi-üzleti élet realitásain kell alapulnia⁵²¹”.

---

⁵²¹ Nochta T., Az állandóan változó polgári jog és az új Polgári Törvénykönyv, in: Ünnepi tanulmányok Tamás Lajos tiszteletére, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2011, 151-162. o.

VI. FEJEZET

CSATÁT VESZTETT A DUALISTA FELFOGÁS, VAGY A HÁBORÚT IS ELVESZTETTE?

Koncentrikus köreink legbelső területéhez, vagyis inkább pontjához jutottunk el, e ponton, ahogy azt a címben is jelezzük akár győzelmi harsonák megfuvására is sor kerülhetne monista oldalon, viszont ahogy az ördög a részletekben bújik meg, úgy a kódexalkotás próbája a gyakorlat.

E befejező fejezet elején illik megmagyarázni azokat az aránytalanságokat, amelyek a dolgozatot olvasó előtt talán azonnal kitűnnek. Kétségtelen, hogy a munka harmadik, negyedik és ötödik fejezetében dominál a leíró jelleg és számos olyan társasági jogintézmény kerül elsősorban szervezeti oldalról bemutatásra, amelyek látszólag nem kötődnek a monista-dualista vitában történő állásfoglaláshoz.

A szerző álláspontja szerint ez a nem kötődés valóban csak látszólagos, ennek bővebb kifejtésére még visszatérünk.

1. A fordulat éve 2012.

Kétségtelen, hogy fordulóponthoz érkezett 2012-re a magyar magánjog és társasági jog kapcsolata, hiszen az 1875. évi XXXVII. törvénycikk óta még névleg sincs egységes kereskedelmi jogi szabályozás, a hivatalos (és bizonyos szempontból névleges) monista megoldáshoz történő makacs ragaszkodás ellenére is igencsak komoly fantázia szükséges ahhoz, hogy a jelenlegi helyzetet tisztán monistának értékeljük.

A monista-dualista megoldás vizsgálatához ugyanakkor muszáj rendszerben vizsgálnunk a magánjog és a gazdasági társaságok viszonyát. Ezzel kapcsolatban Kisfaludi András úgy fogalmaz: „ha rendszerben gondolkodunk, s a gazdasági társaságok viszonyait is polgári jogi viszonyoknak tekintjük. Ilyen felfogás mellett ugyanis a polgári jogi szabályok a társasági viszonyokban is alkalmazhatók (...). Ilyen módon tehát az általános polgári jogi szabályozás a társasági jogi szabályozás háttéranyagát képezi, amit alkalmazni kell akkor, ha a társasági jog nem tartalmaz sajátos normákat egy adott kérdésben.”⁵²² Amellyel kapcsolatban a Gt. az alábbi szabályozást adja: „A gazdasági társaságoknak és tagjaiknak (részvényeseinek) e törvényben nem szabályozott vagyoni és személyi viszonyaira a Polgári Törvénykönyv (...) rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni.”⁵²³

Ami pedig a gazdasági társaságok Ptk.-s „beágyazottságát” illeti, a hatályos törvény – mindenféle magyarázat, vagy felhasználást segítő utalás nélkül – megelégszik annyival, hogy a hatodik fejezetben a jogalanyok között tesz említést a korlátolt felelősségű társaságról és a részvénytársaságról, illetve a negyvenhatodik fejezetben társasági kötelek között a közkereseti- és betéti társaságokról.

Dogmatikailag elfogadható persze ez utóbbi két jogi személyiség nélküli – személyegyesítő – gazdasági társaság szerződési jellegét túlhangsúlyozni, ugyanakkor a gazdasági társaságok egységes szabályozása mellett talán több érv volna felsorakoztatható. Mondhatjuk persze, hogy a gazdasági társaságok egységes szabályozása kifogástalanul megoldott a Gt.-ben, ami természetesen nemcsak, hogy igaz, sőt annak mind felépítése, mind kimunkáltsága tökéletesen alkalmassá teszi a kívánt jogterület szabályozására, de ez a megoldás – ha a

---

⁵²² Kisfaludi A.: Társasági jog. Budapest, Complex Kiadó, 2007, 40.

⁵²³ 2006. évi IV. törvény 9. § (2).

monista álláspont hívei aláírni nem is hagyják, de – kellőképpen fellazítja, illetve ha megengedőbbek akarunk lenni, specializálja a magyar szabályozást; amelynek specialitása épp ebben a kettősségben áll.

Már a 2009. évi CXX. törvény kimunkálásakor határozott elképzelésként merült fel annak lehetősége, hogy a gazdasági társasági joganyag egy az egyben kerüljön elhelyezésre a Polgári Törvénykönyvben, ugyanakkor főképp azon jogtechnikai megfontolásból, amely szerint igen komoly nehézséget jelentene a Gt. nagy terjedelmű szabályozását a Polgári Törvénykönyvben elhelyezni, továbbá arra figyelemmel, hogy a Gt. jelentős számú közjogi és közjogi jellegű kapcsolódási pontjának Ptk.-s szabályozása egészen speciális megoldással volna csak kezelhető, a jogalkotó a külön gazdasági társasági törvény mellett döntött.

Török Gábor értelmezése szerint „az új Ptk.⁵²⁴ hatályba lépésének elhúzódása azonban nem csak időbeli „csúszást” jelentett, hanem a monista és dualista álláspontot képviselő szerzők között kompromisszum kötött, melynek eredményeképpen az új Ptk.-ban a jogi személyekről külön könyv fog szólni és e könyvben kerülnek elhelyezésre a gazdasági társaságok anyagi jogi szabályai is. Ez a megállapodás egyben azt a régi elméleti vitát is eldöntötte, amely a közkereseti, illetve a betéti társaságok jogi személyiségéről, vagy annak hiányáról szólt, melynek eredményeképpen mindkét társasági forma az új Ptk. hatálybalépésével egyidejűleg jogi személyiséget kap.⁵²⁵”

2. Monista – dualista dogmatikai kitekintés

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a jogrendszerek egy jelentős részében az a szisztéma szilárdult meg, amelyben a kereskedelmi jellegű jogviszonyokra egy önálló, külön jogág alakult, a kereskedelmi jog, ami azt jelenti, hogy erre a területre nem kizárólag a polgári jog szabályai az irányadók.

A dualista rendszer tehát a polgári jog testéhez ezer szállal kapcsolódó, de mégis csak attól elkülönült kereskedelmi jogi szabályanyagot feltételez. A jogtörténeti fejezetekben feldolgozott kontinentális típusú államok közül a magánjagtól elkülönült kereskedelmi jogi

---

⁵²⁴ 2009. évi CXX. törvény

⁵²⁵ Török G., A magyar társasági jog alapjai, Budapest, 2010, HVG-ORAC Kft. 19.

szabályozás jellemzi Németországot és Franciaországot. Ismét megállapíthatjuk, hogy nem csak a jogfejlődés áttekintése szempontjából volt hálás feladat ezen államok elemzése, hiszen kiváló példaként szolgálnak a dualista felfogás két alfajának megismeréséhez. A Franciaországban meghonosodott objektív (francia) modell lényege, hogy a kereskedelmi jogra bízva valamennyi kereskedelmi ügylet szabályozását, azaz a kereskedelmi ügyleteket nem a polgári jog, hanem a kereskedelmi jog szabályozza. Ezzel szemben a Németországban tért hódított „szubjektív modell” alapja az, hogy azt az ügyletet minősítik a kereskedelmi jog hatálya alá tartozónak, amely kereskedők között jön létre; jelentős teret hagyva a kereskedelmi jogfejlesztő szokásjognak.

Ahogy a jogtörténeti fejezetekben láthattuk a kereskedelmi jog kialakulásával kapcsolatos stratégiai és szakmai küzdelmek kezdetének feltérképezéséhez egészen a területi és autonóm szerveződések, elsősorban a városok megerősödésének időszakára kellett visszatekintenünk. Ez idő tájt a városok, illetve a városokon belül tevékenykedő iparúzők, majd egyre inkább céhek különböző kiváltságokat szereztek meg maguknak, amelyekkel hosszan tartó, de módszeres lépésekkel egyre inkább „kivonták magukat” a magánjog szabályozási kötelékeiből. Ezen az úton mérföldkönek számított többek között a saját „statútum-alkotás” joga éppúgy, mint a saját kézbe vett „jurisdictio”, amelynek keretében saját bíróságokkal (consules mercatorum) rendelkezhettek.

Rövid időn belül a magánjog kommercializálódásnak folyamata nemcsak, hogy elindul, de visszafordíthatatlan fejlődési irányra válik: azaz a pozitív joganyag kialakulása kinövi addigi kereteit, a világméretű kereskedelem megjelenésével univerzálissá alakul [megjelenik a nemzetközi ius mercatorum, amelynek jellemzői kezdetben: a rugalmas kereskedelmi szokásjog alkalmazása, az egységes (kereskedelmi alap)elvek meghonosítása, szabványosításra törekvés, egységes eljárások kialakítása, kereskedelmi morál (aequitas mercatorum) kialakítása, speciális intézményrendszer működtetése (mint például a vásárok különbírói és közjegyzői)].

Érdekes kettősség jellemzi a ius mercatoria kialakulását a tekintetben, hogy miközben elkerülhetetlenül vált univerzálissá, kikényszerítette az individualizáció fejlődését is a kereskedelmi tevékenység folytatása tekintetében: ösztönzi a cégek alapítását, segíti a

védjegy-szabályozás kialakítását, élen jár a tisztességtelen verseny tilalmának szabályozásában, szükséges intézményekként határozza meg a kalkulációt, a mérleget, a leltárt.

A monista és dualista megoldások, elméletek vizsgálata során egyre inkább az a meggyőződés alakul ki, hogy e két szabályozási szemléletet csak akkor lehet megérteni, ha ismerjük azt a fejlődési utat, amelyen egyik vagy másik állam elért az egyik vagy másik szabályozási megoldás alkalmazásához. A monizmus és dualizmus értékelése esetén elkerülhetetlen, hogy a kutató elérkezzen arra a határterületre, ahol a tudomány egy része beigazoltnak látja a kereskedelmi jog magánjogba illeszkedésének szükségességét, míg mások épp az ellenkezőjét vallják. A jogtudomány iskolák között abban mindenesetre egyetértés látszik, hogy a társasági jog a polgári jog része, annak egy viszonylagos önállósággal rendelkező részterülete, azaz az elhatárolás közöttük „nem lényegbeli, hanem fokozatbeli”.

A kereskedelmi terület rendkívül gyorsan változó jellege, ezzel a változással lépést tartani alkalmas és a szükséges időközönként (hat-tíz évente) rendre megújulni képes társasági jogi szabályozást várt el eddig hazánkban a jogalkotótól. Ez volt az egyik indok, amely az elmúlt huszonnégy évben „könnyebben kodifikálható” és „könnyebben módosítható” joganyagként a polgári kódexen kívül látta ideálisnak a társasági szabályozást, ugyanakkor a jogtudomány mindig is a magánjog rendszerén belül helyezte el a kereskedelmi, társasági jogot, de ezidáig külön, önálló jogszabályként kapcsolódva a magánjogi szabályozás rendszeréhez.

Ha pusztán a Ptk. gazdasági társaságokkal kapcsolatos előírásait, illetve a Gt.-re történő hivatkozásait vesszük figyelembe, jól látható a magyar szabályozás lényege, amely a magánjogi kódexben jogi személyként a korlátolt felelősségű társaságot és a részvénytársaságot, társasági kötelek körében, jogi személyiség nélküli társaságként a közkereseti és a betéti társaságot szabályozza, miközben a részletszabályok meghatározását a Gt.-re bizza. A másik oldalról nézve a hatályos gazdasági társaságokról szóló törvény az elsődleges jogszabály, mely a gazdasági társaságokat mind formai, mind tartalmi szempontból szabályozza a Ptk. pedig csupán jogi személyekként, illetve társasági kötelekként definiálja a gazdasági társaságokat (azok részletes szabályozására a Gt.-t „hatalmazva fel”).

A magyar felfogás szerint a gazdasági társaságokról szóló törvény a magánjog „lex speciale”-ja, így a „lex specialis derogat legi generali” elv alapján a hatályos Gt. az elsődleges jogszabály és csak másodlagosan alkalmazandóak a Polgári Törvénykönyv vonatkozó rendelkezései. A bírósági jogegységi határozatokban is gyakorta található párhuzamos hivatkozás a két jogszabályra; ez a módszer tartja fenn ugyanis a polgári jog egységét társasági jogi vonatkozásban.

A hatályos Gt. indokolása első helyen emeli ki, hogy „a társasági jogi szabályozás nem a Polgári Törvénykönyvben, hanem változatlanul önálló törvényben kerül elhelyezésre.” Az önálló törvényi megoldást pedig azzal magyarázza, hogy ezt indokolja a társasági joganyag mérete és összetettsége, valamint normáinak más típusú absztrakciós szintje, amely technikai okokból nem teszi lehetővé az egyesítést. A gyakorlati problémákon túl elméleti indokok is szólnak a „külön-törvény kodifikációs megoldás” mellett, az indokolás ugyanakkor azt is rögzíti, hogy elvi akadály nem lett volna a Polgári Törvénykönyvbe való építésnek.

Ugyancsak az indoklásban részletes, magyarázó jellegű elemzést olvashatunk arról, hogy a „társasági joganyag nem kizárólag szerződéses jellegű, hanem szervezeti normákat is jelentős mértékben tartalmaz”, valamint arról, hogy a társasági jog összhangját önálló törvény alkalmazásával jobban meg lehet teremteni a cégjoggal, a felszámolási-és végelszámolási joggal, a tőkepiac jogával és a számviteli joggal.

Ami pedig a fent többször hivatkozott változási képességet illeti – az indoklás szerint – az szintén a külön gazdasági társasági törvény mellett szól, hiszen e területnek a globális kereskedelem kialakulása óta létérdeke, hogy követni tudja a változásokat, az informatika fejlődését, és a belső szervezeti modernizációs irányvonalakat. A társasági jogi versenyképesség tehát elengedhetetlen, míg a magánjog hagyományosan stabil szerkezetű, addig a társasági jogot gyors alkalmazkodási képesség kell, hogy jellemezze, ennek hiányában a nehézkes változtathatósága a mai versengő világban könnyen lemaradást eredményezhet (jogi, gazdasági, társadalmi értelemben egyaránt).

3. Kitekintés a nyugat-európai modern jogi személy elméletekre a társasági jogi szabályok polgári jogi kódexbe illesztésével összefüggésben

Megállapíthatjuk, hogy a jogi személy fogalom a 19. század végén, illetve a 20. század elején igen sokat változott, különös tekintettel arra, hogy ez idő tájt a jogtudomány formálódása arra is bőven adott lehetőséget, hogy a jogi személyekkel kapcsolatos különböző elméletek lássanak napvilágot vagy éppen merüljenek a feledés homályába.⁵²⁶ A századforduló komoly változást hozott a tekintetben is, hogy míg a 19. századi kutatások tárgyát első sorban a jogi személyiség alapvető természetének témaköre képezte, addig a 20. században a fogalom egységes tanulmányozását már az egyes részletkérdések vizsgálata váltotta fel.

A jogi személyek elméletének újragondolását megcélzó tanulmányok javarészt német szerzők tollából születtek a hatvanas évek folyamán. Mindezek alapjául azonban az az 1955-ben, Düsseldorfban tartott vita szolgált, amelynek bevezető előadásán a jogtudomány személyfogalmáról esett szó. Westermann a jogi személyiséget részjogképességgént fogta fel, amely tehát nem az ún. kultúrjog, az általános meggyőződés eredménye, hanem a mindenkori jogrend, jogi szabályozás terméke. Ugyan az egyén jogképessége is társadalmi viszonylatban fejeződik ki, mégsem állíthatjuk, hogy a csoporthoz vagy szervezethez tartozás nagymértékben befolyásolná az individuális jogképességet. Az ember jogalanyiségének kettős funkciója van: egyfelől az akarati autonómia elismerését, másfelől pedig a személyiség jogi védelmét foglalja magában. Azok, akik ezt az elvet vallják, egyben hitet tesznek amellett is, hogy a jogi személy jogtechnikai úton létrehozott személy, amely – éppen ezért – nem rendelkezik személyiséggel.

Mások szerint azonban az ember jogalanyiséga sem természetes, hiszen egyes primitív kultúrákban a törzs rendelkezik jogokkal, és nem annak tagjai. Azaz a pozitív jog előretörése és elismerése kellett ahhoz, hogy az ember jogalannyá válhasson.⁵²⁷

A hatvanas-hetvenes évek jogtudományának jogi személyekre vonatkozó eredményei

---

⁵²⁶ Csehi Z., A magánjogi alapítvány, Budapest, 2006., Gondolat, 132.

⁵²⁷ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 229-230.

A nagy német jogtudósok tanai közül kiemelkedik Gierke elmélete, amely a jogi személy nagyon is létező realitására hívta fel a figyelmet. Az utóbbi bő fél évszázad jogtudománya is elfogadja ezt a megállapítást.⁵²⁸ A jogi személy fogalmával kapcsolatosan azonban időről időre újabb és újabb tanulmányok születtek, születnek.

A liberálkapitalizmus korszaka a jogi személy fogalmát vagyoni jogi és jogtechnikai jelleggel alakította ki.⁵²⁹ A tisztán individualista szemléletet az időközben elvégzett pszichológiai és szociológiai kutatások nyomán Nass – 1964-ben megjelent könyvében – kemény kritikával illette. Állítása szerint ugyanis a személy kizárólag társadalmi csoporthoz kötötten létezhet. A jogi személy fogalma tehát nem vezethető vissza egyszerűen csak az emberi akaratra. S mivel természetesen az emberi akarat sem abszolutizálható, a jognak igenis korlátoznia kell a személyi szabadságot a többség érdekében.

A természetes személy és a jogi személy közötti eltérés a jogképesség tekintetében is élesen kirajzolódni látszik. Utóbbi esetében ugyanis mindenekelőtt a kötelezettségek a hangsúlyosak. A jogi személy lényegében egy modell, amely emberek, emberi csoportok perszónifikációjára, személylété történő minősítésére szolgál. A jog által válik jogalannyá, nem köthető az emberi realitáshoz, nem rendelkezik fizikai funkciókkal sem, azaz egyfajta gondolati modellként az ún. racionális területre tartozik. Kizárólag társadalmi relációban működik, szemben a természetes személlyel, amelynek fogalma nyilvánvalóan antropológiai tulajdonságok mentén is értelmezhető.⁵³⁰

A jogi személy ugyanakkor nem fikció, hanem absztrakció; tekintettel arra, hogy realitásokban nyilvánul meg. Ezenkívül azt is fontos még kiemelnünk, hogy nem személyösszességről, hanem személytöbbségről van szó, ráadásul olyan személyi jogi relációkkal is számolnunk kell a jogi személyek esetében, amelyek az adott szervezet sajátosságaihoz idomulnak. A jogi személy tehát az emberi csoportokon, a saját tagjain túlmutató entitásként fogható fel. Nass ugyanakkor még kevésbé határozottan utalt a későbbi évtizedek jogiszemély-fogalmát nagyban meghatározó szervezetelméletre. Sokkal inkább

---

⁵²⁸ Csehi Z., A magánjogi alapítvány, Budapest, 2006., Gondolat, 133.

⁵²⁹ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 229-230.

⁵³⁰ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 230-231.

pszichológiai szempontból kérdőjelezte meg az ember jogalanyiségének szervezetekre történő analogikus vonatkoztatását.⁵³¹

Részben a fikció–absztrakció kérdésköréhez kapcsolódóan kell szólnunk most a jogi személy relativitásáról. A jogi személy természetének viszonylagossága a német és osztrák joggyakorlatban kiemelkedő jelentőséggel bír. Eszerint tehát a felszámolás alá került jogalany túllép a saját jogi keretein, azaz a jogi személy felelőssége helyett a volt társaság képviselőinek személyes felelősségét kell megállapítani az egyes tartozások esetében. Hitelezői igényt alapozhat meg ugyanis az, ha a társaság ügyvezetője a megadott határidőn belül nem jelenti be a vállalat fizetéseképtelenségét.

A francia bírói gyakorlat a faktikus szerv felelősségét hangsúlyozza. Abban az esetben, ha bizonyítható, hogy a jogi személy bejelentett képviselője helyett egy másik, ún. faktikus szerv, illetve a háttérben irányító személy jár el, akkor annak (s nem a jogi személynek) kell majd felelősséggel tartoznia mind a szándékosan, mind pedig a gondatlanul okozott károkért.

Kizárólagosan a gazdasági társaságokhoz kapcsolódik a jogi személy önállóságának, valamint a munkavállalói beleszólás jogának kérdése. A tulajdonosi, illetve az ügyvezetői irányítást, befolyást a munkavállalók részére biztosított jogok érvényesítése nagymértékben módosítja, mégpedig éppen a jogi személy javára, a társaság önálló akaratképzésének irányába. Ilyenformán tehát a munkavállalói participáció – az ügyvezetés érdekeivel együttesen – a jogi személy létehez köthető, azaz a munkavállalói érdek és a jogi személy létezése között szoros összefonódás figyelhető meg.⁵³²

A magyar jogalkotásban a jogi személyekre vonatkozó szabályozás háttérében mindig a tulajdonosi szerkezet ellenőrzésére és átláthatóbbá tételére, valamint a hitelezők védelmére való törekvés figyelhető meg. Az, hogy a jogi személy önmagának a tulajdonosa legyen, lehetséges, mégpedig saját részvény, illetve üzletrész megvételével. Mégsem megengedett például a tag nélküli kft. léte, amelyben a kft. összes üzletrészét maga a társaság birtokolná. A jogi személy mögött tehát mindig szükségképpen jelen kell lennie egy másik, további személynek is.⁵³³

---

⁵³¹ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 231.

⁵³² Csehi Z., A magánjogi alapítvány, Budapest, 2006., Gondolat, 157.

⁵³³ Csehi Z., A magánjogi alapítvány, Budapest, 2006., Gondolat, 157-158.

Szintén a hatvanas években jelent meg Fritz Fabricius írása a jogképesesség relativitásáról. Ebben arra kívánta felhívni a figyelmet, hogy míg elméletileg dualizmus áll fenn a jogképes és a nem jogképes entitások között, addig a gyakorlat merőben mást mutat: úgy a közjogban, mint a magánjogban egyaránt megjelenik a „korlátozott”, a „részleges”, a „fél”, a „különleges”, a „csekélyebb”, a „relatív” jogképesesség. Így tehát a civiljogban főképp a nem jogképes egyesület, a közkereseti társaság, a betéti társaság és a polgári jogi társaság esetében láthatunk erre példát.⁵³⁴

Fabricius a jogképesesség és a cselekvőképesség fogalmát élesen elválasztja egymástól, mégpedig abból kiindulva, hogy a jogképesesség ugyan a felelős cselekvést hivatott alátámasztani, mégis mint kategória, független a jogképes személy cselekvőképességének meglététől vagy hiányától. A jogképesesség csak az egyes konkrét jogokból, illetve kötelezettségekből vezethető le, amelyek azonban éppen nem mutatkoznak meg a jogképesesség fogalmában, amely csak annyit mond ki, hogy a jogalany általában véve jogok és kötelezettségek hordozójává válhat.⁵³⁵

Noha minden jogképesesség relatív, különbséget lehet tenni a teljes és a részjogképesesség között, mely utóbbi kizárólag egy jól körülhatárolt normakörben jelent jogképesességet. Ennek megítélése pedig Fabricius szerint is a célszerűségi szempontok figyelembe vétele, illetve a mindenkori jogszabályok által történik.

A jogi személy jogképesességének szükségszerű relativitása és korlátozottsága több területen is szembeötlő. Bizonyos emberi jogok például csak az embert illethetik meg. Hasonlóképpen – az ultra vires elvétől függetlenül – a jogi személy konkrét jogképesége óhatatlanul is a tevékenységi köréhez kapcsolódik. Fabricius szerint attól függetlenül, hogy a hatályos jog kizárólag azokat a szervezeteket minősíti kifejezetten jogképesnek, amelyek teljes jogképesességgel bírnak, léteznek olyan alanyok is, akik (amelyek) részjogképesként elismerhetők. Ennek megfelelően szerinte a méhmagzat nemcsak feltételesen jogképes,

---

⁵³⁴ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 232.

⁵³⁵ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 232-233.

hanem részjogképes is. Számos állandó jogközösség is részlegesen jogképes; ezekre a már említett alakzatok szolgálhatnak például.⁵³⁶

Az, hogy a jogi személy jogképessége nem olyan mértékben abszolút, mint az emberé, abból eredeztethető, hogy a jogi személy a tagok által irányított, a tagok érdekeiért lép fel, és szintén a tagokra vezethető vissza a vagyoni felelősség. A szervezettől, a belső működési rendtől eltérően, a forgalomban már persze a jogi személy személyösszesség formájában jelenik meg, és a kijelölt szervek járnak el valamennyi tag helyett.⁵³⁷

A hatvanas évek derekán (1967) Ostheim monográfiája adott új lendületet a jogi személyek elméletének eredményesebb vizsgálatához. Az osztrák tudós szerint mindenekelőtt az emberi akarat a kiindulópont, de mozgatórugóként már az érdekek kielégítése kell, hogy szolgáljon. Azaz a közös érdekérvényesítés a társaságok, illetve a szervezetek révén kiemelkedő jelentőséggel bír az egyéni cél megvalósítása tekintetében. Mindezeknek megfelelően tehát a személy jogilag szervezett érdekegységet jelent, azaz egyénileg és csoportosan is kifejeződhet (természetes, ill. jogi személy); a személyiséghez jogképesség és cselekvőképesség is társul – ezzel lehet biztosított a gazdasági forgalomban való sikeres fellépés.⁵³⁸

Ostheim a részjogképességet Fabriciushoz hasonlóan értelmezi. Újat mond azonban azzal, hogy elhatárolja az ideiglenes jogképességtől, amely viszonylag rövid ideig áll fenn. Alapvetően abból indul ki, hogy a természetes személy és a jogi személy egyenértékű jogalany, kivéve akkor, ha ezt az adott jog jellege nem teszi lehetővé. Ez az állítás azonban csak akkor igaz, ha a külső vagyoni jogi forgalomban való fellépésre vonatkoztatjuk. Továbbá a jogi személy keletkezése különböző szabályok függvénye, azaz a jogi személy engedélyezett emberközösség. Jogképessége pedig azért korlátozottabb, mint az emberé, mert eleve más az érdekhelyzet, s emellett eltérő a jogi személy és a természetes személy jog- és cselekvőképességének elvi alapja is. A jogi személy cselekvőképességéről pedig azt állapítja

---

⁵³⁶ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 233-234.

⁵³⁷ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 234.

⁵³⁸ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 234-235.

meg, hogy a tagok belátási képessége betudható a jogi személynek, így az cselekvőképesnek tekinthető.⁵³⁹

Attól azonban, hogy a jogi személy korlátozott mértékben cselekvőképes, még nem minősül részszemélynek. Léteznek azonban részjogképes alakzatok (főleg a közjogban és mindenekelőtt az adójogban), amelyek esetében már lényegében részszemélyről beszélhetünk. Meglátása szerint a polgári jogban, az „egyszerű” kereskedelmi társaságok esetében is tágabb értelemben vett jogi személyiségről van szó, ez viszont már inkább tranzitórius jogképességet jelent: a jogok, illetve a kötelezettségek egy csoport egészen keresztül jutnak el a tagokhoz. Azaz Ostheim vélekedése szerint a tagok személyéhez való kötöttség az, ami magyarázatot adhat arra, hogy miért nem önálló, hanem csak közvetítő jellegű jogképességről beszélhetünk.

A tranzitórius jogképesség a társasági vagyon tulajdonára, valamint a társaság felelősségére is kiterjed. (A perszonifikáció természetesen csak akkor valósulhat meg, ha a társaság kifelé azonosítható, illetve rendelkezik ügyintézővel és képviseleti szervekkel.) Mindazonáltal a vagyoni jogi felelősség átvihető a tagokra, s itt kerülhet majd előtérbe a közvetítés. Ostheim kijelenti még azt is, hogy a társaság – joglogikai szempontból tekintve – úgy értékelhető, mint a csoportos érdekoobjektívizáció s ilyenformán a perszonifikáció alsóbb foka.

Denninger szintén 1967-ben megjelent könyve a személyiség államelméleti szempontból történő megközelítését tartalmazza. A szerző szerint egy igazságos, befolyásolástól mentes jogrendszerben a személy központi szerepet kell, hogy kapjon. Ennek ellenére az emberi individuum kibontakozását gátolnánk meg, ha a csoportos emberi szerveződéseknek nem adnánk az emberi személyiségtől elválasztott önálló személyi jelleget.

A liberálkapitalizmus időszakában csak az egyén minősült személynek; identitásának viszonylagossága pedig figyelmen kívül maradt. Ezt élesen cáfolva Denninger leszögezte, hogy az emberi személyiség is időről időre fejlődésen, változásokon megy keresztül. Másfelől pedig egy embercsoportról igenis mondhatjuk azt, hogy reálisan létezik. Igaz ugyan, hogy fenomenológiailag csak a természetes személy számít személynek; más megközelítésben,

---

⁵³⁹ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 235-236.

jogdogmatikai szempontból értékelve azonban a természetes személy és a jogi személy egyaránt mesterséges. Figyelemmel kell lennünk továbbá arra is, hogy nemcsak egyéni, hanem közösségi tudat is létezik, és az emberi akarat is meglehetősen összetett; több mozgatórugó hajtja.⁵⁴⁰

Denninger különbséget tesz a jogalany (Rechtssubjekt) és a „jogszemély” (Rechtsperson) között. A jogalanyiség kérdése – a korábbiakhoz hasonlóan – a szabályozás szintjén dől el, azaz a pozitív jog dönti arról, hogy ki lehet jogok és kötelezettségek alanya. A jogszemély ezzel szemben egy ember teljes adottságkomplexumát jelenti, amelynek segítségével jogi kapcsolatokban tud részt venni. Az első fogalom ilyenformán jogi szabályozástól függő, metajurisztikus, a második viszont jog előtti követelmény, lényegében az állammal szemben támasztott jogállami igény. A személyegyesülések realitását sohasem a természetes személlyel való összevetés keretein belül kell keresni, hanem rögtön a csoport realitását kell felfedezni. Az „Intimperson” helyett a „Sozialperson”-nak kell előtérbe kerülnie, azaz a szociális személyiség tulajdonságait kell az államra, a különböző embercsoportokra és természetesen az egyénre vetíteni.⁵⁴¹

Az 1960-as évek végén a jogi személyekkel kapcsolatos vizsgálódások során a pszichológiai megközelítést a szervezetelmélet váltotta fel. Ezt legelőször Thomas Raiser vállalati jogi könyvében (1969) érthetjük tetten. A szerző elképzelésének racionalitása elsősorban abban rejlik, hogy Raiser a társadalmi valóság funkcióanalíziséből indult ki, mégis tisztában volt a szervezetszociológia eredményeinek jogban való alkalmazhatóságának korlátaival. Kulcskérdésnek fogja fel a szervezet mint jogi személy elkülönítését a szervezetnek nem minősülő csoportoktól. Szerinte a szervezet többet jelent a társaságnál, mégpedig abból a szempontból, hogy a tagok organikus együttműködésén alapszik. A jogi személyiség célorientált, integrációs jellegű, és folyamatosan alkalmazkodnia kell a változásokhoz. Mindeközben még az is fontos, hogy elég stabilnak bizonyuljon ahhoz, hogy képes legyen fenntartani szervezetének tartós teljesítőképességét. Ezeknek az elvárásoknak azonban az esetek döntő többségében nagyon nehéz megfelelni.⁵⁴²

---

⁵⁴⁰ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 237-238.

⁵⁴¹ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 238.

⁵⁴² Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 238-239.

Az is komoly problémát jelent továbbá a szervezet perszonifikációjának tekintetében, hogy meglehetősen sok az átmeneti alakzat. Így például a közjogi formákról, illetve a polgári jog szerint atipikusnak tartott, gyakorlatilag viszont már tipikusnak számító entitásokról sem szabad megfedkezünk. Raiser szerint a jogi személy végső soron nem más, mint jogtechnikai módszer. Ennek értelmében pedig azt állítja, hogy a jogi személlyé nyilvánítás, valamint a csökkentett mértékű jogképesség megadása a törvényhozó célszerűségi döntésének függvénye. Mindemellett persze elkerülhetetlen a jogi személyiség szervezetszociológiai kritériumainak figyelembe vétele is.⁵⁴³

Raiser tehát már a hatvanas években foglalkozott a kérdéssel, a jogi személy meghatározásának kulcsfogalmait azonban egy 1999-ben megjelent cikkében foglalta össze.

Raiser elméletében tehát a jogi személy lényegében olyan egyesülés, szervezet, amely önálló egységként képes fellépni a társadalmi életben, és a természetes személyekkel egyenértékű, korlátozásoktól mentes jogképességet élvez.

Ez az elképzelés azonban két ponton is támadható. Egyrészt sem az alapítványok, sem az egyszemélyes társaságok esetében nem érvényesül a második feltétel, vagyis nem igaz, hogy individuumoktól független realitások lennének. Másfelől Raiser a célhoz kötöttségnek csak egy részleges magyarázatát adja meg az első pontban. Azt viszont már nem veti fel, hogy miért csak a jogi személyiségként történő elismerést kell meghatározott célhoz kötni, a jogképességet pedig miért nem; azaz mi lehet az oka annak, hogy nem elég a részleges, adott célhoz kapcsolódó jogképesség megadása. A szervezetiség ugyanis még nem feltétlenül vonná maga után a jogi személyiséget.⁵⁴⁴

Pawlowski 1972-es monografikus esszéjében a polgári jog alaptanainak vizsgálata során élesen elhatárolta a jogok bírására, illetve a jogok gyakorlására vonatkozó képességeket. Az általános vélekedés szerint az előbbi a jogképességgel egyenlő, ami beszámítási képességet is jelent a felelősség és a perelhetőség tekintetében. Azaz a polgári jogban mindenekelőtt a felelősségalanyságot szolgálja, s ennek megfelelően nem tehető különbség természetes és

---

⁵⁴³ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 239.

⁵⁴⁴ Csehi Z., A magánjogi alapítvány, Budapest, 2006., Gondolat, 136.

jogi személyek között. Mindazonáltal a polgári jogi jogképesség csupán potenciális jogképesség, figyelembe véve, hogy nem nyújt lehetőséget a tényleges rendelkezésre és cselekvésre, mindössze a jogok absztrakt és formális bírását képes biztosítani.

Mivel a jogképesség konkretizálásra szorul, a relatív jogképességről, illetve annak speciális fajtájáról, a részjogképességről is szólnunk kell a fogalmi meghatározás keretein belül. Az ily módon történő megkülönböztetés segítségünkre lehet abban, hogy feloldjuk a jogképes és a nem jogképes alakzatok merev dualizmusát.⁵⁴⁵ Pawlowski mindezek alapján arra a következtetésre jut, hogy a jogi személy létrehozásának kizárólagos célja nem más, mint a felelősség korlátozása. Tekintettel arra, hogy a cselekvőképesség visszavezethető a jogképességre, a részjogképesség esetében a cselekvőképesség és a vétőképesség is szükségképpen megosztottá válik.

A jogképesség és a személylé nyilvánítás kapcsán pedig azt állapítja meg, hogy míg a teljes jogképesség (és sok más képesség, pl. névvédelem) jogrendtől való kölcsönzése már önmagában létrehozza a személyt mint önálló jogalanyt, addig a nem teljes jogképesség esetében már jóval bonyolultabb a helyzet. A személylé válás ugyanis nem automatikus folyamat, hiszen külön jogszabályi rendelkezésen kell alapulnia.

Pawlowski is alkalmazza a Rechtsperson, vagyis a „jogszemély” fogalmát. Értelmezésében a különböző jogszemélyek mint komplex és többszörösen összetett képződmények konkrét jogállással rendelkeznek, amely státus az absztrakt jogképességtől teljes mértékben független; illetve különböző jogágazatok szerint differenciált lehet. Így a státusjogok kezdete, illetve vége különböző személyeknél különbözőképpen alakulhat: a jogképesség az embernél egyebek mellett kor, család, faj, nem, rokonság, foglalkozás szerint.⁵⁴⁶

Pawlowski valamennyi megállapítása lényegében azon az elven alapszik, amely szerint minden jogi képződmény mesterséges. Így ugyanis megengedhető a vagyonjogban a természetes és a jogi személyek azonos módon történő ábrázolása. A személyek tulajdonságainak kiterjedtségét három fokozatba sorolja be. A jogképesség legfelső határát s valamennyi tulajdonságát a teljesen jog- és cselekvőképes természetes személy (vagy

---

⁵⁴⁵ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 240.

⁵⁴⁶ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 241.

másképpen: ügyletképes ember) testesíti meg. A korlátozottan cselekvőképes és cselekvőképtelen személyeknél, valamint a jogi személyeknél már csak csökkentettebb tulajdonságokról beszélhetünk. A legalsó fokot pedig azok az ún. nem jogképes emberi egyesülések jelentik, amelyek a tagok jogképességével egybekötöttek, részjogképesek. A szubjektív jog pedig lényegében a hatáskörrel azonosítható: döntési, normamegvalósítási hatalmat jelöl, a jogtárgy feletti korlátozott rendelkezési lehetőséget biztosítja. Szintén a fentebb említett alapelvből következik még, hogy a jogi személy nem egyszerűen a jog alkotása, mivel a jogi megformálás lényegében csak a szervezetszociológiai kialakulás után történik meg.⁵⁴⁷

A több mint tízéves elméletfejlődés tetőpontjának Claus Ott 1977-ben megjelent monográfiája tekinthető, amely éppen az addigi jogi személy elméletek átalakítását célozta meg. Ott is szót emelt az ellen a meghatározás ellen, amely a politikai-szociológiai vonatkozások figyelmen kívül hagyásával a jogi személyt tartalmatlannak és pusztán technikainak minősítette, s jórészt csak a társasági jogra és általában a vagyonjogra redukálta. A társadalmi változások ugyanis olyan mértéket öltöttek, amelyet már nem lehet figyelmen kívül hagyni a jogi személyek vonatkozásában sem. A jogi személy nem lehet többé csak absztrakt gazdasági forgalmi képességet biztosító jogi konstrukció, hanem egyfajta korporatív jogi rendként a szociális struktúra alapelemeként kell működnie. Hasonlóképpen a közjogi vonatkozásokat sem szabad kizárnunk.⁵⁴⁸

Másfelől pedig észre kell vennünk, hogy a jogi személyek és a nem jogképesnek minősített szervezetek elhatárolása mindig is gyenge lábakon állt. A polgári jogi elmélet nem tudott kielégítő magyarázatot adni arra vonatkozólag, hogy mitől jogi személy a jogi személy, vagy éppenséggel mitől nem számít annak. A perszonifikációnak éppen ezért azon az intézményi szemléletmódon kell múlnia, amely arra ad választ, hogy mi a jogi személy társadalomban betöltött funkciója.

A másik elvi hiba a jogi személyek meghatározásával kapcsolatban a jogi személy teljes elhatárolása a szervezet belső struktúrájától. Éppen ez az, ami a jogi személy már korábban

---

⁵⁴⁷ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 242.

⁵⁴⁸ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 242-243.

sérelmezett tartalmatlanságát, formáljogi jellegét okozza. Pedig a szervezet alapvetően belülről meghatározott. A jogi személy alapkérdése is belső: a tagoktól való elkülönülés és a közösségi jogosítványok szervezetre történő irányítása.⁵⁴⁹

Ott szerint az eddigi elméletek teljesen elszakították a jogi személyt a gazdasági hatalomtól. A szervezetek méretének figyelmen kívül hagyásából adódó uniformizálás igencsak megnehezítette a jogi személy valós szociális funkciójának felismerését – sok bizonytalanságot, ellentmondást és meglehetősen nehezen magyarázható határeseteket idézve elő ezzel.

A jogi személy csakis jogképességek komplexumaként fogható fel. A perszonifikáció kizárólag polgári jogi megalapozása a jogi személy mibenlétét a felelősségkorlátozáshoz kötötte. Ezzel szemben viszont a jogi személy funkciója elsődlegesen a korporációs struktúrához köthető. Így válik hatásegységgé a szervezet – kifelé, illetve tagjai irányában egyaránt. A korporatív struktúra jelen lehet intézeti, társasági vagy egyéb szerveződésben is, de az olyan embertömeg, amely nem rendelkezik ilyen korporatív struktúrával, nem részesülhet jogi elismerésben. A szervezeteknél azonban nélkülözhetetlen a jogi legitimáció. Végül pedig a jogi személy szociális funkciója olyan kettős viszonyon alapszik, amely önállóvá teszi a jogi személyt a tagjaival és az állammal szemben egyaránt. A jogi személyt képező szervezet pedig kollektív személy.⁵⁵⁰

Ott azon megállapítása, amely szerint a jogi személy nem pusztán technikai fogalom, abban is tetten érhető, hogy a jogi személyen keresztül gazdasági uralmi rendszerek alakulhatnak és alakulnak is ki. A jogi személynek pedig nem kisebb szerep jutott, mint az, hogy az állami és magángazdaság keresztüzében álljon. Mivel a gazdasági hatalom elemeként s egyben intézményeként is funkcionál, komoly kérdésként merül fel az is, hogy mi módon lesz képes a belső hatalmi viszonyokat is kifejezni. Ezzel az okfejtéssel Ott lényegében elszakítja a jogi személyiséget a polgári jogtól.⁵⁵¹

---

⁵⁴⁹ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 243-244.

⁵⁵⁰ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 244-245.

⁵⁵¹ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 245.

E modern elméleti elgondolásoktól eltérően Fritz Rittner konzervatív felfogásban, a neoliberális jogfilozófia alapján értekezett a jogi személyekről. Annak ellenére, hogy a jogi személyiség lényegében az egész civiljog, de különösképpen a társasági és vállalati jog alapvető problémája, létrejöttének és megszűnésének, valamint tartalmi elemeinek tárgyában rendkívül nagy a bizonytalanság s egyébként a relativizálódás is. Radbruchra hivatkozva Rittner azt írja, hogy egy szabad társadalmi rendszerben a személyfogalomnak, sőt, mi több: a civiljog szerinti személyfogalomnak kell kulcsszerepet kapnia. A Rechtsperson emberi közösséget (Rechtsgemeinschaft) is kifejez, hiszen az ember közösség nélkül nem létezhet. COING szerint ha az embert morális jelenséggént fogjuk fel, akkor a jogi személy nem tekinthető személynek; ha azonban a szociológiai oldalról közelítünk, a jogi személy realitása máris létjogosultságot nyert. Rittner ezzel nem ért egyet, azt állítva, hogy a „jogszemély” és a „jogközösség” egymás nélkül nem létezhet.⁵⁵²

Rittner szerint a jogi személyiség problémája többoldalú. Ugyanis nem pusztán arról van szó, hogy a jogi személy olyan reális szervezeti egység, amelyet a jog jogalanyának elismer. Hiszen a szervezet szociális jellege jog előtti feltétel, míg a jogi személlyé nyilvánításhoz már jogi kritériumok is szükségeltetnek. A gond elsősorban az, hogy a szociológia sem tudja megindokolni, hogy az egyik emberi közösség mitől tekintendő jogi személynek, a másik pedig miért nem. Másfelől további bonyodalmat jelent a közjogi oldal bevonása is. Számos esetben áll fenn az a helyzet, hogy a közjog keretein belül a civiljogi személy nem alanya az adott jogviszonynak, s ez fordítva is igaz lehet: a polgári jogilag nem jogi személyek is jogképesnek minősülnek a közjogban.

A jogi személy perszonifikációja csak a „jogszemély” etikus fogalma mentén alakítható ki. A jogi konkretizálásnak viszont teljesen más az alapja a jogi személy esetében, hiszen annak jogviszonyai nem individuális jogviszonyok. A jog „objektivizált szellemi lényegét” kell, hogy kifejezzon a jogi személyek esetében. Ebben segít az önállósult cél és érdek. Mégis, jogi személyiséget csak tartósan fennálló jogi szervezetek kaphatnak. Egyes társaságok esetében márpedig éppen a tartósság hiányzik, ezért nem is kaphatnak jogi személyiséget.⁵⁵³

---

⁵⁵² Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 246-247.

⁵⁵³ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 248-249.

A jog célja még az is, hogy biztosítsa a személyes elemek túlsúlyát a jogi személyeknél, tekintve, hogy olyan intézményről van szó, amely a „jogszemély” szabadságát szolgálja a társadalomban. A jogi személy tárgyiasítása tehát abból a szempontból is kockázatos, hogy a törvényhozás szélsőséges esetben akár az emberi szabadságot is veszélyeztetheti.

A jogi személy és a természetes személy összehasonlításában Rittner a következő megállapításokat teszi. A jogi személy – jellegéből adódóan – mind strukturálisan, mind pedig dialektikájában jogilag is különbözik az embertől. Ennek ellenére a gazdasági forgalomban egyenjogúságot élvez. Ettől azonban még merőben más szerepet tölt be a társadalomban, mint az ember, már csak azért is, mert míg a jogi személy kapcsolatai belső és külső jogviszonyokra tagozódnak, ilyen szétválás a természetes személyek esetében nyilvánvalóan nincsen. A jogi személy szervei (Organperson) kihatnak a jogi személy egészére, mégis alárendeltjei annak. Kulcsfontosságú, hogy a tagok a jogi személyt mint hatásegységet uralmuk alatt tudják tartani. Ugyan a szervek csak az egységen belül működhetnek, az ehhez szükséges autonómia mégsem lehet korlátlan.

A jogi személy lényegi eleme tehát elsősorban az autonómia; olyannyira, hogy a részjogképeségnek nincs értelme, s így elméletileg függő jogi személy sem létezhet. A vagyonegyesítés és a felelősségkorlátozás csak másodlagos funkciók.⁵⁵⁴

Rittner kifogásolja a jogi személyek nagyság szerinti csoportosítását is; arra hivatkozva, hogy a jogi személy alapstruktúrájának minden esetben egyenlő elveken kell alapulnia. Krügerrel ellentétben azt írja, hogy a jogi személyt a privát autonómiára és nem a közjogra kell alapozni – így lépve fel a jogi személy etatizálása ellen.⁵⁵⁵

A konzervatív felfogás jeles képviselőjeként Erich Wolffot tartjuk számon. Wolffnál a személyiség mint életlényeg egyben döntési képesség is. Az ember szükségképpen személy, s a személy is ember. Az ember személyiségi jellege nemcsak a vagyoni jogi jogképeségre, hanem valamennyi jogviszonyra kiterjed. Részjogképeség nem létezhet, mivel az ember egységes jogképeséggel bír, amely jogáganként különböző szemléletet kaphat. Törvény

⁵⁵⁴ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 249-250.

⁵⁵⁵ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 250-251.

korlátozó rendelkezése hiányában ez a jogképesség elvileg korlátlan. Azaz nem az objektív jog által lesz jogképes az ember, hiszen ez esetben csak jogilag konstruált személyek léteznének. Megfordítja tehát az addigi jogi felfogást: az, hogy az ember születésével automatikusan jogképesé válik, azt jelenti, hogy a természetes jogképesség előfeltételül szolgál ahhoz, hogy egyáltalán állam jöhessen létre. Ha az állam adná az ember jogképességét, akkor az is korlátozott lenne. A jogképesség csak az egyes ember tulajdonsága lehet; az embertöbbség – szerinte – nem lehet jogképes.⁵⁵⁶

Wolff tehát tagadja a jogi személy egész konstrukcióját, mégpedig azon az alapon, hogy belátási képességgel, így jogképességgel csak az ember bírhat. Egy testület nem ölthet magára emberi tulajdonságokat. A korlátozott jogképesség létét sem ismeri el: a jogképesség komplex. A tudós úgy látja, hogy a jogi személy konstrukciója igen messze került az ember természetétől. A szubjektív jogokat nem lehet visszavezetni az objektív jogra, mert az utóbbi nem létezhet személyek nélkül.⁵⁵⁷

Wolff szerint a közösségi jogok és kötelezettségek csakis emberek között jöhetnek létre; mind jogügyleti, mind nem jogügyleti alapon. A személyegyesüléseken belül pedig közösségi és individuális jogviszonyok is keletkeznek. A közösségi szubjektív jog olyan részjogosítvány, amely több személyt közösen illet meg. A közösségi többes szubjektív jogviszonyok lehetnek személyi, illetve vagyoni jellegűek; utóbbiak pedig dologi vagy kötelmi természetűek. A kötelmi jogi közösségi jogviszonyok pedig a tágabb értelemben vett társasági jogviszonyokat jelentik. Vannak organizált társaságok (testületek; a polgári jogban egyesületek), valamint nem organizált társaságok. Az az ember (vagy több ember), akire szervezeti illetőségeket ruháznak át, szervnek minősül. A polgári jogban minden testület jogi ügylet alapján jön létre, ennek megfelelően Wolff szerint tehát nem léteznek „szociáljogi konstitutív aktusok”.⁵⁵⁸

Wolffhoz hasonlóan Larenz sem természetes realitásként, hanem „jogtudományi segédfogalomként” tekint a jogi személyre. 1979-ben napvilágot látott „jogi módszertanában”

---

⁵⁵⁶ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 251-252.

⁵⁵⁷ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 252-253.

⁵⁵⁸ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 252-253.

kifejti, hogy mivel elvileg nincs kizárva, hogy a jog akár egy élettelen tárgynak is jogképességet adjon, a jogi személy jogképessége nem a dolog természetéből, hanem a hatályos pozitív jogból adódik.⁵⁵⁹

Szintén a konzervatív irányzat képviselői között említhető Werner Flume, aki az emberi jogképesség alapját a közös vagyona épülő személyegyesülésben (Gesamthandgesellschaft) látta. Flume elgondolásában a csoport nem személy. A társaság nem értékelhető úgy, mint egy „degenerált jogi személy”, nem jelent többet a tagok összességénél, ugyanakkor az összesség is más, mint a tagok számszerű együttese, mivel csoportot képez. Ez a fajta sajátos jogi állapot a cselekvőképességet is magában hordozza: a csoport mint Gesamthand-Person, jogalany, és a tagok sajátos összességét jelenti a maguk összekötöttségében. A jogalanyiség itt nem egyszerűen csak elvont fogalom, hanem többek között a kereskedelmi társaság és a betéti társaság esetében nagyon is alkalmazható valóságot jelöl.⁵⁶⁰

A közös vagyona nyugvó társaság és a jogi személy az „egyén feletti hatásegység” különböző szervezeti megnyilvánulása. A jogi személy mint szervezet esetében az önállósulás, a tagoktól való elszakadás a jog által abszolutizált. A társaság ezzel szemben nem szervezet, hanem a tagokhoz nagyon is kötődő csoport.⁵⁶¹

Flume elválasztja a jogképességet a jogalanyiságtól, a személytől: azt mondja, hogy jogképességet személyösszeg, személyközösség is kaphat. A tagokhoz való viszony kapcsán azonban egy hasonlóságot is megemlít a társaság és a jogi személy között. A tag és a társaság, de a tag és a jogi személy kapcsolatában is speciális közösségi jogviszony áll fenn; mindkét oldalon kölcsönös jogokkal és kötelezettségekkel.

A tag személyi felelősségének kizárása ugyan nem a jogi személy kizárólagos vonása, mégis sok esetben jelen van a tagok mögöttes felelőssége. A csoportjogalanyoknál viszont mindig igaz, hogy a tagságnak legalább egy része teljes vagyonával felel. Sőt, a Gesamthandgesellschaft esetében a tagsági viszonynak személyi jogi tartalma is van. Ez a jogi személyeknél azonban nem szükségszerű. A társaság mint egész, a kötelmi viszonyok

⁵⁵⁹ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 254.

⁵⁶⁰ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 255.

⁵⁶¹ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 255-256.

alanyaként jelenik meg, és ily módon a felelősség is szintén a társaság egészén keresztül érinti a tagokat.⁵⁶²

Larnez 1980-ban megjelent munkájában a jogi személyt olyan emberi egyesülésnek definiálja, amelynek csak egy része a szervezet. Ennek az egyesülésnek pedig az a lényege, hogy tagjai változásától függetlenül, önállóan létezik. Ehhez képest a jogi személyhez hagyományosan társított más általános ismérvek, úgymint a meghatározott cél, vagyon és működési időtartam; a forgalomban való önálló fellépés, valamint a jogok és kötelezettségek vállalása már csak másodlagos.

Vélekedése szerint pedig amíg az ember etikailag nézve számít személynek, addig a jogi személy formalizált értelemben tekinthető személynek. Annál is inkább, mivel az ember saját öntudattal rendelkezik, léte önmagából ered és önmagáért való, továbbá harmadik személyekkel szemben felel cselekedeteiért. Vagyis az emberi jogképesség az ember jogon kívüli, vagy ha úgy tetszik, jogon túli természetéhez kapcsolódik; a születéssel kezdődik, és a halállal ér véget. A fentiek a jogi személyre nem vonatkoztathatóak, az ugyanis – önálló entitásként – elválík a tagjaitól.

A jogi személyiség elnyerésének feltételei jórészt célszerűségi alapon állnak. Larnez gondolkodásában a jogi személy ugyan szociológiai valóság, de nem hasonlítható az emberhez. Nem rendelkezik emberi terjedelmű jogképességgel sem, csak vagyoni jogi jogképességgel. Vagyoni jogi értelemben tehát mégis azonos az emberrel⁵⁶³, egyenrangú a természetes személyekkel. A látszólagos ellentmondás feloldásul szolgálhat azt a magyarázat, hogy a jogi személy határozatlan időre is alapítható, azaz a természetes személyeknél akár jóval hosszabb ideig is létezhet. A neve, székhelye, tagsága, tulajdonosa, formája stb. időről időre változhat – a jogi azonosságot általában nem érintve.⁵⁶⁴

---

⁵⁶² Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 256.

⁵⁶³ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 257-258.

⁵⁶⁴ Csehi Z., A magánjogi alapítvány, Budapest, 2006., Gondolat, 149.

Az egység fogalma Larneznél is megjelenik, amikor azt állítja, hogy a jogi személy szerveinek cselekvése – pszichológiai értelemben véve legalábbis – nem minősül akaratkifejezésnek, és nem jelent többet egy mesterségesen konstruált akarategységnél.⁵⁶⁵

A jogi személyekről alkotott elméletek egy speciális típusa mellett tett hitet John, aki az 1970-es évek végén az „organizált jogszemélyről” szóló könyvében fejtette ki tanait. Lényegében a személyiség általános definícióját használta fel kiindulópontként. Ennek értelmében a személyiség önálló, és nem függ közvetlenül az alanyi jogtól; fogalmi meghatározásának pedig a természetes személyre és a jogi személyre egyaránt vonatkoznia kell, mégpedig a perszonifikációra épülve.⁵⁶⁶

A jogi személy esetében alapvetően három elemet kell megvizsgálni: a cselekvési szervezetet (Handlungsorganisation), a felelősségegységet (Haftungsverband) és az identitáskifejeződést (Identitätsausstattung). A jogi értelemben vett személyiség kulcsmotívuma a döntéshordozás, amely az ügyintéző szervezet feladatát képezi. A döntések megvalósítását jelentő cselekedetekért való felelősséget a jogi személy felelősségegysége fejezi ki. A cselekvési szervezetet és a felelősségegységet kifelé a név képviseli, mintegy identitáskifejező céllal.⁵⁶⁷

A cselekvési szervezet érdekes vonása még, hogy az nem szervezetszociológiai értelemben fogható fel, hanem tisztán jogi konstrukciónak számít, ami biztosítja, hogy a jogi személy szabályozási tényezőként részt tudjon venni a gazdasági forgalomban. Fontos jellemzője továbbá, hogy külső és belső részre osztható. Az előbbi a döntések képviselőtét, míg az utóbbi az előkészítést és a szervezeten belüli végrehajtást szolgálja. Az ún. ügyintéző és képviselő szervek pedig mindkét fenti funkciót elláthatják.

A cselekvésnek passzív joghatása is van: ez a felelősség. A szervezet ugyanis nemcsak cselekvési, hanem felelősségi programmal is rendelkezik. A jogi szabályozásnak gondoskodnia kell arról, hogy a cselekvési szervezet és a felelősségegység egyaránt

---

⁵⁶⁵ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 257-258.

⁵⁶⁶ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 258.

⁵⁶⁷ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 258-259.

kifejeződhessék. Ez azonban az identitás érvényesítése (s általában a közhiteles nyilvántartás) nélkül nemigen lehetséges.⁵⁶⁸

John szerint az ember és a jogi személy perszonifikációja teljesen más alapokon nyugszik. Utóbbinál ugyanis kiemelt szerepet kap a cselekvési szervezet, másrészt pedig eleve eltérő a cél- és érdekmeghatározás. Mindezek mellett bonyolult az alapítási és megszűnési eljárás menete és a belső szervezetrendszer jellege is. Ebben a tekintetben viszont igen jelentős különbségek mutatkoznak a jogi személyek fajtái között is; például a vagyoni felelősség korlátozásának mértékében vagy az erősebb/kisebb nyilvántartási szükséglet vonatkozásában.

Tekintettel arra, hogy a jogi személy határát képező alakzatoknál (közkereseti társaság, betéti társaság) a szervezeti perszonifikáció mindhárom ismérve kisebb-nagyobb mértékben fennáll, a személy–nem személy dualizmusát feladva érdemes lenne elismerni a nem teljesen önálló perszonifikációt. Az „egyszerű társaságok” is jogképesek, de esetükben csak részleges perszonifikációról beszélhetünk, mivel megjelenik a korlátozottság –nyilvánvalóan a felelősségátvitelt érintően. John tehát úgy véli, hogy szükség van a jogképesség személyiségtől való elválasztására: a fenti alakzatok jogképesek ugyan, de nem személyek.

A perszonifikáció ugyanis lényegében nem más, mint önállósítás. Ez természetesen az embernél a legerősebb, bár a méhmagzat már csak gyengébb fokozatot képvisel. A jogi megszemélyesítésnek pedig számtalan elő- és mellékformája ismeretes. Így az átmenet legfelső szintje a közkereseti társaság, a betéti társaság, továbbá a be nem jegyzett egyesület. A polgári jogi társaságnál és a különböző jogközösségeknél a perszonifikációs fok azonban már erőteljes csökkenést mutat.⁵⁶⁹

A jogi személy, illetve a perszonifikáció problémája JOHN szerint úgy oldható meg, ha feladjuk az alanyi jog elsődlegességét a jogképességgel szemben. Hibás az az elgondolás is, amely azt mondja, hogy a jogképességet egységes komplexumként kell felfogni. A szubjektív jogok hordozójának jogállását John meglátásában konkrétan, az adott alakzat sajátosságainak figyelembe vételével kell megállapítani, mégpedig a már említett cselekvési szerkezet, a

---

⁵⁶⁸ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 259.

⁵⁶⁹ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 260-261.

felelősségegység és az identitás együttthatásának eredményeként. Egy jogokkal és kötelezettségekkel rendelkező csoport meghatározott hatáskörrel bír (aktív oldal), és felelősséget is kell vállalnia (passzív oldal). Ez nem mindig esik szükségképpen egybe, ráadásul az identitás is különböző fokon jelentkezhethet. Sőt, maguk a jogok is különböznek abból a szempontból, hogy csak az embert, csak a jogi személyt vagy éppen mindkettőt megillettek. Továbbá látnunk kell még emellett, hogy a jog által biztosított személyiség valamennyi fajtájához eltérő magatartási kötelezettségek fűződnek. Mindezek tudatában tehát a jogképeség vizsgálatakor a jogok, a kötelezettségek és a felelősségképeség együttesét kell figyelembe vennünk.⁵⁷⁰

Ezt azért is fontos kiemelni, mert a jogi személyiség vizsgálatával kapcsolatos 20. századi elméletek egyik meghatározó kérdésköre éppen a felelősség korlátozása volt. A Durchgriff nem más, mint a jogi személy és tagjai közötti differencia eltörlése – éppen a jogi személy és a tagok közötti kölcsönhatás vonatkozásában. Azaz a különbségtétel megszüntetésének okaként szerepel mindazon tulajdonság, jognyilatkozat, illetve ismeret, amely a tagnak tudható be a jogi személy irányába és fordítva. Más szerzők meglátása szerint a Durchgriff az önálló jogi személy figyelmen kívül hagyását jelenti. A Durchgriff mindenekelőtt a jogi személy kettős természetéből indul ki, amely alatt a jogi személy és a mögötte álló személy kettőségét kell értenünk.⁵⁷¹

A felelősség korlátozásának fontossága akkor válik igazán nyilvánvalóvá, ha az önálló jogi személyiség arra szolgál eszközül, hogy a mögötte álló személyek felelősségének, cselekedeteinek, továbbá magatartásának elfedésére szolgáljon. Ekkor azonban a jogi személyiség legjelentékenyebb fogalmi ismérve, az önállóság háttérbe szorul, és a jogi személy felelősségét a helyette vagy nevében eljáró személyek felelőssége kell, hogy felváltsa – éppen a gazdasági társaságok esetében említett ok, azaz a hitelezők érdekeinek védelme miatt. Ebből következően tehát újra megállapíthatjuk, hogy a természetes személy jogalanyok és az egyéb jogalanyok között az az alapvető különbség áll fenn, hogy az előbbiek mögött nincs egyéb jogalany. Elgondolkodtató még Bydlinski kérdése is, nevezetesen az, hogy vajon mennyiben tekinthető ésszerűnek az, hogy a jogi személy vagyonának aktíváival

---

⁵⁷⁰ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 261-262.

⁵⁷¹ Csehi Z., A magánjogi alapítvány, Budapest, 2006., Gondolat, 165.

rendelkezhetnek a mögöttes személyek, a passzívák viselése azonban általában nem kötelességük?⁵⁷²

A Durchgriff elmélete angolszász jogterületen sem ismeretlen. Itt a vizsgálat többlépcsős. Első körben azt kell kideríteni, hogy a jogi személy jogi természetének, vagyonának, ügyvezetésének elválasztása megvalósult-e. Ha az elkülönítés nem történt meg, akkor második lépcsőben azt állapítják meg, hogy ezzel összefüggésben elkövettek-e visszaélést (pl. a hitelezők megkárosításával). Mindezeknek megfelelően azt kell mérlegelni, hogy a jogi személy tényleg elválik-e részvényeseitől, azaz önállóan létezik-e, vagy netán csak egy látszat-entitásról van szó.

A jogi személy önállósága bizonyos esetekben természetesen korlátozott – ezt a Durchgriff is elismeri –, és a hitelezők kielégítése megalapozza a felelősség tagokra, illetve mögöttes személyekre történő átruházását. A jogi személy tehát szoros kapcsolatban áll a mögöttes személlyel, s ez az összefonódás a jogi személy és tagjainak elkülönült vagyonán keresztül is nyomon követhető.⁵⁷³

Ami pedig a vagyon, illetve a jogképesség kapcsolatát illeti, Wiedermann 1980-ban kiadott társasági jogi munkájában azt állapítja meg, hogy a szervezeteknek ugyan komplex jogképességük van, a polgári jogban ez mégsem jelent sokat. A polgári jog jogi személye olyan jogképességgel rendelkezik, amelynek alapját a szervezett különvagyon mint önállósult beszámítási egység képezi. A saját igazgatással bíró vagyonorganizáció, a különvagyon önállósodása nem csak harmadik személyek, hanem a tagok felé is megnyilvánul, és az elkülönülés csak akkor töltődik meg tartalommal, ha a jogi személy tartósan működik. A jogi személy másik jellegzetes tulajdonsága, hogy a gazdasági forgalomba bekerülve az emberrel egyenrangú helyzetbe kerül. Gyakorlatilag azonban az egyenlőség csak korlátozott lehet – a jogi elismerés célhoz kötöttségéből fakadóan.⁵⁷⁴

A jogi személy kulcsfontosságú funkciója a vagyonmegtartás. Így biztosítható, hogy a tagjai sorsától függetlenül fennmaradhasson. Wiedermann szerint a tagi felelősség korlátozása egy

---

⁵⁷² Csehi Z., A magánjogi alapítvány, Budapest, 2006., Gondolat, 166.

⁵⁷³ Csehi Z., A magánjogi alapítvány, Budapest, 2006., Gondolat, 168.

⁵⁷⁴ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 263-264.

jogi személynél nem szükségszerű következménye a jogintézménynek. (Eredetileg az egyesületeknél nem is játszott fontos szerepet; a kereskedelmi társaságok közül a részvénytársaságnál fejlődött ki, majd pedig az összes tőketársulásnál bevezették.) Másrésről viszont mindenképpen előnyös, mert előre számolni lehet a kockázatokkal, továbbá a tagok és a vagyon mozgása is egyszerűbb.

Végül pedig: a jogi személy nem természetjogi jelenség. Az államnak nem kötelessége a jogi személlyé nyilvánítás. A perszonifikáció nem az emberi jogok vagy a szabadság és az egyenlőség biztosításának eszköze. Sokkal inkább jogpolitikai, illetve célszerűségi döntés eredményeképp valósul meg.⁵⁷⁵

4. A monista álláspont érvrendszere

A monista kodifikáció támogatói a kereskedelmi jog különállását semmiképp nem minősítik normatív megalapozottnak, úgy vélik ugyanis, hogy a különállás történelmi körülményekre vezethető vissza; meglátásuk szerint a történelmi fejlődés eredménye nem biztos, hogy az ideális megoldás a magánjog és a kereskedelmi jog szabályozása esetében. Ők a monista megoldás jogtudományi megalapozottságát hirdetik, amit szemléletesen támaszt alá Martin Wolf is, aki szerint: „a tény, hogy a német törvényhozó még a magánjogi törvénykönyv elfogadása után is szükségesnek tartotta a külön kereskedelmi jogi kódexet, inkább a kiirthatatlan megszokásban és a francia jog példájában találja gyökereit, semmint az ésszerűségben.”⁵⁷⁶

A fentiekkel összhangban állapítja meg Vékás Lajos⁵⁷⁷, hogy kizárólag ott alakul ki külön kereskedelmi jog, ahol az általános magánjog, illetve perjog nem képes arra, hogy a kereskedelmi ügyletek lebonyolításához, illetve jogok érvényesítéséhez szükséges rugalmasságot biztosítsa (a magánjog és a kereskedelmi jog kutatói szerint e rugalmasságra nem csak a jogi szabályozásban, hanem a jogszolgáltatásban is igen nagy szükség van); meglátása szerint ezért jött létre a francia Code de Commerce és a német Handelsgesetzbuch.

---

⁵⁷⁵ Sárközy T., A jogi személy elméletének átalakulása, Budapest, 1985., Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 264.

⁵⁷⁶ Vékás L. (2008): Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez, Complex Kiadó, Budapest

⁵⁷⁷ Vékás L. (2008): Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez, Complex Kiadó, Budapest

Ezen elméleti alapvetésből vezeti le Vékás a különállás azon magyarázatát, amely szerint, a kereskedők a feudális jog kereskedelmet bénító hatása ellenében alakították ki Európa szerte a kereskedelmi szokásjogot (*ius mercatoria*), amely később az állami jogszolgáltatás részévé válhatott. Meglátása szerint így formálódott a spanyol kereskedelmi törvénykönyv, illetve Colbert *Ordonnance sur le commerce*-jei csakúgy, mint az olasz, vagy a német, illetve német mintára 1975-ben az első magyar kereskedelmi törvény.

Más jogtudósok – mind Grosschmid –a magánjog és a kereskedelmi jog különállását nem tartják e jogterületek mélyében gyökerezőnek, úgy vélik, hogy e területek különállása kizárólag relatív, külső okokra vezethető vissza. Példaként említik – nézeteik igazolására – a svájci kötelmi jogi törvényt, amely megvalósította a kereskedelmi jog egészének „felölelését”, s amely megoldás Nyugat-Európa több pontján követendő példaként szolgál(t): a svájci kötelmi jogi törvényhez hasonló megoldás érhető tetten az olasz, illetve a holland egységesített kodifikációban. (Ugyancsak gyakran szolgál a monisták hivatkozási alapjául az angol „common law”, amely Lord Mansfield segítségével már a XVIII. században egységessé vált, nem hagyva teret külön kereskedelmi jog kifejlődésének, hanem a „magánjog kereskedelmi jogiasításával oldotta fel a monista-dualista problémát.)

A monista megoldás huszadik századi tendenciáit véli felfedezni Vékás professzor ott is, ahol a kereskedelmi jog különállását nem oldották fel a gyakorlatban: e tendenciák vonatkozásában ide sorolja a német, az osztrák és a francia megoldást is. Elmélete bizonyítására hivatkozik a Code civil 1978-as módosítására, amelynek értelmében a társaságokra vonatkozó általános rendelkezések átkerültek a magánjogi kódexbe. Véleménye szerint a társasági jogi joganyag mindenütt csak zsugorodott, amire tekintettel „már nincs igény ilyen sajátos magánjogra”⁵⁷⁸.

Vékás a monista megoldás mellett indokként érvel⁵⁷⁹ azzal, hogy egyrészt megítélése szerint a polgárok a kereskedelmi ügyletekben mostanára jártasságot szereztek, illetve az iskolázottság is elérte azt a szintet, ahol nincs szükség a különálló, társasági jogi területet szabályzó jogszabályra, másrészt úgy véli, hogy a magyar magánjog is oly mértékben kereskedelmi jogiasodott már, hogy megérett e két jogterület az egybeolvasztásra.

---

⁵⁷⁸ Vékás L. (2008): Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez, Complex Kiadó, Budapest

⁵⁷⁹ Vékás L. (2008): Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez, Complex Kiadó, Budapest

Végül hangsúlyozza, hogy megszűntek a különállást indokoló, a magánautonómia kiteljesedését szolgáló egykori okok is, tehát szükségtelen a hatályos, önálló társasági jogi megoldás, azaz: a társasági törvény ma is képviseli ezeket az eszméket, azonban ezek megtalálhatóak immáron a magánjogi kódexben is (úgy mint a szerződések tartalmi szabadságának elve, a formai szabadság illetve a dispozitivitás, vagy általánosabban a rugalmasság, a jogbiztonság illetve az egyszerűség).

A hazai fejlődési iránnyal és a közép-kelet-európai országok gyakorlatával szemben Vékás a modern svájci mintát tartja követendőnek, tekintet nélkül az országok közötti eltérő fejlettségi szintre (úgy véli, hogy a svájci megoldás követése egészen speciális fejlődési ívet, korszerűsödést eredményezhet mind a kereskedelmi jog, mind pedig a magánjog fejlődése vonatkozásában).

Vékás szerint az új Polgári Törvénykönyv monista megközelítésének alapja, hogy a társasági jog „szerves kapcsolódást mutat a magánjoggal⁵⁸⁰” és valójában a normák felesleges megkettőződéséhez vezetett e két terület elkülönítése és párhuzamos fejlődése. Az új magánjogi kódex monista felépítésének elméleti indoka tehát, hogy amennyiben az általános magánjog teljes egészében alkalmas a társasági jog szabályozására, akkor a társasági jogot a magánjogi szabályok rendszerében, azokkal szerves összhangban ott kell kodifikálni, kihasználva ezzel a kódexalkotás lehetőségei nyújtotta előnyöket (ilyen előny lehet az általánostól a különös felé haladó szabályozás lehetősége, az egységes elvek érvényesítésének lehetősége, az ismétlések elkerülésének lehetősége, az egységes rövidítések, utaló szabályok alkalmazásának lehetősége, illetve egyéb jogalkotói módszerek alkalmazásának lehetősége).

Ezekre tekintettel Vékás professzor szerint a jogalkotónak meg kell oldania a különálló joganyag beemelését, ki kell küszöbölnie a párhuzamos szabályozást, meg kell szüntetnie az ismétléseket, illetve felül kell vizsgálnia a teljes normaanyagot a feleslegessé váló szabályok kiiktatása érdekében. Az új Polgári Törvénykönyvben lehetőség nyílik az integrálandó joganyagokat külön könyvekben, viszonylagos önállósággal integrálni, amellyel párhuzamosan kifejezésre juthatnak azok a sajátosságai a joganyagnak, melyek most gyakorlati önállóságát indokolják. Vékás professzor bízik abban, hogy az alkalmazott

---

⁵⁸⁰ Vékás L. (2008): Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez, Complex Kiadó, Budapest

jogalkotási módszer megkönnyíti a későbbi módosítások beépítését, éppúgy, mint ahogy ez a holland szabályozásban megfigyelhető.

A monisták szerint a kérdéses integrációt korábban is csak a bonyolult történelmi tényezők késleltették, illetve valójában szerintük indokolhatatlan, hogy az előző két gazdasági törvény megalkotásakor miért nem került a társasági jog beépítésre a Polgári Törvénykönyvbe, miközben már akkorra felnőtt a magyar jogrendszer a modern, egységes magánjogi kódex megalkotásához.

A monista megoldás felülkerekedése eredményeképpen az új Polgári Törvénykönyvbe beépítésre kerül a társasági jogi joganyag, amelynek eredményeképpen valami egészen új, a magyar szabályozás számára eddig ismeretlen megoldás jön létre, amely – és ebben biztosak lehetünk - mind a jogalkotásra, mind pedig a jogalkalmazásra komoly feladatot ró majd. Ha pedig a monistáknak minden tekintetben igazuk volt és jogos a felvetés, hogy a polgári társadalom, a magyar gazdaság, és a hazai közigazgatási rendszer megérett az újításra, e szabályozásnak képesnek kell lenni, arra, hogy megteremtse az egységet az eddig kettős szabályozási megoldás alatt álló jogterült között.

5. A dualista álláspont érvrendszere

A tisztán monista álláspont mellett a társasági jogi „fontolva haladás” eszmerendszerét, a Polgári Törvénykönyvtől külön törvényben kodifikált társasági jog realitását, működőképességét hirdette a másik oldal Sárközy Tamás professzor vezetésével, amely a rendelkezésre álló időt és energiát az eddigi önálló társasági törvény tökéletesítésére tartotta volna célszerűnek felhasználni.

Ezen oldal érvrendszerének egyik központi tézise mindvégig az volt, hogy a „polgári jog alkotmányának” a stabilitást kell képviselnie, azaz a „lex specialis” beemelése nem eredményezheti az állandó változtatásokat e téren. Éppen ezért nem véletlenül lett a társasági jog Polgári Törvénykönyvbe való beépítése külön szakmai vitára bocsátva, hanem az is, hogy amennyiben a szakmai indokok a „beépítés” irányába mozdítják el a mérleg nyelvét, akkor ez a „beépítés” teljes legyen, avagy csak részleges. (E ponton kifejezetten indokolt „a polgári

jogi alkotmány” kifejezés használata, mely remekül érzékelteti a polgári jogi joganyagon belül azt az elméletben ugyan nem létező, de a gyakorlatban, a jogi hierarchiában láthatatlanul is létrejött belső helyzetet, azt az összefüggést, mely összetartja és szét is választja valami módon ezeket a szabályozási területeket, és amelynek középpontjában a Polgári Törvénykönyv helyezkedik el.)

Sárközy professzor is hivatkozik a külföldi tapasztalatokra, ugyanakkor éppen ezek alapján állapítja meg a szerzett jogosultságok biztosításának védelmében, illetve a jogbiztonság érdekében, hogy a polgári jogi kódexnek csakis „stabil szabályozási joganyagot szabad felvennie⁵⁸¹”; ezzel szemben szerinte a gazdasági társaságokról szóló joganyag – a gazdasági, kereskedelmi, globalizációs kihívásokra tekintettel – az egyik legintenzívebben változó terület 1988-tól.

Ő azzal érvel, hogy milyen hihetetlenül intenzív szimbiózisban erősíti egymást a francia Code Civil és a Code de Commerce, illetve a német és osztrák jogrendszerekben a polgári jogi kódex és kereskedelmi törvény, miközben egyik országban sem lehet valamiféle fejlődésbeli elmaradottságról beszélni, sokkal inkább történelmi tapasztalatokat is magába olvasztó, megalapozott szerkesztési megoldásokról. Arról, hogy tudatosan fenntartották a lex generalis és lex specialis közötti szerves egységet, miközben a polgári kódex tartalmazza az alapelvi rendelkezéseket, a külön törvények pedig az egyedi részletszabályokat.

Sárközy⁵⁸² véleménye szerint nem az teszi a kódexet kódexszé, hogy abban „kazuisztikus módon minden részletszabály benne foglalt”, hanem az az egység, amelyet az általános és különös normák szimbiózisa, a jogintézmények harmonikusan felépített rendszere ad. Ez a megoldás lehet csak alkalmas arra, hogy a „jogbiztonság és a világos, tartós jogszabályokat igénylő piacgazdaság követelményeit⁵⁸³” kiszolgálhassa.

Így – bár túlzott határozottságnak tűnhet, pedig nem az – kijelenthető, hogy nemcsak a jogbiztonságot, de a piacgazdaságot is veszélyeztethetné, ha egy ilyen „dinamikáknak” kitett szabályozási terület, mint a társasági jogi törvény – a megfelelő előkészítés nélkül, nem kellő

⁵⁸¹ Sárközy T. (2006): Húsz éves a gazdasági társaságok törvényi szabályozása, HVG-ORAC Kiadó, Bp.

⁵⁸² Sárközy T. (2006): Húsz éves a gazdasági társaságok törvényi szabályozása, HVG-ORAC Kiadó, Bp.

⁵⁸³ Sárközy T. (2006): A magyar gazdasági jog jövőképe, fejlesztési stratégiájáról. Állam-és Jogtudomány, XLVII. évf. 2. sz.,

alapossággal végiggondolva, és nem az eddigi tapasztalatok lényegét hasznosítva – teljes egészében kerülne be a kódexbe, „bebetonozva ezzel a jelent és megakadályozva a jövőt”⁵⁸⁴ (contradictio in adiecto); valami módon meg kell hagyni a „korrekciós esélyt” ezen a nem túl terjedelmes területén a jogrendszernek, vallja Sárközy.

A dualisták mindvégig hangsúlyozták, hogy szerintük az önálló társasági szabályozás megszüntetése és a társasági jog Polgári Törvénykönyvbe építése több negatív következménnyel járhat, mint amennyi hasznot eredményezhet. A dualista véleményformálás érdekessége, hogy a monistával összhangban a polgári jog egységét egyaránt elismeri azzal a kitéttel meglátásuk szerint a polgári jogi szabályhalmazban a társasági jog sajátos területet képez.

Sok esetben épp a dualisták érveltek a polgári jogi egység mellett azzal, hogy a gazdasági társaságok is szerződésen alapulnak, ők azonban hangsúlyozták azt is, hogy a társasági szerződés az árucserre szerződéssel ellentétben, egyfajta „szervezési és együttműködési megállapodásnak” tekinthető. Emellett érdemes figyelemmel lenni arra is, hogy a szerződő felektől független új jogalanyt hoz létre a társasági szerződés, amelyre tekintettel a társasági jog a személyek jogának területéhez is ezer szállal kapcsolódik. Továbbá arra, hogy a társasági szerződést – többek között az árucserre ügyletekkel szemben – nem jellemzi a kölcsönösség: az érdekazonosság, az azonos érdekállású felek, „a társak” együttműködése a garanciája a társasági működésnek, miközben eltérő a felek érdekállása az árucserre szerződésben, ahol tehát az érdekellentétek dominálnak. Ezen különbségekre való tekintettel állították hosszú ideig, hogy a teljes inkorporáció több kárt okozhat, mint hasznot.

A dualisták arra hívták fel a figyelmet, hogy a fentiek ellenére bekövetkező teljes inkorporáció esetén a társasági jogot a szerződések jogából át kell helyezni a személyek jogának területére. Ez azonban újabb szabályozási feladat elé állítja a jogalkotót: „vagy a jogi személyek általános szabályait megkettőzve, létre kell hozni a gazdasági társaságok általános szabályait is, vagy a jogi személyek általános szabályait teljesen el kell társasági jogiasítani és

---

⁵⁸⁴ Sárközy T. (2001): A magyar társasági jog Európában HVG-ORAC Kiadó, Budapest

például az Unió első számú társasági irányelvében szereplő érvénytelenségi szabályt (a semmisségi okok jelentős csökkenését) ki kell terjeszteni valamennyi jogi személyre⁵⁸⁵”.

Mindennek egyenes következménye kell, hogy legyen a közkereseti és betéti társaságok jogi személylé történő átminősítése (ami természeténél fogva megtöri a magyar társasági jogi hagyományokat). Egyfajta sajátos megoldási lehetőségként elképzelhető lehet a svájci szabályozáshoz történő igazodás, amely esetben a közkereseti társaságot a betéti társaságot és a korlátozott felelősségű társaságot érintő szabályozást a polgári jogi társaságoknál, a részvénytársaságokra vonatkozó szabályozást pedig az egyesületnél helyezné el a jogalkotó, amivel azonban nemcsak a nyilvánosan működő részvénytársasági forma helye válna kérdésessé, de teljes egészében letérne a társasági jogi fejlődés hazai útjáról, miközben szétszakítaná a társasági jogot.

Az aggodalmak szerint a terjedelmi problémák mellett az illeszkedés hiánya a komplexitásban is tetten érhető: a több mint két évtizedes önálló normában testet öltő fejlődés eredményeképpen a társasági jog jóval összetettebbé vált, mint a polgári jog egyes jogterületei, mivel az ideális működés érdekében a szabályozott terület megkívánta, hogy gazdaság társaságokról szóló törvényben pénzügyi jogi, munkajogi, közjogi és nem kis számban cégeljárási szabályok is elhelyezést nyerjenek. E tábor képviselőinek meggyőződése volt, hogy – többek között – a „munkavállalói participáció”, vagy a „cégbírói törvényességi felügyelet” szabályai olyan aprólékosan kimunkáltak a hatályos Gt.-ben, hogy azok részletezettsége jelentősen meghaladja a polgári törvénykönyv által biztosítani képes keretet, így azok teljes egészében történő kódexbe emelése nem lehet követendő út.

A komplexitásban rejlő illeszkedés hiánya mellett a legtöbb fórumon hangoztatott probléma a jogterületek eltérő flexibilitása és az információs társadalom újszerű kihívásai voltak: a társasági jognak az elsők között kell lépést tartania a globalizált gazdaság – informatikai (elektronikus cégeljárás) és egyéb – igényeivel, miközben a polgári jog alkotmányának a jogbiztonság érdekében az egyik legstabilabb normának kell lennie⁵⁸⁶.

---

⁵⁸⁵ Sárközy T. (2006): Húsz éves a gazdasági társaságok törvényi szabályozása, HVG-ORAC Kiadó, Bp.

⁵⁸⁶ Érdekes, hogy a fent megfogalmazott problémák ellenére a legelhibázottabb megoldásnak azt tartotta volna Sárközy professzor, ha kis változtatások mellett a teljes hatályos Gt. egy az egyben emelné át a jogalkotó a kódexbe („idegen testet képez a gazdasági törvény a Polgári Törvénykönyvben”); ennél még a törvény szétdarabolását is megfelelőbbnek ítélte.

ÖSSZEGZÉS

Jelentős erőket és komoly érveket vonultatott tehát fel mindkét szekértábor, továbbá mindkettő mindvégig elismerte a polgári jog egységét. Emellett mindkét fél elismeri a társasági jogi terület sajátosságait és ezzel összefüggésben részbeni elkülönülését a polgári jogon belül, mindezek ellenére a monisták mégis megvalósíthatónak tartja a beillesztést.

Ha egy pillanatra ismét történelmi távlatból szemléljük a magyar monizmus-dualizmus kérdéskörét, akkor a hazai kodifikáció koráig kell visszatekintenünk, hiszen az 1875-ös kereskedelmi törvény volt az a pont, ahol a külön úton elindult a társasági jogi szabályozás. A jogtudósok meglátása szerint ez történelmileg megalapozott reakció volt akkor és igazán sikeres megoldásnak is bizonyult. Ha pedig gondolatban az újkori társasági jogi szabályozás három törvényét vesszük alapul, szintén azt tapasztalhatjuk, hogy a különállás ellenére időtálló megoldást választott Magyarország. Joggal merül fel a kérdés, hogy ennyi külön „utas” szabályozás után megtalálható-e az a társasági jogi szabályhalmaz, amely megfelelően illeszkedik majd az új Polgári Törvénykönyv szabályozási rendszerébe?

Vékás professzor mindvégig azon az állásponton volt, hogy a polgári jog – a hazai kodifikációval eltelt hosszú évekre is figyelemmel – mára eljutott arra a szintre, hogy kellően rugalmas, kellően befogadó és ezáltal alkalmas a „társasági jogiasításra”. Eközben Sárközy professzor óva intett egy túlságosan merész, vagy túlságosan leegyszerűsített lépéstől (mint például a hatályos Gt. egy az egyben történő beemelése a Polgári Törvénykönyvbe), ő a fontolva haladás útját tartotta volna indokoltnak követni a terület igényeinek megfelelően.

A monista és dualista kutatások eredményei közös felhasználhatóságának kulcsa pedig egyértelműen a mindkét terület által mindvégig hangsúlyozott elméleti egység lehet: hiába alakultak ki évtizedes hagyományai a különállásnak, hiába fejlődött külön úton a két törvény, mindig fennállt az elméleti egység közöttük és ezt egyik tábor képviselői sem vitatták, sőt gyakran világították meg a magyar társasági jog fejlődésének specialitásaként. Nem lehet, hogy épp a különállás eredményezett több tekintetben sajátos társasági jogi specializációt, majd e specializálódott társasági jogi jogintézmények hatottak abba az irányba, hogy a távolság a két törvény között tovább növekedhetett? Ezen feltevés alapján a különállás

fenntartásával a társasági jog specifikációja tovább mélyülhet, akár olyannyira is, hogy ezzel korlátozza azt az elméleti alapot – amelyben amúgy mindkét oldal egyetért –, hogy a társasági jog a polgári jog része (a monisták szerint a társasági jognak sokkal inkább a polgári jogban a helye, mint azokon a területeken, amelyek irányába e specifikáció hatására jutottak).

Nem lehet-e, hogy épp a különállás eredményezett több tekintetben sajátos társasági jogi specializációt, majd e specializálódott társasági jogi jogintézmények hatottak abba az irányba, hogy a távolság a két törvény között tovább növekedhetett? Ezen feltevés alapján a különállás fenntartásával a társasági jog specifikációja tovább mélyülhet, amiből ugyanakkor nem következik az elméleti egység megbomlása.

Kérdésként fogalmazódik meg a fentiek alapján, hogy nem arról van inkább szó, hogy a társasági jogi szabályozás igen is megkövetel egyfajta rugalmasságot és bizonyos szempontból képtelen működni egy túlságosan mereven szabályozott környezetben? (E dolgozat keretei között is többször bizonyítást nyert, hogy kevés olyan jogterület van, amely vizsgálatom tárgyához hasonló jelentékeny módon kívánja meg a folyamatos alakítást, a mai változó, piacorientált, globalizált világban.) Vajon a gazdasági társaságokra irányadó joganyag Polgári Törvénykönyvben történő elhelyezése biztosítja e jogterület által megkívánt flexibilitást, ahogyan azt a monista kodifikáció követői a holland mintából levezetik? (Illetve vajon a flexibilitási igény holland minta szerint kielégítésének lehetőségére utalással nem épp a monisták ismerik el e joganyag azon sajátosságait, amelyek vagy így vagy úgy, de megkövetelnék a különállást?)

A Vékás professzor által többször hivatkozott Martin Wolf szerint a „francia különállás” alapjául is a kiirthatatlan megszokás szolgál, nem pedig az ésszerűség. Ezzel kapcsolatban azonban felmerülhet bennünk a kérdés, hogy nem ez az a „szokás” volt az alapja a jogrendszerek létrejöttének és a kereskedelmi jog megszületésének is? Vajon nem e „megszokás” adja a jogfolytonosságot, a jog alkalmazhatóságát? Nem a „kiirthatatlan megszokás” alapján funkcionál a jog élő jogként? Ha pedig e megszokás tényleg „kiirthatatlan”, akkor pedig az a kérdés, hogy ennyi idő után, ennyi szabályozási megoldás után lehetséges (ha lehetséges egyáltalán) egy mesterséges mozdulattal a kiirthatatlan szokásból ettől eltérő és működő megoldást alkotni?

Ezen felül arra tekintettel, hogy a hatályos Polgári Törvénykönyvünk tartalmazza a gazdasági társaságokra irányadó törvény rendelkezéseinek alapvetéseit érdekes végiggondolni Vékás professzor azon javaslatát, hogy nem a közép-kelet-európai mintát kell Magyarországnak követnie, hanem a nyugati államokét, úgy mint Hollandia, Svájc, Franciaország, Németország és Ausztria szabályozási megoldásait, miközben az ajánlott minták döntő többsége a hatályos magyar szabályzáshoz hasonlóan nem oldotta fel a gyakorlatban a különállást, csupán az általános rendelkezések kerültek át esetükben a polgári jogi kódexbe.

E fejezet elején utaltam arra, hogy a szervezeti kérdések viszonylag részletesebb vizsgálata látszólag nem indokolt vitánkban való állásfoglalásra. A magam részéről azonban éppen azért éreztem szükségességét az említett területek részletesebb bemutatásának, mert ezzel látom a praktikum oldaláról alátámasztani azt a véleményemet, hogy ezek a normák végképp nem valók a polgári kódexbe, egyrészt mert a Ptk. nehezen viseli el azt, hogy egy az ő szempontjából részterületen a részletekbe menő túlszabályozás legyen. Másrészt a szervezeti megoldásoknak rugalmasan kell az élet változó viszonyaihoz igazodni, így borítékolható a gyakorlati módosítás.

A módosítást persze elméletileg meg lehetne úszni azzal, hogy a Ptk. diszpozitív jellege miatt bármikor a gyakorlat eltérhet ajánlott normáitól, viszont úgy vélem, nem tesz jót egy kódex tekintélyének, ha nem használta, „élettelen” normák halmazával találkozunk benne. Arról nem is beszélve, hogy a diszpozitív szabály is iránytűként szolgál a gazdasági élet szereplői számára is, azt pedig nem kell különösebben bizonyítani, hogy a „rozsdamarta” iránytű legfeljebb a múzeumban jelenthet értéket.

Végezetül, ha a kérdést első koncentrikus körünk szintjén szemléljük, akkor világos, hogy olyan szabályozási alapra lenne szükség, amely ugyan képes igazodni a változó igényekhez és a szó jó értelmében azokat „kiszolgálni”, viszont rendelkezik egy olyan koherens, erős belső maggal, amelyek az első körből érkező negatív hatásokat kivédik és ezáltal megvédik mind a polgári jog, mind pedig a társasági (kereskedelmi) jog alapértékeit.

Összességében tehát garantálják a magánjog egységes elvi alapjainak a fennmaradását...

IRODALOMJEGYZÉK

- Alpa G. (2002): Az automatizált szerződés, olasz ford., Laterza, Padova
- Arisztotelész (1984): Politika, Gondolat Kiadó, Budapest
- Baudouin-Bugnet P. – Gravanstein V. (1959): Das Recht der französischen Aktiengesellschaftsrecht, A. Metzner, Frankfurt am Main
- Baums T. (1982): Entwurf eines allgemeinen Handelsgesetzbuches für Deutschland (1848/49), Verlagsgesellschaft Recht und Wirtschaft, Virginia
- Beck U. (1999): Che cos'è la globalizzazione, olasz ford., Carocci, Róma
- Berecz Cs. (1992): Társasági jog az Európai Közösségben, Trezor Kiadó, Budapest
- Besenyi L.-Fabó T.- Fazekas J.-Harsányi Gy.-Kisfaludi A.-Miskolczi
- Bodnár P.-Ujváriné dr. Antal E. (2002): A gazdasági társaságokról szóló törvény magyarázata, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest
- Böckli P. (1996): Schweizer Aktienrecht, Schultess Verlag, Zürich
- Breitenborn A. (1994): Randgruppen im Allgemeinen Landrecht für die Preussischen Staaten von 1794, Duncker & Humblot GmbH, Berlin
- Carota L. (2002): Della cartolarizzazione dei crediti, Il Mulino, Padova
- Csehi Z. (2006): A magánjogi alapítvány , Gondolat, Budapest
- Coing H. (1986): Handbuch der Quellen und Literatur der neuen europäischen Privatrechtsgeschichte, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München
- Commons G. B. (1981): I fondamenti giuridici del capitalismo, olasz ford., Il Mulino, Bologna
- Diczházi B. (1998): A külföldi tőke szerepe a privatizációban, MSZH Nyomda, Budapest
- Dobb M. (1971): Problemi di storia del capitalismo, olasz ford., Riuniti, Róma
- Elsenbroich M. (1959): Die Kommanditgesellschaft auf Aktien, Gabler, Wiesbaden,
- Fazekas J.-Harsányi Gy.-Miskolczi Bodnár P.-Ujváriné Antal E. (2005): Magyar társasági jog, UNIO Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest
- Ferrarese M. R. (2000): Le istituzioni della globalizzazione, il Mulino, Bologna

Ferrarese M. R. (2002): Il diritto al presente. Globalizzazione e tempo delle istituzioni, il Mulino, Bologna

Fischer J.-Gadó G.-Gál J.-Győri E.-Komáromi G.-Makai K.-Sándor T.-Sárközy T.-Tamáné Nagy E.-Vezekényi U.-Wellmann Gy. (2009): Társasági törvény, cégtörvény 2006-2009. Harmadik hatályosított kiadás, HVG-ORAC, Budapest

Franzoni M. (1993): Vecchi e nuovi diritti nella società che cambia, Il Mulino, Bologna

F. Hahn (1863): Commentar zum Allgemeinen Deutschen Handelsgesetzbuch, Druck und Verlag von Friedrich Vieweg und Sohn, Stuttgart

Frignani A. (2004): L'arbitrato commerciale internazionale, Cedam, Padova

Galgano F. (2006): Globalizáció a jog tükrében, olasz ford., Fordította: Metzinger P., HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest

Goldmann B. (1964): Frontières du droit et la lex mercatoria, Archives de Philosophie du Droit, Paris

Goldschmidt L. (1891): Universalgeschichte des Handelsrechts, Scientia, Stuttgart

Gravenstein V. (1894): Französisches Gesellschaftsrecht, Metzner, Frankfurt am Main

Habermas J. (1998): La costellazione post nazionale. Mercato globale, nazioni e democrazia, olasz ford., Feltrinelli, Milánó

Hachner P. (1996): Az abszolút monarchiáról mai szemmel. Az állam én vagyok! Rubiconline

Häfelin U. – Haller W. (1993): Schweizerisches Bundesstaatsrecht, Meier-Hayoz, Zürich

Hämmerle H. – Wunsch H. (1990): Handelsrecht I., Orac, Wien

Hattenhauer H. (1970): Allgemeines Landrecht für Preussischen Staaten von 1794, C. Müller, Hamburg

Hattenhauer H. (1980): Die geistesgeschichtlichen Grundlagen des deutschen Rechts, C. Müller, Hamburg

Hergenhahn T. (1894): Die Kommanditgesellschaft auf Aktien, ZHR, Hamburg

Hermann C. (1958): Die geistigen Grundlagen der Allgemeinen Landrechts der preussischen Staaten von 1794, Westdeutscher Verlag, Köln

Hoffman B. von (Hrsg.) (1975): Das spanische Aktienrecht. Frankfurt a. M.

Huber E. (1886-1893): System und Geschichte des schweizerischen Privatrechts I–IV., Helbing & Lichtenhahn, Basel

Huvelin P. (1904): L'histoire du droit commercial, Cerf, Paris

Kastner W. – Doralt P. – Nowotny C. (1990): Grundriß des österreichischen Gesellschaftsrechts, Manz, Wien

Kecskés L. (2007): Polgári jog, Dialóg Campus Kiadó, Budapest

Kellenbenz H. (1964): Der deutsche Aussenhandel gegen Ausgang des 18. Jahrhundert, F. Lütge, Stuttgart

Kenyeres – Lovászy – Péterfalvi - Török (1998): Civilisztika, UNIO Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft., Budapest

Kisfaludi A. (2007): Társasági jog, Complex Kiadó, Budapest

Koberg P. (1992): Die Entstehung des GmbH in Deutschland und Frankreich, O. Schmidt, Köln

Kovács I. (2003): Atipikus és „öszvér” társaságok a német társasági jogban, Cég és Jog, 2003/10. sz., V. évf., október, NAPI Gazdaság Kiadó Kft., Budapest

Kuncz Ö. (1922): A magyar kereskedelmi- és váltójog vázlata, A kereskedő vállalata és a kereskedelmi társaságok, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest

Legras- Herm H. (1935): Grundriss der schweizerischen Rechtsgeschichte Zürich

Lehmann K. (1981): Lehrbuch des Handelsrechts; Vorträge zur Geschichte des Privatrechts in Europa, Berlin

Löber B. – Peuser W. (1991): Aktuelles spanisches Handels- und Wirtschaftsrecht, Birgit Ranacher, Frankfurt a. M.–Köln–Berlin–Bonn–München

Marella F. (2003): La nuova lex mercatoria, Principi UNIDROIT e usi nei contratti del commercio internazionale, Cedam, Padova

Meier-Hayoz A. – Forstmoser P. (1993): Grundriss des schweizerischen Gesellschaftsrecht, Stampfli, Bern

Miskolczi Bodnár P. (2004): Európai társasági jog, KJK- KERSZÖV, Budapest

Mittermaier F. (1864): Die neueste französische Gesetzgebung, ZHR, Hamburg

Mittermaier F. (1868): Englische Handelsgesetzgebung, ZHR, Hamburg

Montesquieu (1748): A törvények szelleméről, Esprit des lois. Livre XX. Chap.

Müller A. H. - Baxa J. (1922): Die Elemente der Staatskunst, Jena : G. Fischer, Wien-Leipzig

Nagy F. (1909): A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Bt, Budapest

Nagyné Szegvári K. (1999): Jog és gazdaság, HVG-Orac Kiadó, Budapest

Nochta T. (2007): Társasági jog, Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs

Nochta T. (2011): Az állandóan változó polgári jog és az új Polgári Törvénykönyv, in: Ünnepi tanulmányok Tamás Lajos tiszteletére, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs

Nótári T.: A társasági jog kodifikációja az európai országokban

Rácz L. (2011): A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Martin Opitz Kiadó, Budapest

Raisch P. (1962): Die Abgrenzung des Handelsrechts vom bürgerlichen Recht als Kodifikationsproblem im 19. Jahrhundert, Recht und Wirtschaft, Enke

Rehme P. (1913): Geschichte des Handelsrechts, in: Ehrenberg Handbuch des Handelsrechts, Band, Leipzig

Renaud A. (1881): Das Recht der Commanditgesellschaften, Tauchnitz, Leipzig

Sándor I. (2005): A társasági jog története Nyugat-Európában, KJK KERSZÖV, Budapest

Santuari A. (1993): The Joint Stock Company in Nineteenth Century England and France: „King v Dodd” and the „Code de Commerce”, Frank Cass, London

Sárközy T. (1985): A jogi személy elméletének átalakulása – Vizsgálódás a szervezetek komplex jogalanyiságáról, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Sárközy T. (2000): A magyar társasági jog Európában hivatkozva Sándor I.: Eltérések és hasonlóságok a társasági jog területén Nyugat-Európában, Gazdaság és jog, 2000/9-10

Sárközy T. (2001): A magyar társasági jog Európában, HVG-ORAC Kiadó, Budapest

Sárközy T. (2006): A magyar gazdasági jog jövőképe, fejlesztési stratégiájáról. Állam-és Jogtudomány, XLVII. évf. 2. sz., 238-239. o.

Sárközy T. (2006): Húsz éves a gazdasági társaságok törvényi szabályozása, HVG-ORAC Kiadó, Budapest

Sárközy T. (2007): A gazdasági társaságok nagy kézikönyve, COMPLEX Kiadó, Budapest

Sárközy T. (2007): A szocializmus, a rendszerváltás és az újkapitalizmus gazdasági civiljoga 1945-2005., HVG-ORAC, Budapest

Sárközy T. (2007): Magyar gazdasági jog, Gazdasági státuszjog. I. kötet, Aula Kiadó, Budapest

Schubert W. (1986): Entwurf eines Handelsgesetzbuches für das Königreich Württemberg mit Motiven, Keip, Stuttgart

Sethe R. (1996): Die personalistische Kapitalgesellschaft mit Börsenzugang, Verlag Dr. Otto Schmidt KG, Köln

Sirey (1856): Lois annotées ou lois, décrets, ordonnances, 4e Serie, Société anonyme du Recueil Sirey, Paris

Soros Gy. (1996): A pénz alkímiája, Európa Kiadó, Budapest

Sthal F. J. (1863): Die gegenwärtigen Parteien in Staat und Kirche, Neunundzwanzig akademische Vorlesungen, Berlin

Szalay L. (2001): Gazdasági jog, Rejtjel Kiadó, Budapest

Szalma J. (2002): A polgári jog kodifikációjának általános módszerei és a magyar Ptk. rekodifikációja (ELTE AJK), Magyar Könyvklub Kiadó És Kereskedelmi Rt. Budapest

Tarello G. (1972): Sistemazione e ideologia nelle Loix civiles di Jean Domat, in Materiali per una storia della cultura giuridica, Il Mulino, Bologna

Török G. (2010): A magyar társasági jog alapjai, HVG-ORAC Kft., Budapest

Török G. (2011): Néhány megjegyzés a globalizáció – mint folyamat – hátteréről, in: Ünnepi tanulmányok Tamás Lajos tiszteletére, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 249-256. o.

Vékás L. (2008): Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez, Complex Kiadó, Budapest

Viandier A. (1983): La société en commandite entre son passé et son avenir, Librairies techniques, Paris

Wade R. (1998): La globalizzazione e i suoi limiti', il Mulino, Bologna

Z. Lingenthal (1827): Handbuch des Frenzösichen Civilrechts, bey J. C. B. Mohr., Heidelberg